

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DİPNOT

* 3 AYLİK
sosyal bilim
dergisi
sayı: 4 / 2011
ocak-şubat-mart

SOYKIRIM

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

DİPNET

3 aylık sosyal bilim dergisi • Ocak • Şubat • Mart • Nisan • Mayıs • Haziran • Temmuz • Ağustos • Eylül • Ekim • Kasım • Aralık • 2011

DİPNOT

Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi, Sayı: 4

DİPNOT

Üç Aylık Sosyal Bilim Dergisi
Yaygın Süreli Yayın / Sayı: 4
Ocak-Şubat-Mart 2011
ISSN: 1303-6882

Mitani Basın ve Yayıncılık Ltd. Şti. Adına Sahibi:
Fevzi Taş

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Mehtap Filiz

Danışma Kurulu:
Fatmagül Berktaş, Arif Dirlik, Zeynep Gambetti, Mithat Sancar,
Abbas Vali, Immanuel Wallerstein, Mesut Yeğen

Yayın Kurulu:
Berivan Alataş, Fırat Aydıncı, Esra Çiftçi, M. Nuri Durmaz,
Mehtap Filiz, Ömer Güneş, Hamit Kankılıç

Dergiye gönderilen yazıların yayınlanıp yayınlanmaması
yayın kurulunun kararına bağlıdır.
www.dipnotdergisi.com
dipnotdergisi@yahoo.com

Grafik Tasarım ve Uygulama:
Murat Oğurlu

Kapak Resmi:
Angelus Novus isimli tablo Paul Klee tarafından 1920 yılında Münih'te yapılmıştır. Tablo, Walter Benjamin ile büyük bir şöhrate kavuşmuştur. Benjamin 1921 yılında bu tabloyu satın almış, Nazi rejimine karşı Almanya'yı terk edip intihar edinceye dek gittiği her yerde ona eşlik etmiştir. Aynı zamanda bu tablo, Benjamin'in düşüncelerinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. "Tarihin meleği" ismiyle Benjamin tarafından (özellikle tarih üstüne) tezlerine çarpıcı bir şekilde dahil edilen Angelus Novus, soykırıma dair sıradışı bir simge olagelmıştır.

Basım Yeri:
Berdan Matbaası
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 239
Topkapı-Zeytinburnu-İstanbul
Sertifika No: 12491

Abonelik Koşulları:
Yıllık Dört Sayı İçin Bireysel Abonelik Bedeli: 40 TL (Yurtdışı 40 Euro)
Yıllık Dört Sayı İçin Kurumsal Abonelik Bedeli: 100 TL
Dayanışma Aboneliği: 150 TL (Yurtdışı 100 Euro)

Türkiye İş Bankası Cihangir İstanbul Şubesi
Mitani Basın ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Hesap No: 1014 332486
IBAN: TR670006400000110140332486

Mitani Basın ve Yayıncılık Ltd. Şti.
Hüseyin Ağa Mahallesi İstiklal Caddesi
No: 31/6 Kat:5 Beyoğlu-İstanbul
Tel: 0 (212) 251 62 27
Faks: 0 (212) 251 62 28

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İçindekiler

Ermeni Soykırımı: Bir Yorum Vahakn N. Dadrian	5
Modernitenin Janusu Olarak Soykırımı Düşünmek M. Sabri Yakut	19
Soykırımın Latincesi! Temel Demirer	39
Kürdlere Soykırım İsmail Beşikçi	59
Hitler'in Gönüllü Cellatları ve Kötülüğün Sıradanlığı İvo Molinas	73
Zamanaşırı Bir Soykırım Örneği: Milattan Sonra 1990-2000 Kesitinde Kürdistan'da Devlet Şiddeti Esra Çiftçi	79
'İnsan Irkının Islahı': Öjeni Düşüncesi ve Soykırım G. Gürkan Öztan	109
Soykırımın Özelleştirilmesi: "Yakın Gelecekte Kürt Soykırımı Riski Üzerine" Fırat Aydınkaya	125
Soykırımın İkircimli İkizi: Etnik Kırım Sibel Özbudun	151
Kitleseel Yerinden Edilme Vak'asının Siyasal Arkaplanı Üzerine Tartışmalar: 1938 ve Dersim/Tunceli Şükrü Aslan	161
Sosyal Psikoloji ve Soykırım Engin Erkiner	175
1915 Asuri Soykırımı David Gaunt	183
Ermeni Soykırımı mı, Katliamı mı, Yoksa Kırımı mı? Naci Kutlay	203
Modern Hukukun "Evrensel" Anlamı ve Devlele İlişkisi Üzerine Ramazan Kaya	223

Soykırımın Kültürel Mantığının Kürtçe Üzerindeki Dilkırım Politikaları İrfan Dünder	231
Kürt Siyasi Düşüncesinde Soykırım Muzaffer Ayata	243
Sinemada Soykırım ve “Kaplumbağaların Kanatları...” Hikmet Gülmez	253
Yeni Bir Sosyoloji İmkanını Gündemleştirmek: <i>Özgürlük Sosyolojisi</i> Üzerine Nodur Devrim Dicle	259
Devrimci Bir Aydın: Mazlum Doğan Ferit Yılmaz	279

Ermeni Soykırımı: Bir Yorum *

Vahakn N. Dadrian

Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında işlenen Ermeni Soykırımı birkaç açıdan önemlidir. Bunlardan ilki ve en başlıcası kendisinden önce gerçekleştirilmiş olan bir dizi katliamı en yıkıcı haliyle zirveye ulaştırma özelliğine sahip olmasıdır. Önceki katliamlarla kastettiğimiz özellikle 1894 ve 1896 yılları arasında Sultan Abdülhamid döneminde ve 1909 yılında Adana’da gerçekleştirilenlerdir. 1909 yılında Adana’da gerçekleştirilen katliam hemen hemen İttihatçı Jön Türk rejiminin çıkışıyla aynı zamandadır. İttihat ve Terakki Cemiyeti çatısı altında örgütlenen bu rejimin liderleri 1908’de Sultan Abdülhamid’i kansız diyebileceğimiz bir devrimle yıkıp iktidara geldiler. Fransız Devrimi’nin şiarlarına kulak veren bu liderler mevcut despotik rejimi anayasal bir düzenle değiştirmeyi planlıyorlardı. Fakat olaylar döngüsü öyle bir hal aldı ki, bu hareket kendinden önceki dönem iktidarının katliamlarına rahmet okutan en ölümcül katliamın yani 1. Dünya Savaşı Soykırımının teşrifatçısı oluverdi.

Bu perspektiften bakınca bu soykırım birike gelmiş gerginliklerle, düşmanlıklarla ve kanlı bastırma olaylarıyla işlenmiş, yeni bir aşama olarak ortaya çıkmaktadır. Bu, sürekli evrilen ve tehlikeli bir şekilde tırmanan mücrim-mağdur çatışmasına odaklanmış bir fenomeni işaret etmektedir. Tabi bu şekilde yaklaşıldığında Ermeni Soykırımı, 1. Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu düşmanlıkların bir yan ürünü gibi görülmekten çıkıyor ve başka bir boyut kazanıyor. Yine, failer açısından ve soykırımı bir cinnet durumu olarak gösteren yorumları da dışlayan bir bakış

*- Vahakn N. Dadrian, “The Armenian Genocide: An Interpretation”, *America and The Armenian Genocide of 1915*, ed. Jay Winter, Cambridge University Press, 2004, pp. 52-100. Derleyen ve çeviren Serkan Akbaş
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

açısıdır bu.¹ Soykırım öncesi katliamları tetikleyen nedenlerin 1. Dünya Savaşı başlangıcına kadar devam etmiş olmasının ve bu savaşın mevcut sorunu kökten çözmek için ele geçmez bir fırsat olarak değerlendirilmiş olmasının altını çizen bir bakış açısıdır bu hakeza. Cezalandırılmazlık veya dokunulmazlık avantajı üzerine konsantre olunursa bu çatışmanın niye bu dönemde zirveye ulaştırıldığını anlamak da daha kolay olur. Nitekim doğrudan veya dolaylı olarak 150.000-200.000 cana mal olmuş olan bu katliamların yürütücüleri ne Osmanlı sınırları içinde ne de Uluslararası alanda hiçbir cezai takibe uğramadılar. Dönemin iki büyük ve birbirine mesafeli gücü olan Almanya ve Avusturya-Macaristan 1856 Paris ve 1878 Berlin Barış Antlaşmaları gibi antlaşmalar itibarıyla Osmanlı içindeki Hristiyan azınlıkları, özellikle de Ermenileri izleme, kontrol ve bu azınlıkların durumlarını iyileştirme yükümlülüğünün altındaydılar. Ancak süregelen katliamlar karşısında bu ülkelerin kayıtsız tavırları Osmanlılara 1. Dünya Savaşı sırasında soykırımla bu işi kökten çözme cesaretini verdi. Bu itibarla cezasız kalan soykırım öncesi katliamlar Jön Türklere Ermenilerin neden olduğu rahatsızlıkları radikal bir şekilde çözmeye sadece bir etken değil bir temel oldu. Buradan yola çıkarak şunu söyleyebiliriz ki 'dokunulmazlık' ve 'cezasızlık' Ermeni katliamı analizinin merkezi sorusudur. Suçu inkâr ile cezasızlık/dokunulmazlık arasında çoğu zaman çok yakın bir ilişki vardır.

Hâlihazırda 'inkâr' için kullanılan önemli bir silah Osmanlı arşivleridir. Yine 'inkâr' kampanyasını organize bir şekilde yürütebilmek için Avrasya Araştırmaları Merkezi'ne bağlı olarak faaliyet gösteren Ermeni Araştırmaları Enstitüsü, dokuz kişilik ekibiyle soykırım 'iddiaları'na karşı çıkmak için seminerler, dersler ve röportajlar yapmakta, en önemlisi de basını kullanmakta ve üç aylık bir dergi çıkarmaktadır. Yakın zamanda yayınlanan bir sayıda, Başkanları, emekli büyükelçi Ömer Lütem öğrencilere inkârı benimsetmek için şunları söylemekteydi:

"Anlaşmazlık (Ermeniler ve Türkler arasındaki) tarihi bir olayın yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Ermeni aktivistler 1915-1916 yıllarında gerçekleştirilen tenkil ve iskânın bir soykırım olduğunu ve Ermeni milleti üzerinde bir soykırım etkisi yaptığını iddia etmektedirler. Türk tarihçiler ise tenkilin Ermenileri koruma amaçlı ve onları savaş bölgesinden çıkartıp, hem kendileri için hem de savaş halindeki Osmanlı güçleri için daha güvenli

1- Ekonomik ve Sosyal Konsey Resmi Kayıtları-Azınlıkları Koruma ve Ayrımcılığı Engelleme Odaklı İnsan Hakları Komitesince (BM-ESCOR) görevlendirilen raportör Benjamin Whitaker sekiz yıllık çalışması neticesinde, yaşanan bu olayları gerçek anlamıyla bir 'Soykırım' olarak belirtmiş ancak yine 1. Dünya Savaşı'nın yaratmış olduğu etimoloji durumunun etkisine de vurgu yapmıştır.

olan bir yere taşıma amacını güttüğünü belirtmektedirler. Ben şuna kaniyim ki Osmanlı Devleti'nin Ermeni sivilleri imha niyetiyle hareket etmediğini kanıtlar yeterince delil bulunmaktadır.”

Bir an için Osmanlı arşiv kayıtları ve bunların doğruluğuna inandık desek de koruma amacıyla tenkil yapıldığı iddiasının mantık dışılığı hemen göze batmaktadır. Buna bir başka destek de dönemin generali Ali Fuat Erden'in tanıklığından gelmektedir. Ermenilerden arta kalanların götürülmüş olduğu Mezopotamya'nın ıssız çölleri için şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “yüz binlerce göçmeni ağırlayacak ne bir organizasyon vardı ne de hazırlık.”² İnkârın kökenini, daha 1. Dünya Savaşı sırasında, soykırımın yapıldığı anda buluyoruz. O dönemdeki Osmanlı yöneticileri ve savaş sonrasında Türk Devlet yetkilileri soykırımı inkâr için büyük bir gayrete girişmişlerdi. 1919-21 döneminde kurulmuş olan, kitlesel olarak Ermenilere karşı girişilmiş olan savaş suçlarını soruşturma ve cezalandırma için kurulmuş olan askeri mahkemeler bir kısım başarı elde ettiler. Mahkemelerce verilmiş olan bir dizi karara bakıldığında Osmanlı-Türk Devleti'nin masumiyet iddiası çürümektedir. Her ne kadar mahkemeler gerçek faillerin bulunması, emir verenlerin tespiti ve bu suretle gerçek anlamda adaletin tesisinden çok uzak kalmış olsa da soykırımın baş yürütücülerinin birçoğu ceza aldı ve ülkeyi terk edip kaçmak zorunda kaldılar. Bu soruşturmalar neticesinde savaş koşullarından istifade edilerek ve tenkil görüntüsü altında bir halkın topyekûn tasfiyesi amaçlanmıştı. ‘İnkâr’ın en bariz göstergelerinden biri de bu mahkeme kayıtlarının Kemalist hareket iktidarı alır almaz kaybolmuş olmasıdır. Kimse bu arşivin nereye ve nasıl kaybolduğunu ya bilmiyor ya da bilmek istemiyor. Bu çalışmada üzerinde yoğunlaşmak istediğim birbirine bağlı iki husus Türkiye savaşa girmeden aylar önce eli silah tutan Ermeni erkeklerin askere alınması ile Trabzon ve Erzincan’da gerçekleştirilen soykırım hareketleridir. Bu iki husus, çokça işlenmiş soykırımın üzerine az eğilinmiş iki parçasını teşkil etmektedir.

Soykırımın Bazı Anahtar Tarihsel ve Siyasi Koşulları

Savaştan önce girişilmiş olan bazı soykırım hazırlıklarına değinilmesi önem taşıyor. Türk-Ermeni çatışmasının temelinde, çok dinli, çok milletli Osmanlı yapısı içinde İslami teokratik yönetimin sebep olduğu eşitsizliklere karşı Ermenilerin mücadelesi yatmaktadır. Kuran’a dayanan şariat sistemi ikili bir sosyo-politik sistem yaratmıştı. Bu sistem içinde gayri-Müslimler ‘tabi olan’, ‘ikincil’ bir statüdeydiler.

2 Orgeneral Ali Fuat Erden, *Birinci Dünya Harbinde Suriye Hatıraları, Cilt 1*, İstanbul, İş Bankası Yayınları. 2003, s. 122
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Müslümanlar millet-i hâkime iken gayrı-Müslimler millet-i mahkumeydiler. Bu yapı içerisinde Ermeniler iktidara karşı büyük tepki geliştirmiş, uzaklaşmışlardı ve bir çıkış yolu arıyorlardı. 1839 yılında Osmanlı-Türk reformist liderlerin yol açmış olduğu Tanzimat reformları Ermenilere ve diğer gayrı-Müslimlere ilk hissedilir rahatlatma sinyallerini vermişti. Fransız Devrimi'nin dünya üzerinde estirmiş olduğu özgürlük rüzgârları bir yandan, Balkan milletlerinin Osmanlı'ya karşı kazanmış olduğu başarılar diğer yandan Ermenileri reformlar yolunda mücadelede güçlü bir şekilde motive ediyordu. İl ve ilçelerde yağmalar, talanlar dinmeyen bir şiddete eşlik ederken reformlar da başarısızlığa uğradı ve bu durum zaten içten kaynaklanan Türk-Ermeni anlaşmazlığını, Ermeni devrimcilerin de ortaya çıkmasıyla açık bir çatışmaya dönüştürdü. Osmanlı'nın bunlara cevabı katliamlarla bastırma idi. Bu yöntem 1800'lü yılların son on yılı ile 1900'lü yılların ilk on yılında hakimdi. Yani Osmanlı 1912'de Balkan Harbi'ne girdiğinde içindeki manzara böyleydi. 1912'de kendi egemenliği altındaki milletlerle yapmış olduğu savaşta yenilmiş olmasının verdiği ders, Ermeniler de reform taleplerinde bulununca İttihat ve Terakki liderlerinde şok etkisi yarattı. Çünkü Ermenilerin geçirmekte olduğu süreç aynen Balkan milletlerinin bağımsızlıklarını elde etmeden önce geçirmekte oldukları sürece benziyordu ve Ermenilerin hareketi bu genç liderlerin beyninde sonucun ne olacağı doğrultusunda bir şimşek çakmasına neden oldu. Balkan milletlerinde olduğu gibi Ermeni hareketlerinde de Rusya'nın büyük etkisi vardı. Yine 1878'de imzalanan Berlin Barış Antlaşması'nda Balkanlar'da reform yapılması öngörüldüğü gibi 1914 Şubatında yapılan Ermeni Reform Antlaşması'nda da bir reform öngörülüyordu. Tüm bu benzerlikler İttihatçı liderleri, yine aynı akıbete uğramamak için etkili tedbirler almaya sevk etti. Bu gelişmelerle eşzamanlı olarak 1913 yılında ikinci bir (İttihatçı) Jön Türk devrimi patlak verdi. Bu hareket bir darbenin izlerini taşıyordu ve 1908 Haziranında gerçekleşen birinci hareketin ardılı niteliğindediydi. Bu devrimin sivil ve asker meşale taşıyıcıları iktidardaki Hürriyet ve İtilaf Partisi'ni devirip yeni bir hükümet kurdular. Bu devrim ve iktidar değişikliği Ermenilerin olduğu kadar İmparatorluğun da kaderini önemli oranda etkiledi. İmparatorluk hükümetinin yapısı kökten değişti. Hükümet yapısı ve organları, İttihat ve Terakki Partisi'nin organlarıyla iç içe geçti ve yeni şekillenmelere uğradı. Partinin iki önemli ismi İsmail Enver ve Mehmed Talat hükümet içinde de önemli görevler üstlendiler. İsmail Enver Savunma ve Mehmed Talat İçişleri Bakanı oldu. Böylece İttihat ve Terakki Partisi'nin açık ve gizli ajandası hükümetin politikası haline geldi. Bu şekilde iktidarı elde eden İttihatçılar 1. Dünya Savaşı öncesinde tekçi ve (neredeyse) diktatöryel bir yönetim kurdular.

1911 sonrasında İttihatçıların ulusal sorunlara ilişkin karar mekanizması iki doktor-siyasetçinin kontrolü altındaydı: Bahaeddin Şakir ve Mehmed Nazım. Partinin üst karar organlarını idare eden bu ikiliye partinin ideoloji gurusu Ziya Gökalp de eklenerek bir yönetim çekirdeği oluşturuldu. Perde gerisinde partinin ve hükümetin karar mekanizması olan bu üçlü Enver ve Talat'ın kararlarını önemli oranda etkiliyordu. Bu üçlü tayfadır Ermeni Soykırımı'nın organizasyonu ve yürütülmesinden sorumlu olan.³ Bu üçlüye ve politikalarına hâkim olan anlayış, kapsayıcı bir Osmanlıcılıktan dışlayıcı bir Türkizme geçti. İmparatorluğun (ya da kalıntılarının) Türkleştirilmesi ve gayri-Türk unsurların tasfiyesi bu hedefin bir parçasıydı. Geniş topraklara yayılmış ve kısmen dağınık durumdaki büyük halk kitlelerinin imhası kolay bir iş değildi. Bu işi en ucuz ve kolay bir şekilde halletmek için bu dağınık parçaları bir araya toplamak gerekiyordu. Savaş döneminde yapılan mecburi iskân hareketleri bu amaca hizmet ediyordu. Mecburi iskânı kolaylaştıran ve bu hususta (Meclis'e danışmadan) karar alma yetkisini Bakanlar Kurulu'na tanıyan yasa İttihat ve Terakki Partisi'nin 1913'te gerçekleştirdiği genel kongresinde kabul edildi. 1913 öncesi düzenlemede sadece devletin güvenliğine yönelik önemli bir tehdit halinde bu yetkinin kullanılabileceği belirtiliyorken, 1913 yılında çıkarılan bu yasayla "zaruret görülmesi halinde" bu yetkinin kullanılabileceğine karar verilmiştir. Tabi bu yetkinin büyük oranda Ermeniler için öngörülmüş olduğunu tahmin etmek zor değil. 1. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle planın diğer detayları da hayata geçirildi. Rusya'ya karşı savaş ilanının üzerinden henüz birkaç saat geçmeden Jön Türkler Almanya'yla gizli bir siyasi ve askeri anlaşma imzaladılar ve parlamentoyu süresiz olarak feshettiler. Böylece karar mekanizması tamamen kabinenin ve özellikle de bazı bakanların eline geçmiş oldu. Savaşın ilk üç ayında tarafsız bir tutum takınan Osmanlı'nın, savaş kararı almasında Ermeni Soykırımı planının yürütülme imkânını yaratacak olması önemli bir yere sahiptir. Liderlerden Cemal Paşa, reformun başarılı olabilmesi için geniş ölçekli katliamların kaçınılmaz olduğunu ve sırf bu gerçekleşmesin diye savaşa müdahil olunduğunu belirtmiştir.

Soykırımın İlk Ayağı: Ermeni Erkeklerin Askere Alınarak Tasfiyesi

Ölümcül şiddetin en etkili bir şekilde uygulanabilmesi için öngörülen taktik, hedefi savunmasız bırakmaydı. 2 Ağustos 1914 günü, Almanya'yla imzalanan

3- Ahmed Bedevi Kuran, *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılap Hareketleri ve Milli Mücadele (Revolutionary Movements and National Struggle in the Ottoman Empire)*, İstanbul, 1999, s. 484, 539, 540.

anlaşmanın üzerinden daha birkaç saat geçmeden, İttihat ve Terakki rejimi, 12 Mayıs 1914 Mükellefıyeti Askerıye Kanunı Muvakkatı'na dayanarak neredeyse eli silah tutan tüm Ermeni erkeklerini askere aldı. Başlangıçta 20-45 olarak belirlenen yaş grubu daha sonra 18-60'a genişletıldı. Askere alınan bu şahıslar gruplar halinde bölüklere dağıtılp, parça parça, grup grup önce silahsızlandırıldı daha sonra da yol boylarında, nehir kenarlarında imha edıldler. Türk yetkililer bu imhaların nedeni olarak ihanet, sabotaj ve karşı düşman safına kaçma girişimini gösteriyorlardı. Ermeni askerleri silahsızlandırma ve diğer askerlerden ayırma için, Ermeniler toplu olarak emek yoğunluklu işlere verilmekte idi. Bunun haricinde, askere alınmayan Müslüman erkeklerden milis güçler oluşturuluyordu. Hem Özel Kuvvetler'in başında olan Arif Cemal'in hem de Tarık Zafar Tunaya'nın belirttiğı gibi bu milisler, kriminal çeteler ve suç örgütleri idiler ve bu soykırımı yürütebilmek için zorunlu unsurlardı. Gerçekleştirilen Ermeni katliamları Osmanlı ordusunun yapısından da kaynaklı olarak yekpare ve eşzamanlı olmaktan uzaktı. Her bir yürütücü grup kendi tarzını ve zamanlamasını uyguluyordu. Bazı yerlerde çalışacak asker ihtiyacı nedeniyle katledilmeler geciktirilmekteydi. Sözelimi Sivas'ta askerliğini yapmakta olan 2.000-2.500 Ermeni için durum böyleydi. 1916 yazına gelindiğinde bu askerler küçük gruplara ayrılp birbirlerine özel iplerle bağlandılar ve Kızıldere (Gemerek) yakınlarında imha edıldler.

Savaşın ilerlemesi ile birlikte anti-Ermeni tedbirlerin daha kapsamlı hale getirilmesini isteyenler için de fırsat doğmuş oldu. Rusya cephesinde yürütölen savaş sırasında ortaya çıkan iki olay özellikle belirtilmeye değer. Her iki olayda da Osmanlı-Türk ordusu Ermenilerin de etkisiyle ciddi gerilemelere uğramıştır. Birincisi Ocak 1915 Sarıkamış yenilgisidir. Bu muharebede Rus-Kazak ordularının ofansif ve defansif gruplarının önünde yer alan Ermeni grupların katkısının önemli olduğı belirtilmektedir. İkinci olay ise 20 Nisan – 17 Mayıs 1915 tarihlerinde Van ilinde gerçekleşen Ermeni ayaklanmasıdır, ki bu ayaklanmayla ortaya çıkan direniş soykırımın geri bıraktırıılmasında önemli rol oynamıştır. Hiç şüphesiz ki Ermeni askerleri fırsatını bulduğunda, sınıra yakın olduğunda karşı tarafın saflarına geçmekte hiç tereddüt etmiyordu. Özellikle Rus-Kazak birlikleriyle savaşılan Doğı cephesinde durum böyleydi. Ayrıca bazı sınırlı espıyonaj ve sabotajlar da yaşanmıştı ama bu sadece Ermenilere mahsus değıldı. Bazı Müslüman Kürtler ve Türkler de bunu yapıyorlardı. Bu bahsettiğimiz iki olaydan da istifade edilerek Ermeni katliamları adım adım işleniyordu. Özellikle Erzincan ve Trabzon da gerçekleştirilenler oldukça bariz ve önemlidirler.

Ermeni Soykırımı'nın Bir Mikrokozmosu: "Erzincan ve Trabzon Olayları"

Trabzon ismi orada yaşayan yerli Rum halkı tarafından verilen ve coğrafik olarak kapladığı alanın dar ve ince uzun olması itibarıyla, Yunancada bu şekle verilen "Trapezus"tan gelmektedir. Tarih boyunca önemli bir ticaret merkezi ve liman kenti olmuştur Trabzon. Trabzon'la ifade edilen sadece Trabzon şehir merkezi değildi. Samsun, Gümüşhane ve Rize de Trabzon denilen bölgenin içine dahildi. Bölgede bir milyon üzerinde Müslüman, 250.000 civarında Rum ve 55-60.000 Ermeni yaşamaktaydı. Yine bir kısım denize bakan dağlık alanda Kürtler bulunmaktaydı. Trabzon şehir merkezinde yaşayan Ermenilerin sayısı 8-10.000 civarındaydı. Bunun dışında Ordu'da 9.000, Çarşamba'da 13.000 ve Ünye'de 8.000 civarında Ermeni bulunmaktaydı. Bölge Üçüncü Ordu'nun bölgesiydi ve bu ordunun da komutanı Şubat 1915 ve Şubat 1916 arasında Mahmut Kamil Paşa olup bölge demir yumrukla yönetilmekteydi. Mahmut Kamil Paşa'nın generali ve aynı zamanda bölgenin valisi olan Cemal Azmi ile hükümetin bölgeye atadığı sorumlu sekreter Yenibahçeli Nail bölgeyi birlikte idare etmekteydiler.

Erzincan'da Tıbbi Ölümler

Tüm soykırım olaylarında failler yaptıklarını bir şekilde kendi beyinlerinde meşrulaştırırlar. Erzincan bölgesindeki Teşkilatı Mahsusa -ki soykırımı yürüten yapı bunlardır- Ermenileri imparatorluğu yiyip bitiren bir mikrop veya bir tümör gibi görmekteydi. Bu düşünce yapısındaki insanların zihniyetinin hâkim olduğu bölgede Ermeniler ölümcül tıbbi deneyler için kobay olarak kullanıldılar. Başta tifüs olmak üzere, savaş döneminde birçok cana mal olan salgın hastalıkların baş göstermesiyle istediği fırsatı yakalayan Soykırımcılar, 3. Ordunun sıhhiyecisi Dr. Tevfik Salim'in de isteğiyle, tifüse karşı bir aşı geliştirmek için Ermenileri bir kobay olarak kullandı. Bu deneyler Trabzon'un 180 km. güneyindeki Erzincan Merkez Hastanesi'nde yürütülmekteydi. Yine bölgeye tayin edilen, eğitimini Münih'te yapmış olan, Patoloji Profesörü Hamdi Suat (Aknar) tifüse karşı bağışıklık sağlayan bir ilaç geliştirmek amacıyla yüzlerce Ermeni'ye tifüslü kan aşıladı. Sulh zamanında bu yapılanlar kamuoyu tarafından öğrenilince Türk Askeri Mahkemesi Soruşturma Komisyonu konuyu incelemek üzere görevlendirildi. Profesör Suat her ne kadar bu dönemde "akut psikoz" tanısıyla tıp fakültesine yatırılmış olduğu gerekçesiyle soruşturmadan kurtulduysa da daha sonra kendisine Türkiye'de "mikrobiyolojinin babası" sıfatıyla büyük hürmet gösterilecek ve

bu saygının nişanesi olarak Beyazıt'taki İstanbul Üniversitesi'nde adına bir hatıra müzesi açılacaktı.

Trabzon'da Bebeklerin ve Çocukların Tıbbi Ölümleri

Amerikan Devlet Arşivi'nde bulunan bazı kayıtlara göre Türk doktorlar “aşındırıcı süblim” içirtmek suretiyle Ermeni hastaları öldürmüşlerdir. Aynı dokümanda Trabzon Halk Sağlığı Merkezi Müdürü Dr. Ali Saib'ten de bahsedilmektedir.⁴ Askeri Mahkeme yargılamaları neticesinde ortaya çıkan bilgilere göre Dr. Saib Trabzon Kızılay'ına başvuran Ermeni çocukları, gebeleri ve hastaları ve Ermeni çocukların okutulduğu okullardaki Ermenileri ilaçla öldürmüş, ilacı almayı reddedenleri Karadeniz sularında boğdurtmuştur. Dr. Saib olayının özelliği kendisi aleyhine çok sayıda tanıklık edilmiş olmasıdır. Bu ifade verenlerin arasında doktorlar, askerler ve hükümet yetkilileri de vardı. Bir doktorun savunmasız bir insan grubuna karşı bir suç kampanyasına ne derece dahil olabileceğini gösteren bir örnektir bu.

Kadın ve Çocukların Boğularak İmhası

Trabzon'un Ermeni nüfusunun çoğunluğu “tenkil” suretiyle imha edilmişti ancak bir kısım kadınlar, yaşlılar, çocuklar, hamileler ve diğer bazı “kolay hedef”ler denizde boğularak da imhaya uğratılmıştı. Savaş sonrasında parlamentoda yapılan görüşmeler sırasında Çürüksulu Mahmud Paşa -ki kendisi Merkez Karargah Komutanlığı, Donanma Bakanlığı ve diğer bazı kabine görevlerinde de bulunmuştu- 2 Aralık 1918 tarihli konuşmasında bu suçlar için bölge valisi general Cemal Azmi'yi sorumlu göstermişti. Tabi Cemal Azmi emirleri direk olarak İttihat ve Terakki Partisi Merkez Komitesi'nden almaktaydı. 11 Aralık 1918'de Trabzon Mebusu Avukat Hafız Mehmed'in Mebusan Meclisinde itirafları şöyleydi:

“Allah bu yaptıklarımız için bizim belamızı verecektir. Mesele inkâr edilemeyecek kadar açıktır. Bu Ermeni olayına ben bizzat Ordu'da şahit oldum. Samsun'a göndereceğiz bahanesiyle Vali Ermenileri kayıklara doldurup denize çıkarttı ve denizin açıklarında kayıklardan denize döktü. Bunun yaygın bir şekilde uygulanmış olduğunu bizzat duydum. İstanbul'a döner dönmez durumu derhal İçişleri Bakanlığı'na bildirdim ancak hiçbir şey yapılmadı”.⁵

4- Vahakn N. Dadrian, *Türk Kaynaklarında Ermeni Soykırımı*, çev. Atilla Tuygan, İstanbul, Belge Yayınları, 2005, s. 176.

5- *Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi* (Transcripts of the Proceedings of the Chamber of Deputies), 3. Dönem, 5. Birleşim, 24. Oturum, s. 299, 1 Aralık 1918 sayıs.

Şunu belirtmekte önem var ki; Ordu Kaymakamı Faik'in bizzat kendisi bu denizde boğma operasyonlarını yönetiyordu. Trabzon yargılamalarının 15. Oturumunda -5 Mayıs 1919'da- Ordu'lu tüccar Hüseyin'in ifadesi şöyledi: "Bir öğleden sonra Kaymakam Faik'i Samsun'a götürülmek üzere kadın ve çocukları iki kayığa bindirirken gördüm. İki gün sürmesi gereken yolculuktu bu. Ancak iki saat sonra kayıklar boş olarak döndü. Kayığa bindirilenlerin cesetleri de çok geçmeden kıyıya vurmaya başladı."⁶ Bölgeyi birlikte idare etmekte olan Mahmut Kamil Paşa'nın generali ve aynı zamanda bölgenin valisi olan Cemal Azmi ile Hükümetin bölgeye atadığı sorumlu sekreter Yenibahçeli Nail, yapılan yargılamalar neticesinde ve giyaplarında sivilleri boğarak katletme nedeniyle suçlu bulunup ölüme mahkum edildiler.

Yağma ve Tecavüz

Birçok toplu imha ve katliam olayında görüldüğü gibi Trabzon'daki Ermeni kıyımı sırasında da tecavüz yaygınlıkla başvurulanan bir suç olmuştur. Bu hususta gerek sivil gerek resmi yetkililer arasından sayısız Türk, Amerikalı, Avusturyalı ve Alman tanıklar şahadet etmişlerdir. Trabzon'da danışmanlık görevi yürütmekte olan hukukçu Bergfeld vermiş olduğu bir raporda "Ermenileri bitirme projesinin bir parçası olarak sayısız tecavüzler gerçekleştirildi, bu durumu ne kadar protesto edersek edelim kâfi olmayacaktır, bağışlaması ve açıklaması çok zor" demiştir.⁷ Bu konuya ilişkin Müslümanlar ve Türkler tarafından verilen ifadeler de sayısal olarak hiç de az değil. Trabzon yargılamalarında sanık olarak ifade veren Trabzon Emniyet Müdürü Nuri, 10 Nisan 1919 tarihli dokuzuncu oturumda, Trabzon valisinin İttihat ve Terakki Partisi Merkez Komite üyelerine hediyesi olarak genç Ermeni kızları İstanbul'a gönderdiğini itiraf etmek zorunda kalmıştır. Yine Trabzon eşrafından tüccar Mehmed Ali, 12 Nisan 1919 tarihli onuncu celsede "Trabzon Kızılay Hastanesi'nde sadece çocukların boğulması veya zehirlenmesi olaylarının değil aynı zamanda genç Ermeni kızlara tecavüz olayının da sıklıkla yaşandığını ve hatta il valisinin bu hastanede on beş civarında genç Ermeni kızı sadece kendi cinsel arzularını tatmin için tuttuğunu" dile getirmiştir. Gümrük müfettişi Nesim Bey de ifadesinde "Kızılay Hastanesi'nin bir hastane veya sağlık merkezi olmaktan çıktığını, valinin seks partileri için ayrılmış bir sefahathaneye dönüştüğünü" belirtmiştir (5 Mayıs 1919 tarihli on altıncı celse). Tecavüz gibi

6- *Hadisat* (İstanbul'da yayınlanan Türkçe günlük gazete), 7 Mayıs 1919.

7- 1 Eylül 1915 tarihli Türkiye Gazetesi, 183/54438986
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>

yağma ve soygun da bu “tüketme/imha kampanyasının” bir parçası olarak yaygınlaikle yürütölmekteydi. Yirmi ayrı günde kimi zaman sabah ve öğleden sonra ayrı ayrı olmak üzere yirminin üzerinde sayıda yapılan oturumlar boyunca büyük bir açğözlölökle yapılan yağma ve soygunlar ortak ve ana tema olarak ortaya çıkmaktaydı. General-vali Cemal Azmi ve tayfası Dr. Saib, polis şefi Nuri, Teşkilatı Mahsusa Şefi Mustafa, hükümetin bölgeye atadığı sorumlu sekreter Yenibahçeli Nail kimi zaman birlikte kimi zaman kendi başlarına kurbanlarını soyup mallarını yağmalamışlardır. Bu imha kampanyası boyunca isimlerini andığımız bu şahıslar büyük servetlere, çok kısa bir süre içinde konuverdiler. Bu hususta Trabzon’da danışmanlık görevi yürötmekte olan hukukçu Bergfeld’in sunmuş olduğı iki ayrı rapor dışında Müslöman Türklerin de sayısız tanıklığı vardır. 12 Nisan 1919 tarihli onuncu oturumda Trabzonlu tüccar Mehmed Ali, general-vali Cemal Azmi ve Teşkilatı Mahsusa Şefi Mustafa’nın kurbanları olan Ermenilerden 300.000 – 400.000 Altın Lira tutarında (o zamanın değeriyle yaklaşık 1.500.000 Amerikan Doları) mücevher ve diğör değerli eşyaları aldıklarını belirtmiştir. Mehmed Ali bu gasp edilen malların Mustafa tarafından bir yıl sonra İsviçre’de satıldığına şahsen şahit olmuştur. Bu bahsettiğimiz olaylar ve dayandıkları dokümanların tümö, o dönemde Trabzon’da ABD temsilciliğı yapan Oscar S. Heizer tarafından konfirme edilmiştir. Oscar S. Heizer o dönemde Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti’ne düzenli raporlar gönderen bir görevli olarak olayları yakından bilmekteydi. Bu görevine ABD Nisan 1917’de İtilaf Devletleri safında savaşa dahil olana kadar devam etti. Heizer’in özellikle 28 Temmuz 1915 tarihli raporu yazmış olduğı en uzun ve Trabzon bölgesinde Ermenilere karşı girişilen toplu kıyım hareketlerini en detaylı bir şekilde anlatan rapordur. Heizer bu raporunda şu hususa özellikle dikkat çekiyor: “Öldürölen Ermenilerin suçlu veya masum oluşu hiçbir değör taşımamakta, şahsın Ermeni olması akıbetinin ölüm ve tenkil olmasına kafi gelmekteydi. Birçok defa hafif botların insanlarla doldurulmuş ve Karadeniz’de bunlar denize atılmışlardı. Bu insanların cesetleri daha sonra Karadeniz tarafından kusulmuştu.” Heizer bu olaylara bizzat bulunduğı konsolosluk binasının penceresinden dahi şahit olmuştu. Bir kısım kurbanlar emek yoğunluklu işlerde kullanılan, silahsız Ermeni askerlerden oluşmaktaydı. Bunlar elbiseleri soyulduktan sonra denize atılmaktaydılar. Bunlar Gümüşhane yakınlarında yol yapmakla görevli ‘inşaat taburu’ askerleri idi. Bazı genç Ermeni erkekleri çiftliklere dağıtıldılar. Kız çocuklarından güzel olanları ‘zevk u sefada’ kullanılmak üzere İttihat ve Terakki Partisi yetkililerinin ve önde gelenlerinin evlerine dağıtıldılar. Bu yetkililerden biri, şehir merkezindeki evinde en güzel on Ermeni kızını bulunduruordu.

Yine tenkil adı altında konvoylar oluşturulup, bu konvoylar şehrin ve göz menzilinın dışına çıktığında ilk yapılan şey Ermeni kızların jandarma subaylarınca tecavüze uğraması ve sonrasında jandarma erlerine bırakılmalarıydı. Erkeklerin tümü ise istisnasız bir şekilde öldürülüyordu. Tenkil edilen Ermenilerin geride bıraktıkları evler ve dükkânlar ise derhal polis tarafından yağma ve talana uğruyordu. Heizer raporunda “polisin yağması esnasında, bu polis memurlarını takip eden ve arda kalanları, yere düşenleri almaya çalışan bir dolu kadın ve çocuk, adeta bir akbaba sürüsü izlenimi veriyordu” demektedir. Rapor “bu ve buna benzer birçok anlatıyı raporumda içerebilirim ancak bunları sadece kulaktan duyduğum için ve aslını araştırmadığım için raporda yer vermemeyi daha uygun görüyorum” cümlesiyle bitirilmiştir. İttihat ve Terakki Hükümeti’nin bölgeye atadığı Sorumlu Sekreter Yenibahçeli Nail ise, Heizer’in aktardığına göre, memleketi olan Eskişehir’e yağmadan kendisine düşen bir dolu altın ve diğer mücevherat ile dönmüştür.

Soykırımın Detayları

Bu kısa çalışma 1. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı Ermenileri’nin uğramış olduğu soykırıma ilişkin bir araştırma teşebbüsüdür. Türk yetkililerinin geçmişten beri devam etmekte olan ısrarlı inkârları nedeniyle böyle çalışmalar yürütmek çok zahmetli gibi görünüyordu. Türk Tarih Kurumu’ndan bağımsız olarak verilebileceğini düşündüğümüz yayın iznini alamama ihtimalimiz bu inkârın bir parçası olacaktı. Türk Tarih Kurumu’nun meşhur olsun olmasın birçok tarihçiyi bünyesinde barındıran bir kurum olarak devlete bağlı bir organ olması başka bir demokratik toplumda rastlanılması zor bir olaydır. Devletin kaynaklarına bağlı olan bu kurum ve tarihçiler resmi tarihin doğrulanmasıyla ve buna ilişkin belge ve bilgilerin toplanmasıyla, resmi ideolojiyi yürütmekle görevli emir altında olan ve inkar siyasetinin yürütücüsü olan bir yapı niteliğindedir.

Gün gibi açıktır ki Ermeni Soykırımı ne bir savaş dönemi çılgınlığı, ne bir kaza ve ne de istem dışı büyümüş olan bir katliamdır. Toplu kıyımlar Osmanlı alt-kültürünün modern vakayinamesinin belirgin bir özelliği olarak ortaya çıktığı gibi Osmanlı’da başkaldıran milletlere ve azınlıklara karşı düzenli olarak uygulanan bir bastırma tekniği mahiyetindedir. Bu kısa çalışmada 1. Dünya Savaşı’ndan önceki 20-30 yıllık bir süreç değerlendirmeye alınarak bu süreç içinde hazırlanan hukuki ve siyasi altyapı gözler önüne serilmeye çalışılmıştır. Osmanlı hükümet yapısındaki değişikliklerle İttihat ve Terakki Partisi yönetimi içindeki paralel değişiklikler ile Osmanlı’nın Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş süreci sunulmak isten-

miştir. Bu çalışmanın kapsamı çok fazla detaya girmemizi engellediğinden ve anlaşılabilirlik için kısa ve açık tutma kaygımızdan kaynaklı olarak dönem politikaları ve tek tek olaylar tümüyle tabii ki ele alınamamıştır. Vermeye çalıştığımız şey büyük resmin bir mikro-kozmosudur ve bu itibarla 20. yüzyılın ilk büyük soykırımını anlamaya çalışmaktan ibarettir. Soykırım ülkenin değişik yerlerinde parça parça yürütülmüş olsa da bu zamanlama ve teknik ortaklığı bakımından da anlaşılacaktır ki ortak bir devlet politikası olarak ve belli bir zamanda, belli bir hedefe yönelik olarak yapılmıştır.

Bu tip çalışmaların gücünü ve anlamını belirleyen şey çalışmada belirtilen olguların destekleyecek doküman ve diğer delillerin varlığıdır. Mevcut çalışmamızda faydalandığımız üç temel kaynaktan birincisi Trabzon'daki Askeri Mahkemelerin sorumlulardan bazılarını yargılamakta yaptığı 26 Mart-19 Mayıs 1919 arasındaki oturumların tutanaklarıdır. İkinci temel kaynağımız, diğer devletlerin arşivleridir. Özellikle savaşta Osmanlı Devleti'yle aynı kampta olan bu devletlerin arşivinde de önemli bilgiler mevcuttur. Bu devletlerle kastettiğimiz Almanya ile Avusturya-Macaristan'dır. Üçüncü grup doküman kaynağımız ise, 1917'ye kadar savaşta 'nötr' kalmayı tercih eden Amerika'nın bölgedeki temsilcisinden aldığı raporlardır.

Ermeni Soykırımı: Bir Özet

Bahsettiğimiz bu dokümanlara dayanılarak Ermeni Soykırımı'nın ana gövdesi ve sınırları kısmen anlaşılabilir. Bunlardan yola çıkılarak baştan sona değin nelelerin yaşandığının bir resmini çizmemiz de mümkün gibi görünmektedir. Trabzon yargılamaları sonucunda verilen 22 Mayıs 1919 tarihli karara göre: "Savaş döneminde Ermenilere yapılanlarla amaçlananlar 'taktik ve ifna' idi, yani katletme ve yok etme idi ve taammüden gerçekleştirilmişti. Herhangi bir çılgınlık anının veya bir krizin sonucu olmuş bir şey değildi. Katliamın baş yürütücüleri ise Mahmut Kamil Paşa'nın generali ve aynı zamanda bölgenin valisi olan Cemal Azmi ile hükümetin bölgeye atadığı sorumlu sekreter Yenibahçeli Nail'di. Bu iki yürütücü de 'evâmîr-i mübellige-i hafîye' yani gizli ve özel emirleri üstlerinden alıp astlarına uyguluyorlardı. Bu kirli işleri yürütmek içinse mücrimleri, suç işlemeyi itiyat haline getirmiş kimseleri kullanıyorlardı. Bunlar cezaevinden sırf bu iş için salınmış haydut çeteleri idi. Ermeniler müdafaadan mahrum kılınmış, kendilerini savunmalarına yarayabilecek her türlü silah ve imkân ellerinden alındığı gibi eli silah tutan tüm erkekler askere alınıp silah taşımalarını gerektirmeyecek işlere verilmekteydi. Soygun, çarşılarda ve meydanlarda ve köylerde boğmalar, seri ve organize

tecavüzler eşlik etmekteydi. Genç kızların bekâretleri insani görev yapmaları gereken hastanelerde zorla alınmaktaydı. Bütün bunlar güya bir vatan borcu olarak yapılıyordu. Kadınlar ve çocuklar hafif teknelere doldurulup denizde boğduruluyor, bazı seçilen çocuklar seks veya tarım kölesi olarak eşrafa dağıtılıyordu.

Bütün bunlar organize bir şekilde, bir merkezden idare edilmek suretiyle kasten ve bilerek icra edilmişti. Bu fena işlerin icracıları Cemal Azmi ve Yenibahçeli Nail gıyaplarında ölüm cezasına çarptırılmışlardı.”

Bu yargılamayı yürüten mahkemenin o zaman ulaşma imkanının olmadığı, bizim daha sonra edindiğimiz yabancı ülke (Almanya, Avusturya-Macaristan ve Amerika Birleşik Devletleri) arşivleri ile mahkeme tutanakları ve kararı bir arada değerlendirildiğinde büyük resmi biraz olsun görebilmekteyiz. Bu arşivler sadece mahkemenin eksik bıraktığı noktaları tamamlamakla kalmıyor, aynı zamanda değinilmeyen ya da değinilmek istenmeyen noktalara da işaret etmekte. Yani bu katliamların hangi hiyerarşik yapı tarafından, nasıl bir organizasyonla, kimlerin emriyle ve kontrolüyle işlendiğini de ortaya koymakta. Yine bu suçların icrası için haydut çetelerinin hapishanelerden çıkartılıp kullanılmaları bu arşivler sayesinde ortaya çıkarılmıştır. Yine Ermenilerin kobay olarak kullanılmaları, zehirlenerek öldürülmeleri ve köleleştirilmeleri bu arşivlerin de yardımıyla biraz daha net olarak ortaya konulabilmiştir.

Bu suçların organizasyonunu en tepeden yöneten, İttihat ve Terakki Partisi'nden üç isim sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır. İçişleri Bakanı Mehmed Talat, Bahaeddin Şakir ve Mehmed Nazım. Perde gerisinde partinin ve hükümetin karar mekanizması olan bu üçlü tayfadır Ermeni Soykırımı'nın organizasyonu ve yürütülmesinden sorumlu olan.⁸ Bu üçlüye ve politikalarına hâkim olan anlayış, kapsayıcı bir Osmanlıcılıktan dışlayıcı bir Türkizme geçti. İmparatorluğun (ya da kalıntılarının) Türkleştirilmesi ve gayri-Türk unsurların tasfiyesi bu hedefin bir parçasıydı. Mehmed Talat İçişleri Bakanı olmanın ötesinde yetkilere sahip olan İttihat ve Terakki Partisi'nin en etkili ismi idi. Tenkil hareketi neredeyse tamamen onun kontrolü altındaydı diyebiliriz. Behaeddin Şakir ve Mehmed Nazım biraz daha perde arkasından hareket eden yöneticilerdi. Tüm hukuki engellerden ve bürokratik formalitelerden azade olarak karar alıp uygulama yetkisine sahip olan bu ikili Ermeni Soykırımı'nın tüm düzenlemelerini kimi zaman Talat'la birlikte kimi zaman tek başlarına yapıyorlardı. Buradan da anlaşılabilceği gibi yapı içinde yapı mevcuttu. Yani hükümeti organize eden İttihat ve Te-

rakki Partisi'nin kendi içyapısı hükümetin görünen ve dışa yansıyan yapısından farklı olarak hükümeti idare etmekte ve bakanlıkları yürütmekteyken, İttihat ve Terakki Partisi'nin içinde de görünenin haricinde gizli bir politbüro işleri yürütmekteydi. Bu yapıda her şey büyük bir gizlilikle yürütülmekte, hiçbir şeyin kaydı tutulmamakta, işler mümkün olduğunca sözlü olarak yürütülmekte ve mümkün olan en az sayıda insan konudan bilgilendirilmekteydi. Üstelik yapılanları olduğundan farklı göstermek için göstermelik evamirde düzenlenmekteydi. Örneğin mülki amirliklere, 'nakledilen vatandaşların konvoylarını koruyun, kendilerine ekmek ve zeytin verin' gibi emirlerde iletilmekte ve bu evamirin arşivlerde saklanması istenmekteydi. Bir ulusun tüm unsurlarıyla soykırıma tabi tutulması olayı ne kadar istersek isteyelim olduğundan daha abartabileceğimiz bir olay değildir. Bu yazdıklarımıza ilişkin bahsettiğimiz mahkeme ve yabancı devlet arşivleri halen mevcuttur. İzah etmeye çalıştığımız gibi bu soykırım 1. Dünya Savaşı başlamadan önce var olan ve zemini hazırlanmış bir olaydı. Bu olayda göze çarpan husus olayın tüm örgütlenmesinin bir devlet sisteminden ziyade devleti de idare eden bir siyasi parti tarafından yapılmış olmasıdır. Tüm mevcut muhalifleri elimine eden bu parti rahatlıkla işlerini yürütmüştür.

Modernitenin Janusu Olarak Soykırımı Düşünmek

M. Sabri Yakut*

1)

Soykırım üzerine yazılan her yazı toplumsal belleğin yeniden uyarılması gibi bir işleve sahip olmasından ötürü adeta sosyolojinin gaip hançeri gibi bir etkiye sahiptir. Ki bu soykırım üzerine yapılacak çalışmaların asıl olarak sosyolojinin konusu olduğu şeklindeki bir vurgu olarak okunabilir. Ancak sosyolojinin soykırım çalışmalarında bulunması gerektiği yerde durmadığını biliyoruz. Sosyoloji merkezinde yer alması gereken meselenin kıyısında bir gölgeye çekilmiş gibidir. Kuşkusuz soykırım çalışmalarındaki marjinal tutumdan ötürü tek “sorumlu” olarak sosyolojiyi görmek doğru olmaz. Söz konusu edilen eleştiri, meselenin müphem kalmasında sosyolojinin yetersiz rolüne dairdir. Karşımızda duran tabloların bize gösterdiği şey soykırım meselesinin neredeyse salt “tarih çalışmalarına”, tarihçilere bırakıldığıdır. Oysa mesele salt tarihçilere bırakılamayacak kadar “hayati” ve canlı vaka olarak karşımızda durmaktadır. Meselenin tarihçilere bırakılmasının gereğini savunanların soykırım şeceresi bulunan ulus devlet iktidarları olduğu gerçeği bize çok şey anlatıyor olsa gerek! Meselenin tarihçilere bırakılması gerektiğini savunanların soykırımı gözlerden kaçırmak gibi yaklaşımları olduğu açıktır. Bunun hakikati saptırma retorığı olduğu görülmektedir. Kuşkusuz bu retorik “soykırım geçmişte olup bitmiş, tekrar yaşanmaz” gibi bir gerçeği saptırma söylemidir. Oysa soykırım tarihte kalan bir vaka olmadığı gibi modernite çağında ulus-devletin yapısal karakteri olarak sürekli bir “var olma” halindedir, canlı bir fenomendir. Ve biz hala soykırım tehdidi altındayız. Hatta ekstrem bir söylemle hemen her gün ve her an soykırımın bir çeşidine maruz kaldığımızı söyleyebiliriz. Tam da bu canlı ve yakıcı gerçeklik bize soykırımın sosyolojinin konusu olduğunu açıklar.

Eğer tarihçiler ve hatta teologlar kadar sosyologlar da soykırım üzerine derin araştırmalarda bulunmuş olsalardı mesele bu kadar müphem kalmazdı. Oysa soykırıma dair daha çok “söz” söyleyen tarihçiler olmuştur. Bu ise bir anlamda Pan labirintine düşmek gibi bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Soykırımı istatistiksel-rakamsal veriler şeklinde sunmak, sadece toplu kıyımlar algısıyla sınırlamak başta kültürel olmak üzere başka birçok soykırım türünü gözlerden kaçırmaya yaramıştır. Kitle kıyımlarını ölüm büyütecinde korkunç derecede büyütme tek başına soykırım gerçeğini açıklamaya yetmemektedir. Meseleyi, bütünlüklü olarak ele almak için sosyolojinin temel konusu haline getirmek gerekmektedir. Bu yaklaşım elbette tarihin, etiğin, siyasetin ve diğer toplumsal disiplinlerin konu eksenli yadsınması anlamına gelmemektedir. Hakeza, sosyolojinin mesele üzerine hiçbir şey söylemediği gibi bir anlamda doğurmaz. Sadece, sosyolojinin esas alanının dışındaki toplumsal-sosyal gölgelik alanlara çekildiği şeklindeki bir yetersizliği vurgular.

İnsanlık belleğine sinen-yerleşen kimi toplumsal meseleler söz konusudur. Hemen herkesin bildiğini varsaydığı ve sosyal algısıyla tanımladığı girift meseleleri klişelerin baskısından kurtarmak için kimi metaforları kullanmak açıklayıcı olabilmekte, dahası konu üzerinde yorum kapasitesini artırabilmektedir. Kuşkusuz, bu tür durumlarda metafor öznesini ana tema ile buluşturup, ona içertmek önemlidir. Soykırım gibi, sözü edildiğinde bile insanı lal hassas bir meseleyi mistik yarı soyut bir özne ile açıklamaya çalışmak, kuşkusuz kimi riskler taşımaktadır. Ancak, söz konusu modernite olunca ve moderniteyi de salt ‘aydınlanmacı’ yüzüyle açıklayamayacağımıza göre, onun ‘karanlık-kanlı’ yüzüne farklı bir ayna tutmak gereği doğuyor. Kapitalist moderniteyi, tek kafada birbirine ters yönlerde bakan iki yüzü olan roma tanrısı Janus metaforuyla açıklamaya çalışmak soykırım meselesinin bütünlüklü olarak anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Tek kafada iki yüzün bulunmasının, modernite prizmasından nasıl görüldüğünün sosyolojisiyle ilgili olacağız. Savımız, soykırımın modernitenin yapısallığından kaynağını aldığı ve failin bizzat ulus devlet formu olduğuna dairdir. Soykırımın bir anomali yani doğrusal oluştan, bir sapma olarak görmek, onu bizzat kapitalist modernitenin asal yüzlerinden biri olarak görmek daha fazla açıklayıcı olmaktadır. Modernitenin bir yüzü ‘aydınlanma’cı iken, diğer yüzü soykırımcı ‘karanlık’ kanlı bir yüzdür. Tıpkı Tanrı Janus gibi, bir kafada iki yüzün yapısal olarak var olması! Yaratılış karakteri! Janus metaforunun gösterdiği hakikat soykırımın moderniteye sonradan eklenmiş ve ona yabancı sosyolojik fenomen olmadığıdır. Zygmunt Bauman’ın dediği gibi “holocaust’un (Yahudi soykırımı) bizim bilinen yüzüne böylesine hayran olduğumuz modern toplumun ancak diğer yüzünü açığa çıkarmış olmasından (kabul etmesinden) kuşkulunuz/veya iki yüzün tamamen ve

olduğu gibi aynı bedene bağlı olmasından da. Belkide en çok korktuğumuz, her iki yüzünde metal bir paranın iki yüzü gibi diğeri olmadan var olamayacağıdır.” Bu da demek oluyor ki, aydınlanmacı pozitif bilim olmadan soykırımı ve aynı şekilde soykırım olmadan aydınlanma ‘aklı’nı ayrı olarak düşünemeyiz. Bu realite, bize soykırımı modernitenin Janus’u olarak düşünme olanağı sunuyor.

Soykırımı dair birçok şey söylenmiş yazılmış olmasına rağmen, tanımının salt hukuki parametrelerde tutulmasının sorunlu olduğu görülmektedir. Soykırım tanımının oluşturularak uluslararası hukuka mal edinmesinde, Polonyalı Yahudi hukukçu Raphael Lemkin’in çabaları başat bir yer tutmuştur. Lemkin’in, Yahudilerin (ikinci dünya paylaşım savaşı sırasında) uğradığı soykırım üzerinde tanımını geliştirirken, daha önceki tarihlerde Jön Türkler’in Ermeni halkına karşı uyguladığı soykırımın inceleyip edindiği deneyime dayandığı bilinmektedir. R. Lemkin’in geliştirdiği tanımın önemli olmakla birlikte daha çok fiziki soykırımı açıklayıcı olmasından ötürü yetersiz olduğu görülmektedir.

Soykırım etimolojik olarak grekçe Genos = ırk, kabile ve latince cide = öldürme sözcüklerinden oluşan ‘genocide (jenosid)’ teriminde tanımını bulmuştur. İki ayrı dil kökeninden gelen kelimelerin imlediği şekliyle soykırım, bir ırkın, etnik topluluğun farklılığından ötürü kırımdan geçirilerek tümünden yok edilmesidir. R. Lemkin’inin tanımını bu etimoloji üzerinde geliştirirken iki başat kaygıdan hareket ettiği anlaşılmaktadır: İlki, kurban seçilen ırkın-etnik topluluğun ulusallığını (orjinalitesi) belirleyen özelliklerin bütün yaşamsallıklarıyla yok edilmesi iken, ikincisi egemen-baskıcı etnik grubun ulusallığını açıklayan özelliklerini ‘teklik’ler üzerinden zorla dayatarak hâkim kılmasıdır. Kuşkusuz, tanımın oluşumunda daha farklı hususlar, yan faktörler de rol oynamıştır. Fakat başat olanın bu iki husus olduğu görülmektedir.

R. Lemkin’in geliştirdiği tanım üzerinden Birleşmiş Milletler (BM) 1948’de “Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Sözleşmesi”ni kabul ederek soykırımı insanlık suçu olarak resmen tanımıştır. Ancak sözleşme 20 ülkenin onaylamasının ardından 12 Ocak 1951’de yürürlüğe girmiştir. BM ulusal etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu kısmen ya da tamamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden herhangi biri soykırım suçunu oluşturur” diyerek şu beş (5) fiili sıralamış ve soykırım tanımını bunlarla sıralamıştır:

1- Gruba mensup olanların öldürülmesi

2- Grubun mensuplarına ciddi suretle bedensel ya da zihinsel zarar verilmesi

- 3- Grubun bütünlüğüyle ya da kısmen fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek
- 4- Grup içinde doğumları engellemek amacıyla önlemler almak
- 5- Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek

Bu beş fiil üzerinden soykırım tanımının uluslararası hukukta yer edinmesi elbette önemlidir. Ancak soykırım rejimini bütünlüklü olarak açıklamak boyutuyla yetersiz kaldığı görülmektedir. BM'nin kabul ettiği tanımın başta kültürel soykırım olmak üzere ekonomik, ekolojik, siyasal vb. soykırım tanımlarını dışta tuttuğu uluslararası hukuka dahil etmediği açıktır. Soykırımın bütün veçheleriyle uluslararası hukukta yer alamamasının BM'nin kurumsal bileşimiyle doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. Uluslararası hukuk, ulus-devletler hukukunun ulusal çıkarlarının üstünde evrensel hukuk olarak inşa edilmiş değildir. Eğer uluslararası hukuku belirleyen ulus-devletler ise demek ki arada uluslar üstü bir hukuktan söz edilemez. Kaldı ki, BM'nin aslında milletlerden oluşmadığı bilinmektedir. BM milletlerden ziyade devletlerin birliğidir. “Devlet”i bulunmayan milletler-halkların temsil edildiği enternasyonal bir yapı olarak görülemez. Mesela 40 milyonluk nüfusuyla devletsiz bir halk olarak Kürtler BM’de temsil edilmemektedir. Zaten kurumsal yapısı gereği BM devletsiz halklara kapalı bir birliklidir. Kuruluşun (BM) adındaki “milletler” kavramı gerçekte ulus-devletlerin ulusal çıkarlarını gizlemek için kullanılan bir kelimeden başka bir anlam ifade etmemektedir. Hal böyle olunca bileşimini ulus-devletlerin oluşturduğu BM’den soykırımın bütünlüklü bir tanımını ve tanınmasını bekleyemeyiz. Çünkü ulus-devletlerin kendisi yapısal olarak *soykırımcı moderniteye* dayanmaktadır. Üniterlik aslında çoğulcu etnik kültürel yapıları homojenleştirerek asimilasyona uğratan bütün ulus-devletler fiziki olmasa bile kültürel soykırım uygulamış devletlerdir. Ulus-devlet varlık gerekçesi itibariyle kültürel soykırımcıdır.

Soykırım tanımı uluslararası hukuk çerçevesinin dışına çıkarak en genel anlamıyla şöyle tanımlamak mümkün: bir etnik, ulusal, dinsel grubun ya da daha geniş bir kapsamda canlı türünün salt kendine has orijininden (özelliklerinden), ötekiliğinden ötürü fiziksel, kültürel, ekonomik, siyasal olarak hedeflenip sistematik bir biçimde yok edilmesi soykırımdır. Salt fiziki yok etmelerin tek başına tanım oluşturmaya yetmediği ortadadır. Toplu kitle kıyımlarını da tek başına baz almak yeterli olmamaktadır. “Yok etmeler”in çok farklı türleri söz konusudur. Öyle ki, yeryüzünün herhangi bir toprak parçası üzerinde binlerce yıllık geçmişli bulunan yerli bir kabilenin varlığı, eğer son üyesinin “doğal” ölümüyle sonuçlanıyorsa aslında bir tür soykırım var demektir. Çünkü

söz konusu olan kapitalist modernitenin kar amaçlı sömürü düzeninin yol açtığı toplum yıkımı-kırımının gerçekleşmesidir; dahası onun ulus-devlet formunun soykırım uygulamasının sonuçlarıdır. Eğer “eceliyle” ölen bir insanla birlikte bir halk, bir dil, bir tarih, bir kültür, otantik bir yaşam formu ortadan kalkıyorsa ve söz konusu çağ kapitalist modernite çağıysa orada soykırım var demektir. Soykırım tanımını derinleştirmeye çalıştığımız her sistematik toplum, doğa kırımında karşımıza fail olarak ulus-devlet formu çıkar. Kaldı ki, soykırımla birlikte günde gelen ırkçılık ve her türlü “tekçilik” ulus-devlet patentlidir ve yapısal olarak ona içkindir. Ulus-devleti, her ne kadar beş bin yıllık devletli uygarlıktan bağımsız olarak ele almasak bile onu kendine özgü farklılıklar arz eden aşırı ucu olarak değerlendirebiliriz. Ulus-devlet, ekstrem devlettir denilebilir. Zaten soykırım rejiminin ayırt ediciliği, onun ekstremliğiyle yapısal bir bütünsellik arz etmesidir.

II)

Ulus-devlet formunun inşa sürecinin “sorunlu” oluşunun onun soykırımcı karakteriyle açık ilişkisi bulunmaktadır. Üniterlik adına sayısız etnisite, kabile, yerli halk toplulukları, kültür, dil, dinsel-mezhepsel grup asimilasyona tabi tutularak yok edilmiştir. Zaten tek etnisiteye dayalı ulus-devletin inşası ancak soykırım rejimiyle sağlanabilmiştir. “Tüm tarihsel varlıkların, kültür ve geleneklerin ciddi bir tarihsel toplumsal anlamı olmayan son tahlilde modernitenin ticari endüstriyel ve finansal tekellerin iktidar tekelleriyle ulus-devlet olarak yoğunlaşmasının örtüsü olarak kullanılan ‘tek dil, tek bayrak, tek ulus, tek vatan, tek devlet, tek marş, tek kültür’ milliyetçiliğine kurban edilmesi demek olan bu süreç yaklaşık iki yüz yıl bütün hızıyla sürdü. Ulus devletin bir etnik grubun ağırlığında tüm aşiret ve kabile kültürlerini tasfiye etmesi tam bir kültürel soykırım olmuştur” (A. Öcalan). Ulus-devletin kuruluşunda hâkim bir etnik gurubun temel çekirdek rolünü oynayarak varlığını tek kimlik şeklinde zorla dayattığı görülmektedir. Ki bu, “vahşi uluslaştırma” denilen yol olmaktadır. Ve bu yolun soykırımcı bir yol olduğu bilinmektedir.

Vahşi uluslaştırma biçiminde dayatılan soykırım sömürgecilikle birlikte uygulanmıştır. Kapitalist modernitenin ilkel sermaye birikim sürecine tekabül eden bu aşamanın faili Avrupalı egemen ulus-devletlerdir. Portekizliler ve İspanyollar tarafından başlatılıp, İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar tarafından sürdürülen sömürgeleştirme rejimleri, pozitif bilim ve tarih aklıyla başlatılıp soykırımla sonuçlandırılan rejimlerdir. 15. yy’da Avrupa’nın zincirlerinden boşalarak aktığı Amerika, Afrika ve ardından Asya kıtasında hapsedilen yorgun ve yerüstü zengin-

likleri kapitalist birikime dönüştürmek için yerli halklara soykırım rejimini uygulamıştır. 1541-42' ye kadar devam eden işgaller sonucu kimi yerli halklar yok olmanın eşiğine getirilmiştir. Sadece İspanyol sömürgecilerin ilk 30 yılının sonunda yerli halkın nüfusu yarıya indirilmiştir. 16. yy'ın ortalarında başlayarak sömürgeci soykırım rejimini İspanya ve Portekiz'den devralan İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlardan sadece Fransızlar 1534'te kıtada karşılaştıkları Mikmak'ları, Algenkin'leri (Algonquian), Huaran'ları, İrokua'ları fiziki kırıma uğratmışlardır. Ve bununla yetinmeyerek Morina avcılığı, ardından kürk ticaretiyle (özellikle kunduz derisinden şapka modası o sırada Avrupa'da yayılmıştır), insan avıyla birlikte birçok canlı türünün sonunu getirecek kıyımarda bulunmuşlardır. İnsan avının, köle ticareti amacıyla yapıldığı bilinmektedir. Avrupalı sömürgeciler Amerika topraklarında "plantasyon" denen özel sömürü işletmelerinde "şeker kamışı, pamuk" çalıştırmak için Afrika'dan yüz binlerce köle getirmişlerdir. Sürdürülen köle ticaretinden ötürü iki yüzyıl (16. ve 17. yy'lar) içinde Batı Afrika yerli halkından 2 milyondan fazla insan öldü / öldürüldü. Bunlardan en az 1 milyonu, köle tacirlerinin giriştikleri seferlerde Yeni Dünya limanlarına taşınırken eriyip yok oldu!

Aynı zihniyet ve uygulamalardan ötürü Avusturalya yerlileri yok olma noktasına getirilmiştir. Sistematik katliamlardan ötürü 19. yy'ın ortalarına gelindiğinde Tasmanyalılar ortadan kaybolmuşlardır! Aborjinlerin sonu Tasmanyalılardan farklı olmamıştır. İngilizler Aborjinlerin yaşadığı bölgelerde altın bulmasıyla başlayan ve zehirleme, yerli avı, çocuk kaçırma ve toplu öldürmeler, savunmasız olarak çöllere sürmeler şeklinde sürdürülen uygulamalar sonucunda onbinlerce yerli insan hayatını kaybetmiştir. Hakeza ekolojik-doğa katliamı ve asimilasyon Aborjinlere dayatılan öteki soykırım teknikleri olmuştur. Kıtaya has ormanlar, bitkiler yakılarak kanguruları, koalaları kurşunlayarak, dereleri zehirleyerek ekolojik soykırım uygulanmıştır. Aynı soykırımcı mantık ve uygulamalarla Aborjinlerin çocukları zorla ailelerinden alınıp yatılı okullara ve İngiliz ailelere verilerek İngilizleştirilip asimilasyona uğratılmışlardır. Bu konuda kapitalist modernitenin soykırım sicili oldukça kabarıktır. Mesela kuzey kutup havzası (Rusya ile Kuzey Amerika arası) dolayındaki yerli halkların akıbeti Avustralyalı yerlilerin sonuyla aynı olmuştur. Bu havzada yaşayan Paléasar'lar, Ostiaklar, Samayer'ler Tunguzlar Amerika Atabaskienler gibi yerli halklar aynı akıbeti paylaşmışlardır. Bu halklar içinde Grönland'dan Labrador'a kadar uzanan bölgede yaşayan Eskimoların sonu tüm bu yerli halkların uğradığı soykırımın özeti gibidir. Avrupalılar bu bölgeye her ne kadar görünüşte Hayvanların kürkü, yağı, derisi, boynuzu, dişi vb. için gelmiş olsalar da sonunda yerli halkların sonunu getirecek bölgeden ayrılmışlar-

dır. Yerli halklara ateşli silahlar, madeni alet-edevatlar, pişirmeyi ve aydınlatmayı kolaylaştıran petrol ve bu arada alkol ve çiçek, frengi, verem gibi hastalıklar da getirmişlerdir. Hakeza bölgede vahşi şekilde avlanan Avrupalılar kimi canlıların kökünü kurutarak yaşamı da bitirmişlerdir. Böylelikle eskimolar Kuzey Alaska'da yok olmuşlardır.

Konu bağlamında yukarıda sınırlı olarak sunulan veriler Kapitalist modernitenin inşa sürecinde üzerinde yükseldiği soykırım zeminini yeterince açıklamaktadır. Bu verileri “vahşi uluslaşma” sürecinin kurumlaşması şeklinde de okumak mümkün. Uygarlık adına sayısız yerli-doğal halk topluluğunun nasıl da “uygarlık dışı”, “barbar” ilan edilip yok edildiği görülmektedir. Doğal-yerli halklara “uygarlık” adına “aşağı kültür - aşağı halk” denilmesinin kültürel soykırım olarak vücut bulduğu bilinmektedir. Bunun bir diğer adı “aşağı halk - aşağı kültürler”i uygarlaştırma projesi olarak soykırım rejimidir.

Toplu-kitleselel kıyımlar ulus-devlet sürecinden önceki tarihlerde çeşitli gerçekleşme biçimleri gösterdiğinden ötürü yalnızca modernitenin icadı olarak görülemez. 5000 yıllık devletli uygarlık sayısız toplu kitle kıyımında bulunmuştur. Tarihte görülen kimi kitle kıyımlarında bir halkın kültürünün tümünden yok edildiği görülmüştür. Otantik yerli halkların üzerine düzenlenen askeri seferlerin sonuçları bunu doğrulamaktadır. Mesela Akad Kralı Sargon'un torunu Noramsin (M.Ö. 23.yy) büyük ordularla Mari bölgesine, Zağrosu dağlı halklara (Kürtlerin atası boylar) hakeza Elam kentleri ve Anadolu'nun doğu bölgelerine yönelik askeri seferlere çıkmıştır. Bizzat kendisi, bu askeri seferlerde büyük toplu kıyımlarda bulunduğunu kayıt altına almıştır. Asurlu Tanrı-Krallar insan kellelerinden nasıl da kaleler yükselttiklerini Noramsin gibi övgüyle kil tabletlere ve taş anıtlara kazdırmışlardır. Tarihte yaşanan bu türden toplu kitleselel kıyımları elbette soykırım olarak görüp tanımlamak mümkündür. Ancak kapitalist modernite formuyla ulus-devlet formuyla gerçekleştirilen soykırımın kimi ayırt edici özellikleri bulunmaktadır. Tarihte gerçekleştirilen toplu kıyımların tümünün düzenlenen askeri seferle başladığı, sefer sonunda da son bulduğu biliniyor. Oysa modernite çağında soykırım sisteme içkin ve yapısal olduğundan ötürü sistematik süreklilik göstermiştir. Ulus-devlet üniterlik saikiyle bir etnik grup lehine çoğulcu toplum yapısını homojenleştirme rejimi olarak karakteristiklik göstermektedir. Bu konuda “Holocaust ve Modernite” adlı yapıtında “benzersizlik” tezini ileri süren Zygmunt Bauman açıklayıcı olmaktadır. Holocaust'un geçmişteki soykırım biçimlerinden farklı olarak gösterdiği “benzersizlik”in “modernlik kokusu” olduğunu ileri sürer. Z. Bauman “Holocaust, modernlik ve insanlık” adlı, bilimsel bilgilerle

ve uzmanlıklarla yürütülen, ustaca yönetilip koordine edilen tarzda yapılmış her şey gibi sözde modernlik öncesi tüm benzerlerini, kendisiyle karşılaştırılınca ne denli ilkel savurgan ve yetersiz olduklarını göstererek geri bırakmış ve rezil etmiştir” derken modernitenin uyguladığı soykırımdan, tam bir fabrikasyon şeklinde gerçekleştirildiğini anlatmak ister. Tam da burada söylenmesi gereken hakikat, soykırım zihniyeti ve uygulama tekniklerinin pozitivist bilimden ve Avrupa rasyonalizminden bağımsız olmadığı dahası bizzat bunların ürünü olduğudur. Pozitivist bilimcilik, Avrupa rasyonalitesi ve ulus-devlet bürokrasisi! İşte soykırım mahşerinin üç atlısı. Abbas Vali’nin dediği gibi, “modernite aklın egemenliği projesi” olduğuna göre ve aynı zamanda topluma, hayata dair her şey “akıl” üzerine inşa edildiğine göre, modernitenin “aklı” dışında kalan her şey -insan da dahil- araçtır ve dışarıda bırakılmalıdır. Hal böyle olunca, şunu söyleme hakkına sahibiz: modernitenin akli, *suçlu akıl rejimidir* ve soykırımcıdır. Bu aynı zamanda, Avrupa “aydınlanma” felsefesinin bir yüzünün “kara” olduğunun, hayatı ve insanlığı aydınlatmaya yetmediğinin ispatı olmaktadır. Pozitivist bilimin olgusal akılcılık ve determinizmle birlikte bir tür karartmada bulunduklarını söylemek mümkündür. Pozitivislerin, ulus devletin vaizleri olduklarını ve vaaz ettikleri pozitif “eşya”lar arasında mistifike edilmiş bir şekilde soykırımın bulunduğunu söylemek gerekiyor. Çünkü soykırımın kurucu akli pozitivistizmdir. Bir pozitivist olan T.R. Malthus’un istatistiksel - rasyonalist nüfus anlayışının soykırımcı olduğunu eklemek gerekir. Kültürel birer varlık olarak insanı salt biyolojik sınırdan tutmanın sonucunun Hitler faşizmine benzer bir tür soykırımla sonuçlanacağını görmek için sosyolog olmak gerekmiyor. Malthus, asimetrik olarak gelişen nüfusun nasıl bir simetri içine çekileceğini açıklarken (doğum kontrolü, yaşlı-sakat vb. üretimden düşen insanların toplumun içinden ayıklanması gibi) tam olarak pozitivist akılla hareket ettiğinin bilincindedir. Her şeyin akılla yapıldığı retoriği, akla uygunluk kriterleri gibi esaslar üzerinde yürüyen bir sistem *suçlu akıl rejimidir*. Meselelerin vahametini anlamak için, modernitenin bilimsel yapısının pozitivistizm olduğunu bilmek önemlidir. Fizik, kimya, biyoloji olguları gibi ulus-devleti de bir olgu olarak gören pozitivistizm görünüşte masum ve tehlike içermeyen bir yaklaşım gösterir gibidir. Oysa mesele hiç de böyle değildir. “Görünüşte masum, hiç tehlike içermeyen bu yaklaşımın hiç de öyle olmadığını özellikle etnik temizlik-soykırım hareketlerinde bütün dehşetiyle fark etmeye başladık. Hitler’den tutalım da sözde en ılımlı ulus-devlet liderine kadar hepsi, yaptıklarının bilime göre son derece doğru (pozitif bilimlere göre) olduğunu, ulus gerçeklerini arındırdıklarını, daha homojen bir ulus oluşturmanın sadece hak değil, doğal evrim yasasına uygun bir gelişme olduğunu söyleyeceklerdir. Esas aldıkları bilime göre doğru

söylüyorlar. Onlara bu gücü pozitivist felsefe ve bilimleri vermektedir”(A. Öcalan). Bu türden bir *suçlu akıl rejimini* devlet formu ve felsefi temelleriyle birlikte tarihte gerçekleşen toplu kitle kıyımlarında görmek pek mümkün görünmemektedir. Bu kapitalist moderniteye özgü bir ayırt ediciliktir. Modernist pozitivist iktidar aklının nasıl bir mühendislik tekniği ve bürokrasi aracılığıyla soykırım uygulandığının somut verileri Holocaust’ta görülmektedir. 6 milyondan fazla Yahudi’nin Nazi Almanyası tarafından yok edilmesi elbette sokak infazları şeklinde olmamıştır. Fiziki soykırım için bizzat imha teknolojisi dizayn edilmiştir. Toplama kampları, gaz odaları, krematoryumlar, toplu kitle kıyımı için mühendislik titizliğiyle hazırlanmıştır. Bu konuda, J. P. Sabini - M. Silver’in dediği gibi; “tam anlamıyla yapılacak, geniş kapsamlı, yok edici bir toplu cinayet (için) kalabalıkların yerini bürokrasinin, ortak öfkenin yerini otoriteye itaatın alması gerekiyordu. Ulus-devlet çarkının insan öğütmesi ve bunu fiziki soykırım şeklinde gerçekleştirebilmesi için mükemmel işleyen bir bürokratik sistem ve imha teknolojisi gerekiyordu. Bunun nasıl işlediğini Henry Feingold, Austchwitz somutunda görünür kılmaktadır. Ona göre Austchwitz modern fabrika sisteminin sıradan bir uzantısıydı. Mal üretmek yerine hammadde insanlardı ve son ürün ise ölümdü; yöneticinin ölüm planında günde şu kadar ünite diye özenle belirtilmişti. Modern fabrika sisteminin en önemli simgesi olan bacalar insan etinin yakılmasıyla oluşan keskin dumanlar püskürtüyordu. Modern Avrupa’nın çok mükemmel organize olmuş demiryolu ağı fabrikalara yeni bir tür hammadde taşıyordu. Öteki kargolarda olduğu gibi yapıyordu bunu. Gaz odalarındaki kurbanlar ileri Alman kimya sanayisince yapılmış Prusik asit tabletlerinden üretilen zehirli gazları sarıyorlardı. Mühendisler krematoryumlar düzenlediler, yöneticiler ise imrenilecek verimle çalışacak bir bürokrasi sistemi oluşturdular ve düzenli raporlaştırmalarda bulundular. Mesela SS-Sturmbann-fuehrer Jahling, SS-General Kammler’e gönderdiği mektupta, 5 Austchwitz krematoryumunun insan yakma kapasitesinin 24 saat için 4756 kişiyle sınırlı olduğunu rapor etmiştir. Ki şunu da eklemek gerekiyor, SS karargâhında Avrupa Yahudilerini yok etmekle görevli bölüm resmen Yönetim ve Ekonomi bölümü olarak adlandırılmıştır. Holocaust’un bürokratik tanımlamasının modern yönetim tanımıyla tam olarak örtüştüğü görülüyor: üst düzey mantık duyarlılığı, hız, belirsizlikten ve hatadan muafiyet, süreklilik, dikkat, iyi bir dosya bilgisi, kurallara bağlılık, kesin itaat, duygusallığın reddi, disiplin, malzeme ve personel maliyetinin azaltılması gibi hususlar bürokratik yönetimin işlevleri arasındalar. Tüm bu hususlar Ulus-devlet bürokrasisinin soykırımı gerçekleştirecek yetenekte olduğunu göstermektedir. “Unutmamak gerekir ki (soykırımı) katılanların çoğu Yahudi çocuklara kurşun sıkılmış ya da gaz odalarına

gaz vermiş değildir. Çoğu bürokrat notları düzenlemiş, taslakları hazırlamış, telefonda konuşmuş ve konferanslara katılmıştır. Onlar masalarında oturarak tüm bir halkı yok edebilirler” (Hilberg). Mekanikleştirilmiş insanlar düzeni kurulmuş gibidir. Ahlak ve vicdanın elimine edildiği bir düzende hümaniter bir yaklaşım beklenemez zaten. Kendisi bir tür putçuluk olduğu halde din ve ahlakı kendini kurumlaştırma adına düşmanı ilan eden pozitivist bilimcilik maneviyatla savaşarak toplumu savunmasız bırakmıştır. Bilinmekte, akılla ahlakın ters yönleri işaret ettiği bir dünyada kaybeden her zaman için insanlık olmuştur. Aydınlanma felsefesinin modernite çağında toplumu “karanlık”lardan kurtaramadığı artık anlaşılmıştır. Zaten pozitivist bilimcilik, aydınlanma felsefesini ‘akıl’ aracılığıyla karartmaktan hiç geri durmamıştır. “Moderniteyi ‘aydınlanma çağı’nın’ (15. yy Avrupası) belirlediği çokça söylenir. Yahudi soykırımı başta olmak üzere, ulu-devletçe sistematik olarak uygulanan sayısız fiziki ve kültürel soykırımlar modernitenin aydınlanma ideasına ölümcül darbe indirir” (A. Öcalan). Aynı bir konu olmakla birlikte, Avrupa hümanizminin, nasıl oldu da soykırıma izin verdiği meselesi, üzerinde durulmaya değer bir hususudur.

III)

Modernite ‘akıl’a göndermede bulunduğu her düzlemde yeni bir soykırıma “meşruiyet” kazandırdığının farkındadır. Özellikle araçsallaştırılan “akıl”ın soykırımcı-suçlu bir akılla dönüştüğü bilinmektedir. Z. Bauman “Ben Holocaust tarzı çözümleri yalnızca olanaklı değil, belirgin bir şekilde ‘akla uygun’ da kılının -ve seçilme şansını arttıranın- araçsal akılsallık düşüncesi ve onun modern bürokratik kurumlaşma biçimi olduğunu savunuyorum” derken, soykırımın iki sacayağını açıklar: araçsal akılsallık ve modern bürokrasi! Zaten onun algısında modern uygarlık Holocaust tarzı soykırımın yeterli koşulu değil, büyük bir kesinlikle gerekli koşuludur. “Holocaust, modernlik evinin meşru bir sakiniydi, başka bir evi kendi yuvası olarak kabul edemezdi” diyen de Bauman’dır. Aynı şekilde I. Wallerstein’ın da 1945’te Nazi-Hitler dehşeti son bulduğu halde soykırımın Avrupalının modernite kimliğinde var olmaya devam ettiğini ima eder. “Anti-semitizmi icat eden ne Hitler ne de Almanlardı. Anti-semitizm uzun zamandan beri Avrupa dünyasının koyu ırkçılığının Avrupa içindeki ana ifadesiydi ve modern çeşitlemesi içinde en az bir yüzyıldan beri Avrupa sahnesinin her tarafında görülmekteydi” diyen Wallerstein, “1900’lerde Paris ve Berlin’i bu bakımdan kıyaslanan kişinin en kötü durumda olanın Berlin olduğunu düşünemezdi bile” diye ekler. Şu açık; soykırım modernitenin varlığını dünyaya duyuran çan sesiydi!

Soykırımı salt zaman kroniği dahilinde gösteremeyiz elbette. Soykırımın iç içe yaşadığımızı ve günün her anında soykırımın bir biçimiyle karşı karşıya geldiğimizi ve sürekli bir kırım halinde olduğumuzu görmezden gelemeyiz. Modernitenin ulus-devlet sınırlarında kalındıkça soykırıma sürekli maruz kalınacağı bilinmelidir. Bu anlamda sürekli “kırım” tehdidi altındayız. Ulus-devletin bulunduğu tarih ve iktidar uzamını modernite sürekli soykırımın doldurmaktadır. Bu uzam içinde soykırım bir adacık olarak değil bir ağ olarak vardır. Meseleyi daha açıklayıcı kılmak için Albert Camus’un bir belirlemesi üzerinden çarpıcı bir analojiye gidilebilir “dostlarım, şimdi ben size büyük bir şey söyleyeceğim: sakın kıyametin kopmasını beklemeyin, o her gün kopmaktadır” derken, insan algısında kıyamet olarak adlandırılan olayların toplum hayatında içkin olarak sürekli yaşandığını, ancak örtülü veçheler altında yürüdüğünden ötürü görülemediğini, oysa kıyametin beklenen büyük bir yıkım felaketi olmanın ötesinde hemen her gün, her an verili yaşam formunun içinde gerçekleşmekte olduğunu, hayatın sürekli kıyametler ürettiğini söylemektedir Camus. Bu belirleme üzerinde bir analoji yaparsak şöyle diyebiliriz: *Ey insanlık, sakın soykırımın Yahudi ve Ermeni jenosidlerinde gerçekleşip son bulduğunu sanmayın. Çünkü her gün soykırımın bir çeşidi gerçekleşmektedir ve biz her an soykırıma maruz kalıyoruz. Ama soykırımın sürekli, ancak farklı biçimlerde yaşanıyor oluşu toplumu korkutup derinden sarsmıyorsa eğer, orada daha korkunç bir ölüm var demektir. Söz konusu olan kültürel hegemonyanın neden olduğu dirimsel hissizliktir, toplumsal bilincin narkoza yatırılmasıdır.*

Konumuzun kapsamı gereği, soykırımı başat öğeleri ve biçimleriyle görünür kılmakla yetiniyoruz. Soykırımı bütünlüklü olarak ele almak çok daha kapsamlı bir sosyolojik araştırma-inceleme gerektirir. Haliyle soykırımın tüm çeşitlerini ayrıntılı olarak açıklama durumunda değiliz. Yine de soykırımın kimi çeşitlerine dair kısa vurgularda bulunmak mümkündür. Soykırımın en total hali olarak omnicide, yani Hiroşima - Nagazaki ve Halepçe’de görüldüğü şekliyle, atom-kimyasal silah kullanılarak canlı olan her şeyin aynı anda toplu olarak yok edilmesi! Yine Noam Chomsky’nin “sessiz soykırım” olarak adlandırdığı ve teorik olarak “önlenebilir” soykırım türü! Tabi burada “önlenebilir” denen şey, açlık-hastalık trajedileridir. Unicef’in 1995 rapor verilerine göre, 1995 yılında dünyada 13 milyon çocuk ölmüştür. Bu ölümlerde emperyalist güç odaklarının çıkarlarının başat rol oynadığı ve haliyle “sessiz soykırım”da bulunduklarını şu veriler açıklamaktadır: 13 milyon çocuğun açlık ve hastalıktan öldüğü dönemde ABD meclisi Unicef’in ihtiyacı olan 425 milyon doları çok buluyor ve yardımın üçte birini azaltarak ve tabi geciktirerek ödemede bulunuyor. Oysa aynı yıl bağlantılı ulus-devletlerin aldığı yardımlar dokunmayarak kesilmemiş ödemede bulunuyor

ABD. Üstelik İsrail'e üç milyar dolar, Mısır'a iki milyar dolar ödeniyor. Oysa Unicef'in ihtiyacı olan miktar milyarlar değil, 425 milyon! Milyonlarca çocuğun bu şekilde ölümüne "sessiz soykırım" diyor N. Chomsky.

Kapsamı geniş olmakla birlikte ekonomik soykırıma dair yine de kimi başat hususlar dile getirilebilir. Ekonomik soykırımın sömürgecilik rejimiyle ilişkisi doğrudandır. Hemen şunu belirtmek gerekir ki, ekonomik soykırım da dahil soykırım çeşitleri iç içelik gösterir, yok olmaya doğru öyle ayrı kompartımanlarda gitmezler! Ontolojik olarak soykırıma tabi tutulan kurban toplumun "yok edilmesi" başat hedeftir, ancak "yok etme" biçimi, yöntemi farklılıklar arz edebilmektedir. Ekonomi yoluyla "yok etme" de bunun farklı bir biçimi olmaktadır. Salt etnik saikten ötürü değil de, daha özel olarak ekonomik çıkarlar gereği bir halk topluluğunu yok etmek ekonomik soykırımın karakteristiği olmaktadır. O halk topluluğunun yaşadığı coğrafyadan hammadde kaynaklarını sömürgecilik merkezine taşımak bunun en açık işaretidir. Mesela Kürdistan'da çıkarılan ham petrol ve diğer yer altı (altın, uranyum, doğal gaz vb) ve yerüstü zenginlik kaynaklarının batı metropollerine taşınması var! Ki zenginlik kaynaklarının taşınması sonucu Kürdistan'da yoksulluk kırıma dönüşmüştür. Hal böyleyken Kürtler'in mevsimlik işçilik biçiminde topraklarından sürülmesi "işsizlik" saikiyle açıklanmaya çalışılmaktadır! Oysa gerçek neden "ekonomik soykırım"dır. Kara Afrika ve Asya kıtalarından Avrupa'ya insan göçü aynı ekonomik soykırımın sonuçlarındandır. Çok açık olan bir şey var ki kapitalist modernite çağında "işsizlik" ekonomik soykırıma dahildir. Eğer sömürü rejimi emperyalist çıkarları gereği yerli halkların doğal yaşam alanlarını yeraltı ve yerüstü zenginlik kaynaklarıyla birlikte sömürüye tabi tutup ekonomik gasp gerçekleştirmemiş olsalardı, artık soykırım düzeyinde seyreden "işsizlik" diye bir sorun olmayacaktı. Ekonomik soykırımın zemini, her zaman için yerli halkların topraklarının sömürüsü ve zengin kaynaklarının gaspı olmuştur. Mesela Cherokee Kızılderililerinin başına gelen felaket, ekonomik soykırımı görünür kılmak için çarpıcı bir örnektir. "Gözyaşı Yolu" olarak adlandırılan bu yok edilmenin nedeni Cherokee'lerin yaşadıkları topraklarda altın bulunmasıdır. Aynı nedenden hareketle Kızılderili *Cacaas Navas* kabilesinin nüfusu 10 yıl içinde 35.000 kişiden 400 kişiye düşürülmüştür. Bu aynı zamanda fiziki soykırım olmaktadır. Aynı biçimde 1847'de İngiliz Sömürgeciliği tarafından yaratılan kıtlık felaketinden ötürü İrlanda adası tam bir çöküş yaşamıştır. Yaşanan kitlesel ölümden ötürü İrlanda adasının 8 milyon nüfusu, 5 milyona düşmüştür. Yani soykırımın kurban sayısı 3 milyon olmuştur. Bir kere daha ekonomik soykırımın fiziki soykırımın yanı sıra, toplumsal yaşamı da etkilediğini görüyoruz.

IV)

Her soykırım rejiminde bir “fail” olarak ırkçılığı görmek mümkündür. Irkçılık, modernitenin bütün ulus-devlet formlarında görülmektedir. Foucault’un dediği gibi “...bu da belirli bir zamanda, belirli bir ölçüde ve belirli koşullarda ırkçılıktan geçmemiş hiç bir modern devlet işleyişi olmadığını gösteriyor.” Arı bir ırkın sağlanması adına -Hitler/ Nazi faşizminde görüldüğü gibi- aşağı ırkların temizlenmesi gerektiği iddia edilecektir. Yahudi soykırımının, bir boyutuyla bu saikten hareketle gerçekleştirildiği bilinmektedir. Aynı minvalde Etienne Balibar’ın dikkat çektiği şekilde ırkçılık-gerçek bir bütüncül toplumsal görüngü-farklılık işaretlerinin (isim, deri rengi, dinsel ibadet) etrafında eklemlenen ve koruma ya da ayırım hayalinin (toplumsal bünyeyi arılaştırma “kendi” “biz” kimliğini her türlü melezleşme, karışma ve istiladan koruma zorunluluğu) zihinsel ürünleri olan söylemlerde, temsillerde ve pratiklerde (şiddet, hor görme, hoşgörüsüzlük, aşağılama, sömürü biçimlerinde) kayıtlıdır. Hakeza, ırkçılığın tek tip ve düz çizgisel olmadığını, bazı yol ağızları, gizli evreleri ve büyük çıkışları ile moderniteye dahil olarak görülmesi gerektiği ortadadır. Bu aynı zamanda, ırkçılığın ırkçı kişilerin kaba, basit bir hezeyanı olmadığını, aksine toplumsal bir ilişki biçimi olduğunu açıklar. Ulus- devlet milliyetçiliğinin sürekli olarak ırkçılık ürettiği sabittir. Ki buna yol açan milliyetçiliğin etnik kimlik fetişizmidir.

Bio-iktidarı ırkçılık açıklamasına dahil eden Foucault, ırkçılıkla savaşçı ilişkiyi açıklamada kusursuzluk gösterir gibidir. “Yaşamak istiyorsan düşmanlarını öldürmelisin” şeklindeki savaşçı ilişkiyi, bio-iktidarın “yaşamak istiyorsan ötekinin ölmesi gerekir” şeklinde dönüştürdüğünü ileri süren Foucault, böylelikle ırkçılığın bio-iktidar tekniği ile uyumlu hale getirildiğini söyler. Bu yaklaşımda, ırkçılık benim yaşamımla ötekinin ölümü arasında savaşçı bir çatışma türünden değil ama biyolojik türden bir ilişki kurmuş olur. Yani aşağı türler, anormal insanlar ortadan kalktıkça ben -birey olarak değil, tür olarak- daha çok yaşarım, daha güçlü, daha sağlıklı olurum ve daha çok çoğalabilirim. Ötekinin ölümü benim kişisel güvenliğim olması ölçüsünde yalnızca benim yaşamım değildir. Ötekilerin ölümü kötü, aşağı ırkın (ya da soysuzlaşmış olanın, ya da anormal olanın) ölümü, yaşamı daha sağlıklı, arı kılacaktır! Foucault’un bununla anlatmak istediği şey, öldürmek, yok etmek yoluyla arılaştırma ve ayıklama tasarısının Nazi rejiminde Yahudi soykırımına yol açtığıdır. Foucault, modern devletin bio-iktidar modu üzerinde işlediğini ve bu devlet formunun öldürücü işlevinin ırkçılık (nazizm) şeklinde soykırıma dönüştüğünü söylerken kapitalist moderniteyi işaret eder. Nazizmi, modernitenin varlığını sürdürme kılınması yolunda vardığı en yüksek aşama

olarak görmek gerekiyor. “Nazizm, gerçekte 18. yy’dan beri kurulmuş olan yeni iktidar (bio-iktidar) mekanizmalarının en yüksek noktaya dek gelişmesidir” (Foucault). Tüm bunlar şunu açıklar: Irkçılık, soykırımın tüm çeşitlerinde başat unsurdur.

Irkçılık, Ermeni soykırımında başat rol üstlenmiştir. İttihat Terakki Cemiyeti Jön Türk ırkçılığı ile Ermeni soykırımını gerçekleştirirken, Nazilerin Yahudi soykırımını haber verir. Özellikler göstermişti. Geç uluslaşmanın soykırımla başarılmaya çalışıldığı görülmektedir. Çünkü Türk etnik grubunun hâkim kılınması ancak, diğer etnik toplulukların imhası üzerinde vücut bulabilmiştir. Soykırım rejiminde Nazilerin rol modelinin İttihat Terakki Cemiyeti olduğu görülmektedir. Şöyle bir analogi kurulabilir; İttihat Terakki erken Nazizmdir; Nazizm ise, geç İttihat Terakki’dir! Soykırım faillerinin bir tür reenkarnasyonundan söz edilebilir. Hitler’in ruhunun üç diktatörde (Enver, Talat, Cemal paşalar) vücut bulduğu siyasete İttihat Terakki; Üç paşanın ruhunun bir diktatörde (Hitler) vücut bulduğu siyasete ise Nazizm diyebiliriz. Bunun içindir ki 1915 tarihinde 1.2 milyon Ermeni’nin soykırıma uğratılmasının tek faili İttihat Terakki troykası (Enver, Talat, Cemal) olarak görülemez; gerçek fail troyka özelinde geç Türk uluslaşması, ulus-devletidir. Tam da bu noktada şunu söylemek gerekiyor: Ulus-devlet soykırım suçuna ulusu da bulaştırmıştır. Soykırımın bir tek kurumsal yapılar üzerinde yürümediğini, ulusun da bulaştırılarak kitleselleştirildiği örnekler mevcuttur. Irkçılık-milliyet üzerinden yapılan bir bulaştırmadır bu. Ulus-devlet, ulusu soykırıma “orta sınıf” üzerinden bulaştırmayı denemiştir. Faşizmin kitle temelini orta sınıf olduğunu, Ermeni soykırımında da Anadolu eşrafları-tüccarları karakterinde görmek mümkündür. Hakeza, 1920-22 yıllarında korkunç bir işsizlik içinde kıvranan İtalya’da, 1921’de Roma Kongresi toplandığında faşist partiye kayıtlı 150.000 kişiden 90.000’e yakını orta sınıfa mensup küçük burjuvalardan oluşuyordu. Bu oran 1930’da daha açık hal alır; 308 faşist şeften 254’ü küçük burjuvadır. Aynı biçimde korkunç bir işsizliğin acısını çeken, 1930-33 Almanya’sında Nazi partisi yandaşlarını küçük Burjuvaziden, müstahdem ve memurlardan, serbest meslek erbabı ile düşkün aydınlardan, eski subaylardan, küçük mülk sahiplerinden, tacirlerden, orta sanayiciden ve bir kısım da işçilerden toplamıştır. Görüldüğü gibi orta sınıf militerliğe yatkındır. “Militarizm genelde tüm tarih ve devletlerde topluma sızan, denetleyen, hükmeden güç olmasına rağmen en çok orta sınıf (burjuvazi) çağında ulus-devlet tekelinde azami seviye kazanmıştır” (A. Öcalan). Ulus-devletin soykırım rejimini orta sınıf üzerinden kitleselleştirdiği ve böylelikle ulusu soykırıma bulaştırdığı görülmektedir.

Soykırım kurbanı olarak anılan Yahudilerin ulus-devlet kuruculuğu yaparak kavminin celladını yarattığı verili bir hakikattir. Ve bu hakikatı görmek için öyle tarihte çok gerilere gitmeye de gerek yoktur. Yahudiliğin 10. yy'dan itibaren Avrupa modernitesinin hem ideolojik hem maddi stratejik gücü olarak gelişim gösterdiği görülmektedir. İlk kent soyluluk (burjuva) üzerinde inşa edilen ulus-devletlerin vücut bulduğu kentlere bakıldığında, hemen her kentin bir zengini ve aydınının Yahudi olduğu görülecektir. Mesela, kapitalist modernitenin başlangıç mabetlerinden biri olarak kabul edilen Amsterdam'da seküler-laik felsefi çıkışı yapan filozof Yahudi kökenli Spinoza'dır. Ancak, söz konusu olan şey, bir kavmin kendi "mezar kazıcısı"nı yaratmasıdır. Ulus-devlet inşasını sekülerizm esası üzerine kavminin imhası tehdidine karşı bir tür tedbir olarak inşa eden Yahudi aklı ve sermayesinin aslında kendi kavminin Frankenstein'ini yaratmış olduğu II. Dünya savaşı sırasındaki Yahudi soykırımında görüldü. Ulus-devleti, hâkim dinler karşısında bir sığınak olarak gördüklerinden ötürü kapitalist moderniteye katkıda bulunmuşlardır. Bu noktada Yahudi-siyonizmi ile ulus-devlet modelini birlikte düşünmek bize çarpıcı veriler sunmaktadır. A. Öcalan'ın da dediği gibi "Kapitalist modern devletin İbraniler (günümüzde İsraililer) tarzında örgütlenmesi kendini ulus-devlet olarak görünür kılar. Daha da önemlisi her ulus-devlet çekirdeği ırksal anlamda değil, ideolojik anlamda Yahudi siyonist (Yahudi ulus-devletçiliği) karakterindedir. Ulus-devlet model olarak Yahudiliğin kapitalist modernitede aldığı devlet formudur". Ki bu soykırımcı bir devlet formülüdür. Zaten, Nazizm ekstrem ulus-devlet uygulaması olarak bu devlet formuna dahildir. Yahudilerin maddi-manevi güçlerini üç yüz yıl seferber ederek geliştirdikleri Alman Ulus-devleti sonunda kavim olarak onları soykırıma uğratmaktan çekinmemiştir. Yani Yahudiler, kendi Frankenstein'lerini Hitler'in bedeninde yaratmış oluyorlar. Tabi yarattıkları ulus-devlet canavarı, sadece Yahudilere karşı değil, dünyada gerçekleştirilen tüm fiziki ve kültürel soykırımların altına imzasını atmıştır. Soykırım patenti ulus-devlete aittir çünkü!

Uluslararası kamuoyu tarafından "soykırımların soykırımı" olarak adlandırılan Yahudi soykırımı belki Hitler'in ölümü ve Nazizmin yenilgiye uğratılmasıyla durdurulmuş olabilir. Ancak, ulus devlet modeli var olduğu müddetçe soykırım rejimi devam edecek demektir. "Hitler şahsen yenildi, ama sistemi zafer kazanmıştır. Ulus-devletçilik politik toplumun ortadan kaldırılması anlamında (Hitler bunu katıksız başaran ilk kişi olmasa da resmen ilan eden ve sahip çıkan kişidir) Hitler faşizmi ile özdeşdir" (A. Öcalan). Ancak, kapitalist modernite soykırımcı olan, Janus'un karanlık-kanlı yüzünü toplumdan kaçırıp gizlemek için tüm suçları Hitler'in üzerine yıkarak aklanmak peşindedir. Ancak, bunun böyle olmadığını ka-

pitalist modernitenin soykırımı yapısal olarak içermesi hususu göstermekte, açıkça ortaya koymaktadır.

V)

Soykırımın en tehlikeli biçimi olan kültürel soykırımı, kurban halklardan Kürtler somutunda görünür kılmak, uygulamaları ve sonuçları itibariyle çarpıcı olacaktır. “Kültürel” terimi bu soykırım türünü fiziki soykırımından daha “masum” kılmadığı gibi açıldığında görüleceği gibi, onu daha tehlikeli kılar. Kaldı ki, Kültürel soykırım da şiddet, fiziki baskı-imha teknikleri ırısı olarak zaten mevcuttur. Kültürel soykırımın üzerinde ilerlediği canlı-spesifik bandın “dil” olduğunu ise özellikle vurgulamak gerekir. Kültürel soykırım en genel anlamıyla bir halkın, etnik grubun ve de farklılık aidiyetleri bulunan toplumsallıkları kültür ve dil yapısalılıklarıyla asimilasyona uğratarıp yok etmeyi ifade eder. Kurban seçilen etnik grubun üyesi olan ailelerden çocuklarının alınıp başta yatılı okular olmak üzere asimilasyon merkezlerinde, egemen etnik grubun dili-kültürüyle yetiştirilerek özünden uzaklaştırılıp dokusal başkalaşıma uğratılması, kültürel soykırımın görünür en yalın halidir. İdentifikasyon, yani özdeşleşme, özümleme kültürel soykırımın en başat hedefidir. Kürtlerin, Türk etnik tekilliğinin içinde eritilerek asimilasyona tabi tutulmaya çalışılması kültürel soykırımın canlı-yakın örneği olarak verilebilir. Kuşkusuz 1925 Şeyh Sait isyanına gelene kadar Kürtlere fiziki soykırımlar dayatılmıştır ve halen de dayatılan inkâr ve imha siyasetinin özü budur. Ancak Ermeni ve Yahudi fiziki soykırımlarından gerçekleştiği şekliyle başarılamayınca kültürel soykırıma ağırlık verilmeye başlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ulus-devleti 1938 Dersim isyanına gelindiğinde fiziki soykırımla Kürtlerin yok edilemeyeceğini görmüş ve “beyaz soykırım” olarak da adlandırılan kültürel soykırımı programlayarak uygulamaya koymuştur. Ancak, her ne olursa olsun, Halepçe gibi büyük bir soykırımı sürekli belleklerde canlı tutarak kültürel soykırım aydınlatılmaya çalışılması gerektiği açıktır.

Kürtlere karşı amansızca uygulanan kültürel soykırım, hiç kuşku yok ki Türkiye Cumhuriyeti ulus-devlet formunda vücut bulmuştur. Elbette Osmanlı İmparatorluğu döneminde Kürtlere karşı katliamlar uygulanmıştır. Ancak, kültürel soykırım Cumhuriyet olarak adlandırılan ulus-devlet döneminde hayata geçirilmiştir. Bizzat II. Abdülhamit’in dediği gibi “Osmanlı İmparatorluğu dünyanın birçok milletini sinesinde toplamış olan bir imparatorluktur. Türkler, Araplar, Kürtler, Arnavutlar, Bulgarlar, Ermeniler, Zenciler ve diğer birçok unsurdan teşekkül etmiştir”. Bundan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı İmparatorluk yapısı

çok dilli, çok kültürlü, çok dinli, çok etnikli bir toplumsal yapıya sahipti. Dahası imparatorlukta Türk etnik grubu başat bir özelliğe sahip değildi. Ne zaman ki Jön Türk hareketi kendi İttihat Terakki Fırkası tüzel kimliği ile duyurmaya başladı, işte o zaman Türk etnik grubu egemen etnik grup olarak öne çıkmaya başlamıştır. İttihat Terakki, imparatorluğun dağılma sürecinde imparatorluktan arta kalan Anadolu'yu Türkleştirme adına diğer etnik gruplara soykırımı dayatmıştır. Anadolu'yu Türkleştirme tasarısı doğrultusunda ilkin ulus bilinci olan gayri- Müslimleri; (Ermenileri, Rumları, Süryanileri) bünyeden atma-temizleme hedeflenmiştir. Çünkü ulus bilinci gelişkin bu toplumları Türk etnik kimliği içinde asimile etmek çok güçtü. Haliyle bünyeden sökülüp atılmaları fiziki soykırımla başarılmalıydı. Ki bu tasarının gerçekleşmesi çok kanlı olmuştur. Geriye Türk olmayan Müslümanların (Kürtler, Araplar, Arnavutlar, Lazlar, Çerkezler vb.) yaşadıkları coğrafyadan uzaklaştırılarak, Türk bölgelerine serpiştirilip Türk etnik yapısı içinde eritilmeleri kalmıştı. Bu plan 13.05.1913'te çıkarılan "İskân Muhacirin Nizamnamesi" ile resmileştirmiştir. Ki, bu plan gereği 1913-1916 yılları arasında ve Anadolu Nüfusunun 15 milyon olduğu bir dönemde 5 milyon insanın yeri değiştirilmiştir. Ve aynı yasa dayanak alınarak coğrafik yer adları değiştirilerek Türkleştirilmiştir. İl, İlçe, köy vb. gibi yerleşim yerlerinin adlarının değiştirilerek Türkleştirilmesi aynı zamanda coğrafi soykırım anlamına gelmektedir. Bunun bir diğer adı, yerli-kadim halkların tarihsel varoluş belleğini silme, kök kazıma ve coğrafyanın belleğine kibrit suyu dökerek coğrafya soykırımında bulunmaktadır.

8 Eylül 1925'te Kemalist ulus-devlet tarafından Kürdistan'ın Kürtlerin "Türkleştirilmesi" üzerine kurulan "Şark Islahat Planı" ittihatçıların "İskan'ı Muhacirin Nizamnamesi'nin bir devamı olarak esaslı kültürel soykırım planlarındandır. Planın özü aynıdır; Kürtlerin Kürdistan'dan sökülüp batı illerine göçertilmesi ve onların yerine Yugoslav-Balkan, Kafkas (Gürcüler, Lazlar, muhacir etnik topluluklar) topraklarından getirilen insanların yerleştirilmesi! Bunun için Kürtler "Tedip ve Tenkil Yasaları"yla fiziki soykırımla birlikte kültürel soykırıma tabi tutulmuşlardır. Kuşkusuz, çok katı olarak uygulamaya konulan ana dil yasağının sonuçları çok ağır olmuştur. A. Öcalan'ın da dediği gibi; "eğer anadil yasaklanıyorsa, bu bir kültürel soykırmıdır. Kültürel soykırım, fiziksel soykırimdan daha tehlikelidir."

Fiziksel ve kültürel soykırımın Kürtlere karşı nasıl iç içe yürütüldüğünü en çarpıcı örneği 1935'te kabul edilip ancak 2 Nisan 1936'da resmileşen "Tunceli Kanunu'nda" görmek mümkündür. Hakeza Aborjin ve Yahudi soykırımlarıyla benzerlik göstermesi bakımından da -Dersim soykırımı çarpıcıdır. İsmet

kör amaçlı gerçekleştirilen -biyolojik ve kimyasal silahlar kullanılarak- doğa-çevre soykırımının sonucudur. Doğa-çevre soykırımına verilebilecek en yakın örnek; Arog'li petrol şirketlerinin (BP özelinde) Meksika körfezinde neden olduğu petrol taşıma hattının patlamasıyla oluşan çevre soykırımıdır. Meksika Körfezi denizine petrolün karışması sonucu denizde yaşayan kimi canlı türleri kıırma uğramıştır. “Doğa felaketi” olarak adlandırılan Tsunamiler, sel taşkınları, depremlerin birçoğu asıl olarak modernitenin kör rejiminin uygulamaları sonucudur. Doğa soykırımının failinin kapitalist modernite olduğu artık gizlenecek gibi değildir.

Soykırırma dair daha birçok şey söylenebilir elbette. Ki söylenmiştir de. Ancak bu konuda çok az söylenen şey modernitenin ulus-devlet soykırım rejiminden nasıl kurtulunacağına dairdir.

Soykırırmdan çıkış-kurtuluş alternatifine dair söylenmesi gereken ilk şey soykırımcı olan modernitenin ulus-devlet formundan kurtulmak gerektiğidir. Ulus-devletten kurtulunmadıkça soykırım rejiminden kurtulunamaz. Elbete bütün tarih ve toplum uzamlarında kitlesel kıyım tehlikesi verili olarak bulunmaktadır. Ancak, söz konusu olan kapitalist modernite çağında soykırım rejimi olduğu için ulus-devlet kesin olarak reddedilmelidir. Verili modernite sisteminde sürekli olarak ancak farklı biçimlerde soykırımın yaşandığı bir an için bile unutulmamalıdır. Z. Bauman'ın dediğı gibi “Auschwitz'i olanaklı kılan toplumsal koşulların hiç birinin gerçekten yok olmadığını ve bu olanakların ve ilkelerin Aushuvitz benzeri facialar yaratmasını önleyecek hiçbir etnik önlemin alınmamış olduğunu görünce tedirginliğin azalması çok zordur.” Hal böyle olunca söz konusu olan dehşet duygusunu insanı sürekli ölüm sınırında tutmasıdır.

O halde çözüm nedir? Cevap, demokratik modernite uzamında demokratik ulustur. Soykırımcı ulus-devlet modeline karşı demokratik ulus modeli! Soykırımın her çeşidine yol veren “tekçi” ulus devlete karşı devlet olmayan “çoklu” demokratik ulusu savunmak gerektiğı açıktır. “Resmi Modernitenin temel devlet formu olan ulus-devletin karşılığını *demokratik modernite*, *demokratik konfederal sistem* oluşturur. Bunu devlet olmayan siyasi yönetim biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Resmi Modernitenin son dört yüz yıllık tarihi, çok etnisiteli, çok kültürlü, farklı siyasi oluşumlu ve öz savunmalı toplumu homojen ulus adına bir nevi soykırırma (genellikle kültürel, zaman zaman fiziki soykırımlar) tabi tutma eylemidir. Demokratik Konfederalizm ise, bu tarihe karşı öz savuma, çok etnisiteli, çok kültürlü ve farklı siyasi oluşumlarda ısrar tarihidir” (A. Öcalan). Ulus-devletten kaynaklı etnik, dinsel, yerel, kentsel vb. toplumsal, siyasal sorunlara karşı demokratik panzehir demokratik-ulus olmaktadır. Çünkü demokratik ulus her etnisite, dinsel, mezhepsel, yerel, kent-

sel, ulusal gerçeklik öz kimlik orijiniyle yer alabilmekte, güçlü bir katılımı temsil edilebilmektedir. Yeni bir ulus türü olarak demokratik-ulus Pluralist'tir. Bu aynı zamanda, devlet olmayan bir ulus modeli olduğundan ötürü uluslaşmayı sınırlara mahkum etmez. Kültürel temelli çoklu yönetim modeli olarak somutluk kazanır. Kaldı ki, insani ve toplumsal doğaya en uygun demokratik yol bu olmaktadır.

Sonuç olarak şu söylenebilir: Soykırım rejiminin formu olan ulus-devletlerin oluşturduğu kapitalist modernite yaftalı bu tarzı iktidarcı devlet modeline karşı, ulusal toplumların çokluk içinde soykırım tehlikesinden uzak özgürce yaşayabilecekleri Dünya Demokratik Konfederal Birliği'nin inşası, çözüm alternatifi olarak soykırım rejiminden kurtuluşu göstermektedir. Elbette modernite Janus'unun var olan iki yüzünün insanlık belleğinden de kazılarak silinmesi gerekmektedir.

Soykırımın Latincesi!

Temel Demirer

“Çağdaş dünyayı fetihler, salgın hastalıklar ve soykırımlar yoluyla biçimleyen şey, eşit olmayan halklar arasındaki karşılıklı ilişkiler tarihidir.”

Jared Diamond

Bugünden, yaşayan tarihten söz etmek, geriye dönmeyi gerektirir. Latin Amerika'dan söz ediyorsanız; dününden, onu bugüne taşıyan tarihten söz etmeniz “olmazsa olmaz”dır. Bu nedenle Latin Amerika'nın ilk dersi, her zaman tarihtir. “1492'da Cenovalı korsan Colomb'un Amerika topraklarına ayak basmasının adı “istila”dır. Yeni dünya, savaşçı Avrupalıların toplu kıyım, etnik temizlik, soygun, tecavüz, köle ticareti, soykırım, işkence ve kitlesel ölümlerine tanıklık etti. Korsanın ilk mağdurları; yaşadıkları toprakları ve doğal yapıyı tahrip etmeden, basit bir hayat süren toprağın gerçek yerlileri oldu. O günden bu yana korsanın kara ruhu, torunları tarafından tüm kıtalarda özellikle Afrika, Asya ve Ortadoğu'da “ötekilere” karşı “ateş topu” olarak yansımaktadır. Hemen akla gelen birkaç başlık bile vahşi terörün korsandan bu yana şiddetlenerek sürdüğünü kanıtlamaktadır,¹ ön anımsatmasıyla ekleyelim: Evet “dersimiz tarih” dedik... Soykırım ve isyan tarihi... İşte bu tarihten kimi başlıklar...

Yaklaşık beş yüz yıl önce bir sabah karanlığında Cristobal Columbus ve adamları San Salvador adını verdikleri adaya ulaştı. Daha sonra Amerika adı verilecek olan

1- Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rante.org>
Esra Kahraman, “Korsan'ın Ruhu Can Çekişiyor Aslında”, *VS Dergisi*, Mart-Nisan 2006, s.18-19.

kıta beyazların gözleri tarafından “keşfedilmiş”ti. Colombus’un kıtaya ayak basmasıyla birlikte başlayan istila hareketi yerli halka yönelik sistematik katliamlarla yüz yıllarca devam ettirildi. Columbus’un adaya ayak basmasından 20 yıl sonra, Hispaniola diyerek yeniden adlandırdığı adada neredeyse hiç yerli kalmamıştı. Fatihler tarafından “Indian (Hintli)” olarak tanımlanan yerlilerin hemen tümü yok edilmişti. Tahminlere göre Colombus ve onu izleyen istilacılarla birlikte kıta nüfusu yüz yıl içerisinde yüzde 95 oranında azalmıştı. Fatihlerle birlikte kıtaya gelen İspanyol rahip Bartolome de Las Casas’ın birinci elden şahitliğine bakılacak olursa, fetih sonucu 40 yıl içinde ortadan kaldırılan insan sayısı 12 milyondur. İstilacılar tek dürtüyle hareket ediyordu: Her türlü zenginliği, ne pahasına olursa olsun ele geçirmek! “İspanyol Altın Çağı” diye anılan ve adını kıtanın yağmalanmasından alan bu dönem, Avrupa’daki merkantilizm koşullarına denk geliyordu. Latin Amerika tüm kaynaklarına el konularak kolonileştirildi, İnkalar ve Aztekler gibi kıtanın yerli uygarlıkları ortadan kaldırıldı, yerli halk köle pazarlarında satıldı. Altın, gümüş gibi değerli madenleri elde etmek için nehir yatakları değiştirildi, dağlar haritadan silindi, kıtanın coğrafi yapısı altüst edildi. Avrupa’dan gelen göçmen akınlarıyla, köleleştirilen yerlilerin nüfusundaki hızlı azalmayla ve Afrika’dan getirilen kölelerle demografik yapı yeniden biçimlendirildi. Latin Amerika, dünya sistemine sömürge olarak bağlanırken bugüne kadar gelen ve hâlen kıta devletlerinin temelini oluşturan yönetsel bölgelere ayrıldı.

Hikaye Şöyle Başlar...

Cenevizli denizci Christoph Colombus, Hispaniola adını vereceği Haiti adasına ayak bastığında, çevrelerini saran bakır tenli, güzel yüzlü, güleç insanları incelerken, ne boyları-posları, ne çıplaklıkları, ne güzellikleri, ne dilleri, ne de adetleriyle, gelenekleriyle ilgilidir. O çoğumuzun hayatında ilk kez yabancı bir diyara ayak bastığında duyacağı merak, heyecan, başka insanları tanıma arzusu, ürküntü vb.den çok uzaktadır. Adadaki ikinci gününde, seyir defterine ilk karşılaşma için şu kaydı düşer: “Gözlerimi dört açıp altınları olup olmadığına baktım ve bazılarının burunlarında küçük halkalar olduğunu gördüm...”²

Evet, Avrupa’nın çocuklarını üç gemiyle ucunu bucağını bilmedikleri bir meçhule, önlerinde bitimsiz bir çöl gibi uzanan Atlas okyanusuna açılmaya sevk eden,

2- Howard Zinn, Christoph Colombus’un seyir defterinin ilk iki haftalık anılarında, bir sözcüğün tam yetmiş beş kez geçtiğini saptır. Bu sözcük, “altın”dır (Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri Halklarının Tarihi*, çev. Sevinç Sayan Öner, Akademi Yayıncılık, 2007, s. 58).

“keşif” heyecanı, bilinmedik diyarları tanıma itimi filan değil, düpedüz altın açlığıdır. Çünkü o çok özel yüzyılda, XV. yüzyılda Batı Avrupa’da burjuvazi “altın buhranı” içindeydi ve sayıklıyordu: “Altın her şeyi sağlar.” (Bernal Diaz). “Altın insanı akıllı, sevilen ve saygı gösterilen hâle sokar, suç işlerse onu kurtarır ve parayla insan her şeyi elde edebilir ve alt edebilir.” (Vergas Machuca) “Altın dostluk ve sevgi kazanmak... ün ve nüfuz elde etmek için yeterlidir.” (Leon Battista Alberti) Aslında Colombus ve adamları Hispaniola’ya çıkmadan önce Karayip adaları arasında altın arayarak iki ay kadar dolaşmış ve bir şey bulamamışlardı. Umutlar yitiriliyor, sinirler geriliyor, denizciler arasında sık sık hiç yoktan kavgalar patlak veriyordu. Altın yoktu ve “altınsız bir sefer, pahalı bir bozgun olmaksızın ileri gidemeyecekti.”³ Belki de her şeyi göze alıp dönmeye karar vereceklerdi ki, Noel akşamı pilot gemi Santa Maria, Hispaniola’nın kuzeyindeki bir mercan kayalığına oturdu ve öylesine büyük zarar gördü ki, kurtarılamayacağı anlaşıldı. Colombus daha küçük ama daha sağlam olan Nina’ya geçmek zorunda kaldı. Ama Hispaniola’da aradığını bulmuştu. Amerika kıtalarının talanı o gün başladı.

Burunlarındaki küçük halkalar “Hispaniola”nm sakinleri Arawak’lara pahalıya mal oldu. Önce hilekâr bir çerçi gibi davrandı “Beyaz adamlar”: “(...) Ellerinde ne varsa önerdiğimiz herhangi bir ıvır zıvır karşılığında veriyorlar, karşılık olarak kırık çanak ya da cam parçalarını bile kabul ediyorlar... Onlara ne verirsek, asla azımsamadan, derhâl ellerindeki her şeyi veriyorlar (...) Başkalarının malında hiç gözleri yok... Altın da veriyorlar, su kabağı da.”⁴ Ama bu yolla toplayabilecekleri altın miktarı sınırlı, Beyaz Adam ise sabırsızdı. Nitekim, Colombus takviye getirmek üzere İspanya’ya doğru yola çıktığında geride bıraktığı garnizon, İspanyollar’ın doymak bilmez hırsları ve hoyratlıkları sonucu, sonunda yerlilerin sabrını taşırılmış ve yerle bir edilmişti. “Böylece, kanlı sömürgecilik tarihinin daha başından, kan rengiyle altın parlaklığı birlikte yürümüşü. Sömürgeler yıkılana kadar altın ve kan sömürgeciliğin damgası olarak kalacaktı.” Colombus Hispaniola’ya ikinci çıkışında hiç zaman kaybetmedi. Ada kısa sürede tümüyle fethedilerek sömürgeleştirildi, yerliler haraca bağlandı: “(...) Her yerli, üç ayda bir, bir miktar altın vermeye zorlanıyordu. Karşılığında da boynuna asması için bakır ya da pirinç bir levha alırdı. Vermekle yükümlü olduğu altın miktarı çok büyüktü ve bu yöntemin sonuçları çok korkunç olmuştu. Hayvanların işini görmeye zorlanmış olan bu zavallılardan yüzlercesi birden ölüyordu. Baş kaldıranlara

3- Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, çev. Aydın Emeç, İstanbul, Sosyalist Yayınlar, 1994, s.45.

4- C. Columbus’dan aktaran: Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi: XIII. Yüzyıl - XX. Yüzyıl*, çev. Muha Cadden, Ankara, İmge Yayınları, 2002, s.65.

işkence yapılıyor ve öldürülüyorlardı. Bir bölümü de öldürülmekten kurtulmak için zehir içiyordu. 1494 ve 1498 arasında toplam üç yüz bin kişilik Hispaniola halkının yüz bini öldürülmüştü. 1508’de altmış bin kişi, 1548’de beş yüz kişi kalmıştı. Bugün adanın ilk yerlilerinden gelen bir tek kişi yoktur.”

Latin Amerika’da hikâye böyle başlar. Sonrasında Hispaniola’da başlatılan, kısa sürede diğer doymak bilmez *conquistadore*’ler aracılığıyla kıta içlerine taşınacaktır. Örneğin, az zamanda, birkaç yüz adamıyla birlikte Avrupalıların Yeni Dünya’ya taşıdığı, yerli bağışıklık sistemlerinin tanımadığı mikroplarla ittifak içinde görkemli Aztek İmparatorluğu’nu yok edecek olan *conquistadore* Cortes’in, daha 19 yaşında, Amerika kıtasına doğru yelken açacak gemiye bindiğinde kendisine hemen bir *encomienda* (yerlilerin köle koşullarında çalıştırıldığı geniş topraklara hükmeden çiftlikler-b.n.) tahsis edilmesi önerisini, “Ben buraya köylü gibi toprağı eşelemeye değil, altın aramaya geldim” diye geri çevirdiği rivayet edilir.⁵ O güne dek Avrupalıların tanıdığı küçük hortikültüralist toplumlardan farklı olarak, günümüz Meksika topraklarının büyük bölümüne hükmeden bir İmparatorluğu yönetmekte olan Aztekler, Cortes’e istediğini bol bol sağlayacaklardır: Tabii başkentleri Tenochtitlán’ı çevreleyen iç denizi doldurmaya yetecek miktarda kan ve gözyaşı pahasına... Hile ve desisenin ardından kıyım başlar. Dişleriyle, tırnaklarıyla, kanlarının son damlasına dek direnen Azteklerin, barut, çelik ve mikrop-lar karşısında kırılmaktan başka yolu yoktur. Cortes’in yalnızca Aztek başkenti Tenochtitlán’da 67.000 insanı öldürttüğü aktarılmaktadır; 50.000 kadarı ise “za-ten açlıktan ya da hastalıktan ölmüş bulunuyordu.”⁶ Tenochtitlán’ın düşüşünü diğer Aztek kentleri izler. Conquistadore’nin bu işten kazancı, görkemlidir: Tüm yağmanın ellide biri. Bu ise, günümüzde 10 milyon Amerikan doları bir servet ile 3.000 kişisel köleye denk düşmektedir. Derhâl altın madenlerinde çalışmaya koşulacak ve kısa sürede tümü birden ölecek olan 3.000 köle... Kıyım öylesine ürkütücü boyutlardadır ki, örneğin Meksika’da, yaylalardaki yerli nüfusu 1519’da yirmi milyon kadarken, 1650’de ancak iki milyon kişi kaldığı kaydedilmektedir.

Avrupalılar, durmak, yetinmek nedir bilmiyorlardı. Güneyde, Maya ülkesinin de berisinde “Altın Diyarı”na ilişkin söylenceler kulaktan kulağa yayılıyor, hayal gücünü kamçılıyor, iştahları kabartıyordu. Aradaki balta girmemiş ormanlar, aşılmaz nehirler, bataklıklar da durduramadı Beyaz Adam’ı. Pascual de Andagoya, yerlilerin Pirú adlı bir nehrin üzerindeki “altın bölgesi” Virú hakkında anlattık-

5- Raimondo Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*, s. 47-48-57.

6- Marc Ferro, *Fetihlerden Bağımsızlık Kanağına*, s. 68 <https://rantey.org>

larından büyülenmişti. Ne ki hastalığı, Kolombiya ile Ekvator arasındaki San Juan nehrini geçmesine izin vermedi. Ancak Panama'ya döndüğünde altına boğulmuş diyar, Virú üzerine anlattıkları, Pizarro'yu harekete geçirmeye yetecekti. Rahip Hernando de Luque ve asker Diego de Almagro ile buldukları ganimetleri paylaşma konusunda bir ortaklık anlaşması yapıp yola koyuldu. Pizarro ve şürekasının karşılaştığı İnka İmparatorluğu iki üvey kardeşin (Atahualpa ve Huascar) taht kavgalarıyla yıpranmış, gücünü, görkemini büyük ölçüde yitirmiş bir devlettir. Üstelik İspanyollar ülkeye varmadan çiçek ve diğer mikroplar ulaşmış, işe koyulmuşlardı bile... Pizarro'nun "iş" daha başlamadan yarı yarıya bitmişti... Tek yapacağı, bölünmüş, nefret ve korku dolu imparatorluk topraklarında birkaç adamıyla hızla ilerleyip güçsüz imparator Hualpa'yı rehin almaktır... Ve karşılığında hatırı sayılır bir fidye istemek. Bir oda dolusu altın ve gümüş olduğu söylenen fidyeyi aldıktan sonra Pizarro'nun rehinini öldürttüğünü belirtmeye bilmem gerek var mı? Peru'da Pizarro daha ilk günlerde, Avrupa'nın elli yıllık üretimine eşdeğer miktarda altın ve gümüş ele geçirmişti. Ama fethi, İnka İmparatorluğu için tam bir facia anlamına geldi. Hayali altın diyarı *El Dorado*'nun peşindeki Pizarro'nun katilleri acımasızdılar: Bütün bir yerli ailesini "vahşi hayvanlarmış gibi sundurmaya asarak bunlarla köpeklerini besleyen Rogue Martín isimli Portekizli" gibi... İnka halkları, kılıçların önünde kırıldı. Tarlaları yağmlandı, lama, alpaka sürüleri katledilince açlığa mahkum kaldılar. Ve sonunda yerliler, "Halklarının her gün İspanyolların insanlık dışı ve zalimce muameleleriyle, atların ayakları altında çiğnenerek, kılıçlarla doğranarak, köpeklere yedirilerek veya parçalatılarak katledilişini, bir çoğunun akla gelmedik her türden işkenceye maruz bırakılarak diri diri mezara gömülüşünü gördükleri için... artık daha fazla mücadele etmeden, kendilerini onlara dilediklerini yapabilecek düşmanlarının ellerine bırakarak mutsuz yazgılarına teslim olmaya karar verdiler."⁷

Oysa bunlar, daha iyi günlerdi... İspanyol efendiler, tükenmeyecek bir köle kaynağına sahip olduklarını sanmaktaydı. Oysa çok hızla tükendiler... Örneğin tüm Meksika'da Avrupalıların ayak bastığında 25 milyon olarak hesaplanan nüfus, 75 yıl sonra, 1595'te 1.300.000'e düşmüştü. Tüm Latin Amerika için Avrupalıların neden olduğu yerli nüfus kaybı, 70-80 yıl içerisinde yüzde 90-95 olarak hesaplanmaktadır... Yerli işgücü yitimi, Afrika'dan kaçırılarak getirilen siyahilerle telafi edildi... 1608'de İspanya Krallığı, yılda 1.500-2.000 Afrikalı'nın kıtaya gönderilmesine izin vermişti. Sömürge çağı boyunca yaklaşık 30.000 kadar Afrikalı köle-

7- David E. Stannard, *Beyaz Adamın Akıl Almaz Vahşeti, Amerika'nın Soykırım Tarihi*, çev. Şaban Bıyıklı, İstanbul, Gelenek Yayınları, 2. Basım, 2005, s. 133-134. <https://ranteey.org>

nin Potosi'ye götürüldüğü tahmin edilmektedir. Afrikalı köleler *acémilas humanas* (insan katırlar) olarak tanımlanıyor ve ölen her dört katır, yirmi siyahi köleyle karşılanıyordu.⁸

Colombus'un Destekçileri

Aztekler'den İnkalar'a uzanan süreç, tamı tamına merkantilist bir soykırımdı. K. Marx'ın ifadesiyle, "Hıristiyan denilen bu soyun, dünyanın dört bir yanında boyundurukları altına alabildikleri halklara karşı gösterdikleri vahşet ve zulmün bir benzerine, hiçbir çağda ne kadar yabanıl, ne kadar kaba ve ne kadar merhametsiz ve utanmaz olursa olsun, başka hiçbir soyda rastlanmaz." "Amerika'da altın ve gümüşün bulunması, yerli halkın kökünün kazınması, köleleştirilmesi ve madenlere gömülmesi (...) kapitalist üretim çağıının pembe renkli şafak işaretiydi. Bu pastoral gelişmeler, ilkel birikimin belli başlı adımlarıydı." Evet Columbus ve fethi, "kapitalizmin şafağı" ya da "ilkel sermaye birikimi" diye de adlandırılan merkantilizmin ürünüdür; yani Columbus'u destekleyenler; tüccarlar, bankerler ve monarşidir. XIV. yüzyıl sonlarından itibaren Batı Avrupalılar, önce Portekiz ve daha sonra İspanya öncülüğünde, okyanuslara açılmaya başlar. Denizcilik teknolojisini geliştiren ve keşif yolculuklarını başlatan, yeni palazlanan tüccar sınıfının itkileridir. Osmanlılar, İstanbul'u alarak ve Doğu Akdeniz'de hakimiyet kurarak, Doğu'nun zenginliklerine ulaşan kara yolunu kapamışlardır. Cristobal Columbus'un, batıya giderek, doğuya ulaşabileceği düşüncesi, böyle bir ortamda yeşerir. Columbus, İlkçağ ve Ortaçağ'ın belli başlı gezginlerinin, coğrafyacılarının yazılarını okumuş, çizilmiş haritaları incelemiştir. Kimi kez ticaret, kimi kez korsanlık için Akdeniz'in birçok yerine, Batı Afrika Gine'sine, İngiltere'ye, İzlanda'ya düzenlenen seferlere katılarak ustalaşmış bir denizcidir. Yıllarca kafasında iyice işlediği, doğuya batıdan ulaşmak düşüncesine uzun süre destek aramış, Portekiz sarayından geri çevrilmiştir. İspanya sarayından yanıt alabilmek içinse, yıllarca beklemesi gerekecektir. Bu dönemde İspanya uzun süredir savaştığı Arapları yenerek topraklarından atmış; ticareti ellerinde tutan Yahudileri de sınır dışı etmiş; Katolik Kilisesi'ne bağlanmış ve birliğini sağlamıştır. Fransa, İngiltere ve Portekiz gibi yeni modern-devletlerden biri olma yolundadır.

İspanya nüfusunun çoğu fakir köylülerden oluşmaktadır ve bunlar toprağın yüzde 95'ini elinde tutan, nüfusun yüzde 2'sini oluşturan asiller için çalışıyorlardı. İspanya monarşisi de, zenginliğin yeni simgesi haline gelen ve her şeyi satın ala-

8- <http://en.wikipedia.org/wiki/Potos%C3%AD>

9- Karl Marx, *Kapital*, Cilt: 1, çev. Atılın Bilgi, Ankara, Sol Yayınları, s. 770-769.

bildiği için topraktan daha yararlı görülmeğe başlanan altının peşindedir. Saray, Colombus'un okyanusu geçme düşüncesini desteklemeye karar verir. Bu kararın çıkmasında, saraydan, Sevilla ve Aragon'un bankacıları, tacirleri ve zengin armatörleriyle ilişki içindeki kişilerin büyük etkileri olur. Cristobal Colombus, 1492'de batıya, bilinmezliğe açılmadan önce, Kraliçe İsabelle ile bir anlaşma imzalayacaktır. Bu anlaşmaya göre, Colombus, getirdiği altın ve baharattan elde edilecek kârın yüzde 10'unu, yeni toprakların valiliğini ve "Okyanus Denizlerinin Amirali" unvanını almaktadır.

Cristobal Colon'la Gelen(ler)

Şu halde O'nu biraz daha yakından tanıyalım mı? İspanyol Kralı'ndan kopardığı destekle 3 Ağustos 1492 günü, veba, kıtlık ve yoksulluğun pençesindeki Avrupa kıtasını geride bırakarak, üç gemiyle Asya'nın doğusuna ulaşmak üzere yola çıkan Cenevizli gemici Cristobal Colón'u...İstanbul 1453 yılında Türkler tarafından fethedilmiş, Batı Avrupa'yı Asya'ya bağlayan ticaret yolları kesilmiş, üstelik Kuzey ve Doğu Avrupa'yla girilen ticaret (özellikle kereste), Batı Avrupalı krallıkların nakit, özellikle de altın gereksinimini katlamıştı. Dokumacı bir ailenin oğlu olan Colombus, muhteris, dilbaz, bir serüvenciydi; denizcilik deneyimini Afrika'dan köle ticareti yaparken edinmişti... Atlantik Okyanusu'nda sürekli batıya doğru seyrederek Asya kıyılarına varılacağını tahmin ediyordu -döneminde denizcilik çevrelerinde yaygın bir bilgiydi bu. Kendisinden önce aynı yolu kat eden denizcilerin deneyimlerinden haberdar olmalıydı. Portekiz tahtı nezdinde ilk başarısız girişiminin ardından, İspanya kralını bu serüvene ikna edebildi. Bol miktarda altın, baharat ve köle vaad etmişti krala. Üstelik yaptığı, kendi açısından da"ballı" bir anlaşmaydı: Getirdiği altın ve baharat karşılığında elde edecekleri kârın yüzde 10'u ve yeni bulunan toprakların valiliği ile 'Okyanus Denizlerinin Amirali' rütbesini alacaktı. Colombus, üç gemi (biri Santa Maria) ve 39 tayfayla 1492 Ağustos'u'nda yola çıktı. "1492 yılı Ekim ayının ilk günlerinde tayfalar suda yüzen ağaç dalları ve odun parçaları gördüler. Havada kuş sürüleri uçuyordu. Bunlar karaya yaklaştıklarının işaretleriydi. Sonra 12 Ekim günü Rodrigo adındaki tayfa, sabahın ilk ışıklarıyla solan ay ışığının beyaz kumlar üzerine düştüğünü gördü ve 'kara' diye bağırdı. Burası Karayibler denizindeki Bahama adalarından birinin sahiliydi. Karayı ilk gören yaşamı boyunca yılda 10.000 maraverdi (İspanyol altın lirası) alacaktı, ama Rodrigo bu parayı alamadı. Ödülü onun yerine bir gece önce oradaki ışığı gördüğünü iddia eden Colomb aldı."¹⁰ Dolandırılan, ihanete uğrayan sadece Rodrigo olmadı ne yazık ki... Colombus ve

denizcilerinin ayak bastığı ve “Hispaniola” adını verdiği adanın (günümüzde: Haiti) yerlileri, Arawaklar, dostça karşılarlar Avrupalı denizcileri... Öyle ki, bu ilk karşılaşmaya dair izlenimlerini güncesine şöyle not eder, “Amiral”: “Son derece sade, dürüst ve eli açık insanlar. Herhangi birinden sahip olduğu herhangi bir şey istenince hemen veriyorlar. Kötülüğün ne olduğunu hiç bilmiyorlar, çalmıyorlar, öldürmüyorlar. Komşularını, kendileri kadar çok seviyorlar. Dünyada onlar kadar tatlı dilli insanlar yoktur. Her zaman gülüyorlar...” Ve bu “sevimli” izlenimlerin hemen ardından ekliyordu: “Elli adamla bu halkın hepsini boyunduruk altına alabilir ve onlara her istediğimizi yaptırabiliriz.”¹¹ Columbus pragmatik, dünyevi bir Rönesans adamıydı ve “neyin” peşinde olduğunu gayet iyi biliyordu: Hispaniola’da kendilerini dostça karşılayan, ikramlarda bulunan yerlilerin burun, kulak ve boyunlarındaki minik altın takıları görmekte gecikmemişti. Ancak bütün uğraşlarına rağmen ilk sefer pek başarılı olamayacaktır. Bunun üzerine, hamilerinin gözünü boyamak amacıyla çok sayıda yerli kadın, erkek ve çocuğu “avlayarak” Seville ve Barcelona’da teşhir etmek üzere gemilere istifler ve gerisinde bir garnizon bırakarak yeniden Avrupa kıtasına doğru yola çıkar. Ancak Eski Dünya’ya varmadan, İspanya tahtına yazdığı mektuplarında anlattıklarının ünü yayılmıştır kıtaya. Yeni “keşfedilen” dünya cennetine ilişkin bu betimlemeler (uzun, sayısız, harikulade nehirler, binlerce çeşitte ağaçlarla kaplı tepeler, mis kokulu çayırılar, çeşit çeşit meyveler, envai çeşit kuşlar, ve tabii en önemlisi, “nehirlere altın taşıyan çaylar”) Anvers, Basel, Paris, Floransa, Strasbourg, Valledolid ve başka Avrupa merkezlerinde tekrar tekrar yayınlanacak, ipsiz-sapsız, aç ve açgözlü serüvencilerin iştahlarını kabartacaktır... Columbus’un “insan numuneleri”nin çoğu, yolda yaşamını yitirir (550 tutsaktan 200’ü). Yine de getirdiği kadarı, İspanya tahtını ikna etmeye yetmiş olmalı ki, 1493 sonlarında, bu kez 1200’den fazla asker, denizci ve yerleşimci, bir mızraklı süvari birliği ve beş-altı rahipten oluşan 17 gemilik filo, koyun, sığır ve domuz sürüleriyle birlikte yeniden sefere koyuldu. Hispaniola’nın kıyılarına vardıkları gün balık ve meyvelerle kendilerini karşılamaya gelen Arawaklara armağanları müthiş oldu: Kıtadan beraberlerinde getirdikleri esrarengiz bir hastalık - belki de domuz gribi. Bağışıklık sistemlerinde yer almayan bu yeni virüs, Arawak nüfusunu Columbus’un askerlerinden önce kırmaya başlayacaktı. Salgından tarumar olmuş köylere ulaşan İspanyol askerleri, sağ kalabilmiş yerlileri, Amirallerinin İspanya kralına söz verdiği altını bulmaya zorluyordu. Batı uygarlığı, altını güvence altına alabilmek için müthiş bir sistem geliştirdi: On dört yaş ve üstündeki herkese, üç ayda bir belli bir miktar altın getirmelerini emrettiler. Altın getirenlere

11-Howard Zinn, “Columbus, Kızılderililer ve İnsanlığın Gelişmesi”, Veli Yılmaz (der.), *Fatihler Yargılanıyor: 500. Yılında Karşı-Amerika*, İstanbul: EDE, Kütüphane, 2002, s. 54.

birer bakır marka verip boyunlarına astırıyorlardı. Bakır markası olmayan yerlilerin ellerini kesip kan kaybindan ölmeye terk ediyorlardı. Oysa yerlilerin altın bulmaları mümkün değildi. Çevrede bulunabilecek tek altın, derelerin yığıldığı toz parçacıklardı. Bu nedenle yerliler için kaçmaktan başka çare yoktu; kaçanlarsa köpeklerle bulunup öldürüldüler. Arawaklar bir direniş ordusu oluşturmaya çalışarak zırhlı, tüfekli, kılıçlı, atlı İspanyolların karşısına çıktılar. İspanyollar bunları derhâl tutsak edip ya astılar ya da yakarak öldürdüler. Howard Zinn 1500 yılına dek *Hispaniola* adasına tam 340 tane darağacı inşa edildiğini kaydetmektedir. Arawaklar arasında *topyaka* zehriyle toplu intiharlar başladı. İspanyollardan kurtulmak için çocuklarını öldürdüler. İki yıl içinde ölümler, sakatlamalar, ya da intiharlarla Haiti adasında yaşayan 250.000 yerlinin yarısı yok oldu.¹² Colombus'un ikinci seferine katılan ve İspanyolların yerlilere karşı acımasızlığını gördükten sonra onların savunuculuğunu üstlenen ve bir süre Chiapas piskoposluğu görevinde bulunan Dominiken rahip Bartolomeus de las Casas, yerli soykırımının ilk yıllarının canlı tanığıdır. İspanya kralına yazdığı mektuplarda, yerlilerin uğratıldığı akıl almaz işkenceleri anlatmaktadır: “Kudurmuş canavarlar” gibi davranan askerler bıçaklarının keskinliğini denemek için yerlileri biçmekte, bebekleri kayalara çarparak parçalamakta, köpeklerine yedirmekte, evlerini ateşe vermekte... kısacası insanın aklına gelen ya da gelemeyecek her türlü işkenceyi onlar üzerinde uygulamaktadırlar: “İspanyollar, insan kanı dökmek için her türden acayip zalimlikler icat etmekten zevk duyuyorlardı; bu icatlar ne kadar zalim olursa o kadar iyiydi. [Bir seferinde] boğulmayı engellemek için ayak parmaklarının yere değeceği kadar alçak ve uzun bir darağacı kurarak, on üç [yerliyi] aynı anda Kurtarıcımız İsa ve on iki Havari onuruna astılar. Kızilderililer askıda ve hâlâ canlıyken İspanyollar, güçlerini ve bıçaklarını onlar üzerinde deneyerek bir darbeye göğüslerini yarıp bağırsaklarını döktüler; daha kötüsünü yapanlar da vardı. Sonra yerlilerin parçalanmış bedenlerini samanlarla sarmalayarak onları diri diri ateşe verdiler.”¹³ “Engizisyon çocukları”nın virüsleri, gözü dönmüş katil sürüleri ve “savaş köpekleri”yle birlikte anakaraya ayak basmaları uzun sürmez. Hernán Cortés Meksika kıyılarından içerilere, Aztek İmparatorluğu üzerine yürümeye koyulurken Pizarro'nun cellatları ise İnkalara doğru uğursuz bir sefer başlatırlar. Hangi birini anlatmalı? 400 yıllık soykırımın acılı, utançlı tarihi kütüphaneler dolusu belgeyle serilmiştir görmeye istekli gözlerin önüne... Soykırım belgelidir, çünkü yağ-

12-Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri...*, s.10.

13-Bartolomeus de las Casas, *Briefe or Chronicle of the actes and gestes of the Spaniards in the West Indies, called the newe World, for the space of xl years, written in the Castilian tongue by the reverend Bishop Bartholomew de las Casas or Casas, a friar of the order of S.Dominicke, and now first translated into English by M.M.S.London 1583* (Dipnot) - <https://rantey.org>

macılar, övünerek anlatmaktadırlar işledikleri cinayetleri. Örneğin, “conquistadore” Cortés... Azteklerle çelişkileri olan ve onlara karşı İspanyolları bir müttefik olarak gören Tlaxcaltec rehberlerle geldiği Aztek başkenti Tenochtitlán’da büyük bir törenle karşılanır kral Montezuma tarafından... Ve kralın hile-hurdayla rehin alınmasının ardından, saldırıya geçer. Savaşın tanığı tarihçi Bernard Sahagún anlatıyor: “Savaş ilk başlatan İspanyollar, birden şarkı söyleyip dans edenler için müzik çalanlara saldırdılar ve onları, ellerini doğrayıp kafalarını uçurarak öldürdüler. Sonra diğer bütün İspanyollar da, yerilerin kafalarını, kollarını, bacaklarını koparmaya, karınlarını deşmeye girişti. Bazıları kafaları kesilerek, bazılarının bedenleri ikiye bölünerek, bazıları da boydan boya karınları deşilerek oracıkta öldüler. Kimileri düştükleri yere kadar bağırsaklarını sürüklemişti. Çıkışlara ulaşanlar orada kendilerini bekleyen İspanyollar tarafından öldürüldü, bir kısmı avlunun duvarından atladı, bazıları tapınağın damına tırmandı, kaçış yolu bulamayan kimileriye, kendilerini öldürülenlerin arasına atarak ölü taklidi yaptılar. Öyle çok kan aktı ki, avluyu sağanak yağmur sonrasında oluşan gölcükler gibi kan gölü kapladı. Avluda biriken balçık çamurunu andıran kan ve bağırsak artığı o kadar muazzam, bunlardan yayılan kötü koku o kadar yoğun ki, hem dehşet veriyor, hem de yürek parçalıyordu...” İlk saldırıdan sonra, sıra Avrupalı “fatihler”in en önemli müttefikine gelecektir: Çiçek basili. İlk şaşkınlığı üzerinden atıp direnişe geçen Aztekler bu kez de hastalıktan kırılmaya başlarlar. Püskürtülen İspanyollara düşen artık sadece kentin dışına çekilip kanalları tahrip ederek Tenochtitlán’lıların hastalık ve açlıktan kırılmasını beklemektir. Bu da çok uzun sürmez. “Muzaffer” Cortés, kente ikinci girişindeki manzarayı şöyle betimleyecektir: “Şehir halkı ölülerin üzerinden yürümek zorunda kalıyor; bazıları kanoların bulunduğu o büyük gölün sularında yüzüyor veya boğuluyordu; gerçekten de acıları öyle büyüktü ki, nasıl tahammül ettiklerini anlamamız mümkün değildi. Karşımıza sayısız erkek, kadın ve çocuk çıktı, bunların çoğu kaçmaya çalışırken sulara gömülerek cesetlerin arasında boğuldu; tuzlu su içmekten, açlıktan ve cesetlerin iğrenç bir şekilde kokuşmasından ölenlerin sayısı elli binden fazla gibi görünüyordu... Sokaklarda o kadar büyük ceset yığınlarına rastladık ki, üzerlerinden yürümeye mecbur kaldık.”¹⁴ Cortés, çok değil, kısa süre önce hayranlıkla söz ettiği evleri, köprüleri, bahçeleri yıktırarak, Tenochtitlán’ın içerisinde yer aldığı gölü cesetler ve molozla doldurtur. Mexico City’nin temeli atılmıştır! Tenochtitlán’ın düşüşünü diğer Aztek kentleri izler. Dedim ya, çok hızla tükendiler... Tüm Meksika’da Avrupalıların ayak bastığında 25 milyon olarak hesaplanan nüfus, 75 yıl sonra, 1595’te 1.300.000’e düşmüştü. Bu nüfus düşüşünün bir nedeni de, katliamlardan, hastalıktan ve kölelik koşullarından

yılan yerlilerin üremeyi durdurmalarıdır. “Böylece kocalar ve karıları birbirlerini se-kiz, on ayda bir görebiliyorlardı. Bir araya geldiklerinde ise, her iki taraf çalışmaktan öyle bitap düşmüş, öyle bunalmış oluyorlardı ki... çocuk yapmayı bıraktılar. Yeni doğan bebekler ise erken ölüyorlardı, çünkü açlık ve çalışmaktan ötürü annelerinin sütü kesiliyordu. Ben Küba’da iken 7.000 bebek ilk üç ayda bu yüzden öldü. Hatta bazı anneler sırf çaresizlikten bebeklerini kendi elleriyle boğdular... Bu şekilde er-kekler madenlerde, kadınlar işte ve çocuklar sütsüz kalmaktan öldüler... ve kısa bir süre içinde bu büyük, bu güçlü, bu verimli topraklarda... nüfus azaldıkça azaldı. İnsan doğasına aykırı bütün bu eylemleri benim gözlerim gördü ve şimdi yazarken bile titriyorum,”¹⁵ diyor Bartholomeus de las Casas... XVI. yüzyıl sonunda Karayib Adalarıyla Orta ve Güney Amerika’ya 200.000 İspanyol ve Portekizli taşınmıştır, 60, belki de 80 milyon ölü yerliden boşalan topraklara...

Las Casas’ın Tanıklığı

İspanyol sömürgeciliği kıtaya kan, gözyaşı, köleleştirme, kıyım ve ölümle geldi. Vahşetin birinci elden tanığı, kıtaya yerliler arasında misyonerlik faaliyetlerin-de bulunmak üzere gönderilen, ancak 35 yıl boyunca yerlilere uygulanan vah-şeti yaşadıktan sonra, Avrupa’ya dönüp, gördüklerini ‘*Brevisima relacion de las Destruycion de las Indias Occidentales*’ adı altında yayınlıyarak (1552) İspanya prensi Philip’e sunan, Dominiken rahibi, Chiapas başpiskoposu Bartolomé de las Casas’dır kuşkusuz. Kitap 1583’de İngilizce’ye çevrilmiştir. Şimdi bu tanık-lıktan pasajları birlikte izleyelim: Las Casas, Prens Philip’e seslenişinde vicdanını rahatlatmak ve İspanyolların suçuna ortak olmayı istemediği için kaleme aldığını belirtiyor ve şöyle devam ediyor: “Anakarayla ilgili olarak, İspanyollarımızın acı-masızlıkları ve lanetli uygulamalarıyla Aragon ve Portekiz dahil tüm İspanya’dan büyük, ve Sevil’den Kudüs’e uzanan bin ligadan geniş toprakların iki misli on di-yarı insansızlaştırdıklarından ve mahvettiklerinden eminiz.” Las Casas, salt altın elde etmek hırs ve açgözlülüğüyle, kadın, erkek ve çocuk 15 milyonun üzerinde insanın öldürüldüğünü söylüyor. Oysa, kızıldirililer kendileri ya da komşuları soyulana, öldürülene, zorlanana, işkence edilene dek İspanyollara karşı en küçük bir kötü niyet göstermemiş, aksine, onları göklerden gelmiş sayıp müthiş bir ko-nukseverlikle karşılamışlardır. “Ne kadar anlatırsam anlatayım,” diyor Las Casas, “vahşetin binde birini dahi anlatmış olamam.” Ve anlatıyor:

“İşledikleri diğer cinayet ve katliamlar arasında, şimdi sözünü edeceğim, otuz

binden fazla haneli Cholula denen büyük bir kentte gerçekleşti: Ülkenin beyleri onları karşılamaya çıkmıştı ve en önde başlarında başrahip olmak üzere rahipler yürüyordu. Bunlar İspanyolları büyük bir ciddiyet ve saygıyla karşıladılar ve aralarına alıp kente getirdiler; kentin en büyük Tanrısı'nın tapınağına kadar getirdiler. Ama İspanyollar onları suistimal ederek (kendi deyişleriyle cezalandırmak için) katliama giriştiler ve acımasızlıklarını ülkenin her köşesinde sürdürdüler.” (...) “Kaptanın emriyle yukarıda ve aşağıdaki bütün beyler yere dikilmiş kazıklara bağlandı. Ne ki beylerden biri, belki de ülkenin kralı yirmi-otuz adamıyla birlikte kendini kurtarıp, kendisi için bir kale olan tapınağa sığındı ve gün boyu kendini savundu. Ama özellikle savaş için silahlanmış ve ellerinden hiç bir şey kurtulamayan İspanyollar, tapınağı ateşe verip içerideki herkesi yakdılar.” (...) “İspanyolların bu neşeli oyunu aşağı sarayda da oynadıklarını, beş-altı bin kişiyi kılıçtan geçirirken kaptanlarının neşe içinde şarkı söylediklerini duydum.” (...) “İspanyollar kimin bir adamı ikiye böleceği ya da kafasını bir darbeye kopartacağı veya midesini deşeceği konusunda bahse tutuşuyorlardı. Bebekleri annelerinin kucğından kopartıp, ayaklarından tutup başlarını taşa çalışıyorlardı... Başka bebekleri anneleriyle birlikte kılıçtan geçiriyorlar, bebekleri köpeklere parçalatıyorlardı (...) Kurtarıcımız ve oniki havarisine izafeten (yerlileri) onüçer kişilik gruplar hâlinde ağaçlara asıyor, altlarına odun yerleştirip ateşe vererek onları diri diri yakıyorlardı. (...) Tüm bunları gördüm. Gözlerim hepsine tanık oldu...

Las Casas'ın tanıklığı, böyle sürüp gidiyor...

Biraz “Tarih” ya da Talan, Kıyım, Kırım...

Tarih yazımı; dünyanın en tarafı ve dolayısıyla da en çok dikkat edilmesi gereken önemdeki yaşamsal bir alandır.¹⁶ Bu bab'da Latin Amerika'daki “Beyaz Adam”ın tarihine (daha doğrusu vahşetine) dair anımsatılması gereken ilk uyarı, “Zor durumdakilerin çığığı her zaman haklı olmayabilir fakat ona kulakla-

16-“Tarih yazmada ayrıntılar ve vurguların seçiminin yol açtığı ‘taraf olma’ olgusunun bir sonucu olarak ben Amerika'nın keşfi öyküsünü Arawak yerlileri açısından anlatmayı yeğliyorum. Aynı şekilde, anayasanın öyküsünü köleler; Andrew Jackson'ın öyküsünü Cherokee Kabilesi; iç savaş öyküsünü New York'taki İrlandalılar; Meksika savaşının öyküsünü Scott'ın ordusundan kaçan askerler; endüstrileşmenin hızlanmasını Lowell tekstil fabrikalarındaki genç kadınlar; İspanyol-Amerikan savaşını Kübalılar, Filipinler'in alınışını Luzon'daki zenci askerler; İkinci Dünya Savaşı'nı barış yanlısı hareketler; New Deal (Yeni Dirlik) Politikası'nı Harlem'deki zenciler ve savaş sonrası Amerikan İmparatorluğu'nu Latin Amerika'da borçları karşılığı köleleştirilen emekçiler açısından anlatmayı yeğliyorum.” (Howard Zinn, *Amerika Birleşik Devletleri...*, s.16)

rınızı kapatırsanız hakkın ne olduğunu asla öğrenemezsiniz,”¹⁷ sözleriyle Howard Zinn’e aittir... Gerçekten de C. Colomb’un yerlilerden bahisle güncesine düştüğü, “Elli kişiyle bunların hepsine boyun eğdirebilir, istediklerimizi yaptırabiliriz” satırları, tarihi önemdedir. Sömürgeci talan tarihinin bundan sonrasını da bu satırlardaki “mantık(sızlık)” biçimlendirmiştir. Dee Brown’un ‘Bury My Heart At Wounded Knee/Kalbimi Vatanıma Gömün’ başlıklı yapıtında belirtildiği gibi, Taino ve Arawak yerlileri Avrupalıların dinine fazla direnmedilerse de, yığınlarla altın ve değerli taş aramaya gelen “sakallı yabancılar” adalarını altüst edince direnç gösterdiler. Bunun sonucunda “İspanyollar köyleri yağmaladılar, yakıp yıktılar; yüzlerce kadını, erkeği, çocuğu kaçırdılar, gemilere atıp köle olarak satılmak üzere Avrupa’ya götürdüler... Colomb’un 12 Ekim 1492’de San Salvador sahiline ayak basmasının üzerinden on yıl bile geçmeden bütün kabileler, yüz binlerce insan yok edildi. Yakın zamana kadar Amerikan tarih kitaplarının çoğu, Colomb’un 1492’de Amerika’yı keşfiyle başladı. Harvard Üniversitesi tarihçilerinden Colomb uzmanı olan Samuel Eliot Morison, birkaç ciltlik bir biyografi yazmıştır ve kendisi de denizci olduğu için kâşifin rotasını izleyerek, Atlantik’i bir uçtan diğer uca geçmiştir. 1954’te yazdığı “Christopher Columbus Mariner/Denizci Christof Colomb” başlıklı kitabında, Colomb’un denizciliğini övmekle beraber, köleleştirme ve ölümlerden söz ederken, “Colomb tarafından başlatılan ve kendisinden sonrakiler tarafından da sürdürülen acımasız politikalar tam bir soykırımla sonuçlandı” demekten geri kalmaz. Colomb’dan sonra adalarda neler olduğuna ilişkin bilgi kaynağı Bartolome de las Casas’ın kitabı olmuştur. Kendi plantasyonunda bir süre yerli köle çalıştıran Las Casas, daha sonra İspanyol vahşetinin ateşli bir eleştiricisi oldu. Ellilerindeyken birkaç ciltlik yapıtını kaleme almaya başlayan Las Casas, çeşitli yönleriyle yerlileri anlatıyordu. Las Casas eserinde İspanyolların “Her geçen gün nasıl daha kibirli hâle geldiğini” anlatır. Hattâ “Eğer aceleleri varsa yerlilerin sırtına biniyorlardı” demektedir. Kaldı ki İspanyolların canavarlığı sınırı tanımıyordu. Anlattığı bir olayı da buna örnek verebiliriz: “İkisi de birer papağan taşıyan iki yerli çocuğa rastlayan iki Hristiyan, papağanları aldılar ve sırf zevk olsun diye çocukların kafalarını kestiler.”¹⁸ Virginia ve Massachusetts’in İngiliz göçmenlerinin Powhatanlara ve Pequotlar’a yaptıklarının İspanyollar-dan aşağı kalır yanı yoktu. Kızılderi avı New England’da popüler bir spor hâline gelmişti. XVI. ve XVII. yüzyılda soykırım gerçekleştirilirken, Amerika’yı

17-Age., s. 16.

18-Howard Zinn, *Öteki Amerika*, çev. Seyfi Öngider, İstanbul: Arkıtır Yayınları, 2000, s. 18-16.

sömürgeleştiren yağmacılar, “yerlilerin aşağı ırktan olduğu” propagandasına sarılıyorlardı. İşte bunlardan bir kaçı:

“Karayip Adaları’ndaki yerliler intihar ediyor. Çünkü tembeller, çalışmayı reddediyorlar... Sanki bütün bedenleri yüzleriymiş gibi çıplak dolaşıyorlar. Çünkü vahşilerin utanması yoktur... Mülkiyet hakkından habersiz her şeyi paylaşıyorlar. Zenginlik hırsından yoksunlar. Çünkü insandan çok maymun akraba düşerler... Şüpheli bir sıklıkta yıkanıyorlar. Çünkü Engizisyon ateşlerinde yakılan Muhammed dininin sapkınlarına benziyorlar... Düşlere inanıyor ve düşlerindeki seslere itaat ediyorlar. Çünkü ya şeytanın etkisindeler ya da katıksız aptallar... Onlarda homoseksüellik serbest. Bekaretin hiçbir önemi yok. Çünkü ne idüğü belirsiz cehennem kabul odasında yaşıyorlar... Çocuklarını hiç dövmüyor, onları özgür bırakıyorlar. Çünkü ilkesiz ve ceza vermekten acizler... Ne zaman acıkırlarsa o zaman yiyorlar, yermek saatleri yok. Çünkü içgüdülerine hükmetmekten yoksunlar... Doğa ya tapıyorlar, onu anne olarak kabul ediyor ve kutsal olduğuna inanıyorlar. Çünkü dini inançları yok, yalnızca puta tapmayı bilirler...”¹⁹

Nihayet yeri gelmişken anımsatmadan geçmeyelim:

“ABD’de Şükran Günü’nde yerliler, topraklarını kaybedişlerini andı. Avrupalı göçmenlerin 1621’deki ilk hasatlarının ve yerlilerin hayatta kalmalarına yardım için onlarla paylaştığı yemeğin anısına hindi yenilen Şükran Günü, yerliler için ‘en hüzünlü gün’. 2005 yılında binlerce yerli, San Francisco’nun Alcatraz Adası’nda ‘Şükran Sunmama Günü’ töreni düzenledi. Waikie kabilesinden Bear Lincoln, ilahiler ve şarkılar arasında yaptığı konuşmada, ‘Göçmenlerin o ilk kışı geçirmesine yardımcı olarak meğer çok büyük hata yapmışız. Güçlerini topladıktan sonra bizi arkadan vurdular’ dedi. Gary ‘Ateşkurt’ Hsiao da, ‘Binlerce insanımızın katledilişini hatırlatıyoruz. 1492’de kıtaya geldiklerinde de teröristtiler, şu an Irak ve başka ülkelerde yaptıklarıyla da hâlâ öyleler” diye konuştu.”²⁰

Evet, yaşanmış ve yaşanan gerçekleriyle, öyle bir tarihle karşı karşıyayız ki, tam da burada Howard Zinn’in, “Tarafsızlık imkânsızdır,” kesinliğinden başka hiçbir duruş mümkün değildir...

19-*Otonom Dergisi*, Sayı: 10, Mayıs-Ağustos 2005.

20-“1492’de de Teröristtiler”, *Radikal*, 26 Kasım 2005, s. 13.

Sömürgecilik ve Fethin Maliyeti

“Aborijinlerin sayısı hızla azalıyor... Avrupalıların ayak bastığı her yerde ölüm Aborijinleri izliyor. Amerika kıtalarına, Polinezya’ya, Ümit Burnu’na ve Avustralya’ya baktığımızda hep aynı sonucu görüyoruz... İnsan çeşitleri birbirlerine farklı türlerden hayvanlar gibi davranıyorlar. -güçlü her zaman zayıfı yok ediyor...” Charles Darwin, 1839’da Beyaz Adam’ın sömürgeci serüveninin Avrupa dışındaki kıtaların sakinleri üzerindeki yıkıcı etkisini bu sözcüklerle ifadelendirmekteydi. Kaptan Cook Avustralya’ya ayak bastığında (1770), Britanya tahtından yerlilerin rızası olmadan ya da boş olduğundan emin olmadıkça topraklara el koymaması yönünde kesin buyruğu altındaydı. Ne ki Cook, kıtanın doğu kıyısına Kraliyet adına el koyduğunu açıklamakta gecikmedi. 1788’deyse kıtanın tümü boş sayılıp Kraliyet toprağı ilan edilecekti. Oysa Avustralya’da, kendi toprakları, siyasal sistemleri ve yasaları olan 600-700 klan yaşamaktaydı ve kıtadaki varlıkları 60.000 yıl öncesine tarihleniyordu! Aborijinler, İngiltere’den gelen gemiler dolusu yerleşimciyle baş edemeyecek ve nüfusları kısa sürede dramatik ölçüde azalacaktı. Aborijinlerin öyküsü, Beyaz sömürgecilerin ayak bastığı tüm kıtalar için bildik bir öykü, gerçekte daha önce Kuzey ve Güney Amerika’da yaşananların bir tekrarıdır. Böylelikle, sömürgeciliğe bağlı nedenlerle Avustralya Aborijinlerinin nüfusu, temas öncesi en az 1 milyondan, 1930’lara gelindiğinde, 30.000’e düşmüştü. 250.000 dolayındaki Maori’den, 1890’da geriye 42.000 kişi kalmıştı. 1769’da Tahiti’de yaşayan 40.000 Polinezyalıdan, geriye kalanların sayısı 1840’ta 6.000 idi.

“Keşif” Dedikleri = Sömürgeci Talan + Soykırım + Yıkım ve...!

Stanislaw Jerzy Lec’in, “kim bilir Colomb daha neler keşfederdi, eğer Amerika karşısına çıkmıyaydı” zevzekliğini bir yana bırakırsak; bugününü, sömürgeci geçmişinden devralan Latin Amerika’da kapitalizmin tarihi, (eğer durdurulamaz isel) bu coğrafyada insan(lık)ı da neyin beklediğinin göstergesidir... V. M. Godinho’nun değindiği gibi kâşiflerin kişiliğinde “haçlı ruhu ile ticaretin, korsanlık ile İncil’i öğretme çabasının içiçe geçtiği” karmaşık bir güdü örtüşmesi vardı. Örneğin İspanyol ilahiyatçı Juan de Sepulveda yerlilere silah zoruyla boyun eğdirmenin meşru olduğunu savunuyor, buna gerekçe olarak da “Hepsinin barbarca adetlerinin bulunmasını, çoğunun yaratılış itibarıyla bilgi ve idrakten yoksun olmasını ve barbarca birçok kötü huyla malul olmasını” gösteriyordu. Bu karışımı Colombus kadar Vasco de Gama’da da görmekteyiz. Dahası bu ruhu, uygarlığın sadece dinci temsilcileri ve siyasal egemenlerinde değil aynı zamanda

ve ne yazık ki sonraki aydınlanma döneminin kimi temsilcilerinde de göreceğiz. Örneğin Voltaire hiçbir tereddüde düşmeden, “Bayağı tazı nasıl cins tazıdan farklıysa, zenci ırkı da bizimkinden farklı bir insan türüdür. Eğer bizim anladığımızdan farklı bir zekâları yoksa, bu türün çok düşük olduğu söylenebilir” demektedir. “Kölelik bütün insanların özgür ve bağımsız doğduğunu ortaya koyan doğa yasasına aykırıdır” sözlerini yazmış olan Montesquieu’nün tutumu çok daha dobraydı: ‘En bilge yaratık olan Tanrının bir ruhu, özellikle de iyi bir ruhu kapkara bir bedene yerleştirmiş olabileceği düşüncesini hiç kimse kabul edemez.’ Bakın bu konuda Emir Sader nelere dikkat çekiyor:

“Latin Amerika’yı anlamayı sağlayan Eduardo Galeano’nun ‘Latin Amerika’nın Kesik Damarları’ başlıklı kitabı²¹ uluslararası kapitalist pazara bölgenin şiddetle eklemlendirilmesinin iki temel dayanağı olduğunu gösteriyor: Yerli halkların yok edilmesi ve köleleştirme. Kapitalizm bu topraklara kan dökerek ulaştı ve bizi neyin beklediğini de gösterdi. Sadece silah zoruyla kendi uygarlıklarını ve dinlerini getirmediler. Baskı, ayrımcılık da, kaynaklarımızın ve insanlarımızın sömürülmesi de onların işiydi. Kolonileştirme (sömürgeleştirme) sürecinde imparatorluklar değişse de hep aynı temel ve kitaba da ismini veren aynı tema söz konusuydu: Latin Amerika bölgenin kesik damarıydı. Keşfinden başlayarak bugünlere dek kıtanın tüm varlığı Avrupalılara ve daha sonra Kuzey Amerikalılara taşındı. Kapital uzak ülkelerde birikti ve birikmeye devam ediyor. Toprağımız, ürünlerimiz, zengin maden yataklarımız, insanlarımız, işgücümüz, doğal kaynaklarımız hepsi başkalarının. Üretim biçimi, toplumsal sınıflar bile dışardan belirlenmiş ve kapitalist makinenin işlemesi için planlanmıştı. Kesik damarlar, Latin Amerika’nın azgelişmişliğinin uzaktakinin gelişmiş olması için gerekli olduğunu anlatır. Biz Latin Amerikalılar yoksuluz, çünkü bastığımız topraklar zengin, doğal olarak sahibi olduğumuz bu ayrıcalıklı yer tarihin lanetine uğramış. Aslında bu içinde yaşadığımız dünyada, güç merkezlerinin dünyasında kuşkulu olmayan bir zenginlik yok. Zamanla krizi ihraç etmekte ustalaşacaklar.”²²

Gerçekten de “Tüfek, Mikrop ve Çelik’le geldiler... İstila ettiler, sömürgeleştirdiler ve yok ettiler...”²³ diye özetlenmesi mümkün olan sömürgeci saldırı ve tahakkük ko-

21-Eduardo Galeano, kitabına ilişkin olarak, “Amerikan yerlilerinin Avrupa’yı nasıl ‘keşfettiğini’ bilmek ister misiniz? Bu kitabı okuyun,” der!

22-Emir Sader, “Neden Kesik Damarlar?”, *Pagina*, 12, 22 Nisan 2009.

23-Murat Tanakol, “‘Kaybedenlerin’ Anlausu”, *Radikal Kitap*, Sayı: 418, 20 Mart 2009, s. 24.

nusunda, Kolombiyalı yazar Gabriel García Marquez'in tanınmış romanı 'Yüzyıllık Yalnızlık'ın son cümlesi "Yüzyıllık yalnızlığa mahkum edilen soyların, yeryüzünde ikinci bir deney fırsatları olamazdı..." diye biter. Bu sözler aynı zamanda, Colomb öncesi Amerika kıtasında yaşayan yerli halkların son beş yüz küsur yıllık tarihinin başlangıcını da anlatır gibidir. Çünkü o zamandan beri Amerika kıtasının gerçek sahiplerine ait her şey, öyle ya da böyle, yok edilmeye, yok sayılmaya çalışılmaktadır. Koca bir kıta, tarihinden koparılmaktadır. Bir Iroquois yerlisinin haklı olarak belirttiği gibi: "...üzerinde insan yaşayan bir toprak keşfedilmez. Yoksa ben de Atlantik'i geçip İngiltere'yi keşfedebilirim." R. Wright'ın da, konuya ilişkin olarak kaleme aldığı kitabına "Çalıntı Kıtalar" başlığını verip, "Bu kadar açık bir noktanın beş yüz yıl boyunca Avrupa'nın bilincinden kaçmış olması, bize öğretilen tarihin bir mit olduğunu ortaya koyar,"²⁴ demesi de bunlardan hareketle değerlendirilmelidir...

Ve İsyan!

Direnmediler mi? Direnmez olurlar mı hiç? Beyaz adamın hiç tanımadıkları, bilmedikleri, sinsi ölüm silahlarına, ateşli sopalara, ateş suyuna ve ateşli hastalıklara karşın bir direniş tarihidir Columbus sonrası Amerika yerlilerinin tarihi bir bakıma. Kafaderisi avcısı, vahşi kızılderili/iyi yürekli, uygar beyaz mesajlı; maliyeti pahalı, anlamı ucuz Hollywood filmleri bu direnişin gönülsüz tanığı değil midir? Haitili Arawaklarla başlayan direniş ve ayaklanmalar, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda da süregidecektir. Ancak beyaz sömürgeciler, zorbalığın ve ihraç hastalıklarının yetmediği yerde yerli kabileleri birbirine karşı silahlandırarak, yerli çocukları misyoner okullarında assimile ederek, kimi kabileleri rüşvetle kendilerine bağlayarak, alkolizmi kasıtlı yaygınlaştırarak... yerli halkların kültürel dokularını çözmeyi bildi. Kültürün yenik düşmesi, askeri yenilgiden kat be kat ağır sonuçlara yol açacaktı. Latin Amerika yerlileri güç ve imkanlarının son damlasına değin, her yol ve yöntemle işgale karşı direndiler... Hem de Eduardo Galeano'nun, "Latin Amerika'nın Kesik Damarları"nda dediği gibi: "Her şeye karşın yitirilmeyen bir umut vardı. Onurlarını korumaya kararlı birçok Kızılderili, yerli ayaklanmalarına katılacaktı. 1781'de Tupac Amaru, Cuzco'yu kuşattı. Tupac Amaru, İnka İmparatorlarının soyundan gelme melez bir Kızılderili başkandı. Geniş çaplı bir devrimci hareketin başını çekti. İsyan önce Tinta bölgesinde patlak verdi. Tupac Amaru, Tungasuca alanına

24-Ronald Wright, *Çalıntı Kıtalar: Amerika'da Fetih ve Direnişin Beş Yüz Yılı*, çev. Şen Süer, İstanbul, Versus Kitap, 2009.

beyaz atı üzerinde girdiği zaman trompet ve pututoslarla (içi oyulmuş boynuzdan borazan) karşılandı...” Gerçekten de, sömürgeleştirmeye karşı isyanların en önemlilerinden biri Peru’da İnka Tupac Amaru II önderliğinde gelişen isyandır. Asıl adı Josef Gabriel Condorcengui olan İnka Tupac Amaru II, “Bal yapmayan ama peteklerimizdeki balı bile çalan bu hırsız arıların oluşturduğu kötü hükümeti devirmek için” canını dişine takmış bir ordu topladı. Sapanlarla, çomaklarla, bıçaklarla dövüşen çıplak askerler Tupac Amaru II’nin önderliğinde, yerlilerin ve siyahilerin kurtarıcısı oluyorlardı. Avrupalı kanı taşımakla birlikte Amerika doğumlu olan kimi köylüler de onlara katıldılar, zorunlu işçi devşirmeye, madenlerde, her yüz işçiden ancak 20’sinin sağ kaldığı koşullarda çalıştırılmaya, işliklerde makinelere zincirlenmiş kırbaç zoru ile yaşamaya savaş açtılar.

Madenler, işlikler basıldı, ezilenlerin ordusu Tupac Amaru II önderliğinde büyüdü. İsyanın önderlerinden Antonio Gelen’in komutasındaki melezler taburunun bayrağında “Ezilenlerin ezenlere karşı birliği” yazıyordu. İsyanın ön saflarında kadınlar da yer alıyordu. Tomosa Candemalé’nin önderliğindeki kadın taburu İspanyol ordusuna ağır darbeler indirdi. Tupac Amaru II, Cuzco önlerinde yenilgiye uğradı. Cuzco kalesini savunan yerlilere “yerlileri öldürmem” diyerek saldırmadı. 1881’de yakalandığında sorgucusunun, karısına ve çocuklarına yapacağı işkenceleri anlatarak öne sürdüğü tehdit ile birlikte “Suç ortakların kim?” sorusuna “Burada seninle benden başka ortak yok. Sen, zalim, baskıcı, ben kurtarıcı olarak, ikimiz de ölümü hak ediyoruz” diyerek karşılık verdi. Cuzco Meydanında önce dilini kesti işkenceci Tupac Amaru II’nin, sonra kolları ve bacakları dört ata bağlanarak parçalandı; gövdesi Picchu dağında yakıldı, kafası Tinta’da direğe çivilenerek teşhir edildi. Kollarından biri Tungusuco’ya diğeri Carobaya’ya yollandı; bacaklarının biri Livitaca kentine öbürü Santa Rosa da Lampa’ya gönderildi. 18 Mayıs 1818 tarihi Latin Amerika’nın belleğine kazındı bu olayla. Tupac Amaru II’nin sözleriyle “Bu savaşta düşenlerin daha sonra yeniden hayata dönecekleri kesindir.” Latin Amerika yerlilerinin inancına göre Tupac Amaru ölmemiştir, bir gün vücudunun parçaları birleşecek ve halkını kurtarmak için geri gelecektir.²⁵ Öyle de olmuştur! Latin Amerika’da uzunca zaman kalmış, Küba ve diğer birçok ülkenin devrim mücadelesinde yer almış Regis Debray’ın bölgeye ilişkin tespitleri anlamlıdır. “Latin Amerika’daki bütün devrimci süreçler ve onların çıkış noktaları, bir önceki tarih döneminden kalmaz ve bunlar bilinçsiz olarak kullanılmıştır” der Debray.

İşin özeti de budur esasında...

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Başkaya, Fikret, Temel Demirer, Sibel Özbudun. *Dünyanın Balkonundaki İsyancılar: Zapatistalar, "YDD", Enternasyonalizm*, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı: 1, 1996, ss. 52-64.
- Demirer, Temel. "Ermeni Soykırımı Hakkında", *Hrant'ın Katil(ler)i...*, İstanbul, Pêri Yayınları, 2009, ss. 254-255.
- Demirer, Temel. "Latin Amerika: 'Dün'ünden, 'Bugün'üne", *Latin Amerika: İsyan Hep Vardı*, İstanbul, Kaldıraç Yayınları, 2009, ss. 513-516.
- Demirer, Temel. "Zulmün ve İsyanın "Latin" cesi...", *Latin Amerika'da İsyanın Tarihi*, Salvador Allende-Carlos Fonseca Amador-Mónica Baltodano-Osvaldo Vergara Bertiche-Simón Bolívar-Fidel Castro-Hugo Chávez-Temel Demirer-Gustavo Esteva-Ernesto Che Guevara-Abemael Guzman-Jorge Shafik Handal-Álvaro García Liner-José Carlos Mariátegui-Carlos Marighella-Gladys Marín-José Martí-Jaime Massardo-Augusto Olivares-Guido Álvaro ("Inti") Peredo-Raúl Reyes-Alberto Moreno Rojas-Oscar Romero-Augusto C. Sandino-Mario Roberto Santucho-Cahide Sarı-Gilles Saurat-Raúl Sendic-Alberto Suárez-Rojas-Camilo Torres-Flora Tristan-Rigoberta Menchú Tum-Emiliano Zapata, Ankara, Ütopya Yayınları, 2008, ss. 18-35.
- Özbudun, Sibel. "Kültürü Öldürmek", *Kültür Hâlleri: Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde*, Ankara, Ütopya Yayınları, 2003, ss. 33-50.
- Özbudun, Sibel. "Latin Amerika: Maden ve Kan", *Antropoloji Gözüyle: Sınıf, Kültür, Kimlik Yazıları*, Ankara, Ütopya Yayınları, 2010, ss. 263-275.
- Özbudun, Sibel. " 'Vardık, Varız, Varolacağız!' ya da Bir 'Yokedilemeyiş' Öyküsü", *Latin Amerika: İsyan Hep Vardı*, İstanbul, Kaldıraç Yayınları, 2009, ss. 62-73.
- Özbudun, Sibel. "Yerlilik ve Yerliler Üzerine", *Latin Amerika Yerlileri*, Sibel Özbudun-Cahide Sarı-Leo Huberman-Komutan Yardımcısı Marcos-André Aubry-Michael Parenti-Luis Suárez-Silvio Soriano Hernández-Temel Demirer, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2006, ss. 222-224.
- Özbudun, Sibel. "Zapatist Mayaların Tarihine Bir Bakış", *Mayaların Dönüşü*, Haary Cleaver- Gary H. Gossen- Gustavo Esteva- Jeannette Armstrong- Lourdes Arizpe- Sheila Wilmot- Andres Oppenheimer- John Holloway Links- Eduardo Galleano- Jean Beer-Jens Winter- Horst Kurnitzky-Komutan Yardımcısı Marcos- Eric Toussaint- Michael Mccougan- Sibel Özbudun- Temel Demirer-Özgür Orhangazi, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 1998, ss. 66-73.
- Özbudun, Sibel, Temel Demirer. "Direniş ve Devrim"in Meksika'sı", *Latin Amerika Başkaldırıyor*, Sibel Özbudun, Cahide Sarı, Komutan Yardımcısı Marcos, Temel Demirer, Ankara, Ütopya Yayınları, 2005, ss. 214-215.
- Özbudun, Sibel, Temel Demirer. "Latin Amerika'da Anti-Emperyalist Mücadelenin Dinamikleri", *Dünyayı Isıtan Latin Ateşi*, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı: 57, 2006, ss. 23-36.

Kürdlere Soykırım

İsmail Beşikçi

16 Mart 1988’de, Güney Kürdistan’da, Halepçe’ye, kitle imha silahlarıyla bir saldırı gerçekleşti. Çoluk-çocuk, kadın-erkek, yaşlı-genç beş binden fazla Kürt öldürüldü. Hardal gazı, siyanür gazı, klor gazı, sinir gazı, zehirli ve boğucu gazlarla onbinlerce Kürd de yaralandı, sakatlandı. Bu bir soykırımdı.

16 Mart 1988’de, Halepçe’de, kimyasal silahlarla, beş binden fazla Kürdün öldürüldüğü sık sık dile getirilir. Halbuki, bu tarihten önceki sürecin değerlendirilmesi de önemlidir. Klor gazı, hardal gazı, siyanür gazı, sinir gazı gibi zehirli gazlardan, hangisi daha çok öldürücüdür? Hangi hava koşullarında, hangi gazı kullanırsak, kitlesel bakımdan daha büyük ölümler meydana gelir? Boğucu, yakıcı, kan zehirleyici gazlardan, sinir gazlarından hangisi, daha kısa zamanda, daha çok, daha kitlesel ölümler meydana getiriyor? Bu kimyasal silahlar ve biyolojik silahlar kullanıldığında toplum üzerinde nasıl etki yaratmaktadır? Biyolojik silahlar ne tür sakatlıklar meydana getirmektedir?

Saddam Hüseyin yönetimi 1983 yılından itibaren, bu tür araştırmalara girişmiştir. Bu konuda Saddam Hüseyin’in uzmanları, danışmanları da vardır. Bu uzmanlar ve danışmanlar arasında, Sovyetler Birliği’nden olanlar da vardır. Bu deneyler hep Kürt köylerinde ve cezaevlerindeki Kürt mahkumlar üzerinde yapıyordu. Batı ülkelerinde fareler kullanılarak yapılan deneyler, Irak’ta, Saddam Hüseyin rejimi döneminde Kürt köylerinde ve cezaevlerindeki Kürt mahkumlar kullanılarak yapıyordu. Bu hazırlık döneminde öldürülen Kürtlerin sayısı, yani, 1983-1988 arasında öldürülen Kürtlerin sayısı, Halepçe’de, bir çırpıda öldürü-

len Kürtlerin sayısından çok daha fazladır. Bu, zamana ve mekana yayılmış bir soykırımdır.¹

1987 Mayıs ayında, Halepçe çevresinde, tüm köyler boşaltılmaya başlanmıştır. Daha sonra bu operasyonlar tüm Kürdistan'a yaygınlaştırıldı. "Baas yönetimine bağlı motorize güçler, köylere gelmekte, tüm köy sakinlerini, yaşlı-genç, kadın-erkek, çoluk-çocuk ayırmadan, kamyonlara doldurmakta ve Irak'ın çöl bölgelerine götürüp önceden hazırladıkları, büyük çukurların önünde kurşuna dizdikten sonra, toplu halde gömmektedirler. Bu yöntemle öldürülen Kürt sayısı, yüz seksen iki bindir. (182 bin) ve toplu mezarların bir kısmı bulunmuştur."²

Necmettin Salaz, *Ortadoğu'nun Hiroşiması Halepçe* kitabında; 16, 17, 18 Mart 1988 günleri bizzat yaşayan kişilerle yaptığı röportajları yayımlamaktadır. O gün 6-7 yaşlarında olan, bazıları 1-2 yaşlarında olan çocuklar bugün 25-30 yaşlarına gelmişlerdir. Yaşadıklarını, analarının, babalarının, kardeşlerinin, komşularının, akrabalarının nasıl öldüğünü, kamplardaki olumsuz yaşama koşullarını, kendilerinin nasıl yaralı ve sakat olarak bugünlere geldiklerini anlatmaktadırlar. Ölüm tarlalarını, cesetlerin yoğunluğundan arabaların yollarda ilerleyemediğini, duygularının nasıl yoğunlaştığını dile getirmektedirler.

Irak'ta, Güney Kürdistan'da, Enfal Askeri Harekatı çerçevesinde cereyan eden olayların soykırım olduğu açıktır. Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan ve kabul edilen "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi"nde belirtilen hususların belki de çok daha ağır olanı Güney Kürdistan'da, Enfal Askeri Harekatı sırasında gerçekleşmiştir.

Soykırım Sözleşmesi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından, 9 Aralık

1 Bu soykırım aşağıda belirtilen kitaplarda etraflı bir şekilde, zengin olgusal dayanaklarıyla anlatılmaktadır: *Irak'ta Soykırım, Irak Kürdistanı'ndaki Kürtlere Karşı Enfal Askeri Harekatı, Koreme'nin Yok Edilmesi*, Hazırlayan: Middle East Watch (Ortadoğu İzleme Örgütü), Human Rights Watch (İnsan Hakları İzleme Örgütü) Departmanı, İngilizce'den çeviren Ümit Aydoğmuş, İstanbul, Avesta / Acil Kitaplar, 2001, s. 59, 63, 71, 93, 291, 311, 325, 369, 395, 475. Kenet R. Timmerman, *Ölüm Lobisi, Batı Irak'ı Nasıl Silahlandırdı?*, İngilizce'den çeviren İbrahim Bingöl, İstanbul, Avesta / Acil Kitaplar, 2002, Türkçe baskıya önsöz: Kendal Nezan, s. 9-40 s. 141, 169, 189, 239, 313, 582. Jonat C. Randal, *Bunca Bilgiden Sonra Ne Bağışlaması: Kürdistan İzlenimlerim*, İngilizce'den çeviren Faysal Nesre, İstanbul, Avesta / Acil Kitaplar, 2001, s. 191, 263, 411 vd. Kanan Makiya, *Vahşet ve Sessizlik, Savaş, Diktatörlük, Başkaldırı ve Arap Dünyası*, İngilizce'den çeviren Arif Karabağı, İstanbul, Avesta / Acil Kitaplar, 2003, s. 29, 127, 241, 281, 349, 385

2 Necmettin Salaz, *Ortadoğu'nun Hiroşiması Halepçe*, İstanbul, Rezan Yayıncılık, 2010, s. 33.

1948’de kabul edildi. Sözleşme 12 Ocak 1951’de yürürlüğe girdi. Sözleşmeye göre soykırım, bir milli, etnik, ırki veya dini bir grubu, grup olarak kısmen veya tamamen yok etmek kastıyla yapılan eylemlerdir. Sözleşmenin ikinci maddesi soykırımı bu şekilde tarif etmektedir. Buna göre:

- a) Grup mensuplarını katletmek
- b) Grubun mensuplarına ciddi bedensel ve psikolojik zararlar vermek
- c) Grubun bedensel varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak hayat şartlarına kasten tâbi tutmak
- d) Grup içinde doğumları önlemek kastıyla önlemler dayatmak
- e) Grubun çocuklarını bir başka gruba nakletmek

gibi fiillerin herhangi birinin gerçekleşmesi soykırım suçunun oluşması için yeterli görülmektedir.

Güney Kürdistan’da, Enfal Askeri Harekatı çerçevesinde gerçekleşen soykırımda, sözleşmede sözü edilenlerden çok daha fazlası var. Av. Tarık Cambaz’ın, *Kerkük’te Kürt ve Türkmen Soykırımı (Kimlik Değiştirme)* başlıklı kitabında yer alan belgelerden bir tanesi şöyle:

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla” diye başlayan gizli ve acil 20. 12. 1989 tarihli belgede şöyle söyleniyor: “Siyasi komutanlığın bize verdiği yetkiye dayanarak, Enfal operasyonlarının birinci ve ikinci hamlelerini yaptık. Bu operasyonlarda toplu bir şekilde şahıslar ve **14-29 yaşları arasında kızları ele geçirdik. Bize verdiğiniz talimatlara göre, bazılarını Mısır’daki gece kulüplerine ve genelevlere gönderdik. İstedığınız üzere kızların adlarını ve karşılarında yaşları belirlenen listeyi size gönderiyoruz. Bilginiz için araz ederiz.**”³

Bu belge Kerkük Muhaberat Müdürü tarafından, Genel Muhaberat Müdürlüğü’ne gönderilmiş. Belgede, yaşları 14-29 arasında değişen 18 genç kızın adının yazılı olduğu bir liste var.⁴

Böylesine ahlak dışı olaylar Yahudi soykırımıyla anılan Nazizm’de, Hitler’de var mı? Naziler de operasyonlarda ele geçirdikleri Yahudi kızlarını genelevlerine satmışlar mıdır?

3- Tarık Cambaz, *Kerkük’te Kürt ve Türkmen Soykırımı (Kimlik Değiştirme)*, Arapça’dan çev: Geylan Necmettin Altıparmak, İstanbul, Deng Yayınları, 2. Bs., Temmuz 2009

4- *Age*., s. 13

Aynı kitapta, “kavmiyet doğrulaması” diye bir kavram geçiyor. Saddam Hüseyin yönetimi, Kürtlere, Arap kimliğini kabul etmedikleri takdirde hiçbir kamu hizmetinden yararlanamayacaklarını söylüyor. Kürt kalmakta ısrar ettikleri takdirde, yeni mal alamayacaklarını, Irak dışına çıkamayacaklarını, Irak içinde seyahat edemeyeceklerini vurguluyor. Mallarını-mülklerini sadece Araplara satabileceklerini buyuruyor. ‘Kavmiyet doğrulama’ Kürtlüğü reddetme, Arap olma anlamına geliyor.⁵

Soriş Hacı’nın, *80 Belgede Araplaştırma Kerkük’ün Araplaştırılması Politikası* başlıklı kitabında da önemli belgeler var.⁶ Bu belgelerde, Kürtleri ve Kürdistan’ı Araplaştırma uygulamaları anlatılıyor. Kürtlerin Arap çöllerine sürgün edilmesi, Arap ailelerin Kürdistan’a, Kürtlerin boşalttıkları evlere yerleştirilmesi başlıca uygulama oluyor.

Nuri Talabani’nin, *Kerkük Bölgesi’nin Araplaştırılması* kitabı da bu yönlerden zengin belgelerle doludur.⁷ Kitabın, 106-110 sayfeleri arasında, *Irak Kürdistanı’ndaki Etnik Temizlik* başlıklı bir belge var. Bu belge bir rapordur. Bu rapor, 14 Şubat 2000 tarihli. Rapor, İngiltere Parlamentosu, İnsan Hakları Grubu Başkan Yardımcısı Lord Avebury ve Essex Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi Başkanı Profesör Kevin Boyle tarafından hazırlanmış. Bu raporun bir yerinde, 1988-1989 arasında, Baas Partisi Kuzey Bürosu Genel Sekreteri olan, Hasan el – Mecid’in şöyle dediği kaydediliyor: “Tehcirleri bitirir bitirmez, onlara sistematik bir askeri plana göre her yerde saldıracağız. Kimyevi silahlarla onlara, sadece, bir gün değil, onbeş gün boyunca saldıracağız.”

Sözü edilen raporda şöyle deniyor:

“Kerkük eyaletinin ismi bile Arapçada ‘uluslaşma’ anlamına gelen el-tamim yapıldı. Tüm sektörlerin, caddelerin, okulların, işyerlerinin isimleri Arapça olarak değiştirildi. Kürtçe öğretim de yasaklandı. Orada Kürtleri azınlık durumuna getirmek için Kerkük eyaletinin yedi bölgesinden dördü alınıp komşu eyaletlere bağlandı. 1968-1989 arasında Kerkük eyaletindeki 779 Kürt köyü ve bazı Türkmen köyleri yakılıp yıkıldı, yıkılmayan köylere de Arap

5- Bu konularla ilgili açıklayıcı belgeler için bkz. *age.*, s. 57, 73, 79, 85, 89

6- Soriş Hacı, *80 Belgede Araplaştırma Kerkük’ün Araplaştırılması Politikası*, Kürtçe’den çev: Hozane Bengi, Arapça belgelerin Türkçeleştirilmesi, Vahdettin İnce, İstanbul, Doz Yayınları, Mayıs 2004

7- Nuri Talabani, *Kerkük Bölgesi’nin Araplaştırılması*, İngilizce’den çev: Zafer Avşar, Avesta / Acil Kitaplar, İstanbul 2005

yerleşimciler kondu. Orada yaşayan Kürtler göçe zorlandı. Toplam 37.726 aile güvenlik servisinin denetimi altında olan toplama kamplarına gönderildi. Bu köylerde 493 okul, 598 cami, 40 sağlık ocağı vardı, hepsi yıkıldı. 1988'de başlayan Enfal operasyonu esas olarak bu bölgede gerçekleştirildi. 1991 Mart ayaklanmasında Kürtler tarafından ele geçirilen tam 17 tonluk Irak gizli polisi dosyaları arasında bulunan bir teyp kasetinde, Saddam Hüseyin'in kuzeni ve 1988-1999 arasında Baas Partisi Kuzey Bürosu genel sekreteri olan Ali Hasan El-Mecit şunları söyler: 'Tehcirleri bitirir bitirmez onlara, sistematik bir askeri plana göre her yerde saldıracağız. Kimyevi silahlarla onlara sadece bir gün değil 15 gün boyunca saldıracağım.' Bu dosyalar Irak rejiminin Kürtlere karşı olan tutumunun iç yüzünü açıklamakla kalmaz isyana kadar onlara karşı işlenen zalimce suçların niteliklerini de gözler önüne serer. Söz konusu dosyalar şimdi Kolerado Üniversitesi'nde güvence altına alınmıştır.

1991 Mart isyanı sırasında, o zaman Irak Savunma bakanı olan Ali Hasan El-Mecit Kerkük şehrindeki 30 binden fazla Kürdün de tutuklanması emrini veren kişiydi. Aç, susuz günlerce hapishanelerde tutuldular ve özellikle yaşlı olanlar öldüler. Ayrıca o şehirdeki 200'den fazla evin de yıkılmasından sorumluydu. Savaş helikopterlerinin bombardımanından, toplardan kaçan Kürtlerin çoğu daha sonra geri dönüp evlerine sahip olma hakkından yoksun bırakılmıştı.

'Ulusal kimlik değiştirme' diye adlandırılan formlar dağıtılar. Kürtlerden formu doldurmalarını, kendilerini Arap olarak kaydettirmelerini istediler. Daha önceden yanlışlıkla Kürt olarak kaydedilmişlerdi! Böyle yapmayı reddedenler, hatta emirlere uyanlardan bazıları da listelendi, bölgeyi terk etmeleri istendi. Sürülen aile reislerine iki seçenek veriliyordu. Eğer göç ettirildiklerinde Irak'ın güneyine giderlerse eşyalarını yanlarına almalarına izin vardı. Yok eğer Kürt denetimi altındaki bölgelere giderlerse içlerinde kimlik cüzdanlarının da olduğu her türlü malları kamulaştırılacak, el konulacaktı. Irak muhalefetinden bir grubun hazırladığı 1999 Aralık tarihli bir rapora göre 1991 Mayısından 1999 Ekimine kadar geçen sürede Süleymaniye eyaletine sürülenlerin sayısı 92.712 idi, yani 15.615 aile. Süleymaniye gibi o da Kürtlerin denetiminde olan Erbil eyaletine ise 913 aile, yani 5811 kişi gönderilmişti. Muhtemelen aynı sayıda insan da Irak'ın güneyine sürüldü. Anılan rapor Kerkük'e yerleştirilen Araplar için yapılan ikamet yerlerinin isimlerini de verir."⁸

Kürt Bilim Kurumu tarafından Londra'da 9 Temmuz 2003'te düzenlenen bir konferansta Prof. Nuri Talabani, Kerkük'ün durumuyla ilgili olarak şu düşünceleri dile getirmektedir:

“Köklü gelenekleri olan Kürtler, Türkmenler, Keldaniler ve Yahudilerin kendi mezarlıkları vardı. Araplar azınlık olduklarından ölülerini Türkmen mezarlıklarına gömerlerdi. Bununla birlikte 1991'den sonra Irak rejimi Arap yerleşimciler için mezarlık yaptı ve Şii Arapların ölülerini gömmek için el-Necef'e göturmeleri yasaklandı. El-Necef, Şiiler için kutsal bir yerdir. Sonra rejim mezar taşlarındaki Kürtçe yazıları da çok uzun yıllardan beri Kerkük'te Arapların yaşadığını kanıtlama girişimi olarak silip Arapça yazılarla değiştirmeye başladı.”

“Yeni rejim, çoğunluğu Arap Baasçılar ve Türkmenlerden oluşan ulusal muhafızları Kürtlere saldırmakta kullandı. Ulusal muhafızların işleri güçleri, yoksul bölgelerdeki fakir evleri yerle bir etmek oldu. 1963 Haziranında Baasçı rejim Kerkük civarındaki 13 Kürt köyünü yıktı. Kerkük yakınındaki Dibs bölgesindeki 34 Kürt köyü daha zorla boşaltıldı. Yerlerine güneyden ve merkezden getirilen Araplar yerleştirildi. 1963-1988 arasında Irak rejimi Kerkük bölgesinde toplam 779 köyü yakıp yıktı, mezarları kaldırdı. Bu köylerde 493 ilkokul, 598 cami, 40 sağlık ocağı vardı. Meyve bahçeleri, çiftlikler yakıldı. Sığırlara el konuldu. Su kuyuları kapatıldı. Tüm bu yakıp yıkmamanın amacı oradaki yerleşim izlerini kökünden yok etmektir. Toplam olarak 37.726 Kürt aile köylerinden atıldı. En kötü bir tahminle, kırsal alanda yaşayan bir Kürt ailesinde 5-7 kişi vardır.”

“İran-İrak savaşı sırasında Irak rejimi ayrıca Kerkük'ün güneyinde 10 kadar Şii-Türkmen köyünü de haritadan sildi.

Kerkük şehri içinde Irak rejimi Kürtleri terke zorlamak için önlem aldı. Petrol şirketi işçileri, devlet memurları, öğretmenler Irak'ın güneyine ve merkezine gönderildi. Şehrin caddelerinin, sokaklarının isimleri Arapça oldu. İşyerlerine Arapça isim almaları konusunda baskı yapıldı. Kürtlerin Araplardan başkasına mal satması yasak olduğu gibi, emlak almalarına da izin verilmedi. Yeni gelen Araplara sayısız yerleşim birimleri kuruldu. Bu mahallelere de Arapça isimler verildi. Tarihi şehir, kalesi, camileri, antik kiliseleriyle birlikte yıkıldı. Binlerce Arap ailesi şehre getirildi. Hepsine iş ve ev verildi.

Sözü edilen önlemler, 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra daha da artırıldı. Aynı yıl yapılan isyanın ezilmesinden sonra kaçmış Kürtlerin geri dönmesine izin veril-

medi. 1996'da yani, 1997 nüfus sayımının yapılmasından önce 'kimlik yasası' adı verilen bir yasa geçirildi ve bununla Kürtler ve Arap olmayan diğer etnik gruplardan kendilerini Arap olarak kaydettirmeleri istendi. Ona karşı çıkanlar Kürdistan'ın özgürleşmiş bölgesine veya Irak'ın güneyine sürüldü. İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin 2003 raporunda, 1991'den sonra 120-200 bin Arap olmayan kişinin zorla Kerkük'ten sürüldüğü yer alır.”⁹

Irak Yüksek Mahkemesi, Enfal dosyasında ve Halepçe davasında soykırım kararı verdi. Kimyasal Ali olarak anılan Hasan el-Mecid ve Askeri İstihbarat Genel Müdürü hakkında idam kararı verdi. Bu kararlar infaz edildi.

Necmettin Salaz, *Ortadoğu'nun Hiroşiması Halepçe* kitabında, avukatlarla yaptığı röportajlara da yer vermiş. Bu avukatlar, Enfal dosyasında ve Halepçe dosyasında, müdahil avukat olarak görev almışlar. Bu avukatlardan Goran Edhem, duruşmalarda, Saddam Hüseyin, Hasan el Mecid gibi yöneticilerin, mahkemedeki, duruşmalardaki tavırlarıyla ilgili açıklamalar da yapıyor.¹⁰

Önemli İki Soru

Yukarıda, Kürtler arasında, kimyasal Ali olarak anılan, Hasan el-Mecid'in sözlerini aktarmıştık. Kimyasal Ali, Kürtlere, on beş gün boyunca, kimyasal silahlarla saldıracağını, Kürtlerin tamamının imha edilmeleri için her yöntemin uygulanacağını, bunun için çok ayrıntılı planlar yapıldığını vurguluyordu. Burada sorulması gereken iki önemli soru var. Saddam Hüseyin yönetimi, Kürtlere soykırım yapma cesaretini nereden almaktadır? Saddam Hüseyin yönetiminin Kürtlere soykırım yapma cüreti nasıl oluşmuştur? Bu cesaret, cüret, yaşama nasıl geçmiştir? İkinci soru ise, şudur: Dünya Kürt soykırımına karşı neden duyarsız kalmıştır, neden duyarsız kalmaktadır? Her iki konunun da irdelenmesi gerekir.

Bu sorulara sağlıklı cevaplar verebilmek için 1920'lere gitmek gerekir. Kürtler ve Kürdistan 1920'lerde, Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) döneminde, bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır. Dönemin emperyal güçleri Büyük Britanya ve Fransa, Ortadoğu'daki, Türk, Arap ve Fars yönetimleriyle işbirliği yaparak, böyle bir olgunun gerçekleşmesini sağlamıştır. Bu, bir toplum için çok ağır bir durumdur. Bu, bir insanın iskeletinin parçalanması, beyninin dağılması gibi ağır bir durumdur. Bu tarihlerden itibaren, Kürtler, dikenli tellerle, mayın tarlalarıyla,

9- *Age.*, s. 134-138

10- *Age.*, s. 100-108

iz tarlalarıyla, casus uçaklarıyla, birbirlerinden tecrit edilmeye gayret edilmiştir. Kürtlerin ve Kürdistan'ın bölünmesi, parçalanması ve paylaşılması Kürtleri dost-suz bırakmış, hasımlarının sayısını çoğaltmıştır.

Kürtler ve Kürdistan üçüncü defa böyle bir politikanın hedefi olmuştur. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu ve İran İmparatorluğu arasında 16. yüzyılda gerçekleşmiş, 17. yüzyılın ortalarında, 1639'da, resmileşmiştir. İkincisi ise, 19. yüzyılda, 1826-1828 İran-Rus savaşları sürecinde gerçekleşmiş, İran İmparatorluğu sınırları içindeki Kürdistan'ın, Kuzey kesimleri Rus İmparatorluğu'nun denetimi altına alınmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası barışı tesis etmek, çatışmalara, savaşlara engel olmak için, yeni bir örgütlenme gereği üzerinde duruldu. Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) bu anlayış çerçevesinde kuruldu. Buna rağmen Kürdistan ve Kürtler, böyle bir ortamda bölündü, parçalandı ve paylaşıldı. 1919'da toplanan Paris Konferansı ve Paris Konferansı kararlarıyla kurulan Milletler Cemiyeti, Kürtleri dinlemedi. Dönemin emperyal devletleri, Şeyh Mahmud Berzenci'nin temsilcilerinin Paris'e ulaşmalarına bile engel oldular. Temsilcilerin yolu Suriye'de kesildi. Burada, elbette Kürtlerin yaşadığı zaafar da dikkate alınmalıdır.

Güney Kürdistan'da, Şeyh Mahmud Berzenci, "ben Kürdistan kralıyım" diyor-du. Büyük Britanya'dan, kendisini, Kürdistan Kralı olarak tanınmasını istiyordu. Dönemin emperyal devletleri ise, değil bağımsız bir Kürdistan'ı, sömürge bir Kürdistan'ı bile düşünmediler. Büyük Britanya'ya bağlı Irak, Ürdün, Filistin, Fransa'ya bağlı Suriye Lübnan mandaları (sömürgeleri) kurulurken, bir Kürdistan mandası (sömürgesi) söz konusu edilmedi. Halbuki Kürdistan, sömürge bile değildir. Bu dönemde sömürge bir Kürdistan'ın bile kurulmamış olması, Kürdistan'ın parçalanması, yeni oluşturulmuş devletlerin arasında paylaşılması, üzerinde düşünülmesi gereken çok önemli bir olgudur.

Kürtler ve Kürdistan, ulusların kendi geleceklerini belirleme hakkının, hem Sovyetler Birliği yöneticileri tarafından, hem ABD Başkanı Wilson tarafından savunulduğu, Asya'da, Kuzey Afrika'da, Ortadoğu'da coşkulu bir şekilde yaşama geçtiği bir dönemde, bölündü, parçalandı ve paylaşıldı. Anti-Kürd politikanın yaşama geçme sürecinde, Büyük Britanya ve Fransa'nın politikalarıyla, Sovyetler Birliği'nin politikaları arasında ciddi bir fark yoktur. Birbirlerine çok zıt, siyasal anlayışların anti-Kürd politikada böylesine birlikte davranmaları da, üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir olgudur.

Milletler Cemiyeti'nin uluslararası barışı kuramadığı, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkışına engel olamadığı bir gerçektir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası barışı tesis edecek, yeni bir örgütlenme arayışına girildi. Birleşmiş Milletler, Milletler Cemiyeti'nin zaafı dikkate alınarak kuruldu.

Birleşmiş Milletler döneminde, dünyanın siyasal çehresinde çok büyük değişiklikler oldu. 1960'larda, sömürgeler birer birer bağımsızlık kazandı. Örneğin, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, Afrika'da iki bağımsız devlet vardı Habeşistan ve Liberya. Bugün bu sayı 56'dır. Ama Kürtlerin ve Kürdistan'ın 1920'lerdeki durumunda hiçbir değişiklik olmadı. Halbuki Kürtler 1920'lerde olduğu gibi, 1940'larda da ayakta idi. Birleşmiş Milletler'in kurucuları, Mahabad Kürd Cumhuriyeti'ni, Kürd isteklerini hiç dikkate almadı. Adı Birleşmiş Milletler'di ama Kürd milletinin varlığından haberdar olmadı. Kürd milletinin varlığını hiçbir zaman önemsemedi. Kürtlerin ve Kürdistan'ın bölünmesinden, parçalanmasından ve paylaşılmasından hiç rahatsızlık duymadı.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 16 Aralık 1952'de, 637 (VII) sayılı kararla, Ulusların Kendi Geleceklerini Belirleme Hakkı konusunda bir karar aldı.

14 Aralık 1960'da, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1514 (XV) sayılı kararıyla, "Sömürge Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Tanıyan Bildirge" sini yayımladı. Bu bildirgenin 1, 2 ve 3. maddeleri, denizaşırı, okyanus aşırı sömürgelerin kurtuluşuyla ilgiliydi. Afrika'da sömürgeler bu çerçevede, emperyal devlet ve sömürge ülke arasında yapılan anayasal görüşmeler sürecinde bağımsızlık kazandılar. Afrika'da sadece dört ülkede, Fransız sömürgesi Cezayir'de ve Portekiz sömürgeleri Gine Bissau, Angola ve Mozambik'te, silahlı mücadeleler sonucu bağımsızlık elde edildi.

Bu bildirgenin 4, 5, 6 ve 7. maddeleri ise, egemen devletin uzantısında olan topraklar üzerinde yaşayan sömürge halkların bu haklardan yararlanmasının engellenmesi konusu ile ilgilidir. Egemen devletle ilgili olarak "devletin toprak bütünlüğünü koruma" anlayışı bu çerçevede geliştirilmiş bir kavramdır. Bu bildirgenin, 4, 5, 6 ve 7. maddeleri 1, 2 ve 3. maddeleri ve 1952 yılında Genel Kurulda alınan, Ulusların Kendi Geleceklerini Belirleme Hakkı'nı, bu halklar için çürütmektedir.

Aslında, egemen devletin uzantısındaki topraklar üzerinde yaşayan sömürge halkların bazıları çok daha ağır baskılarla karşı karşıyadır. Örneğin, hiçbir emperyal ve sömürgeci güç, sömürgesinde, Halepçe benzeri bir soykırımı günde-me getirme cüretini gösterememiştir. Ama bu Kürdistan'da çok rahat ve kolay

bir şekilde yaşama geçmiştir. “Irak’a Komşu Devletler” de bu soykırımı yoğun bir şekilde desteklediler. Dünyanın önde gelen devletleri ve öteki devletler de bu Kürt soykırımına karşı hiçbir tepki göstermediler. Aslında Kürdistan sömürge bile değildir.

Dünya Kürd Soykırımına Karşı Neden Duyarsız Kaldı?

Saddam Hüseyin yönetiminin, kimyasal silahlarla Halepçe’ye saldırdığı 16-18 Mart günlerinde, İslam Konferansı Kuveyt’te toplantı halindeydi. Türkiye’yi Cumhurbaşkanı Kenan Evren temsil ediyordu. Ama 52 üyeli İslam Konferansı’nın Kürdlere yapılan soykırımla ilgili olarak küçücük bir tepkisi olmadı. Saddam Hüseyin yönetimine küçücük bir eleştiri getirilmedi. İslam Konferansı, Türk azınlığın isimlerini Bulgar isimleriyle değiştirme uygulamalarından dolayı, Bulgaristan devletini ve hükümetini eleştiriyordu. Batı Trakya’da, Türk azınlığın ilköğretimde Türkçe ders kitaplarıyla eğitilmesine engel olduğu için, Yunanistan Devleti ve hükümeti eleştiriliyordu. Kıbrıs Türklerinin egemenlik haklarının tanımamasından dolayı, Kıbrıs Rum Yönetimi ve Yunanistan eleştiriliyordu ama Kürdlere yaptığı soykırımdan dolayı, Saddam Hüseyin yönetimine hiçbir şey söylenmiyordu. Güney Kürdistan’da, Halepçe’de, gerçekleşen bu soykırımdan dolayı, dünyanın hiçbir yerinde bir protesto gerçekleşmemişti. Ne Paris’te, ne Londra’da, Roma’da, Berlin’de, ne Stockholm’de, ne Moskova’da, ne Washinton’da... Araplar, örneğin Suudi Arabistan’da, devlet güdümlü basından dolayı, Kürdlere yaşatılan bu soykırımı duymamışlardı bile. İstanbul’da, Ankara’da, soykırımı bildirilerle protesto edenler, baskıyla, sursururmalarla karşı karşıya kalıyorlardı. O günlerde, Kürd soykırımına karşı tek protesto, İsrail’de, Tel-Aviv’de yapılmıştı. Protesto yürüyüşü soykırımın hemen ertesi günü yapılmıştı.

“Irak’a Komşu Devletler”le Saddam Hüseyin yönetimi arasında da güçlü bir dayanışma vardı. Halepçe’den sonra, Türkiye’ye sığınanlar arasında kimyasal silahlarla yaralanan, kadın-erkek, çocuk-çocuk pek çok Kürd vardı. Sınır Tanımayan Doktorlar, bu Kürdlerin tedavisi ile yakından ilgilenmeye başladılar. Fakat Türk yöneticiler, Sınır Tanımayan Doktorlar’ın bu hastalarla ilgilenmesine karşı çıkıyordu. Sınır Tanımayan Doktorlar’ın hastalarla ilgilenmesine engel oluyordu. Saddam Hüseyin kimyasal silah kullanmadığını veya İran’ın kullandığını söylüyor, Türkiye’de, “hastalar üzerinde yapılan tetkiklerde kimyasal silah kullanıldığına dair bir bulguya ulaşılmamıştır” diyordu, hastaları basından gizlemeye çalışıyordu. Örneğin Hacettepe Üniversitesi 2010’da bile Halepçe’den “sözde Halepçe

katliamı” diye söz etmektedir. Saddam Hüseyin yönetiminin fütursuzluğu altında böyle bir dayanışma vardır.¹¹

“Türkiye’nin Parçalanması” Söylemi Neyi Gizliyor?

“Türkiye’nin Parçalanması ve ABD Politikası”, “Türkiye’nin Parçalanması ve İngiliz Politikası”, “Türkiye’nin Parçalanması ve Rus Politikası” konulu kitaplar var.¹² Bunlar Sevr Antlaşması’na karşı görüşlerin güçlendirilmesini amaçlıyor.

Sevr Antlaşması’nın yaşama geçmediği besbellidir. Lozan Antlaşması’ndaysa, Kürtler ve Kürdistan bölünmüş, parçalanmış ve paylaşılmıştır. Kalıcı olan Lozan Antlaşmasıdır. Bölünen, parçalanan ve paylaşılan Türkiye değildir Kürdistan’dır. Türkler değildir, Kürtlerdir. Bilimde doğruluğun ölçütü olgulardır. Ortadoğu coğrafyasına bakıldığı zaman bu durum açıkça görülmektedir. Kaldı ki, bir Kürd hükümetinden, bir Kürd devletinden söz etmiş olsa da, Sevr Antlaşması’nda da bölünen yine Kürtlerdir.

Yunanistan’ın, Sırbistan’ın, Hırvatistan’ın, Romanya’nın, Bulgaristan’ın, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılması, kendi geleceklerini belirlemeleri, kendi bağımsız devletlerini kurmaları Türkiye’nin parçalanması değildir. Arapların, Arnavutların, Osmanlı İmparatorluğu’ndan ayrılmaları, kendi devletlerini kurmaları Türkiye’nin parçalanması değildir. Bu, Arapların ve Arnavutların kendi geleceklerini belirleme çabalarıdır. Ama Kürtlerin, Batı Ermenistan’ın, Asur ülkesinin kendi geleceklerini belirleme doğrultusundaki çabaları, “Türkiye’nin parçalanması” olarak değerlendiriliyor. Bunun ideolojik bir tutum olduğu besbellidir. Bu da, temel olarak, Kürtlerin ve Kürdistan’ın, Batı Ermenistan’ın, Asur ülkesinin bölünmesi olgusunu gizleme amacını taşımaktadır.

11-Necmettin Salaz, *Ortadoğu’nun Hiroşması Halepçe*, s. 116 vd. “Hacettepe Üniversitesi’nin Katliama Bakışı ve Bir Belge” başlıklı haber

12-Laurence Evans, *Türkiye’nin Parçalanması ve ABD Politikası 1914-1924*, İstanbul, Örgün Yayınları, 2004; *İngiliz Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye’nin Parçalanması ve İngiliz Politikası, 1900-1920*, İstanbul, Örgün Yayınları, 2005; *Rus Devlet Arşivi Gizli Belgeleri, Türkiye’nin Parçalanması ve Rus Politikası, 1914-1917*, İstanbul, Örgün Yayınları, Haziran 2004. Bu kitabın, farklı bir baskısı daha vardır. *Sovyet Devlet Arşivi Gizli Belgelerinde Anadolu’nun Taksimi Planı*, İstanbul, Belge Yayınları, 1972. 1924’de Rusça basılan bu kitabın Türkçe baskısı ilk olarak 1926 da yapılmıştır. Margaret Macmillan, *Paris 1919, Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, çev. Belkıs Dışbudak, ODTÜ Yayıncılık, s.87, s.102. David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı?*, çev. Mehmet Harmanlı, İstanbul, Sabah Kitapları, Temmuz 1993, s.109, 131, 165, 413, 420, 447

Dersim'de Soykırım

“... Mağaradakiler teslim olmadıkları takdirde mağaraya cebri tazyik başlar. Harekatta çevrilen mağaraların hiçbirisi derhal teslim olmamışlar. Çevrildikten birkaç gün sonra susuz kaldıkça teslim olmaya başlamışlardır. On gün aç susuz kaldıktan sonra teslim olmayıp mağara içinde ölenlere veyahut ölecek hale geldikten sonra teslim olanlara rastlanmıştır. Büyükler susuzluğa tahammül ediyorlarsa da çocuklar tahammül edemediklerinden bunlara idrar içirdikleri ve bir kısmının bu yüzden öldükleri de duyurulmuştur. Mağaralar kuşatıldığı müddetçe bilhassa geceleri müteyakkız bulunmak ve subay durumuna göre mutlak bir iki nöbetçi subayın mağara başında bulunmak lazımdır. Yine hareket göstermiştir ki mağaralardan kaçabilenler gece kaçmıştır. Gece mağaralardan çıkan şakilerin iki maksadı vardır, ya mağaradan kaçmak veyahut civar pınar ve derelerden su almaktır. Su almak maksadiyle mağaradan çıkan ve mağarayı çeviren birlikler tarafından yakalanan kadın ve erkeklere rastlanmıştır.” (s. 416-417)

“Mağaraya cebri tazyik, ateşli silahlar, mağara ağzında odun veya kükürt yakılarak içerdekilerin hava almalarını güçleştirmek veyahut bunlar da tesir yapmadığı takdirde tahrip kalıbı kullanılmak suretiyle mağarayı çökertmek zorunda kalınır. Bazı mağaralar yüksek ve kalın kayalıklar üzerinde bulunmasından, bunlara tahrip kalıbı konulamaz. Bu halde içerdekilerin açlık ve susuzluğa mahkum edilmesi zaruri olur. Bunların her çeşidine rastlanmış, gereken usuller tatbik olunarak içerdekilerin ele geçmesine çalışılmıştır. Harekatta keşfedilip de nüfuz edilmemiş mağara bırakılmamıştır.” (s. 419)

Mağara ağzılarının darlığıyla beraber içeriye doğru uzanan helezoni veya zikzak koridorlardan ötürü ateşli silahlarla nüfuz ekseriya kabil değildir. Mağaranın etrafında mevzilendirilen silahlar daha ziyade mağaradan dışarı çıkma teşebbüsünde bulunanlara karşı kullanılır. Bir de ara sıra mazgal olması muhtemel deliklerle mağara ağzının makineli tüfeklerle ateş altına alınması lazımdır.” (s. 420)

“Mağara ağzının yukarıda veya aşağıda olması, dumanla tesir şeklini değiştirmektedir. Dumandan bunalıp teslim olan mağaralar görüldüğü gibi hiç müteessir olmayanlar da görüldü. ... Sasonlular, tahrip kalıplarını 1937'den evvelki hareketlarda görmediklerinden bunların maddi ve manevi tesirlerinden pek ürkmüşlerdi. ... Bir mağara bir infilak payı ile çökertilemeyece-

ğinden bazen birkaç parti halinde tahrip kalıbı kullanmak suretiyle netice alınmak durumunda kalılabileceğinden tahrip postalarının yanında bol tahrip kalıbı bulundurmak ya da sık sık bütünlemek lazımdır. Hülasa edilirse, Sason mağaraları için en uygun ve müessir taarruz silahının tahrip kalıbı olduğunu söyleyebiliriz.” (s. 420-422)

Yukarıdaki alıntılar jandarma genel komutanlığı tarafından hazırlanan *Sason Kılavuzu ve 1937 Harekatından Alınan Dersler* isimli kitaptan alınmıştır. Üzerinde “Gizli ve Hizmete Mahsus” yazan kitap 1939 tarihinde basılmıştır. Bu kitabın orijinali, fotokopisi Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından yayınlanan *Doğu Anadolu’da Toplumsal Mühendislik, Dersim-Sason (1934-1946)* kitabında yer almaktadır (Ekim 2010). Bu, Tarih Vakfı Necmettin Sahir Silan arşivinin ikinci kitabıdır. Bu kitap beş belgenin orijinallerinin fotokopisini bir araya getirmektedir.

Yukarıdaki alıntılar İhsan Sabri Çağlayangil’in 1987’de Bursa’da CHP’li Kemal Kılıçdaroğlu’na yaptığı açıklamaları doğrulamaktadır. Kemal Kılıçdaroğlu da İhsan Sabri Çağlayangil’in kendisine yaptığı bu açıklamaları avukat Hüseyin Aygün’e anlatmıştır. Anlatılar Hüseyin Aygün’e aittir. İhsan Sabri Çağlayangil şöyle demektedir: “Ordu zehirli gaz kullandı. Mağaraların kapısının içinden bunları fare gibi zehirledi.”

Genelkurmay belgeleri, İhsan Sabri Çağlayangil’i doğruluyor. “Tahrip kalıpları atılmak suretiyle mağaralar tahrip edilerek içerdekiler öldürülmüş, can havliyle dışarı fırlayanlar imha edilmiştir.”¹³

Burada, Kazım Gündoğan ve Nezahat Gündoğan tarafından yapılan Dersim’in Kayıp Kızları belgeselini de hatırlamak gerekir. Burada anlatılanların soykırım olduğu açıktır. Soykırım deyince 1915 çok önemlidir. Ermenilere, Asuri-Süryani halkına, Ezidilere karşı geliştirilen tehcir, hesaplı-kitaplı bir soykırımdır.

1939’da, Polonya’nın işgali sırasında, soykırımı gündeme getiren Hitler, şöyle demişti: “Tüm olanlara rağmen bugün, Ermenilerin imhasından bahseden kim kaldı ki?”¹⁴

13-http://www.netgazete.com/News/648404/dersim_isyaninda_ordu_zehirli_gaz_kullandi_diyen_eski_bakanlardan_%C4%B0hsan_sabri_caglayangil_bu_itirafi_chpli_kemal_kilicdaro%C4%9Fluna_yapmis.aspx (erişim tarihi: 11 Ocak 2011).

14-Bkz. Kevork Bardaxjian, *Hitler ve Ermeni Soykırımı*, çev. Ali Gelen, İstanbul, Peri Yayınları, Ağustos 2006

Tarih Vakfı Yurt Yayınları tarafından hazırlanan *Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik, Dersim-Sason (1934-1946)* kitabında, Dersim bölümünde şöyle bir ifade var. “Dersim koloni gibi nazara alınmalı, Türk camiası içinde Kürtlük eritilmeli ondan sonra ve tedricen de öz Türk hukukuna mazhar kılınmalıdır.”¹⁵

Kürdistan'ın sömürge bile olmadığını, egemen devletin topraklarının uzantısındaki topraklarda çok daha yoğun baskıların yaşama geçtiğini, örneğin, hiçbir sömürgeci emperyal gücün, kendi sömürgesinde Halepçe benzeri bir operasyonu yaşama geçirme cüretini göstermediğini bu yazının başlarında belirtmiştim.

Devlet, Kürtlere karşı, böylesine acımasız soykırımcı politikaları yaşama geçirdiği halde, Kürtlerin, aslının Türk olduğunu söylemeyi hiçbir zaman ihmal etmemiştir. “3000 yıllık Tarih'in gözden geçirilmesiyle anlaşılmıştır ki Kürt diye bir millet yoktur.” “Aslen Türk olan ve dağılı bulunan bu halk...” gibi söylemler sık sık tekrarlanır. Yukarıda sözü edilen Toplumsal Mühendislik kitabındaki beş belgede de bu tür anlatımlar var.¹⁶

Falih Rifkî Atay, Mustafa Kemal'i ve Hitler'i Anlatıyor

“1938'de 50. doğum yıldönümü töreninde bulunmak üzere, Berlin'e gittiğimizde, Tanrı'nın, bu dünyayı yaratmak için yedi gün uğraşmış olmasına bile gülecek kadar kibirli Hitler, bütün heyetleri büyük bir salonda kabul etmişti. Kendisi ortada yapayalnızdı. İkincisi Georing beş-on adım, üçüncüsü Gobbels de bu sonuncudan beş-on adım geride durmuşlardı. Hitler'i Romanya heyetine reislik eden dışbakanını verdiği işi iyi yapmayan bir hususi kalem müdürü gibi paylıyordu. Sıra bizim heyete geldi. Mavi gözlerinin bakışları yumuşak ve tatlı.

-Atatürk bir millet, bütün vasıtalarından mahrum edilse dahi, kendisini kurtaracak olan vasıtaları yaratacağını öğreten liderdir. O'nun birinci talebesi Mussolini'dir, ikinci talebesi benim, demişti. Şaşıp ta kalmıştık. Biz Türkler içinde böyle düşünmeyenlerin ne kadar çok olduğunu hatırlıyorduk.”¹⁷

15-*Doğu Anadolu'da Toplumsal Mühendislik, Dersim-Sason (1934-1946)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 219

16-*Age.*, s. 488-489

17-Falih Rifkî Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs*, s. 29. İlk baskısı 1955'te yapılan bu kitap 1999'da, Nurer Uğurlu başkanlığındaki bir kurul tarafından hazırlanarak, Cumhuriyet Gazetesi tarafından okurlarına armağan olarak verilmiştir.

Hitler'in Gönüllü Cellatları ve Kötülüğün Sıradanlığı

İvo Molinas

“Antisemit, yok etmek istediği bir düşman bulamazsa yaşayamaz”

Jean Paul Sartre¹

Holokost'un, yani Nazilerin Yahudilere uyguladığı büyük soykırımın nasıl gerçekleştirdiği ve bir buçuk milyonu çocuk olmak üzere tam altı milyon Yahudi'nin salt Musevilik dinine-ırkına aidiyetinden dolayı tarihte eşi benzeri görülmemiş bir sistematikte katledilmesi bugün hala tartışılan ve psikolojik ve sosyolojik iz-düşümleriyle farklı sonuçlara yelken açan tarihi bir mesele olmaya devam ediyor; aslında çokça da hak ediyor bu ilgiyi zira söz konusu olan benzersiz bir soykırımdır belleklerde bile.

Tarih boyunca, antisemitizm sadece Almanya'da değil, Yahudilerin yaşamaya çalıştığı Diaspora'nın her köşesinde kendini gösterirken Avrupa'nın özellikle orta kısmında, 19. yüzyıldan başlayarak toplumsal, ekonomik ve sosyal sorunların baş sorumlusu olarak görülen Yahudilere karşı ciddi boyutlarda tepkiler şeklinde gelişmeye başlar. Yahudiler, Almanya'nın 1. Dünya Savaşı'nı yitirmesinden, eski kıtada büyük güç kaybetmesinden ve Bolşevik tehdidinden sorumlu görülürler. Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin Şubat 1920'de ilan ettiği parti programının 4.maddesi, “sadece Alman kanına sahip olanlar, Almanya'nın vatandaşı

1- Jean Paul Sartre, *Yahudi Düşmanı: Antisemitin Portresi*, çev. Emin Türk Eliçin, İstanbul, Salyangoz Yayınları, 2008

olabilirler. Bu nedenle hiçbir Yahudi Alman vatandaşı olamaz” der. Buna ilave-ten, parti programında açık ve net şekilde kendini gösteren sert antisemitizm Holokost’un öncül alarm zili mahiyetindedir.

Halkın duygularına da tercüman olan parti Mart 1933’te yüzde 44 ile iktidara gelir ve tarihin gelmiş geçmiş en büyük katil diktatörlerinden Hitler’i insanlığın başına bela eder. Hitler’in antisemitizmi hızla yeni gelişmelere yol açar ve Yahudilere reva görülen sözlü ve fiziksel saldırılar, 1935’te yürürlüğe girecek Nüremberg Kanunları ile dönüm noktasına ulaşır. Yahudiler Alman vatandaşlığından atılır. Ve sonra sırasıyla; Kristallnacht, Ocak 1942’de Wannsee Konferansı’nda alınan ‘nihai çözüm’ kararı ve en nihayet çalışma ve ölüm kampları sürecin en belirgin ve tarihi kilometre taşlarını oluşturur.

27 Ocak 1945’te Sovyet Ordusu Auschwitz’i ele geçirdiğinde tarih, inanılması zor bir görüntüyü Rus askerleri tarafından kayda geçirir. Savaş bitmek üzeredir ama Avrupa’da yaşayan 9.5 Milyon Yahudi’nin tam 6 Milyonu Naziler tarafından yok edilmiştir.

Holokost’un karar vericileri Hitler ve arkadaşları olmakla birlikte bu benzersiz vahşeti hayata geçirenler ise Alman toplumunun her kesitinden ve her sınıfından insanlar olmuştur. Ulusal bir proje olan Yahudi ırkını imha planı, “dünyayı kemiren bir şeytandan kurtarmayı” ve Alman ırkını Yahudi ırkından arındırmayı öngörmüştü. Tam sonuca ulaşamamıştır ama yarıda kalırsa da, insanlık tarihine büyük bir kara leke bırakmıştır.

Bu planın hayata geçirilmesinde; kariyeri ile ilgilenen bürokrattan binlerce demiryolu rayları döşeyen işçilere, Nüremberg Yasaları’na karşı çıkmayan Alman entelektüellerinden Yahudilerden ele geçirilen mal varlıklarını nasıl pay edileceğine kafa yoran avukatlara, yasaları uygulayan hâkim ve savcılardan kimya mühendislerine, ölüm kamplarını tasarlayan ve inşa eden mühendislerden Yahudiler üzerinde görülmemiş gaddarlıkta deneyler yapan doktorlara, Yahudilerin iş dünyasından çıktıklarında ortaya çıkan boşluğu değerlendirme fırsatını kullanan işadamlarından gelişen olaylar karşısında seslerini pek çıkarmayan din adamlarına kadar toplumun neredeyse tamamı büyük rol oynar.

Peki, ufacık çocukları bile gözlerini kırpmadan, beyinlerine sıkıttıkları tek kurşunla öldürebilecek kadar insanlıklarını unutan dönemin Alman toplumunun geneli için bu benzersiz vahşetteki davranışlarının altında yatan neydi? Tam 1600 çalışma ve ölüm kampında çalışan on binlerce gardiyanın tereddütsüzce katliamları icra etmelerinin rasyonel bir açıklaması yapılabilir miydi?

Sadece Berlin gibi görece küçüklükteki bir kentte bulunan tam 645 çalışma kampının şehir halkı tarafından fark edilmemesi imkânsız olduğu gerçeğinden hareketle oralarda yapılan muazzam büyüklükteki kötülüğün sokaktaki Alman insanını etkilememiş olması hatta her türlü desteği vermiş olması davranış bilimi adına neyi ifade etmektedir? Veya bu büyük vahşet mantıklı bir izahı gerektirmekte midir?

Holokost araştırmacısı Amerikalı Daniel Jonah Goldhagen, 1996'da yayınlanan ve büyük tartışmalara yol açan araştırma kitabı, *Hitler'in Gönüllü Cellâtları*'nda², önemli bir teze imza atarak, Holokost'u hayata geçirenlerin katliamları sadece emir-komuta zinciri kapsamında veya yasaları ihlal edip cezalandırılma korkusundan değil, tam tersine, isteyerek, bilerek bu şiddete katıldıklarını ve de Hitler'in adeta gönüllü katilleri olduklarını savlar.

Goldhagen, Almanların özel bir antisemitizme sahip olduğunu, bunun, yüzyıllardır Alman toplumunda biriken antisemitik duyguların nihayetinde 'öldürücü antisemitizm'e dönüştüğünü söyler. Bütün bu cellâtlar, yaptıklarının doğru ve gerekli olduğuna inanıyorlar, Yahudilerin Alman ırkından arındırılması projesi için görevlerini eksiksiz ve isteyerek yerine getirmiş oluyorlardı. Uygulayıcıların, yaptıklarından gurur duyan, mutlu ve huzurlu insanlar olmaları Holokost'un hayata geçirilmesinde karar vericilerin işlerini büyük bir oranda kolaylaştırmış ve bu da katliamların yerine getirilmesinde büyük rol oynamıştır. Cani olmalarının aksine, düşünen, tartışan, aktif hayata katılan, kiliseye giden bir topluluğu, bu derece kapsamlı ve vahşi ortak davranış şekline iten tek dürtü yüzyıllardır atalarına ve nihayet kendilerine enjekte edilen ve iyice içselleşen antisemitizm olmuştur. Bu denli yoğun Yahudi karşıtlığı; 'nihai çözüm', Yahudilerin topyekûn imhasının yerine getirilme çalışmalarında halkın gönüllü katılımına neden olmuştur.

Benzer yasaların olduğu Mussolini İtalya'sında böylesi bir sistemli ve gönüllü projenin hiçbir zaman var olmaması Goldhagen'in tezini doğrular niteliktedir.

Goldhagen'e göre Holokost'a katılan Almanların davranışlarının temel nedeni, diğer Avrupa ülkelerinden farklı gelişen Alman Antisemitizmi'nde yatmaktadır. "Yahudilerin bin yıldır parazit gibi yaşamaları, çalmaları ve insanları kullanmalarından" dolayı ağır ve öldürücü işlerde çalışmaları, "gizli güçlerini kullanarak ülkelerin itibarını düşürdükleri" için aşağılanmaları, "kurdukları komplolarla

2- Daniel Jonah Goldhagen, *Hitler's Willing Executioners: Ordinary Germans and the Holocaust*, New York, Alfred A. Knopf, 1996

insanlara acılar verdikler” içinse de vücutlarının sürekli acı çekmesi gerekmektedir. Bu görüşler, neredeyse tüm Almanlar tarafından paylaşılmaktadır. Bir İsveç raporunda belirtildiği gibi, Almanların yeni bir Tanrısı vardır, o da ırktır ve bu Tanrı’ya insan kurban verilmektedir.

Goldhagen, Almanların tamamına yakınıni bir anlamda ‘kötü’nün gönüllü uygulayıcıları olarak ilan ederken onun çalışmasından yıllar önce başka bir Yahudi düşünür, Hannah Arendt, Arjantin’de 1960’da yakalanıp akabinde Kudüs’te yargılanan SS’lerin başı ünlü Adolf Eichmann’ın davasını izledikten sonra Holokost’a ve kötülüğün tarifine çok farklı bir anlam katmıştı. Kant’a göre kötülük insanda hep var olmuştur ve doğrudan irade ile ilintilidir. İnsan doğuştan itibaren doğası gereği kötü ve suçlu değildir. Kötülük, sadece akıllı canlıların seçeceği bir dürtüdür. Diğer bir deyişle, insan kötülüğü akıllı bir varlık olarak aklı sayesinde kabul eder veya reddeder. Bu, onun nihai seçimi sonunda ortaya çıkar. Goldhagen’in ‘gönüllü cellâtlar’ deyiminin içerdiği, kötülüğün bilinçli seçimi, aslında Kant’ın görüşüyle örtüşmektedir. Oysaki, Hannah Arendt, kötülüğün tanımında yeni bir alt anlam yaratarak, ‘sıradan kötülük’ manasında kötülüğü banalleştiren, sıradanlaştıran özgün bir ‘kötülük’ teorisi geliştirir.

Eichmann’ın davasını izlediğinde onun tüm ‘normal’ insanlar gibi olduğunu, yüzünde bile canilik hissiyatı yaratmadığını, psikolojik olarak da hiçbir istisnai bir duruma sahip olmadığını belirtir. Primo Levi’nin dediği gibi, “Naziler bizimle aynı kumaştan yapılmıştı. Bizim gibi, kimi zaman vasat, kimi zaman ortalama akıllılıkta, normal sınırlarda yaramaz olan insanlardı. Şeytan suratına değil, bizim gibi yüzlere sahiptiler.”

Arendt’e göre Eichmann sıradan kötü bir insandı, zira kendisi bir çok Nazi gibi, sadece yasalara uygun olarak görevini yerine getirmeye çalışmıştı. Eichmann da dava savunmasında, Kant’ın ahlakında yer alan, ‘insanın ödev ve sorumluluklarına mutlak itaat ve uyumu’³ özelliğine atıfta da bulunur. Eichmann bir anlamda kötülüğü yasaları ihlal ederek değil, tersine ona itaat ederek işlemiştir ki bu davranış şekli, bir anlamda sonuçlarıyla ilgilenilmeden veya sonuçlarının ne olacağından bihaber, yasaya uyma refleksi olarak kabul edileceğinden, ancak ‘sıradan’ bir kötülük olarak algılanması gerekmektedir. Arendt’e göre Eichmann’ın davranışı kötü’nün uygulandığının bilincinde olmayan, sadece kanunlara uyarak ödevini ve görevini yerine getiren itaatkar bir karakterin dışavurumudur. Sonuç olarak

3- Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. Füsün Akatlı, Gertrude Durusoy, İlonna Kuçuradi, Ülker Gökberk, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu, 1994

Eichmann'ın cinayetleri şeytani bir zekânın ürünü olarak gerçekleşmemiştir. Hitler faşizminin Yahudileri yeryüzünden ilelebet kaldırmaya yönelik uygulamaya koyduğu planın kurallarına, sorgulamadan uymuştur sadece.

Yine Arendt'e göre, Eichmann'ın cinayetleri; iyi bireyi, iyi devlet memuru ve iyi bir vatandaşı olması istenen bir toplumun tasarlandığı biçimde yaşayan vasat ve sıradan bir insanının, elinde bulundurduğu gücü ve konumunu, vicdanına kulak vermeden otomatik ve bilinçsiz bir şekilde hareket ederek faşizm iklimine uygun olarak kullanmasının sonucudur.

Bu sıradan kötülük veya 'kötülüğün sıradanlığı' asla şeytani değildir. Arendt'in teorisi⁴ neredeyse tamamen Eichmann'ın savunmasının retorığı üzerine türetilmiştir. Bu nedenle ciddi eleştirilere maruz kalır, hatta Holokost'u önemsizleştirmek, antisemitizmi sıradanlaştırmakla suçlanır.

Arendt'in söylemindeki en büyük tehlike ise, günlük yaşamda her birimizin olumsuz davranışlarımızın sorumluluğunu üstlenme isteğinden kaçınma olarak ortaya çıkması olsa gerek.

Hem Goldhagen'in hem Arendt'in teorileri, karşıt tezler içerse de sosyal bilimciler tarafından ciddiye alınmaları gereken, önemli neden –sonuç ilişkilerini içeriyor. Her ikisinin de, faşizm ikliminde insanın, hem bireysel noktada hem de toplumsal bağlamda ötekini nasıl da insansızlaştıran bir göreve soyunduğunu, bu soysuz ideolojinin bireyi kötülük anlamında nasıl da canavarlaşmaya müsait kıldığını da gösteriyor, son tahlilde.

Bütün bunların sonucunda, günümüzde gelişen kimi olaylardan da esinlenerek şu ölümcül soruyu sormayı hak ediyoruz: Hannah Arendt'in cellatları eğer 'sıradan kötü' bireyler olarak addedilecekse, kötülüğü 'seyreden' büyük çoğunluğa ne isim takacağız?

Yoksa, hepimiz 'melek' mi olacağız?

4- Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil*, Penguin Books, 1963

Zamanaşırı Bir Soykırım Örneği: Milattan Sonra 1990-2000 Kesitinde Kürdistan'da Devlet Şiddeti

Esra Çiftçi

“Askeri harekât (zor) ateş gibidir. Zamanında söndürülmezse kendi kendini bitirir.”
Çinli bir savaş bilgesi tarafından yüzyıllar önce söylenen bu söz hala Türk siyaset-
çi ve generalleri tarafından bilinmemektedir!¹

İnsanlığın uzayda çevre kirlenmesine karşı anlaşmalar yaptığı 2011 yılında Türk Meclisi kendi vatandaşı Kürtlerin dillerini yasaklamakta, legal siyaset yapanlarını hapishanelere tıkmakta, içerde ve dışarıda askeri operasyonlar düzenlemektedir, Güney Kürtlerinin kazanımlarını ortadan kaldırmak için mümkün olan her yola başvurmaktadır.

Türk anayasasında ülkenin etnik dokusu konusunda “Türkiye’de Türk milleti yaşamaktadır” denmektedir. Türkiye on yıllardır, Kemalizm veya Atatürkçülük denilen resmi bir ideoloji ve aslında askeri bir sistematik ile yönetilmektedir. Kemalistlere göre Kürt ve diğer ulus ve azınlık üyeleri Türk, bütün inanç grupları da suni Müslüman ve devlet de laiktir!

Türkiye’nin resmi sistematüğinden kaynaklı yaşadığı temel çözümsüzlüklerin başında Kürt sorunu gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nu Birinci Dünya Savaşı serüveninde harcayan yönetici elitin kurduğu partinin iki kelimelik ismi vardı: İttihat ve Terraki / Birlik ve İlerleme! İttihat’ın (birlik) anlamı Osmanlı’dan arta kalan Anadolu coğrafyasını düzleştirmekti. Talat Paşa’nın kullandığı ‘düzleştirmek’ deyimini, Anadolu’yu Türk olmayan ve olamayacak olan unsurlardan arındırmaktı.

1- Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Sibel Özbudun, Zeynep Ataman, İstanbul, Anahtar Kitaplar, 1992

Bunun da anlamı, Ermeni, Süryani, Kürt ve Nesturi ve hatta Alevi jenositleri/katliamları idi. 1900'lü yılların ilk çeyreğinde yüz binlerce 'ayrık unsur düzleştirildi.' Ermeniler, Nesturiler ve Süryaniler uğradıkları jenosit sonucu 'düz' oldu. Kürtler, savaşa yüz binlerce kayıp verdi. Böylece 'ittihat' sağlanacaktı. Ancak, 'ittihat' tamamen sağlanamadan dünya savaşı Osmanlı'nın aleyhine bitti. Eski ittihatçı Mustafa Kemal aynı ideali izledi. Kurduğu cumhuriyette 'terakki'yi sağlamak için 'ittihat'a hız verdi. Türkiye'nin siyasi sınırları içinde yaşayan ve Türk olmayan herkesin orijinal soyu değiştirilerek kaynaştırma kazanında Türkleştirilecekti!²

Kesintisiz Soykırım!

Genocide yani "ırk katliamı" etnik veya dinsel bir azınlığın sistematik olarak yok edilmesini ifade eder. Soykırımı tanımlayan teorinin kurucusu Alman Hukukçu Raphael Lemkin bu ırk cinayetini iki aşamaya ayırır: Hedef grubun ulusal aidiyetini belirleyen özelliklerin tasfiyesi ve baskıcı grubun ulusal özelliklerin kurban gruba telkini. Bu iki aşamanın tüm varyantları TC'nin kuruluşundan bu yana şiddet ve ısrarla Kürdistan'da uygulanmaktadır. Lemkin'in soykırımın uluslararası suç olarak tanınması önerisi, 1948'de, Birleşmiş Milletler tarafından Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Anlaşması (*Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*) adı ile soykırımı resmen bir uluslararası insanlık suçu olarak tanımıştır. Bu anlaşma ile beş kategoriye ayrılan "ulusal, etnik, ırki veya dini bir grubu kısmen veya tamamen imha maksadıyla" işlenen eylemler soykırım unsuru sayılmıştır. Kürdistan'da son 100 yılda işlenen suçlardan, Güney Kürdistan'da Enfal katliamının kimi operasyonlarının toplu cinayetleri "soykırım suçu" olarak tanımlanmıştır.³ Jenosit olgusunu sosyolojik araştırmalara tabi tutmuş uzmanlar bundan dolayı çoğunlukla soykırımı bir "topluluk imhası" (*destruction of collectivity*) olarak yorumlamışlardır.⁴

Soykırım olgusu, alâkalı olan insanlar açısından üç cepheye ayrılır: Failler, kurbanlar ve izleyiciler. Fail, her şeyden önce icra edeceği soykırımı genelde bütün ayrıntılarıyla düşünüp planlamıştır. Örneğin kitle haberleşme araçlarını hedef grubun aleyhine kullanır ve kurbanların 'insansızlaştırılma'ları (*dehumanization*), yani insani özellikler taşımadıkları fikrini halka telkin eder. Türk basınının yıl-

2- Naci Kutlay, *İttihat ve Terakki ve Kürtler*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2010

3- Faysal Dağı, "Enfal, komkujiya ku li kiryarê xwe digere", *Le Monde Diplomatique Kurdi*, Mijdar, 2010

4- Öngör Uğur, *Soykırım: Suçların En Ağırı*, Amsterdam Üniversitesi, Tarih bölümü, Eylül 2005, <http://www.zazaki.de/turkce/makaleler/soykirimnedir.htm>

larca Kürtleri aşağılayan hitapları ve Kürtler aleyhinde hala devam eden yayınları tam da bu tanıma uymaktadır. Zaman zaman Türkiye'nin çeşitli kentlerinde Kürtlere karşı girilen linçler ve toplu saldırılar veya Türk devlet büyüklerinin linçleri meşrulaştıran veya linç teşvik eden çağrıları çok sayıda Kürdün yaşamını yitirmesine veya bir kez daha yerlerini değiştirmelerine neden olmuştur.

Soykırımlarda genelleme kampanyaları katliamlardan sonra da önemini korur: 'Etkisizleştirme' (*neutralization*) olgusu, işlenen suçun aslında abartıldığını ve suç ciddiyetinin örtbas edilmeye çalışılmasını içerir. Soykırım faillerinin ezici çoğunluğu son derece normal ve mülayim insanların, yani 'sıradan vatandaş'lardan oluşur. Faillerin çoğu yukarıdan gelen emirlerin icraatıyla görevlendirilmiş piyonlardır.⁵ Bu tanıımı anlayabilmek için Türkiye kentlerinde Kürt karşıtı yürüyüşlerde ellerinde taş ve bayrak taşıyan üniversiteli genç kadınları ile Kürdistan'da sivilleri katleden özel tim, JİTEM mensupları veya itirafçılar ile korucuları göz önüne alabiliriz.

Kurbanların perspektifi yine aynı insansızlaştırma politikası içinde değerlendirilmeli. Jenosit kurbanı Kürtler, mensup oldukları grubun veya kimliğin bir simasız parçası olarak baskıya ve kısımlara maruz kaldılar. Böylece "bir insanın öldürülmesi bir trajik cinayet iken, Kürdistan'da on binlerce insanın katledilmesi İHD'lileri ilgilendiren bir istatistik" olabildi. Kürdistan'daki savaşta öldürülen kurbanların çoğunun hedef alınmasının özel bir nedeni yoktur; bu kurbanlar bir şey yaptıklarından ziyade bir şey olduklarından, yani Kürt olduklarından dolayı özel timlerin, Hizbullahçıların, korucuların veya JİTEM'cilerin saldırısına uğruyorlar. Özellikle Türkiye metropollerine sürülmüş Kürt kitleler için toplumda dışlanmış, horlanmış, sıkıştırılmış ve marjinalize edilmiş olmaları onlar için daha ciddi ve gerçek bir soykırım tehdididir. Bunlardan kimilerinin asimile olup, kendi kültürlerinden uzak yaşamaları da durumu etkilemiyor. Bu durum devlet açısından önem taşımaz, zira failin düşüncesinde yok edilen her zaman bir kimliktir.

Tarihte soykırımlar hemen hemen istisnasız şekilde devletler tarafından icra edilmiştir. Hedef alınan grubun hassasiyeti ve savunmasızlığı da önemli bir faktördür. Kolektif şekilde baskıya ve imhaya maruz kalan gruplar her zaman aciz ve karşı koyabilme araçlarından yoksundur. Siyasi, kültürel ve sosyal açıdan marjinalize edilmiş topluluklar için jenosit tehdidi çok yakındır. Türk devlet elitinin özellikle basın aracılığı ile Kürtler hakkında (Alevi ve Hristiyan azınlıklar hakkında da)

5- Vahakn N. Dadrian, *Ulusal ve Uluslararası Hukuk Sorunu Olarak Jenosid 1915 Ermeni Olayı ve Hukuki Sonuçları*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Belge Yayınları, 1995

Milli Güvenlik Belgesi, Kırmızı Kitap'ta vs. gibi kendi kamuoyunda yarattıkları "iç düşman" algısı, başta Kürtler olmak üzere Türk olmayan tüm kesimleri jenosit tehdidine maruz bırakmakta ve zaman zaman linç ve toplu katliamların kültürel arka planında da bu tür manipülasyonun olduğu bilinmektedir. Gazeteci Hrant Dink, Rahip Santaro, Malatya'daki Zirve Kitapevindeki toplu cinayet, Kürtlere karşı girilen toplu linçlerde kullanılan tetikçilerin yaşı, kültür düzeyi ve motivasyonları incelendiğinde "iç düşman" algısı ile sayısız çocuk katilin sokaklara salındığı anlaşılabacaktır. Son zamanlarda reyting rekoru kıran ve Türklüğü yücelten ve Türklük dışındaki her şeyi imha eden kahramanların başrol oynadığı dizilerin her biri tam bir katiller ilkokulu rolü oynamaktadır.

Bir halkı veyahut kimliği yok etmeye yönelik bütün faaliyetler soykırım suçu sayılmaktadır. Jenosidin insandan ziyade (algılanan) kimliği yok etmeyi amaçladığını ve kurbanların geriye bıraktıkları maddi ve manevi kalıntıları da imha etmesi, yine doğrudan jenosidin sonucudur. Kısaca, soykırım sistematik öldürme operasyonlarından daha geniş ve farklı taktikleri içeren soyut bir fenomendir.⁶

Jenosidin gerek BM yasaları içindeki tanımlanması gerekse yasal olarak tanınmasa bile meşru olarak görülen kimi boyutlarına baktığımızda Kürdistan'daki durumla uyuşan pek çok yönünün olduğunu fark edebiliyoruz. Türk devletinin Kürt halkına karşı sürdürdüğü sistematik yok etme ve bu şekilde sürdürdüğü "düzleştirici" politikanın tarihsel fonuna da dikkat edildiğinde Kürdistan'da sürdürülenin aslında planlı ve uzun zamana yayılmış bir soykırım olduğu konusunda bir kuşku kalmamaktadır. Son zamanlardaki tartışmalarda özellikle Başbakan Erdoğan başta hükümet ve muhalefetin her kanadından Türk yetkilinin Kürt dilinin ve siyasi özerkliğinin tartışıldığı süreçlerde, Milli Güvenlik Konseyi'ni toplayarak "tek dil, tek millet, tek bayrak, tek devlet" söylemine sarılması devletin bu konuda hala ittihatçı yaklaşımı aşmadığını göstermektedir.⁷ Türkiye'de devlet elinin 1980'li yılların hemen öncesinde Kürdistan'da sistematik bir soykırım politikasını zor aygıtları ile yaşama geçirdiğini, bunun 1978 yılındaki Maraş katliamı⁸ ile başlayan, 1980 askeri darbe sonrası Diyarbakır cezaevindeki işkence ve katliamlarla⁹ devam eden ve günümüzde on binlerce Kürdün katledilmesi ile sürdürülen bir süreç olduğu gerçeği ortadadır.

6- Öngör Uğur, *Soykırım: Suçların En...*

7- *Milletin dili tektir*, 26 Aralık 2010, Başbakan'ın meclis konuşması, http://www.meclishaber.gov.tr/develop/owa/haber_portal.aciklama?p1=105545

8- *Cumhuriyet* gazetesi, 25 Aralık 1978

9- *Radikal* gazetesi, 18 Mayıs 2009

Türk Süngüsü: Soykırım Enstrümanı!

1914-18 yılları arasında 1 milyondan fazla Ermeni'yi katleden İttihatçılar 1921 yılında yeryüzünün en büyük imparatorluklarından Osmanlı geleneğinin hasta mirasını Kemalistlere devretti. Osmanlı'dan arta kalanları derleyenler de askeri kadrolardı. Türk siyasi eliti Ermeni soykırımı deneyiminden de faydalanarak Kürdistan'da da aynı yok etme sistematüğını parça parça ve zamana yayarak uygulamaya başladı.¹⁰ Kemalistler iktidara yerleştikten sonra 'kardeş Kürtlerin haklarını' unutmıştu. İktidar Türk yöneticilerin gerçek perspektifini açığa vurmuş veya onlara yeni bir perspektif vermişti. Atatürk'ün Adalet Bakanı Esat Bozkurt, Türkiye'nin etnik dokusunu idealize eden bu resmi perspektifi şöyle özetliyordu: *Bu ülkede Türk olmayanların bir tek hakkı vardır. O da Türklere ışaklık yapma hakkı.*¹¹ Türkçü ideoloji bariz bir ırkçılığa dayanıyor, zaten kendisini ırkçı olarak tanımlıyordu. Örneğın cumhuriyetin ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt "Türk devlet işlerinin başına öz Türk'ten başkası geçmemelidir"¹² buyurmuş, 1942'de Başbakan Saraçoğlu "Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar, bir vicdan ve kültür meselesidir" demişti. Askeri okullara alınacak gençlerde aranan bir şart da "Türk ırkından olmaktı..."¹³

Atatürk devrimlerinin baskı cenderesi, Cumhuriyet Halk Partisi diktasının yıkıldığı 1950 seçimlerine kadar sürdü. Ülkenin 'Ulu Önder'i Atatürk'ün 1938'deki ölümünden sonra bu kez 'Milli Şef' İsmet İnönü dönemi başlamıştı. 'Milli Şef', 'Ulu Önder'in itaatkâr bir mirasçısı ve silah arkadaşıydı. Aynı baskılar sürdü. Onların ve kurdukları sistemin en büyük dayanağı ordularının zoruydu.¹⁴ Bu sistemin Kürtlere dair algısı "inkâr" başkaldırırsa "imha" idi. Böylece inkâr, asimilasyon, imha ve diğerk akla gelebilecek her yöntem ile Kürtlerin soyu kurutulmaya, bu halk asimile edilerek Anadolu Türklüğünün temel dayanağı haline getirilmeye çalışıldı. Bu gelenek, 'modern TC'nin' kurulmasından sonra da savaşı sürdürmeye ve ülkeyi yönetmeye devam etti. Yeni devletin yöneticileri 'kendi ülkelerine' karşı bir savaş yürütüyordu. Anadolu'daki Kürtlere ve diğerk muhaliflerine karşı bir savaştı bu. Eski 'şanlı günlerde' olduğu gibi, artık Yemen ellerine ve Balkanlara akınlar yapılmıyordu! Akınların yönü, Kürdistan dağları ile şehirlerine çevrilmişti. Son zaman-

10-Faysal Dağlı, *Inamo-Informationssystemprojekt Naher und Mitlerer Osten*, Berlin, 1996

11-Milliyet gazetesi, 19 Eylül 1930

12-Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2003

13-5 Ağustos 1942'de hükümet programı, TBMM, Zabıt Cerideleri, Devre 6, Cilt 27, s.24-25.

14-Mete Tunçay, *Türkiyede Tek Parti Döneminin Kurulması*, İstanbul: Cem Yayınevi, 1989

larda da Güney Kürdistan'a da 'akıncılar' adı verilen komandolar girip çıkıyordu. 1921'deki Koçgiri Kürt ayaklanmasından, 1984'deki son PKK gerilla hareketine gelinceye dek, Türk ordusu Kürdistan'a sayısız seferler düzenledi.¹⁵

Ordu ülkeyi adeta dünyadan tecrit etmek istiyordu. 1960-70 yılları arasında dünyayı kasıp kavuran 'devrimci dalga' döneminde artan muhalefet iki kez darbe ile bastırıldı. Askerler perde gerisinde kalmakla yetinmeyip, zaman zaman yönetim ile aralarındaki o ince örtüyü bile çekip çıkarıyordu. 1980'de aynı süreç tekrarlandı.¹⁶ Ülke sokakları kan gölüne çevrildi ve yine müdahale. 1990 ve 2007 yılları arasında ordu post modern darbelere ve sanal muhtıralara yöneldi. Orduyu siyasi yaşamın dışına çıkarmak isteyen Cumhurbaşkanı Turgut Özal 1993'te zehirlenerek öldürülürken¹⁷ 28 Şubat 1997'de Erbakan hükümeti devrildi, 2007'de Erdoğan hükümeti hizaya getirildi. Ordu her müdahalede kendi yasalarını da ülkeye dayattı. Ve her darbeye yasal hakları daha da kıstı. Bu kısıtlamaları da isteyenin hemen açamayacağı bir kilide bağlamayı unutmadı!

Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Rejimleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana Kürdistan'da neredeyse 1987 yılına kadar aralıklarla özel askeri rejimler uygulandı. Kürdistan'da görev yapan mülki ve askeri kişi ve kurumlar başta olmak üzere tüm devlet kadroları bu dönemlerde sorgulanmaz ve sınırlanamaz yetkilerle donatıldı. 87 yıllık cumhuriyet tarihinde Kürdistan'ın tam 36 yılı sıkıyönetimlerle, 19 yılı da olağanüstü hal rejimi ile geçti. 1960'lı yılların sonlarına kadar tek bir yabancı'nın Kürdistan'a girişi dahi ordunun özel iznine tabi tutuldu. Kürdistan'dan sadece devletin güvenilir bulduğu birkaç insan yasal yollardan yurtdışına çıkabilirdi. Ordu Kürdistan'ı ve Kürtleri dünyadan gizlemek için elinden geleni yaptı.¹⁸

Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal rejimi ile geçen yılların rakamları birleştirildiğinde Türkiye Cumhuriyeti tarihinin yarısından fazlasına denk geliyor. Resmi rakamlara göre Türkiye Cumhuriyeti'nin yaklaşık 45 yılı olağandışı koşullar altında geçmiş oluyor. Kürdistan'da 2002'de 24 yaşında olan bir insan ise hiç olağan gün yüzü görmemişti.

15-Faysal Dağlı, *Brakuji-Kürtlerin İç Savaşı*, İstanbul, Belge Yayınları, 1995

16-12 Eylül belgeleri, <http://www.belgenet.com/12eyul/12eyul.html>

17-*Turgut'u zehirlediler*", Semra Özal'ın anlatımları, <http://www.haberkusagi.com/index.php/TURKIYE/Hayatin-Icinden/Turgut-u-zehirlediler.html>

18-İsmail Beşikçi, 'Diyarbakir'de Kürt Ulusçuluğu', *Kürdistan Post*, 28 Haziran 2010

1925 yılında patlak veren Şeyh Said öncülüğündeki Kürt ayaklanmasından başlanarak 12 Eylül Darbesi ile ilan edilen ve 1987 yılına kadar süren sıkıyönetim ve PKK'nin 1984 yılında silahlı eylemlere başlaması ile 1987'den 2002 yılına kadar devam eden Olağanüstü Hal uygulaması ile Türk ordusu Kürdistan'da zamanaşırı soykırımını çeşitli dozlarda uyguladı.

İlk sıkıyönetim uygulaması Kürt ayaklanması üzerine 23-24 Şubat 1925 yılında Kürdistan'ın 13 ilinde uygulamaya konuldu. 1987'ye gelince uygulanmaya başlanan Olağanüstü Hal rejimi de, aslına EMASYA veya diğer kimi örtülü yasalarla Kürdistan'ın bazı bölgelerinde halen gayri resmi olarak uygulanmaya devam ediyor.¹⁹ 1931 yılının Başbakanı İsmet İnönü, Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal'ere neden gerek duyulduğunu şöyle izah ediyordu: "Bir olay bastırılmazsa asker kendi yöntemlerini acı da olsa kullanarak olayları önleyecek."²⁰

İnönü'nün deyimi ile ordunun kullandığı acı yöntemlerin gerçeklerin devedeki kulağı bile olmayan resmi rakamları bile Kürdistan'da yürütülen zamanaşırı soykırımın bilançosunun ne denli ağır olduğunu ifade etmektedir. Şeyh Said Ayaklanması'nın devam ettiği 1925-1927 döneminde resmi rakamlara göre 5 bin 10 kişi gözaltına alındı. Bunlardan 2 bin 231'i mahkum edilirken, 420 kişi idam edildi. Birçok insan da mecburi iskâna tabi tutuldu.²¹

1955 yılında devletin organize ettiği 6-7 Eylül olaylarında Rumların Anadolu'da kalan kırıntıları da "cumhuriyetin yüksek erdemlerine göre" temizlenmiş ve mallarına el konularak tümü sınır dışı edilmiştir. Bu mini soykırım da sıkıyönetim eşliğinde gerçekleştirilmiştir.²²

27 Mayıs darbesinin öncesinde 1960-1961 yıllarında ilan edilen askeri uygulama: "Bugün İstanbul'da tahrikler ve önceden yapılmış tertipler neticesinde vuku bulmuş olan müessif hadiselerin yatıştırılması sırasında, devlet kuvvetlerine karşı vaki mukavemet hareketinin amme huzur ve asayişini ihlal edecek istidat göstermesi" gerekçesiyle Başbakan Adnan Menderes 28 Nisan 1960 günü sıkıyönetim ilan etmişti. Bu dönemde yine 49 Kürt aydını ölüm hücrelerine sürülmüş, ilk iş olarak siyasal partiler kapatılmış, siyasi faaliyetler yürüten

19-Emasya Nedir, *Star* gazetesi, 22 Ocak, 2010

20-Başbakan İsmet İnönü'nün 1 Ocak 1931 tarihli Meclis konuşması, <http://www.belgenet.com/1930/kubilay-04.html>

21-Cemşid Bender, *Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992

22-Gültekin Genç, "53. Yılında 6-7 Eylül Olayları", <http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=458>, 14.08.2008

örgütlerin kurulmasını yasaklamıştı. Bu sıkıyönetimin ilanından sonra yapılan 27 Mayıs Darbesi ile o zamanın DP yöneticileri de idam edilerek Türkiye “Kardeş Kavgası”ndan kurtarılmıştı. Darbeci Milli Birlik Komitesi ‘Ağaların Doğu Anadolu’daki etkisini kırmak’ gerekçesi ile Kürt önde gelenlerinden 55’ini Sivas toplama kampına tıkmış ardından aileleri ile birlikte batıya sürgün etmişti.²³

12 Mart 1971-1973 muhtırasında Türk sol hareketinin liderlerinden Deniz Gezmiş ve arkadaşları idam edilirken, Mahir Çayan ve arkadaşları ise öldürüldü. Kürdistan’da görülmemiş bir süreklilikle avı ile komando operasyonlarında binlerce insan tutuklanıp, işkencelerden geçirildi.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi döneminde, “beslemeyip de asmayan” anlayış ile ülke yönetimine el koyan generaller, Kemalizm’in yeni döneme uygun formatını tahkim etti. Darbe sonucu tutuklanan ve gözaltına alınan birçok insan işkenceler sonucu öldürülürken, birçok insanın akıbeti konusunda da bugün dahi sağlıklı bilgilere ulaşılamadı. Darbe sonucu bütün siyasi partiler, demokratik kitle kuruluşları, dernekler kapatıldı. Parti liderleri bir süre gözaltında tutuldu. Kürdistan tam bir işkence ve zulüm laboratuvarına dönüştürüldü.²⁴

Olağanüstü Hal’in İnsanlık Dışı hali!

1980 Askeri darbesinin ardından Türkiye genelinde ilan edilen sıkıyönetim uygulaması, Türkiye’nin Batı illerinde kademeli olarak kaldırılırken, Kürdistan’da 1987 yılına dek uygulandı. 1980’li yıllarının sonuna yaklaşılrken özellikle ordunun bir bölümünün sadece Kürdistan’da idari, adli ve emni sebeplerle sıkıyönetim uygulamasına devam etmesi iç ve dış kamuoyuna izah edilemediği için, Kürdistan’da sıkıyönetim yerine Olağanüstü Hal uygulamasına geçildi. Kısaca OHAL diye anılan ve 2002 yılına dek devam eden bu rejimin uygulanması esasında sıkıyönetimden farklı değildi. OHAL bölgesinin kapsadığı illerin en yetkili mülki amiri olarak bir OHAL Bölge Valisi atandı.²⁵

OHAL uygulamasında özellikle güvenlik güçleri mensuplarına sınırsız yetkiler tanındı. Hak ve özgürlüklerde ciddi kısıtlamalar ve insan hakları ihlalleri sıkıyönetim dönemi ile kıyaslandığında daha az değildi. Aksine çıkarılan kimi

23-Nevzat Çiçek *27 Mayıs’ın Öteki Yüzü, Sivas Kampı*, İstanbul, Lagin Yayınları, 2010

24-Veli Özdemir, *12 Eylül Darbesi ve Özgürlüğün Bedeli*, Ümit Yayıncılık, 2004

25-OHAL, <http://www.cnnturk.com/2010/turkiye/06/24/ohal.neydi/581132.0/index.html>

yasalarla güvenlik algısı, yaşam hakkını dahi tehdit eder boyutlara ulaşmıştı. Kürdistan'da en yoğun insan hakları ihlallerinin yaşandığı dönem OHAL dönemi oldu.

“Huzur ve güvenin sağlanması amacıyla, 19 Temmuz 1987 günü, 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kürdistan'da uygulanmaya başlanan “Olağanüstü Hal Uygulaması” ilk kez Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Dersim ve Van'da yürürlüğe konulurken, Adıyaman, Bitlis ve Muş da, aynı kanunla, “Mücvir İl” (komşu il) olarak belirlendi.

OHAL, bölgedeki 11 ilde uygulanırken, Batman ve Şırnak'ın, 6 Mayıs 1990'da il olmasıyla, OHAL kapsamındaki il sayısı 13'e yükseldi. Mücvir il olarak uygulama kapsamına alınan Bitlis'te de, 19 Mart 1994 tarihinde OHAL uygulamasına geçildi. Bu kapsamda Diyarbakır'ın Şehitlik Semti'nde tüm birimleriyle Bölge Valiliği oluşturulurken, bu göreve ilk olarak Hayri Kozakçıoğlu atandı. Üç vali yardımcısının bulunduğu Bölge Valiliği birimlerinde görev yapan diğer personel-ler ise Milli Eğitim ve Emniyet Müdürlüğü başta olmak üzere çeşitli kuruluşlardan geçici görevle getirildi.

Uygulamanın başladığı 19 Temmuz 1987 tarihinde sona erdiği 30 Kasım 2002 gününe kadar OHAL 46 kez uzatıldı. 30 Temmuz 2002 tarihinde Diyarbakır ve Şırnak'ta “son kez” 4 ay daha uzatılan OHAL, bu tarihten sonra bir daha uzatılmadı ve yerini EMASYA ve terörle mücadele yasaları ile yönetilen bir döneme bıraktı.²⁶

2002'ye kadar onlarca kez uzatılan Olağanüstü Hal'in sonuçları savaşın trajedisi oldu. İnsan hakları raporlarına geçen rakamlar OHB'nin somut halini verebilir: Gözaltında ölüm ve yargısız infaz sonucu binlerce kişi katledildi. 17 binin üzerinde insan ‘faili meçhul’ katledildi/kaybedildi. 4 bin köy yakılıp, yıkılırken, milyonlarca insan zorla göç ettirildi. Devletin resmi rakamları 40 binin üzerinde insanın savaşın her iki cephesinde yaşamlarını yitirdiklerini söylüyor, halen binlerce insan cezaevlerinde. On binlerce insan gözaltına alındı, yüzlerce gazeteci, yazar, yayıncı, sendikacı tutuklandı. Gazeteler, dergiler toplatıldı, yayınevi, gazete ve dergi binaları ile partiler basıldı, bombalandı. Siyasi partiler kapatılırken, milletvekili öldürüldü. DEP'in kapatılması ile milletvekillerinin meclis üyelikleri düşürülerek, cezaevine konuldu.²⁷

26-Terörle Mücadele Kanunu, <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/809.html>

27 “OHAL'de 33 Bin Ölü! OHAL'in Gerçek Yüzü”, *Birgün* gazetesi, 17 Aralık 2009

OHAL uygulaması ile birlikte “terörün yok edilmesi” için bölgedeki mevcut ordu birlikleri de genişletildi. Tabiri caiz ise Kürdistan’da kışlalar doldu ve kimi askeri birlikler çadırlarda konumlandırıldı. Öyle ki Deniz Kuvvetlerinin muharip unsurları bile Kürdistan’a sevk edildi. OHAL’in amaçlarından biri de Kürdistan’ı aslında tam bir askeri bölgeye çevirmek idi ve Türk ordusunun neredeyse tüm muharip unsurları bu dönemde Kürtlerin soyunu kurutmakla meşgul edilTürk siyasi sistemi tarihsel refleksi ile Kürt ulusal hareketini ‘zor’ ile tasfiye etmeye karar verdiğinde öncelikle savaşın en kirli yüzünü yine Kürt tetikçiler devşirerek uyguladı. Bunun için korucular ve itirafçılar gibi yasal düzenlemeler ile silahlandırdığı para-militer legal ordular ve Hizbullah gibi illegal yapılanmalar oluşturdu. Kürt soyu bir şekilde Kürt tetikçiler tarafından kırılacaktı. Böylece Kürdistan’da en kanlı sürecin uygulayıcıları devletin örgütlediği bu kesimler oldu. Elbette soy-kırımın bu fiziki tasfiye süreci de “olağan üstü halin” hukuk(suz) rejiminde uygulandı.

3 K Sistemi: Kürdün Kurdu Korucu

Kürt ulusal hareketine karşı yürütölen savaşta, devlet güçlerine “yardımcı olmak ve kendilerini korumak” için 1985 yılında “Köy Kanunu”nun 74. maddesine dayanılarak çıkarılan “Koruculuk Sistemi”, OHAL uygulamasıyla genişletildi. Devlet Kürdistan’a yığıdığı 400 bin kişilik asker ve sayısı belirsiz diğer personelin yanı sıra daha kirli ve kalıcı yaralar açacak bir uygulamaya karar verdi. Kürtler, Kürtlere kırdırılacaktı. Bunun için 3 K formölü benimsendi. Kürdün kurdu korucular! İlk olarak Siirt’in Eruh ilçe merkezi ve köylerinde 40 kişiyle başlayan korucuların sayısı Bölge Valiliği’nin zaman içerisindeki kararıyla 67 bine kadar yükseldi.

1985 yılında Meclisten geçirilen bir yasayla Köy Kanununun 74. maddesi değiştirilerek şu hüküm getirilmişti: “Bakanlar Kurulunca tespit edilecek illerde, olağanüstü hal ilanını gerektiren sebeplere ve şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin köyde veya çevrede ortaya çıkması halinde valinin teklifi ve İçişleri Bakanının onayı ile yeteri kadar geçici köy korucusu görevlendirilir.” Bu maddeye dayanılarak, Kürdistan’da ve Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları 22 ilde koruculuk sistemi uygulamaya konuldu.

Sistemin özü, Kürt köylerinden işbirlikçi ailelerin silahlandırılmasına ve bunların PKK’ye karşı ihbarcı ve vurucu bir milis gücü haline getirilmesine dayanıyordu. İçişleri Bakanlığının verilerine göre, Mart 2009 itibarıyla Kürdistan’da 47 bin 689 geçici köy korucusu ve 23 bin 769 gönüllü köy korucusu olmak üzere yaklaşık 72 bin korucu bulunuyor.

Sözde, “köy sınırları içinde herkesin ırzını, canını ve malını korumakla” görevlendirilen korucular, gerçekte Kürt hareketini bastırmak için ağır silahlarla donatılıp maaşa bağlanan bir milis gücüydüler. Yıllardır JİTEM talimatlarıyla yönlendirilerek halka kan kusturan korucular, sırtlarını devlete dayayarak her türlü suçu rahatça işleme özgürlüğüne de sahip kıldılar. Köyleri yakılan ve göç etmek zorunda kalan yüz binlerce insanın toprağına, evine, malına el koyan ve dilediğı gibi kullanan korucular, köyüne geri dönmek isteyenleri yıldırım için her türlü zoru kullanmaktan ve yüzlerce insanı katletmekten çekinmediler. Korucu olmayı reddeden Kürt ailelerinin ise başına gelmeyen kalmadı.

Devlet koruculara öldürdükleri “terörist” başına para veriyordu. Böyle olunca, “çatışmada ölen teröristlerin” sayısı da doğal olarak artıyordu. Silah ve uyuşturucu da dahil olmak üzere her türlü kaçakçılık, köylüleri haraca bağlama, darp, gasp, işkence, cinayet, tecavüz... Bütün bunlar devletin gözlerden saklamaya çalıştığı ama bölge halkı tarafından tüm çıplaklığıyla bilinen gerçekler. İnsan Hakları Derneğı’nin hazırladığı rapora göre, 1990-2009 yılları arasında korucuların sebep olduğu belirlenen olayların bilançosu şöyle: 38 köy yakma, 14 köy boşaltma, 17 ormanlık alanı yakma, 12 taciz ve tecavüz, 22 adam kaçırma, 294 silahlı saldırı, 183 cinayet, 259 yaralama, 562 işkence...²⁸ Ancak bunlar sadece kayıtlara geçen olaylardı. Tecavüz, adam kaçırma, işkence, darp, gasp gibi binlerce olay, mağdurlar şikâyet etmekten korktukları ya da ettikleri halde devlet güçlerince örtbas edildiğı için kayıtlara geçememiştir. 1990’dan önceki beş yılın bilançosu da hala belirsiz.

Korucuların JİTEM talimatlarıyla gerçekleştirdiğı katliamların bir bölümü, Erzenkon davası sürecinde açığa çıktı. Bu dava kapsamında, bir Hizbullah itirafçısının beyanları üzerine geçtiğimiz Mart ayında Cizre’nin Kuştepe köyünde gerçekleştirilen kazılarda çok sayıda insan kemiğı bulundu. Cizre Tank Taburunun karşısındaki bu köy, 1994’te DYP’den Cizre belediye başkanı seçilen korucubası Kamil Atak’ın köyüydü. İtirafçı, Atak’ın PKK’ye yardım ettiğini öne sürdüğü Kürtleri sorgulanmak üzere Hizbullah’a teslim ettiğini, Hizbullah’ın da bunları katledip gömdüğünü dile getirdi.²⁹ Bütün bu olaylar, JİTEM’in korucuları ve Hizbullah’ı Kürtlere karşı bir katliam şebekesi olarak nasıl kullandığını tüm çıplaklığıyla göstermektedir. Aşağıda alıntılanıdırılan ve Kürdistan’da yaşanan bin-

28-“Korucu Suçları Durmuyor”, ANF, 05 Kasım 2009

29-“Hizbul-Kontranın Perde Arkası”, <http://gundem-online.blogcu.com/hizbul-kontra-nin-perde-arkasi/9191894>

lerce olaydan biri olan rutin bir örnek, zamanaşırı jenosidin nasıl uygulandığına dair bir resim verecektir.

“Yusuf Ünal, korucu olmak istemiyordu. 27 Kasım 1993 gecesine bine yakın asker köyü kuşattı. Aralarında 30 kadar maskeli adam da vardı. Köyün gençlerinden 15’ini seçip meydanda öldüresiye dövdüler. Köyün 20 evini herkesin gözü önünde ateşe verdiler. 300 hanelik köyün, korucu olmayı reddeden 250 hanesi yerle bir edildi. 35 kişi dışında bütün köy memleketin çeşitli bölgelerine dağıldı. Topraklarına korucular el koydu. Ünal, oğulları ve kardeşleri Patnos’a sığınıp açlık içinde yaşadılar. On yıl sonra rüyalarına giren köylerine dönebilmek, verimli topraklarına kavuşabilmek için girişimde bulundular. Malazgirt Kaymakamlığı’na otlarını biçebilmek için dilekçe verdiler. Kabul gördü. Jandarmanın komutanı korucuları uyardı. İlk 7 gün, kimi tacizlere rağmen otlarını biçtiler. Son gün; ‘Otomuzu traktörlere yüklemeye başlamıştık. Etrafımızı 15’ten fazla korucu sardı. Yusuf Ünal’a vurmaya başladılar. 4-5 kişi koştuk. Üzerimize ateş açtılar. O sırada Yusuf’u döve döve yere indirip kurşunlayarak öldürdüler. Oğlu Abdürrahim ile kardeşi Abdülsamet Yusuf’un yanına koştuk. Onları da döve döve yere indirdiler. Sonra da üzerlerine ateş etmeye başladılar. Hatta bu arada yere indirilenlere ateş etmeyen korucular da vardı. Cesetler yatarken ateş etmeyen koruculara talimat verip onları da ölümlere ateş ettirdiler.” Köyün muhtarı korucu Celal Çelik, üç kişinin öldürülmesini, gazetecilere ‘trafik kazası’ olarak nitelendirdi.”³⁰

Kirli Tetikçiler: İtirafçılar!

Türk devletinin Kürdü Kürde kırdırma politikasının koruculardan sonraki temel dayanağı itirafçılardı. Ankara rejiminin 1990’lı yıllardan sonra Kürt hareketine karşı uygulamaya başladığı ‘zor konsepti’ ile Kürtleri itirafçılaştırma, Kürt hareketinde kan kaybı yaratma ve eski savaşçı ve politik kadrolardan devşirdiği itirafçılar ordusu ile Kürdistan’da öldürme başta olmak üzere diğer tüm illegal ve insanlık dışı faaliyetleri organize etmeye başladı.

Türkiye’nin Kürt hareketine savaş konseptinin bir ayağı olarak belli aralıklarla devreye koyduğu pişmanlık/itirafçılık yasalarının tarihi 1985’e kadar uzanıyor. Bu amaçla PKK’nin silahlı mücadeleyi başlattığı 1984’ten bir yıl sonra 1985’te ilk pişmanlık yasası çıkartıldı. 1985’ten 2003’teki ‘Topluma Kazandırma Yasası’na kadar toplam 8 kez pişmanlık/itirafçılık yasası çıktı. Şimdilerde AKP Hükümeti özel bir katkı ile

zulme karşı direnmekten başka yol kalmadığını düşünen Kürtlere "eve dönüş yasası" ile armağan verdiğini düşünüyor. Peş peşe çıkartılan bu yasaların beklenen sonucu vermediğini tek başına rakamlar ortaya koyuyor. Adalet Bakanlığı'nın resmi kayıtlarına göre; Turgut Özal'ın ANAP iktidarı döneminde 11 Haziran 1985'te çıkartılan 3216 sayılı yasadan yararlananların sayısı 157 oldu. Beklenen sonuç alınamayınca bu kez 1988'de 3416 sayılı Pişmanlık Yasası çıkartıldı. Bu yasadan sadece 359 kişi yararlandı. Devlet aynı pişmanlık yasalarında ısrar etti ve bu kez 1990'da bir başka yasa çıkardı. Bu yasadan ise sadece 152 kişi yararlandı. Bunu 1992'deki 4'üncü pişmanlık yasası izledi. Toplam 393 kişi itirafçılık yasasından yararlandı. Devlet bu yasalardan beklediği sonucu alamamasına rağmen tutumunu değiştirmede. 1995'te toplam 409 kişinin yararlandırıldığı 4085 sayılı İtirafçılık Yasası'nı çıkarttı. Bunu 1999'daki 562 kişinin yararlandığı 4450 sayılı yasa izledi. PKK'nin silahlı güçlerini sınır dışına çekmesinin ardından 2000 yılında 1999'daki yasanın süresi uzatıldı. Sadece 8 kişinin yararlandığı bu yasa da diğerleri gibi fiyaskoyla sonuçlandı.³¹

Türk Devletinin itirafçılıktaki ısrarı, Kürt hareketinde toplu çözülme yaratarak, mücadelenin siyasi ve ideolojik boyutunu da boşa çıkarmaktı. Pişmanlığın nimetlerini duyuran bildiriler helikopterlerden dağlara serpilirken, gerillalara teslimiyet çağrılarını yapmaya yönelik özel radyo, TV yayınları, telsiz kanalları açtı. Yanı sıra çocuklarını teslim etmeye ikna etmeleri için gerilla ailelerine baskı uyguladı. Dağda zor koşullarda yaşayan Kürt savaşçılara ev, iş, eş ve 'mutlu bir yaşam' vaat etti. Devlet amacına ulaşamadığı gibi itirafçılar bir süre sonra ayrıcalıklarından faydalandıkları ve boşluklarını keşfettikleri sistemin kontrol edemediği bir yapıya dönüştü. Teslim olduklarında askeri birimlere yer gösteren, yer yer operasyonlara katılan itirafçılar, zamanla çeteleşti ve devlet görevlileriyle adam kaçırma, gasp, uyuşturucu ticareti, tecavüz, faili meçhul cinayet gibi kirli işlere bulaştı. Rütbeli askerler tarafından organize edilen Yüksekova Çetesi'nin en önemli tetikçilerinden biri itirafçı Kahraman Bilgiç'ti. Bu çete askeri araçlarla uyuşturucu kaçakçılığı yapmanın yanı sıra onlarca Kürdün katline bulaştı.³² Yine son zamanlarda isimleri duyulanlardan Alaattin Kanat, Abdülhakim Güven, İbrahim Babat ve onlarca itirafçı, cinayetlerden uyuşturucu ticaretine kadar birçok kirli faaliyette kullanıldı. Kürdistan'da 1990'lı yıllarda işlenen faili meçhul cinayetlerin tetikçileri ağırlıklı olarak itirafçılardı. Susurluk Çetesi'nin tetikçileri arasında da yine itirafçılar yer alıyordu. Şemdinli'de ortaya çıkan çetenin baş aktörü de pişmanlık yasalarından

31-Pişmanlık Yasaları ve İtirafçılığa Karşı Mücadele, (der) Osman Akgün, Yediveren Yayınevi, 2004

32-"Yüksekova çetesine Ergenekon bulaştı", 26.04.2008, http://www.samanyoluhaber.com/h_185221_ergenekon-yuksekovacetesine-uzandi-.html

yararlandırılan Veysel Ateş adlı bir itirafçıydı. Ateş, Umut Kitapevi'ne el bombası attığı esnada suçüstü yakalandı.³³ Hala Diyarbakır'da duruşmaları devam eden ve Binbaşı Cemal Temizöz ve dönemin Cizre Belediye Başkanı Korucu başı Kamil Atak komutasında Cizre, Şırnak ve Silopi bölgesinde onlarca cinayet işleyen korucu ve itirafçı çetesinin davası "pişman olup devletin şefkatli kollarına atılanların" ibret verici bir öyküsüdür.³⁴

Kürdistan'da operasyonel faaliyetlerde kullanılan itirafçılar, Kürtlerin yoğun olarak göç etmek zorunda kaldığı metropol kentlerde de ajan-kontra faaliyetlerini sürdürdü. Kürdistan'da doğrudan JİTEM bünyesinde çalıştırılan itirafçılar kentlerde de Emniyet Terörle Mücadele ve İstihbarat Şubeleri veya MİT'in kontrolüne girdi. Bir noktadan sonra devletin başına bela olmaya başlayan ve rejimi de zor durumda bırakan itirafçılardan bazıları zaman zaman götürüldükleri sınır içi ve dışı operasyonlarda öldürülerek, tasfiye edildi. Kullanıldıktan sonra öldürülme tehlikesi ile yüz yüze gelen Abdülkadir Aygan gibi kimi örnekler de yurtdışına çıkarak canlarını kurtarabildi. Sonuç olarak itirafçılar Kürdistan'da devletin her türlü legal-illegal güvenlik aygıtı ile birlikte bazen tetikçi, bazen yönlendirici, bazen ihbarcı, bazen işkenceci olarak fiziki tasfiye sürecinde binlerce cinayetin işlenmesinde kullanıldı.

Kutsal Vahşet: Hizbullah!

Türk rejiminin Kürt hareketine karşı enstrumantalize edilebilecek her kişi ve olgudan faydalanma konusundaki gözü karalığı, gözetimi ve yönlendirmesi altında binlerce sivil sokaklarda öldürttüğü Hizbullah gibi örgütlerin yapılandırılmasından ortaya çıktı. Kürt tarihinde belki de en çok Kürdün, Kürtçe konuşan katiller tarafından öldürüldüğü örnek olarak Hizbullah gösterilebilir. 1990 ile 1998 yılları arasında en azından 3 bin cinayetin tetikçisi olarak bu örgüt tetikçileri kullanıldı. Hizbullah, Kürdistan'da cinayet işlemekten başka ciddi toplumsal travmalara neden oldu ve bu örgütün militanları hala devletin gözetimi altında Kürt ulusal hareketine karşı yedek güç olarak tutulmaya devam ediliyor. Özellikle Ergenekon davası ve Hizbullah duruşmalarında ortaya çıkan belgelere göre bu örgüt bizzat JİTEM'i kurup yöneten subaylar tarafından kurulmuş ve yönlendirilmişti.

33-"Şemdinli Muamması", *Milliyet* gazetesi, 11 Kasım 2005

34-"Kamil Atak'tan İtiraf", *DİHA*, 11 Aralık 2010

Türkiye ve Kürdistan'da da Hizbullah ismi değişik gruplar tarafından kullanıldı. Bu isim resmi kayıtlara ise ilk olarak, 1983-84 yılları arasında İstanbul'da gerçekleşen çeşitli gasp, soygun ve adam kaçırma olaylarıyla geçti. Hizbullah'ın İstanbul'daki ideolojik faaliyetleri eski bir MHP militanı olan Burhan Kavuncu'nun yönetimindeki Yeryüzü dergisi çevresinde sürdü. Kürdistan'da yüzlerce kanlı eylemin faili olan Hizbullah ise, resmi kaynaklara göre 1987 yılında Diyarbakır'da kuruldu. Liderleri Batman'ın Gercüş ilçesi Hiro (Bağözü) köyünden Hüseyin Velioğlu idi. 1972 yılında girdiği Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Müslüman Kardeşler, Ülkücüler ve Akıncı Gençlik gibi devlet bağlantılı grupların içinde yer alan, yine 1980 öncesi Batman'da Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) içinde faaliyet gösteren Velioğlu, Hizbullah'ı Diyarbakır'da açtığı İlim Kitapevi çevresinde örgütledi.

PKK'nin 1984'te başlattığı silahlı mücadelenin en önemli aşamalarından biri olan "serhıldan/kitle eylemleri" döneminde (1990-91) aniden ortaya çıkan Hizbullah'ın örgütlenmesi, kuşkusuz uzun zaman öncesine dayanıyordu. 1990-91 yılları Şırnak, Mardin, Diyarbakır ve Batman'da kitlesel protesto gösterileri, kepenk kapatma vb. eylemlerinin yaşandığı yıllarda halk arasında 'hizbi-kontra' olarak adlandırılan Hizbullah etkinlikleri özellikle ulusal hareketin etkin olduğu bu illerde görülmeye başlandı. Adı duyulduğu günden itibaren Kürt kamuoyunda oluşan kaniya göre, Hizbullah, PKK'nin etkinliğini kırmak amacıyla devlet desteğiyle kurulmuştu.³⁵ Ergenekon davasında yargılanan JİTEM kurucularından olan Albay Arif Doğan, 2011 yılının Ocak ayında Timaş Yayınlarınca yayınlanan "Jitem'i Ben Kurdum" adlı kitabında Hizbul Kontra olarak adlandırdığı Hizbullah'ın kendisi tarafından kurulduğunu ve lider Hüseyin Velioğlu'nun JİTEM tarafından yönlendirildiğini ve JİTEM'in ajan ve muhbiri olduğunu net bir şekilde açıkladı. 2000'li yılların ortalarında Emniyet Müdürlüğü İstihbarat Dairesi Başkanlığı yapan Bülent Orakoğlu da Ergenekon Davasında verdiği ifadede 1991'de Hatay İl Emniyet Müdürü iken yaşadığı bir olayı anlatmıştı. Adana Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Temel Cingöz ve İl Jandarma Alay Komutanı Vicdan Başaran'la birlikte Şehir Kulübü'nde yemek yiyen sivil giyimli bir kişi olduğunu belirten Orakoğlu, komutanın emir eri zannettiği, askere saygıda kusur etmeyen ve önünü iliklemeden konuşmayan ismin Hüseyin Velioğlu olduğunu daha sonra öğrendiğini belirtmişti. Ergenekon kapsamında ifadesi alınan bir gizli tanık da Batman'da

35-"PKK'ye Karşı Kuruldu", http://www.korsanhaber.com/haber/51843/Hizbullahcidan_sok_PKK_itarafi

o yıllarda yüzbaşı olan Temel Cingöz'ün, Hüseyin Velioglu ile sık sık görüştüğünü dile getirmişti.

Hizbullah'ın ilk cinayeti Süryani kökenli Mikail Bayro'nun öldürülmesi oldu. Şırnak'ın İdil ilçesindeki halk önderlerinden biri olan Mikail Bayro, 3 Aralık 1991 tarihinde Hizbullah'ın ilk kurbanı olmuştu. Bayro, Müslümanlar ve Süryaniler arasında çelişki yaratmak amacıyla seçilen bilinçli bir hedefti. Cinayet büyük tepkiye neden oldu. Devletin ve Hizbullah'ın da beklediği buydu. Önce şaşkınlık, sonra korku ve sonrasında da egemenlik. Tam anlamıyla bir "kör terör" politikasını yürürlüğe koyan Hizbullah, bu nedenle hedefleri arasına öğrenci, öğretmen, din adamı, aydın, esnaf ve işsiz, kısacası herkesi aldı.

2000'e Doğru dergisinin, 16 Şubat 1991 tarihli sayısında görgü tanıkları ve Hizbullah sempatanlarına dayanılarak verilen haberde, örgüt mensuplarının Diyarbakır Çevik Kuvvet Merkezi'nde eğitime tabi tutulduğu yazıldı. Dergiye bilgi veren bir emniyet bekçisi, gece saat 23.00-01.00 arasında sakallı ve şalvarlı bazı kişilerin Çevik Kuvvet binasına girdiklerini ve saatlerce toplantı yaptıklarını söylüyordu. Dergi piyasaya çıktıktan iki gün sonra, haberi yazan muhabir Halit Güngen öldürülmüştü.

Bir yandan örgütlenme çalışmaları yürüten örgüt, diğer yandan seri cinayetler kampanyası başlatmıştı. Cinayetler coğrafyasında ana eksen Batman, Nusaybin, İdil, Mazıdağı, Diyarbakır, Mardin, Kızıltepe, Silvan, Ceylanpınar, Viranşehir, Cizre, daha sonraları da Van, Urfa ve Antep idi.³⁶

Hizbullah'ın şiddet biyografisi incelendiğinde "Kürt" kimliği ile yaşamak isteyen herkesi hedef alan bir yapılanma olduğu anlaşıyor. Binlerce Kürt yurtseverini "kâfir" diye katleden Hizbullah, aynı cinayet kampanyasında devlet denetimi dışındaki onlarca Kürt Müslüman'ını da katletti. Kürdistan'da Menzil adı ile örgütlenen ve Hizbullah'ın cinayetler serisinde hedef olan yurtsever Müslümanlar 1993 yılında Diyarbakır'da dağıttıkları "Müslüman halkımıza" başlıklı bildiride Hizbullah'ı şöyle tanımlıyordu: "Bunlar Hizb-ul zulümdür. Dört yıldan beri yüzlerce Müslüman'ı haksız yere satırla, sopayla ve silahla vurdular. Hizb-ul zulüm karanlık güçlerin himayesindedir." 1994'ün Kasım ayına gelindiğinde ise Menzil grubunun lideri Fidan Güngör dahil en az 40 Menzili Kürt, Hizbullah tarafından öldürülmüştü. Hizbullah'ın Türkiye ve Kürdistan'da yurtsever din adamı katliamında öldürdüğü sadece melle sayısı

36-"İnsan Kasapları", <http://muslumanlik.angelfire.com/milliyet.html>

100 civarında idi. Bunların arasında Saidi Nursi taraftarı olarak bilinen Kürt yurtseveri İslamcılar da vardı.³⁷

Tüm bu nedenlerle halk arasında Hizb-i Kontra olarak anılmaya başlanan Hizbullah'ın Türkiye Cumhuriyet'i ile ilişkisi ve örgütün PKK'nin etkinliğini kırmak için devlet tarafından kullanıldığı yönündeki haberler üzerine Emniyet Genel Müdürlüğü 1992 yılının ortalarında örgüte ilişkin 71 sayfalık bir rapor hazırladı. İddiaların aksini kanıtlamak üzere hazırlanan raporda yer alan bazı ifadeler ile Türk Emniyeti aslında Hizbullah-devlet ilişkisini itiraf ediyordu. Devlet-Hizbullah ilişkisi her dönem sık sık gündeme geldi. Diyarbakır'ın eski Valisi Nafiz Kayalı, 18 Nisan seçimlerinden önce verdiği bir demeçte ilişkiyi örtülü de olsa kabul etti. Dönemin Valisi Kayalı, devletin Hizbullah'a geçmişteki yaklaşımını şu sözlerle aktarıyordu: "Hizbullah'ın doğuşu ilk başlarda PKK'yi dengeleyici unsurdu. O bakımdan biraz hoşgörülü bakıldı. PKK marjinalleşti. Hizbullah örgütlenmesini sürdürüyor. Önlem alınmazsa gelecekte tehlike yaratır."³⁸

İtirafçıları ya hapse tıkıp ya da öldürüp tasfiye eden devlet 2000 yılında da Hizbullah'a karşı da "önlem" aldı. İstanbul Beykoz'da örgütün Lideri Hüseyin Velioğlu'nu ortadan kaldırdı. Ardından binlerce cinayet ile suçlanan en az 8 bin Hizbullahçı bir süre sonra pişmanlık yasaları ile yeniden sokağa salınmak üzere tutuklandı veya soruşturmaya uğradı.³⁹

2011 yılının Ocak ayının başlarında Hizbullah'ın seri katilleri ve askeri liderlerinin süre tutukluluğu düzenleyen 102 nolu yasanın değiştirilmesi ile serbest bırakılması ve ardından firar etmelerine izin verilmesinden anlaşılabacağı üzere özellikle AKP hükümetinin bu kontra militer gücü önümüzdeki dönemde bir kez daha kullanmak üzere el altında tutmaktadır.

Özel Tim: İdeolojik Katiller!

Türk rejimi Kürdistan'daki savaşta her türlü aracı ve yöntemi kullanırken, ağırlık noktasını Genelkurmay Başkanlığı ve Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından koordine edilen askeri ve polis birliklerine veriyordu. Devletin Kürdistan'daki varlığı esas olarak bu güvenlik aygıtları tarafından sağlanıyordu.

37-"Yıldırım Cinayatinin Deşifresi", http://www.aktifhaber.com/news_detail.php?id=279482

38-*Radikal* gazetesi, 6 Nisan 1999

39-"PKK'yı Bitirmek İçin Çıkarılan Yasa", Zaman gazetesi, 2004 Şubat 2006

Ordunun kuvvet komutanlıklarına bağlı çeşitli güçlerin yanı sıra, polisin farklı birimleri de özel savaşın operasyonel boyutta savaşın belkemiğini oluşturuyordu. Ordu gerillaya karşı esas olarak Diyarbakır'da konumlandığı Özel Asayiş Kolordusu bünyesinde kullandığı kara, jandarma ve hava güçlerinin yanı sıra, savaşın kirli boyutlarını JİTEM ve Özel Kuvvetler (Kontrgerilla) gibi illegal yapılarla yürütüyor, polis ise Terörle Mücadele Şubesi yanı sıra Özel Harekât Timi denilen bir özel güç ile savaşa destek veriyordu. Elbette bunların yanı sıra MİT gibi istihbarat kurumlarının da Kürtlere karşı sürdürülen savaşta kullandığı vurucu güçleri vardı.

Türk devleti, Kürdistan'da gerillaya karşı gayri nizami konsept içinde savaşmak üzere 1985 yılında gönüllüler arasından seçilen Özel Harekât Timi'ni kurdu. Bu birim Emniyet Genel Müdürlüğü Terörle Mücadele ve Harekât Dairesi Başkanlığı nezdinde oluşturuldu. Başlangıçta sayıları beş bin kadardı ve Emniyet Genel Müdürlüğü ve İçişleri Bakanlığına bağlı olarak çalışıyorlardı. Başlarına ise "görevin niteliğine uygun" ve işkence suçundan sabıkalı polis şeflerinden İbrahim Şahin getirildi.⁴⁰

Özel tim elemanları ana karargâhları olan Ankara'nın Gölbaşı ilçesi yakınlarında ve İzmir'in Urla ilçesindeki birliklerinde, her türlü teknikle donatılmış bir şekilde eğitim görüyorlardı. Özel Harekât Timlerinin çekirdek ekibi ise aynı yıllarda Alman polis komandoları tarafından eğitilmişti. Eğitim süreleri altı ila dokuz ay arasındaydı. Bu kurs bittiğinde her konuda eğitimli birer Özel Harekât Tim Görevlisi olarak göreve başlıyorlardı. Özel time alınacakların lise mezunu olmaları ve askerliğini komando olarak yapmaları gerekiyordu. Özel tim mensupları genellikle MHP kökenlilerden oluşuyordu. MHP il ve ilçe teşkilatlarından özel time katılmak için toplu başvurular oluyordu.⁴¹

Özel Timlerin kamuya yansıyan ilk görüntüleri, Kürdistan sokaklarında havaya ateş açan, yüzü maskeli silüetleri oldu. Özel Timler devletin ideolojik katilleri olarak seçilmişti. Gittikleri her operasyonda mutlaka cesetler bırakıyorlardı arkalarında. 1990'lı yılların başlarında gerek arazideki nokta operasyonlarında gerekse kent merkezlerindeki operasyonlarda asli failer olmaya başladılar. Vurucu fonksiyonları dışında özellikle Kürdistan'daki savaş idare eden sivil devlet yetkililerinin koruma görevini yerine getiriyorlardı.

40-“İbrahim Şahin’in Affında Ağar Parmağı”, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4536068>

41-“Alparslan Türkeş Kurdu Erbakan Dağıttı”, <http://www.nette68.com/meydan/konu/6/Alparslan%20T%3BCrke%20C5%9F%20Kurdu%20Erbakan%20Da%20C4%9F%20C4%B1tr%20C4%B1>

Savaşın tırmandığı 1993'lere gelindiğinde devlet bu özel birliklerin sayısını dönemin Başbakanı Tansu Çiller'in talimatı ile 5 binden 15 bine çıkarmıştı. Özel timin sayısının artmasıyla eğitim alanları da genişledi. Sivas ve Elazığ'daki eğitim yerleri ana karargâh olarak kullanılmaya başlandı. Bu süreçte katletme eksenli uygulamalar orduyu fazlasıyla yıprattığı için savaşın suçu bu unsurların imajına yüklenmeli idi. Özel Timler bir süre sonra katletmekle yetinmeyip, öldürdükleri sivil veya gerillaların cesetlerine de işkence yapmaları ve kulak kesmeleri ile anılmaya başladılar. Bu birlikler adından da anlaşıldığı gibi "özel"lerdi. Resmi kıyafet ve kışla ikametgâhı mecburiyeti olmadığı gibi saç-sakal bırakabiliyor, değişik giysiler ve kimlikler taşıyabiliyor, görev yerlerini değiştirebiliyor, siyasi partilerde yer alabiliyorlardı. Diğer devlet görevlilerine göre belli ayrıcalıkları vardı. Özel timin ayrıcalıkları bununla da bitmiyordu elbette. Kürdistan'da her türlü yetki ile donanmışlardı. İşlerine karışan yoktu ve devlet tarafından her koşulda sahipleniliyorlardı. Bu yüzden de katliam yapmak, köy basıp yakmak, işkence yapmak, ölen gerillalara işkence yapmak, tecavüz etmenin yanı sıra bir süre sonra da uyuşturucu kaçakçılığı, silah ticareti, fidye isteme, adam kaçırma gibi işlere de el attılar. Özel Timlerin 1995 ile 2000 yılları arasında Kürdistan'da binlerce cinayet işledikleri, güvenlik aygıtlarının düzenlediği her türlü operasyon ve bu icraatlar sırasında işlenen her türlü insan hakları ihlallerine karıştığı biliniyor.

Özel Timlerin Kürdistan'daki icraatları ortaya çıktıkça bu güçlerin meşruluğu da tartışmaya açıldı. Ancak dönemin OHAL Valisi ve sonrasında Emniyet Genel Müdürü olan Necati Bilican özel timin icraatı ile ilgili şu savunmayı yapıyordu: "Özel tim yıpranıyor diye ondan vaz mı geçeceğiz? Ülkenin özel time ihtiyacı var. Orada çok kahraman kişiler çalışıyor."⁴²

Özel Tim'in özelliğine dair kimi rakamlar oldukça çarpıcıydı; 1996 yılında devletin tüm himayesine rağmen Özel Harekât Timinde görevli olan 7 bin özel timden 1650'si hakkında disiplin soruşturması açıldı ve 500'ü görevden alındı. 1997 yılında bu sayı, özel timcilerin sayısının yarısına kadar yükseldi. Düzen açısından bile Özel Tim bir bataklığa dönüşmüştü. Tüm personel o bataklığın bir parçasıydı. Öyle ki Türk Genelkurmayı bile özel timin yeniçeri başıbozuklarına dönmelerinden ve kontrolden çıkmasından rahatsız olmuş ve 1996 yılında Emniyet Genel Müdürlüğünü basarak bu "serserilerin" elindeki ağır silahları toplamak zorunda kalmıştı.⁴³

42-"İnfaz İtirafı", *Sabah* gazetesi, 15 Ocak 1998

43-"Özel Harekât Açılımı", <http://www.ortakyasam.org/devlet-ve-siyaset/1972-ozel-harekat-aclim>

Özel timi yine eski havasına sokmak, ne büyük “kahramanlar” olduklarını gösterip onları kamuoyu nezdinde aklayıp yeniden meşrulaştırmak gerekiyordu. Bunun için de Mart 1997’de “Yeniden Yapılanma Planı” uygulamaya konuldu. MGK ise özel timin gözden geçirilip, orduya bağlanması gerektiğini önerdi. Ancak tüm teşhir olmuşluğuna rağmen, Devlet düzen içinden gelen özel timi tasfiye etme önerilerini bile “vatan hainliği” söylemleri ile karşıladı.

Eylül 1997’de Hakkâri’nin Yüksekova ilçesinde ortaya çıkarılan ve Binbaşı Ahmet Yurdakul’un yönettiği çetenin mensupları arasında Özel Tim müdürü ve elemanları da vardı. Kamuoyunda “Yüksekova çetesi” olarak bilinen bu çete adam kaçırmaya, fidye isteme, gasp, eroin kaçakçılığı, faili meçhul cinayetler, köy yakma gibi suçlar işlemişti. Çetenin içinde asker, korucu, itirafçı, JİTEM’ci ve Özel Timciler vardı. Yüksekova Çetesi, devletin Kürdistan’da kullandığı tüm ‘zor’ aygıtlarının temsilcileri tarafından oluşturulan bir şiddet kokteyli idi. Hakkâri Özel Harekât Şube Müdürlüğünde görevli Tim Amiri Selim Serdar ve üç özel tim mensubu çete, Hakkâri dışında Ankara, Mersin, Van ve Diyarbakır gibi illerde de faaliyet sürdürüyordu. Çete mensubu özel timcilerden biri olan Burhanettin Karaoğlu’nun Yüksekova Özel Harekât timinde görevliyken başladığı eroin kur-yeliğine Ankara Emniyet Genel Müdürlüğü kadrosuna atanmasından sonra da devam ettiği ortaya çıktı. Karaoğlu aynı zamanda Ankara’da Terörle Mücadele Daire Başkanı Ahmet Demirci’nin makam şoförlüğünü de yapıyordu. Karaoğlu verdiği ifadesinde eroin ticaretini mesai saatlerinde de yaptığını açıklamıştı. Yine Yüksekova çetesi bağlantılı ve Siirt Özel Harekât Grup komutanlığında görevli 3 polis 3 Mart 1996’da da eroin ticareti yaparken gözaltına alındılar.⁴⁴

Özel Tim’in komutanlarından Hüseyin Kocadağ, Susurluk kazasında ölmüş, kurucusu İbrahim Şahin ve Korkut Eken Susurluk davasından mahkum olmuş, ardından Ergenekon davasında tutuklanmış ve son Amirleri Behçet Oktay da Ankara’da suç faaliyetleri ile ilgili olarak öldürülmüştü. Adı geçen bu üç yetkilinin her biri onlarca cinayet ve çok sayıda yüz kızartıcı suç ile yargılanmıştı.

Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele (JİTEM): Katiller Ordusu

Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele (JİTEM), devletin Kürt hareketi ile illegal mücadele için kurduğu ve Kürdistan’daki özel savaşı koordine eden temel askeri organizasyondur. JİTEM’in kurulduğu 1987 yılından şimdiye dek yaptığı korkunç

44-“Eroin Kuryesi Özel Timci”, *Milliyet* gazetesi, 01 Şubat 1997

insan hakları ihlalleri bu örgütün devlet tarafından varlığının ısrarla inkâr edilmesine neden olmuştur. Ancak çok sayıda yargı, yasama ve yürütme kurumu belgelerinde varlığı ve eylemleri hakkında maddi deliller bulunmasına, kurucusu olan askerlerin, tetikçisi olan itirafçıların ifadelerine rağmen işlediği suçların korkunçluğu nedeni ile sahiplenilmekten kaçınılmaktadır. Son yıllarda devletin sistem dışına çıkan ve darbe örgütleyen unsurlarının toplandığı Ergenekon yapılanmasına karşı açılan davalarda JİTEM'in Ergenekon'un askeri kanadı olduğu ve Kürdistan'daki pek çok faili meçhul cinayetten sorumlu olduğu iddianamede ifade edilmektedir.

Sabah gazetesinin ortaya çıkardığı JİTEM'in tarihçesinin ve örgütlenme modelinin anlatıldığı iddia edilen belgeye göre teşkilat, 27 Ağustos 1987 tarihinde Jandarma Genel Komutanlığı İstihbarat Başkanlığı'na bağlı olarak "Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele Grup Komutanlığı (JİTEM)" adıyla kurulmuştur. Başlangıçta, Mardin, Silopi, Batman'da faaliyet alanı olarak belirlenmiştir ve toplam iki grup, on bir tim, bu kuruluş içerisinde faaliyetlerini göstermiştir.⁴⁵ Susurluk kazasının ardından TBMM'de kurulan Susurluk Komisyonu'na bilgi veren eski Jandarma Genel Komutanı Teoman Koman, "Jandarma teşkilatı içinde JİTEM adında legal ya da illegal bir örgüt kurulmadığını" savunmuş ancak jandarma dışında bu ismi kullanıp kanunsuz işler yapan bir grubun olduğunu söylemiştir.⁴⁶ JİTEM tarafından 1993 yılında öldürülen Binbaşı Ahmet Cem Ersever'in İtiraflarını kaleme alan araştırmacı Soner Yalçın'a göre JİTEM, 1987 yılında Binbaşı Arif Doğan tarafından Jandarma İstihbarat Daire Başkanlığı bünyesinde kurulmuş; İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Diyarbakır, Samsun ve Erzurum'da örgütlenmiştir. Yalçın, JİTEM kadrosunda muvazzaflar ve hapishane-neden özel izinle çıkarılan itirafçıların da olduğunu kaydetmiştir.⁴⁷

Susurluk skandalından yaklaşık bir yıl sonra Başbakanlık teftiş kurulu başkanı Kutlu Savaş tarafından hazırlanan Susurluk Raporu da Soner Yalçın'ın birçok iddiasını doğrulamıştır. Savaş'ın raporuna göre JİTEM özel timlerin idaresi amacıyla Hulusi Sayın'ın Jandarma Genel Komutanlığı Kurmay Başkanlığı (1981-1985) döneminde kurulmuş ve Kürdistan'da "etkili çalışmalar" yapmıştır.⁴⁸

45-"JİTEM Belgeleriyle Ortada!", http://www.habervakti.com/?id=21028&page=news_details, 02 Ocak 2010

46-"Koman Susurluk Komisyonunu Yanıltı", <http://habermerkezi.wordpress.com/2008/08/19/teoman-koman/>

47-Soner Yalçın, *Binbaşı Ersever'in İtirafları*, İstanbul, Doğan Kitap, 1994

48-Kutlu Savaş, "TC Başbakanlık Teftiş Kurulu Raporu", http://www.kovan.ceng.metu.edu.tr/~erol/ses/susurluk/Susurluk_Kutlu_Savas%27in_Raporu.html

1995 Nisan ayında TBMM faili meçhul cinayetler komisyonunun hazırladığı raporda JİTEM'in faaliyetlerinin ne olduğu anlaşılmadığı, devlet organlarının kanunlarla sınırlı görev ve yetkileri aşıp, yasal boşluklardan yararlanıp yeni kurumsallara gidildiği belirtilmiştir. Raporda JİTEM; yetkisiz, görevsiz olduğu polis mıntıkasında polisten habersiz operasyon yaptığı ileri sürülmüş, yasal dayanağı olmayan ve kuruluş amacından saparak yasadışı olaylarla birlikte anılan bu örgütün faaliyetlerine son verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Şimdilerde tutuklu olan Emniyet Müdürü Hanefi Avcı da JİTEM davası için talimatla verdiği ifadesinde JİTEM'in varlığının resmi düzeyde kabul gördüğünü söyledi. Diyarbakır Asayiş Kolordu Komutanlığı ve Diyarbakır Alay Komutanlığı içerisinde tahsis edilen yerlerde JİTEM levhaları bulunduğunu ifade eden Avcı, Ersever ve ekibinin yapmış olabileceğini tahmin ettiği olayları, HEP Diyarbakır İl Başkanı Vedat Aydın'ın kaçırılıp öldürülmesi, Yeni Ülke gazetesinin yakılması, baro başkanının arabasına bomba konulması, 2000'e Doğru dergisinin basılarak gazeteci Halit Güngen'in öldürülmesi olarak sıraladı.⁴⁹

JİTEM'in İcraatları: Sürekli cinayet!

Kürdistan'da faal olduğu dönemlerde en basiti işkence olan JİTEM'in icraatları arasında rutin olanların başında infazlar, kurbanların bazılarını gömmek, bazılarını ise halkta korku yaratmak amacıyla orta yere atmak gibi uygulamalar vardır. İnsan Hakları örgütlerinin verilerine göre Kürdistan ve Türkiye'de savaş döneminde işlenen 17 bin 547 faili meçhul cinayetin büyük çoğunluğu JİTEM'in aktif olduğu bölgelerde işlenmiştir. Eski JİTEM elemanı Abdulkadir Aygan'a göre Kürdistan'da işlenen cinayetlerin % 80'inden JİTEM sorumludur. MİT'te çalışırken kendisine Ergenekon ve JİTEM'in içerisine sızma görevi verildiği iddia edilen gazeteci Tuncay Güney de JİTEM tarafından 1990'lı yıllarda öldürülen pek çok kişinin asitle yakıldıktan sonra BOTAŞ tesislerinde açılan asit kuyularına gömüldüğünü itiraf etmiştir.⁵⁰ Savaş suçu dışında JİTEM görevlilerinin organize uyuşturucu, silah kaçakçılığı, insan kaçakçılığı da yapmıştır. Silah ve uyuşturucu kaçakçılığı başta olmak üzere bir dizi suçtan yargılanan Yüksekova çetesi yapılanmasında da JİTEM Kurucusu Albay Arif Doğan'ın da adı geçmektedir.

49-Hanefi Avcı, *Haliçte Yaşayan Simonlar, Dün Devlet, Bugün Cemaat*, Ankara, Angora Kitapları, 2010

50-"Botaş'taki Kuyular Açılacak", <http://www.haberlink.com/haber.php?query=36374>

JİTEM'e ait resmi maaş bordrosunu gösteren ve bir görev yaptığı yerde JİTEM tabelasının da bulunduğunu söyleyen Abdülkadir Aygan'a göre örgüt Jandarma Genel Komutanlığı merkezinden yönetilmekte ve aşağıdaki hiyerarşi esasına göre çalışmaktadır:

Jandarma Genel Komutanlığı

İstihbarat Başkanlığı-Gruplar Komutanlığı

Grup Komutanlıkları (yedi ayrı bölgede konumlanmış)

Tim Komutanlıkları - Birimler

16 yıl boyunca JİTEM'de kadrolu eleman olarak çalışan Abdülkadir Aygan'ın anlatımlarına göre JİTEM tarafından Diyarbakır bölgesinde öldürülen kimi Kürt şahsiyetleri şunlardır: Musa Anter, Vedat Aydın, Musa Toprak, Mehmet Şen, Talat Akyıldız, Zahit Turan, Necati Aydın, Ramazan Keskin, Mehmet Ay, Murat Aslan, İdris Yıldırım, Servet Aslan, Sıddık Yetmez, Edip Aksoy, Ahmet Ceylan, Şahabettin Latifeci, Abdülkadir Çelikkilek, Mehmet Salih Dönen ve ismi öğrenilemeyen amcası, İhsan Haran, Fethi Yıldırım, Abdülkerim Zoğurlu, Zana Zoğurlu, Melle İzzettin ve ismi öğrenilemeyen şoförü, Hakkı Kaya, Harbi Arman, Fikri Özgen ve Muhsin Göl. Bu kişilerden 1969 doğumlu Açık Öğretim 2. sınıf öğrencisi olan Murat Aslan; 10 Haziran 1994 gününde Diyarbakır'a bağlı Yenişehir Semti, Ali Amiri 1. Sokak'ta arkadaşlarıyla birlikteyken polis kimliği gösteren JİTEM elemanlarınca yaka paça bir arabaya bindirilmiş ve o günden itibaren kendisinden haber alınamamıştır. Abdülkadir Aygan'ın yıllar sonra Ülkede Özgür Gündem gazetesine verdiği röportajda Abdülkerim Kırca'nın emriyle, Murat Aslan'ın zorla sivil Toros arabaya bindirilerek Silopi JİTEM İstihbarat Tim Komutanlığı'na götürüldüğünü ve burada işkenceyle sorgulandıktan sonra Dicle Nehri'nin kenarında Körtük Köyü'nün karşısındaki dereye üzerine benzin dökülerek, yakılmıştır. Aygan'ın ifadeleri üzerine Murat Aslan'ın babası dönemin İnsan Hakları Derneği Şube Başkanı Selahattin Demirtaş ve Diyarbakır Barosu Başkanı Sezgin Tanrıkulu ile 19 Nisan 2004 günü askeri yetkililer ve bir doktorla olay yerine gitmiştir. Savcı Ayhan Önder'in açtığı mezardan, toprağın yaklaşık 15 cm altında yanık izleri olan Murat Aslan'a ait kemikler çıkmıştır.⁵¹

JİTEM'in suçları arasında Kürtleri katletme dışında, rejim içi çelişkilerde de kullanılarak çok sayıda Türk askeri kadrosu da imha edilmiştir. 1990'lı yıllarda

51-“İşte İtiraf, İşte Ceset! Sorumlular Nerede?”, <http://bianet.org/bianet/bianet/53545-iste-itiraf-iste-ceset-sorumlular-nerede>, 2 Şubat, 2005

Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Eşref Bitlis ve ekibinden olan pek çok komutan JİTEM tarafından öldürülmüştür.

Bitlis'in ekibinden olan Mardin Jandarma Alay Komutanı Albay Rıdvan Özden'in, 12 Ağustos 1995'te PKK gerillaları ile girdiği bir çatışmada alınından vurularak hayatını kaybettiği açıklanmış cenazesi eşinin talebine rağmen otopsi yapılmadan toprağa verilmişti. Mardin'de görev yaptığı sırada JİTEM'in uyuşturucu ticaretini engelleyen albayın eşi Tomris Özden, "eşinin ölümünü kuşkululu bulduğunu" ifade etmiştir. Tomris Özden, cenaze sırasında eşinin ölüsüne baktığında resmi ölüm raporundakinin aksine alınından vurulmamış olduğunu söylemektedir. Bayan Özden, eşinin Mardin'de görev yaptığı sırada Veli Küçük ve ekibi tarafından JİTEM'e girmesi yönünde baskı yapıldığını da öne sürmüştür. Bunların yanı sıra, bir itirafçı Özden'in çatışmada ölmediğini iddia etmiş ve Özden'in emrinde çalışan askerlerden biri "Komutanımızı yanındaki asker öldürdü" açıklamasında bulunmuştur. Diyarbakır Jandarma Bölge Komutanı Tuğgeneral Bahtiyar Aydın 22 Ekim 1993 tarihinde Lice Asayiş Bölük Komutanlığı binası önünde vurularak öldürülmüş, her ne kadar önceleri suikastın PKK tarafından gerçekleştirildiği duyurulsa da JİTEM'in koordine ettiği Yüksekova Çetesine yönelik soruşturma kapsamında sorgulanan bir JİTEM elemanı ifadesinde Aydın'ın JİTEM tetikçileri tarafından öldürüldüğünü söylemiştir. Ergenekon soruşturması için ifade veren "Deniz" kod adlı gizli tanık, Aydın'ın bir asker tarafından öldürüldüğünü, cinayeti işleyen askeri de başka bir askerin öldürdüğünü söylemiştir. Türk Genelkurmayı ise hala ısrarla bu cinayetlerdeki JİTEM izlerini reddetmektedir.⁵²

JİTEM'in Kürdistan'daki toplu katliamlarına bir örnek olan Güçlükonak katliamı bu örgütün rutin icraatlarından biri olması itibarı ile tipiktir. Ocak 1996'da içerisinde 11 köylünün bulunduğu bir minibüs Şırnak'ın Güçlükonak ilçesinde bir JİTEM grubu tarafından durdurulmuş ve kurşun yağmuruna tutulup cesetleri yakılarak katledilmiştir. Olayın hemen ardından Genelkurmay Başkanlığı, saldırının bir PKK eylemi olduğunu ilân ederken PKK ise bu olayı üstlenmemiş ve ilgilerinin olmadığını açıklamıştır. Katliamın devlet güçleri tarafından işlendiğine dair birçok iddia atılırken, olaydan 13 yıl sonra dönemin İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanı Adnan Ekmen, Yeni Aktüel dergisine verdiği bir röportajda; katliamı JİTEM'in gerçekleştirdiğini itiraf etmiştir. Ekmen, vücutları elbiseleri ve üzerlerindeki tüm malzemeler yanarak kül olan 11 kişi-

52-Gizli tanık: Tuğgeneral Bahtiyar Aydın'ı Asker Vurdu, O Askeri de Başka Bir Asker Öldürdü, <http://www.tumgazeteler.com/?a=4873676>

nin tümünün kimliklerinin sapasağlam ve askerin elinde çıktığını ve görüştüğü bir korucu başının da katliamı JİTEM'in gerçekleştirdiğini söylediğini belirtmiştir. Ekmen, Güçlükönak Katliamının yaşanmasından bir gün sonra Avrupa Parlamentosu'nda Yeşiller Partisi ve sosyalistlerin verdiği ve PKK'nin ateşkesine Türkiye Devleti'nin ne cevap vereceğinin sorulacağı karar tasarısının görüşülecek olmasına dikkat çekmiştir. Türkiye; Avrupa Parlamentosu'na PKK'nin Güçlükönak Katliamı ile ateşkesin bozulduğunu öne sürmüştü. Adnan Ekmen, Ergenekon soruşturmasını yürüten savcılara çağrıda bulunarak isterlerse bildiklerini anlatacağını söylemiştir.⁵³ Ayrıca Güçlükönak Katliamı'nın gerçekleşmesinden yaklaşık altı ay sonra "Aydın ve sanatçıların oluşturduğu Barış İçin Bir Araya Çalışma Grubu" katliamın devlet güçlerince gerçekleştiği iddiasıyla Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuş, AİHM'de görülen dava sonucunda Türkiye "etkili soruşturma yürütmediği" için mahkum edilmişti. Ergenekon davası savcılarına gelen bir ihbar mektubunda toplu cinayetin sorumlusunun Ergenekon davası tutuklusunu Albay Mustafa Levent Göktaş olduğunun iddia edilmesi üzerine bu olay hakkında tekrar soruşturma açılmıştır.

Şemdinli'nin İyi Çocukları

İnsanlık tarihi 'demokrasi ile yönetilen' bir ülkenin ordusunun başında Genelkurmay Başkanı olan bir generalin suçüstü yakalanan bir katile "iyi çocuktur" diyerek sahip çıkmasını da JİTEM sayesinde gördü.⁵⁴ Yakın zamanda JİTEM adının gündeme geldiği en önemli olay 2005'te Şemdinli'deki Umut kitapevinin bombalanması oldu. 9 Kasım 2005 günü Seferi Yılmaz'a ait kitapevi JİTEM mensubu 3 kişi tarafından bombalanmış ve bir kişi ölmüştür. Olayın sorumluları astsubay başçavuş Ali Kaya, Özcan İlideniz ve itirafçı Veysel Ateş olay yerinde halk tarafından yakalanarak polise teslim edilmiştir. Olayların ardından TBMM'nin "iyi niyetli" Başkanı Bülent Arınç JİTEM'in varlığı konusunda boş yere açıklama yapılmasını istedi.

Şemdinli olayları hakkında Van Cumhuriyet Başsavcısı Ferhat Sarıkaya tarafından hazırlanan iddianamede olayın devlet görevlileri tarafından düzenlenen bir terör eylemi olduğu vurgulanmış, bunun yanı sıra dönemin Kara Kuvvetleri Ko-

53-"Güçlükönak Katliamını Derin Devlet Yaptı", *Yeni Aktüel*, <http://www.yeniaktuel.com.tr/tur102,184@2100.html>

54-"Büyükkanıt'tan İyi Çocuğa Beraat", <http://www.haber7.com/haber/20060601/Buyukaniti-iyi-cocuga-berat-vermis.php>

mutanı Yaşar Büyükanıt hakkında da bulaştığı suçlar ile ilgili bir dizi iddiada bulunulmuştur. Savcı Sarıkaya, iddianamesinde Büyükanıt'ın katillerden astsubay Ali Kaya için, 'Tanırım, iyi çocuktur' sözleriyle adli yargıyı etkilemeye teşebbüs ettiğini Diyarbakır'da 7. Kolordu'da görev yaptığı sırada suç işlemek amacıyla çete kurduğunu da öne sürdü. Yaşar Büyükanıt hakkında soruşturma talebi Genelkurmay tarafından reddedilirken savcı Ferhat Sarıkaya Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun 20 Nisan 2006 günü almış olduğu kararla meslekten tard edildi. Kurulun 5 hukukçu üyesi ve dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek savcının ihracı yönünde oy kullanmıştır. Buna rağmen mahkeme katilleri 39'ar yıl hapis cezasına çarptırılmış, akabinde yargılamayı yürüten mahkeme üyeleri gene HSYK tarafından bu mahkemeden alınarak başka yerlere gönderilmiştir. Bu karar daha sonra Yargıtay'ın önüne gelmiş ve Yargıtay tarafından olayda askeri yargının görevli olduğu gerekçesiyle bozulmuştur. Üyeleri değiştirilen mahkeme tarafından da bu görevsizlik kararına uyularak dosya askeri ceza mahkemelerine gönderilmiştir. Sivil mahkemenin ağır cezalara çarptırdığı sanıklar, askeri mahkeme tarafından ilk celsede serbest bırakılmışlardır.⁵⁵

JİTEM'in Üstünü Kapatma Davaları

Kürdistan'da işlenen insanlık dışı suçların bir kısmını yargılamak zorunda kalan devlet, soruşturmaların yukarılara taşmasını engellemek için işlenen suçlardan en aleni olanları ayıklayarak kimi alt düzey subayları mahkeme önüne çıkardı. Bununla devlet aslında JİTEM'in üstünü kapatarak kamuoyunda oluşan derin imaj kaybını tazelemeyi amaçladı. Cizre Jandarma Alay Komutanı Cemal Temizöz, JİTEM'in Şırnak bölgesi komutanı olarak görev yaptığı yıllarda işlediği cinayetlerin açığa çıkması üzerine 23 Mart 2009 günü tutuklandı. Bu olayın öncesinde Cizre'nin Kuştepe köyünde faili meçhul cinayet iddiaları hakkında yapılan kazı çalışmaları sonucu 20 kemik parçası bulunmuş ve soruşturma kapsamında eski Cizre Belediye Başkanı Kamil Atak ve oğlu tutuklanmıştı. Olay hakkında gözaltına alınan kişilerin ifadelerinde Temizöz'ün adı geçmekteydi. 2009 Temmuz ayında açıklanan 104 sayfalık iddianamede Cizre'deki 20 cinayetten sorumlu tutulan Temizöz'ün yargılandığı ve hakkında 9 kez ağırlaştırılmış müebbet hapsi istenen dava hala devam ediyor. Söz konusu dava dosyasına göre işlenen cinayetler JİTEM, özel tim, korucu, itirafçı ve Hizbullah tetikçilerinin eşgüd-

55- "Şemdinli Sanıkları Serbest", <http://www.medyafareasi.com/haber/9527/guncel-flas-semdinli-saniklari-serbet-tutuklu-astsubaylar-tahliye-oldu.html>

münde organizeli olarak işlenmiş ve tüm bu suç örgütleri subaylar tarafından yönlendirilmiştir.⁵⁶ 1990'lı yıllarda Diyarbakır ve çevresinde 8 kişi'nin kaçırılarak öldürülmesi ile ilgili başlatılan soruşturmalarda, 'Yeşil' kod adlı tetikçi Mahmut Yıldırım, JİTEM tetikçisi Abdülkadir Aygan ve Albay Abdülkerim Kırca'nın aralarında bulunduğu 8 kişi olaylardan sorumlu tutuldu. 1992'de açılan hazırlık soruşturmaları 13 yıl sonra yani 2005'te sona erdi ve Diyarbakır Cumhuriyet Başsavcılığı 8 dosyayı birleştirerek dava açtı. Görevsizlik kararları nedeniyle 2009'a kadar askeri ve sivil mahkemeler arasında gidip gelen 8 cinayetle ilgili dava hala açılabilmiş değil.⁵⁷

Her Soykırım Girişimi Amacına Ulaşamaz!

2011'li yılların Türkiye'sinin yaşadığı sorunların temeli, 1920'lerde atıldı. Dünya yüzeyinde bir dili yasaklamayı ve bir ulusun varlığını inkâr etmeyi bugüne dek 'başarabilmiş' veya böyle bir 'başarıda' ısrar etmekte cüret eden tek devletin Türkiye Cumhuriyeti olduğu düşünülürse bu ülkenin realitesi biraz anlaşılır.

Savaşın sürdüğü dönemde ortalama günlük 10 ile 20 arası insanın yaşamını yitirdiği Kürdistan sorununun çözümü çok mu güç? Türkiye ve Kürdistan'ı kan gölüne çeviren ve emperyalizmin oyun bahçesine dönüştüren bu sorunu Türk ve Kürt halkları kendi aralarında çözme yeteneğinden çok mu uzak? Bu ülkede bu çözümün şeklini düşünecek denli vicdanlı ve aydın kafalı insanlar yok mu? Neden diğer onlarca, yüzlerce ülke ve toplum gibi bu coğrafyada da ulusal/etnik sorunlar çözülememiştir? Türk devletinin elitleri Kürt soykırımından bir sonuç alamayacaklarını bunca deneyimlerinden sonra öğrenemeyecekler mi? Kuşkusuz bu soruların yanıtı olumludur. Ancak ülkenin savaş batağında çırpınmasını isteyen bir ordunun varlığı, çözümsüz olmayan bu sorunun sona erdirilmesini engellemektedir. Yani denilebilir ki, bugün Türkiye'nin en büyük sorunu Kürt ulusal hareketi değil, aslında generallerdir. İktidarları sürsün diye, savaşlar çıkartan, sorunların devamında ısrar eden ve aptallaştırdıkları yığınların şizofrenik desteği ile kudretleri artan generaller!

Demokrasi dünyanın her tarafında kabul edilebilir bir tanımla, doğuştan gelen haklara saygı gösterilmesi rejimidir. Etnik kimlik, dil, din ve benzeri unsurlar ile

56-Cizre Jitem davası devam ediyor, http://chd.org.tr/haber_detay.asp?haber ID=442

57-Aygan'a tutuklama kararı, <http://www.stargazete.com/guncel/-jitem-davasinda-aygan-a-tutuklama-karari-haber-311706.htm>

sonradan edinilen, düşünce ve kendini ifade etme özgürlüğü ile cinsel tercih gibi kavramların korunmasıdır. Ve Türkiye bir ucu ‘demokrasi kalesi olan Avrupa’ya dayanan bir ülkedir! Ankara rejimi görünürde demokrasinin bu tanımını kabul etmiştir! Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri bu tanımın koruduğu haklara saygı göstereceklerini onlarca uluslararası anlaşmayla teyit etmiştir. Bağlayıcı kararlara imza atmıştır. ‘İnsani haklara saygı gösterme’ karşılığında ‘uygar dünya topluluğuna’ dahil olmuştur.

Ancak Ankara rejimi, tüm bağlayıcı imzalarına rağmen uygulamada tamamen karşıt bir politika izlemiştir. Bununla yetinmemiş, ‘dünyanın uygar uluslarını da suçlarına ortak etmiştir.’ Ve insanların hiç bir koşulda devredilemez, ertelenemez haklarını 87 yıldan bu yana ısrarla ve çeşitli kılıflar altında en hafif deyişle ihlal etmiştir. ‘Uygar uluslar’ sadece zaman zaman Anadolu sınırlarını taşarak kendi çıkarlarını da kızıla boyayan kanla karşılaştıklarında, bu vazgeçilmez müttefiklerini uyarma dışında bir şey yapamamışlardır.

Türk Devleti 2000’li yılların ilk çeyreğinde, Avrupa ekonomik ve siyasal birliğine tam üye olma aşamasına gelmiştir. Avrupalı müttefikleri yıllardan bu yana sabırla insan hakları ihlallerini izledikleri, hatta zaman zaman silah, cephane ve ekonomik yardımlarla destekledikleri Ankara’da ki müttefiklerini hiç olmazsa yüzeysel bir takım değişiklikler yapması için uyarmaktadır. Türkiye’nin imajında yapılacak değişiklikler Avrupa’nın kendi vicdanını rahatlatması ve kamuoyunun ikna etmesi için önemlidir.

AB’li müttefikler, Türk politikacılara, ‘demokratikleşme konusunda hiç olmazsa niyet gösterin’ diyecek kadar kredi açmıştır. Ve Erdoğan veya Abdullah Gül veya diğer dönemsel başbakanlar, ülkelerindeki tüm ‘sivil güçlerin’ desteğini arkasına alarak, sebatkâr müttefiklerine defalarca bu değişikliği gerçekleştirme sözü vermiştir. Türk ticaret sermayesi dahil, birçok kesim Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üye olmasını selamlamış ve Avrupalı olacağı günü sabırsızlıkla beklemiştir. Batı başkentleri de Ankara’dan gelecek, ‘demokratikleşme’ sinyaline kulaklarını dikmiştir. Bu beklentiler ne zaman Türkiye’de siyasi atmosferi olumlu etkilemeye başladıysa, generallerin Kürdistan dağlarına yığıldığı asker cenazeleri akmaya başlamış, akıl yoksunu sokaktaki şovenizm ‘intikam’ sloganları ile sözü namlulara devretmiştir. Kürtlerin ateşkesleri ve sebatlı yaklaşımları, Başbakan Erdoğan’ın ve MGK toplantısından sonra yani en yetkili ağızlardan “tek devlet, tek bayrak, tek bayrak, tek dil” duvarına çarpmıştır.⁵⁸ DTK’nın yılın son günlerinde Diyarbakır’daki çalıştayında

58-“MGK’dan tek dil açıklaması”, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/16644387.asp?gid=373>

dile getirdiği ‘demokratik özerklik’ gibi asgari talepler ilan edildikten hemen sonra Genelkurmay’ın “ordu tekli cumhuriyetin koruyucusudur ve bu taleplerin tümüne karşıdır” mealindeki bir muhtıra ile siyasete müdahale etmiştir.⁵⁹

AB sürecinde AKP ile danışıklı olarak “siyaset dışına çekilen” Ergenekon operasyonlarında ‘suça bulaşmış subaylarını’ cumhuriyetin yeniden yapılanmasına feda eden Türk ordusu Kürt talepleri söz konusu olduğunda oyun dışına çıkarak dışlerini göstermiştir. Ve 3 yılda Kürt sorununu çözecek açılımlarına 3 ayrı isim takan AKP iktidarı askerin siyasete müdahale etmesine ses bile çıkaramamıştır. Askerler Avrupa demokrasisi geleneğinde sadece memurdurlar. Siyaseti yönetemez, savaş çıkarmaya da karar veremezler. Savaşları başkaları çıkarır, onlar sadece kendilerine gösterilen hedefleri saf dışı eder. Düzenin sahibi değil, bekçisidirler. Oysa Türk generalleri, düzenin bekçisi değil, sahibi veya en azından en önemli ortağıdır. Bunun ebediyen böyle kalmasını istemektedirler. Ve bunun için yeterince güçleri vardır. Kürdistan’da sürdürdükleri bir savaş ve hoyratça kullandıkları bir zor aygıtına sahiptirler. Kendi adlarına ülkeyi yönetenlerin Avrupa’ya verdiği sözler onların sorunu değildir. Çünkü Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne girmesi şekli de olsa ülkeye ‘demokrasiyi’ dayatacaktır. Oysa dengeler şekli demokrasiyi bile kaldıramayacak denli hassastır.

Son yıllarda Kemalizm’in giderek güç kaybına uğraması ile Türk siyasi elitinde bir parçalanma söz konusu oldu. Ordunun merkezinde yer aldığı ve Kürt sorununda soykırım yöntemlerinde ısrar eden ulusalcı/milliyetçi kesim, dünyanın geldiği aşamada onları Türkiye’yi küçültmekle suçlayan yeni bir ılımlı İslamcı milliyetçi elit karşısında geriledi. AKP iktidarında temsil edilen ve global güçler tarafından desteklenen bu yeni iktidar eliti her ne kadar, Türkiye’nin büyümesi önünde engel olan başta Kürt ulusal sorunu ve diğer kimi önemli konularda geleneksel politikayı yumuşatmaktan yana görünse de hala tümüyle zamana yayılmış soykırım siyasetinden tamamen vazgeçmiş değil. Özellikle ordunun hala Kürt sorununda tek inisiyatif merkezi olma rolünde ısrar etmesi yeni global güçlerin Türkiye şubesi olan AKP rejiminin niyeti varsa bile paradigmatal açılıma gitmesini engelleyen bir tehdit olarak duruyor. Dolayısı ile Türkiye Cumhuriyeti tarihinde AKP ve önceki siyasi iktidar ve hükümetlerin zaman zaman “Kürt sorununu çözme girişimleri” hep ordunun inisiyatifinde güdük kaldı ve ordu da bildiği tek yöntemi yani ‘zor’u bir diğer deyimle zamana yaydığı bir soykırımı uygulama dışında bir yöntem benimsemedi.

59-“TSK’dan ‘İki Dil’ Açıklaması”, Radikal gazetesi, 17 Aralık 2010

Bunun sonucunda Kürtler dışındaki Türkiye halkları ordunun istediği ve verdiği kadar demokrasi ile yetinmek zorunda kalmaktadır ki, bu rejimin de adı ancak, ‘generaller demokrasisi’ olabilir. Ancak Kürtler buna itiraz ediyor! Kürt tarafının AB’nin Kopenhag siyasi kriterleri ile de uyuşan ‘demokratik özerklik’ projesi bir anlamda Türk siyasi sisteminin Kürdistan’da uyguladığı zamanaşırı soykırımının noktası da oluyor. Türk devletinin isterse bile günümüz dünyasında uygulama şansı ve imkânı bulamayacağı zamanaşırı fiziki soykırımı Kürtleri uzun vadede politik ve kültürel olarak asimile etme şeklinde bir konsepte evireceği de anlaşılmaktadır. Türk tarafı “çözüm sürecinde” masada elini güçlendirmek için sadece Kürtlere uygulanan baskıların gevşetilmesinden bahsetmektedir. Ankara’nın planlarında Kürtlerin farklılığından kaynaklanan haklarının iadesine dair bir vurgu yoktur. Bu nedenle de Türk elitinin gerek hükümet gerekse ordunun Kürt tarafının özerklik talebine verdikleri yanıtta şiddetli bir “resmi dil” karşıtlığı vardır. Kültür boyutu ile dilin kullanımına karşı çıkan Ankara rejimi, politik boyutta da siyasi özerkliğe karşı çıkmaktadır. Bu boyutu ile aslında Kürtlere hiçbir şey vaat etmemektedir. Aslında devletin söylediği şey “fiziki kırımdan vazgeçtik, siz de kültürel kırıma razı olun” anlamına gelmektedir.

‘İnsan Irkının Islahı’: Öjeni Düşüncesi ve Soykırım

G. Gürkan Öztan

Holocaust salt bir Yahudi Sorunu ve yalnızca Yahudi tarihinin bir olayı değildi. Holocaust bizim modern mantıklı toplumumuzda, uygarlığımızın yüksek sahnesinde ve insanoğlunun kültürel zaferinin zirvesinde doğmuş ve uygulanmıştır ve bu nedenle toplumun, uygarlığın ve kültürün bir sorunudur
(Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, s. 5)

‘Üstün Irk’ın Peşinde Sahte Bir Bilim

19. yüzyılın sonları, tüm dünyada ciddi sosyo-politik değişimlerin yaşandığı oldukça çalkantılı bir döneme denk düşer. Taşların yerinden oynadığı, hayal kırıklıkları ile umutların birbirine karıştığı bu atmosferde bilim, insanlığın ‘düzenli’ olduğu varsayılan ‘gelişim’ serüveninde tüm dertlere deva olma iddiasındadır. İnsanların fiziksel özelliklerinin, karakterinin ve eğilimlerinin ‘doğa’ tarafından belirlendiği ve ırklarına bakarak tüm bu özelliklerin kavranabileceği iddiasının geçerli olduğu bir zaman diliminde, ‘kalıtsal’ olarak tekrarlananı ortaya çıkarmak; ‘doğanın gizemini’ ve ‘medeniyetin şifresini’ keşfetmekle eş anlamlı görülmüştür. Beşeriyeti tıbbi müdahaleleri içeren nüfus politikaları aracılığıyla bilhassa ‘irsi’ kaynaklı biyolojik (ve elbette ruhsal) hastalıklardan kurtarmak ve ‘kaliteli nesiller’ yaratmak, güvenli ve sağlıklı bir geleceğin inşasını mümkün kılan temel ön şart olarak görülmektedir. Modern devletler, ‘milli menfaatler’ uğruna kutsadıkları bilimin ‘yanılmazlığı’na sarılmış; sıkı bürokratik ağlar kurarak ve bu sayede sağlık hizmetlerini standartlaştırarak yurttaşlarının bedenleri üzerinde gündeliği kapsayan iktidar pratikleri kurmaya başlamıştır. Artık tıbbi terimlerle ve hatta tıbbın yöntemlerine öykünerek, sosyolojik açıklamaların ve politik projeksiyonların dillendirildiği bir döneme girilmiştir ve ‘ırk hijyeni’ ile ‘tıbbi

analojiler', entelektüel camiada popülerleşen Sosyal Darwinist ideolojinin vasıtaları oluvermiştir. Toplumsal yaşamda ancak şartlara uyum sağlayabilen, mücadele etme/savaşma kapasitesine sahip 'güçlüler'in ayakta kalabileceğini, 'zayıflar'ın ise yok olmaya mahkum olduklarını savunan ve 'doğal seleksiyon' tezini toplumsal platforma taşıyan Sosyal Darwinist paradigmanın bir uzantısı olan öjeni düşüncesi, tam da bu tarihsel bağlamda doğmuş ve 'bilim çevreleri'nde rağbet görmüştür. Kökeni "kalıtsal olarak asil", "eksiksiz doğan" anlamındaki Yunanca *eugenes*'den gelen öjeni (soy-arıtımı) sözcüğünü referans alan düşünce sistemi, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batı dünyasından başlayarak ülkelerin gelecek tahayyülünde değişen dozlarda belirleyici olan sahte bir bilimdir. Esasen toplumu 'sağlıksız/kalitesiz' unsurlardan kurtararak 'mükemmel' ve 'üstün' insanlardan müteşekkil bir 'bütün' yaratma hedefini güden öjenizm, nüfus kontrolünden 'toplumsal hijyen'e, kamu sağlığından cinsellik eğitime kadar geniş bir yelpazede pratik sonuçlar doğurmuştur.¹ Öjenistlerin büyük ilham kaynağı Francis Galton, ilkin 'ırk ve kalıtsallık' üzerine fikirlerini *MacMillan's Magazine'de* sıralamış ve burada yayımlanan makalelerini *Hereditary Genius* (1869) adlı kitapta toplamıştır. *Inquiries into Human Faculty and its Development* ismini taşıyan 1883 tarihli eserinde ise Galton, 'beşeriyetin biyolojik gelişiminin bilimi' sıfatıyla öjeni terimini kullanmıştır.² Çok geçmeden öjeni başlığı, Galton'a atıfla akademik çevrelerde rağbet edilen, üzerinde tartışılan bir konu oluverir. Devletin 'nüfusun kalitesi'ni artırmak ve alkolizm, ırklar arası evlilikler, eşcinsellik gibi 'bozucu unsurları' bertaraf etmek maksadı ile 'bilim dünyası'yla işbirliği yapması ve 'özel alan'a müdahale etmesi fikri, bahsi geçen tartışmalarda varılan ortak noktalardandır.

Aşağıdaki satırlarda toplumsal mühendislik heveslerini kabartan sahte bilim öjenizmin temel savlarından ve siyasal pratiklerde büründüğü hallerden bahsedilecek. Ağırıklı olarak Nazi Almanyası örneğinde öjenik perspektifin vardığı sonuçlar ve 'aşırı uç soykırım' irdelenecek. Fakat bu bağlamda ekseriyetle es geçilen bir hususun bir kez daha vurgulanmasında yarar var; literatürde örneklerine rastlanan ve Nazi Almanyası'nı 'istisna' olarak değerlendirip diğer coğrafyalardaki öjenik politikaları meşrulaştırma eğilimi gösteren ifadelere dikkat etmek elzemdir. İlerleyen satırlarda değinileceği üzere öjenizm, ne sadece Almanya ile ne de Almanya'nın Nazi dönemi ile sınırlıdır. Sosyo-politik bir dizi unsurun 'çakışması' ile soykırım faciası Almanya'da yaşanmıştır ancak Bauman'ın yorumladığı gibi

-
- 1- G. Gürkan Öztan, "Türkiye'de Öjeni Düşüncesi ve Kadın", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 105, 2006, ss. 265-282
 - 2- B. M. Adams, *The Welborn Science Eugenics In Germany, France, Brazil and Russia*, Oxford University Press, 1990

böylesine korkunç bir toplumsal mühendislik o zaman da başka yerlerde karşımıza çıkabilirdi keza bugün de çıkabilir. Dolayısıyla *Holocaust*'u sadece Yahudi tarihinin üzüntülü bir parçası ya da 'insanlığın anlık sapkınlığının bir ürünü' olarak değil tarihsel perspektifte, modernizmin geldiği noktada bilimsel retoriğin ve ona eşlik eden hukuksal düzenlemelerin meşrulaştırma zemini kılınarak 'ırk ve üstünlük' temelli toplumsal mühendisliklerde kullanılması çerçevesinde düşünülmesi daha faydalı olabilir. Öyle ki insan için 'biyolojik mükemmellik' ve 'steril gelecek' arayışları, bilim kanadında genetik mühendisliğinin ve pratikte kapitalistleşen sağlık kurumlarının kollarında sürmektedir.

I. Dünya Savaşı Sonrası Popülerlik Kazanan Öjenizm ve Temel Savları

'İrk hijyeni' peşinde koşan derneklerin ve akademik birimlerin kuruluşuna 20. yüzyılın hemen başlarında rastlanır. Almanya'da 'İrk Hijyeni' (1905) ve Britanya'da 'Öjeni Eğitim Derneği'ni (1907) takiben orta ve güneydoğu Avrupa'da peşpeşe 'öjeni dernekleri' zuhur eder. Büyük savaştan önce Prag, Viyana (1913) ve Budapeşte'de (1914) benzer dernekler faaliyete geçmiştir dahi.³ Fakat öjenizmin sosyo-politik bir proje olarak devletler katında popülerlik kazanması, I. Dünya Savaşı sonrasına rastlar. I. Dünya Savaşı, tahminlerin çok ötesinde tahripkâr olmuş; genç-yaşlı çok sayıda insan ya yaşamını yitirmiş ya da kalıcı hasarlarla ve bin bir meşakkatle hayatını idame ettirmek zorunda kalmıştır. Savaşta kaybedilen 'kaliteli' nüfusu yeniden inşa etme ve harbin biyolojik etkilerini silme hedefi, iki savaş arası dönemin öjenik deneylerinin ve uygulamalarının meşrulaştırılma zeminidir. Devletler, kalkınma ve uluslararası prestij için istatistiksel verilerle dolu, kapsamlı nüfus politikaları hazırlatmışlardır. Örneğin sömürgeleri olan devletler için öjenik politikalar, iki savaş arası dönemde 'nüfusun kalitesi'ni arttırmak kadar emperyal nüfuzu idame ettirme aracıdır. 1. Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika kıtalarının birçok bölgesinde 'diğer renklere mensup ırklar'daki nüfus artış oranı, 'beyaz ırklar'daki çoğalma katsayısını geçmiştir. Müttefiklerin düşmanlarına karşı cepheye sürdüğü 'beyaz ırktan olmayanlar', savaşta modern silahları kullanmayı da öğrenmişlerdir ve Batılı siyasetçilerin nazarında bu durum, 'beyaz Avrupa'nın başına yeni sıkıntılar açabilecektir. I. Dünya Savaşında mağlup olan

3- M. Turda ve J. P. Weindling, "Eugenics, Race and Nation in Central and Southeast Europe, 1900–1940: A Historiographic Overview", *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, Central European University Press, 2007, s.2-3

devletler için ise öjenik nüfus siyaseti, ekseriyetle mevcudiyetin teminatı, yitirildiği düşünülen ‘ulusal onur’un telafisi ve belki de rövanşı alma umudu olarak görülmüştür. Elindeki fiziksel imkânlarına, müttefikler tarafından el konmuş Almanya ya da savaşta kendisine vaat edilenleri alamamış İtalya gibi ülkeler, hayal kırıklığına uğramış halkı, ‘ulusal kalkınma’ fikri etrafında harekete geçirmek için emperyal arzularla iç içe geçmiş etnisist temaları ön plana çıkarmışlardır. Tüm bunlara ilaveten ABD’de sahte bir ‘bilim’ olarak öjeni, alt sınıfları ve göçmenleri hedef almış; zaman zaman ülkeye girmeye çalışan göçmen kitlelerinin önlenmesi için de kullanılmıştır. ABD’de 1924 Nisanında yürürlüğe giren (ve 1965’e kadar feshedilmeyen) göçmen yasası, öjenik kaygılarla ve “Amerika, Amerikalı tutulmalıdır” düsturu çerçevesinde hazırlanmıştır.⁴ İngiltere örneğinde ise sosyal teorinin bir parçası haline gelen öjeni, Donald MacKenzie’nin saptamasıyla sınıfsal bir fenomendir ve profesyonel orta-sınıfın toplumsal yerini meşrulaştırmak ve muhafaza etmek üzere tatbik edilmiştir.⁵ ‘Bilimsel ırkçılığın’ ani yükselişi, antropolojinin ırkçı ve emperyal amaçlara uygun olarak yeniden yorumlanması, 1930’lu yıllarda özellikle Almanya’dan Japonya’ya, İtalya’dan Türkiye’ye dünyanın pek çok ülkesinde devlet siyasetinin bel kemiğini oluşturmuştur.⁶

Bahsedilen atmosferde öjenik politikaların literatürde genel hatlarıyla ‘olumlu’ ve ‘olumsuz’ öjeni başlıkları altında sınıflandırıldığı ifade edilebilir.⁷ Öjeni üzerine kalem oynatan, bilimsel çalışma yapan isimlerin bir kısmı yalnızca ‘olumlu öjeni’yi savunurken, kayda değer bir bölümü ‘olumsuz öjenik politikalar’ın da taraftarı olmuştur. ‘Olumlu öjeni’, irsi olarak ‘üstün/kaliteli’ görülenlerin bir başka deyişle çocuk sahibi olmaya ‘elverişli’ olarak nitelendirilenlerin çoğalmalarının siyasal iktidar marifetiyle teşvik edilmesidir. Evlenmeye karar veren çiftler, müstakbel eşlerinin (ve hatta onların atalarının) kalıtsal bir rahatsızlık taşımadığı konusunda emin olmalıdır. Ancak bu şartla evlenilebilir. Evli kadın ve erkek, ‘bilimsel’ açıdan ‘sağlıklı’ ise çok sayıda çocuk sahibi olmalı ve onlara da en iyi şekilde bakmalıdır. Fakat bakım işi artık ‘profesyonel’ hale gelmiştir ve bu doğrultuda ‘modern yol göstericiler’e ihtiyaç vardır. Devlet iktidarı, öjenistlerce tüm bu süreçlere dahil olmalıdır. Hal böyleyken ‘saf ırktan sağlıklı çiftler’in verimliliğini

4- D. J. Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, Alfred A. Knopf, New York, 1995, s. 97

5- D. MacKenzie, “Eugenics in Britain”, *Social Studies of Science*, Vol. 6, No: 3/4, 1976, s. 501, 505-512

6- Bkz. G. G. Öztan, “Türkiye’de Öjeni Düşüncesi...”; M. Turda ve J. P. Weindling, “Eugenics, Race and Nation...”

7- D. MacKenzie, “Eugenics in Britain”...

arttırmak amacıyla devletin sosyal yardım fonları tahsis etmesi, çiftlere değişen oranda ‘çocuk aylığı’ bağlanması, vergi kolaylığı getirmesi, hatta yeni iş ve barınma imkânları temin etmesi, genellikle ‘olumlu öjenik uygulamalar’ arasında listelenir. Öjeni literatürünü içinde üreme için beklenen şartları karşılamış olmasına rağmen evlenmeyenleri, bekârlıktan caydırmak niyetiyle ek vergiyle yükümlü kılınmalarını ‘yerinde bir önlem’ biçiminde savunan görüşlere de rastlanmıştır. Bunların dışında ‘ırk sağlığını korumak’ ve işgücü ‘verimliliği’ni arttırmak amacıyla bulaşıcı hastalıklar ve bağımlılık yapan maddelerle mücadele etme fikrinin yine aynı başlık dahilinde birçok ülkenin siyasal iktidarlarınca paylaşıldığı not edilmelidir. Verem, sıtma gibi rahatsızlıkların yanı sıra doğrudan üreme faaliyetinin bir parçası olan cinsel yolla bulaşan hastalıklar üzerinde ayrıca durulmuş; bilgilendirici nitelikte kapsamlı kampanyalar hazırlanmıştır. Öyle ki gerçekten de bilhassa bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde özellikle Batı ülkelerinde kayda değer başarılar elde edilmiştir. Zikredilen başlıkların bir kısmı, ABD’den Kıta Avrupası’na farklı coğrafyalarda değişen oranlarda tatbik edilmiştir. Hatta İsveç ve Finlandiya’da öjenik politikalar, 1970’li yılların ortalarına kadar yürürlükte kalmıştır.⁸

‘Olumsuz öjeni’ ise kalıtsal olarak “cılız ve hastalıklıların” doğumlarını sınırlandırmayı ve hatta bu özellikleri taşıyanların toplumdan dışlanmasını içerir. Bu çerçevede öncelikle nüfusun ‘kalitesi’ni bozma ihtimali olanların evlenmesine ve çocuk sahibi olmasına resmi makamların engel olması talep edilir. Evlilik öncesi yasal düzenlemelerle ‘kalıtsal rahatsızlığı’ taşıması muhtemel kadın ve erkeklerin ‘sağlıklı’ ve ‘güçlü’ karşı cinslerle evlenip aile kurmaları yasaklanır. Irklar arası beraberlikler ve bu beraberliklerden doğan çocuklar da hoş karşılanmaz; öyle ki melezler, ‘aşağı’ sayılan ırklardan ‘üstün’ ve fakat ‘üstün ırklar’dan da ‘aşağı’ sayılmıştır. Bu nedenle öjenik politikaların sert uygulandığı ülkelerde, farklı ırklardan yetişkinlerin evliliği önünde hukuki ve pratik engeller çıkarılır. Ancak öjenizm savunucularının azımsanmayacak bir kısmı, çoğalmanın kurallara tabi kılınmasına dair gündeme alınan önlemlerin ‘yeterli’ olmadığını savunmuştur. Zira bahsi geçen tedbirler, ‘sağıksızlar’ın üreme ihtimalini sadece belirli mekanizmalarla sınırlandırmakta ancak tamamen sıfırlamamaktadır. Bu eksende ırkın ‘saflığını’ ve ‘üstün nitelikleri’ni korumak adına alkoliklerden şizofrenlere, bedensel engellilerden sağır ve dilsizlere kadar birçok kişinin toplumdan tecrit edilmesi önerilmiştir. Fakat tecrit düzenlemesi de ‘kati sonuç’ doğurmaz, tecritten her zaman kurtulma

8- Bkz. G. Broberg ve N. Roll-Hansen, *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Norway, Sweden, Denmark and Finland*, Michigan State University Press, 2005

olasılığı vardır ayrıca böyle bir planlama ciddi ölçüde ek maliyetlere yol açacağından idarecilerce şüphe ile karşılanmıştır. Hal böyleyken kısırlaştırma daha pratik ve kesin bir çözüm olarak gündemde tutulmuştur. Tam da bu noktada özellikle iki savaş arası dönemde kısırlaştırma operasyonları üzerine yazılmış geniş bir literatürün mevcut olduğu hatırlatılmalıdır. Literatürün içinde doğrudan ‘tıbbi yöntemler’in tartışıldığı bir bölüm vardır; ama daha hacimli yer tutan propagandif metinlerdir. Bu metinlerde halka kısırlaştırılmanın ‘ne kadar kolay’ ve ‘risksiz’ bir işlem olduğu pervasızca anlatılmıştır.

Öjenizmde Uç Nokta: Nazi Almanyası

Öjenik politikaların en şedit ve gaddarca uygulandığı ülkenin Hitler dönemi Almanyası olduğunu biliyoruz. Sahte bilim olarak öjeni düşüncesi, Nazilerin elinde Ari ırk saplantısına ve sonucu kitlesel kısırlaştırma operasyonları ile soykırıma kadar giden felaketler silsilesi yaratmıştır. Hitler’in ve Nazi kadrolarının zihninde uç noktalara varan öjenizmin, I. Dünya Savaşı öncesinde ve Weimar Almanyasında (1919-1933) kökleri vardır. Alman bilim dünyasının Sosyal Darwinizm ile tanışması, aslında 19. yüzyılın sonlarına rastlar. İngiliz ve Amerikan öjeni çevreleri, bu tanışmada önemli bir yer tutar.⁹ 20. Yüzyılın başlarında bilhassa ABD’deki öjenik literatürü ve önerileri¹⁰ izleyen bazı Alman biyoloji uzmanları ve psikiyatristler, Sosyal Darwinizm’in ve öjeninin bilim camiasında popülerleşmesinde ve meşruiyet kazanmasında etkili rol oynamıştır. Bu ekseninde Galton’un kavramlarını benimseyen ırkçı biyolog Ernst Haeckel’in (ki Nazilerin ‘politik biyolojisi’nin oluşumunda ilham kaynağıdır) ve Sosyal Darwinist Doktor Alfred Plötz’ün Alman öjeni düşüncesinin gelişmesinde kilit roller üstlendiği not edilmelidir.

9- P. H. David, J. Fleischhacker, C. Hohn, “Abortion and Eugenics in Nazi Germany”, *Population and Development Review*, Vol. 14, No: 1, 1988, s. 98

10- Amerika Birleşik Devletlerinde 20. yüzyılın ilk çeyreğinde öjenik yazın ve faaliyetler oldukça popülerdir. Amerikan Öjeni Cemiyeti 1922’de ülkenin ileri gelen öjenistleri tarafından kurulmuş ve çok sayıda göçmenlik karşıtı kitap, makale üretmiştir (bkz. N. Ordover, *American Eugenics: Race, Queer Anatomy and the Science of Nationalism*, University of Minnesota Press, Minneapolis-London, 2003, s. 33). Ayrıca yine aynı dönemde, beyaz Amerikalıların siyahî Amerikalılar ile karışmasına ve çocuk sahibi olmasına itiraz eden ve bunu sözde bilimsel bulgulara dayandıran dernekler zuhur etmiştir. ABD özelinde öjenik kaygılarla uygulanan evlilik yasakları ve hapishanelerde tutulanları da içeren kısırlaştırma operasyonları azımsanmayacak rakamlara ulaşmıştır. 1930’lar Amerika’sında zorunlu kısırlaştırma 27 eyalette uygulanmıştır. (ayrıntılı bilgi için bkz. E. Black, *War Against Weak: Eugenics and America’s Campaign to Create a Master Race*, Basic Books, 2004; F. V. Nourse, *In Reckless Hands: Skinner v. Oklahoma and the Near-Triumph of American Eugenics*, W. W. Norton & Company, 2008)

I. Dünya Savaşı ertesinde Alman entelijansiyası, büyüyen sorunların çözümünde ve geleceğe dair artan umutsuzluğun giderilmesinde öjenik önlemleri içeren ‘bilimsel reçeteler’e itibar etmektedir. Kalıtım fikrini öne çıkaran ‘ulus ve biyoloji’ konulu çok sayıda konferans düzenlenmektedir; benzer başlıklı kitaplar, makaleler vb. dolaşımdadır; dergi ve gazetelerde bu minvalde yazılar art arda yayımlanmaktadır.¹¹ Weimar döneminde Alman öjenistleri ise özellikle savaşta kaybedilen ‘kaliteli nüfus’un yeniden nasıl yaratılabileceği, düşen doğum oranının hangi yollarla arttırılabileceği ve yaralananların tıbbi bakımı meselesi ile uğraşmıştır. Plötz tarafından 1905’te kurulan Alman Irk Hijyeni Derneği, 1921’de ‘gönüllü kısırlaştırma’nın desteklendiği kapsamlı bir öjeni programını savunmaya dahi başlamıştır.¹² Münih Üniversitesinde Irk Hijyeni Kürsüsü 1923’te kurulup Plötz’ün eski öğrencisi Fritz Lenz kürsünün ilk profesörü olurken¹³ Kalıtım ve Öjeni Enstitüsü ise Hitler iktidara gelmeden henüz 1927’de faaliyete geçmiştir. Fakat 1933 öncesinde bireysel ve kurumsal düzeyde ‘bilimsel gayretlere’ rağmen kısırlaştırma ve diğer öjenik önlemler, Alman hukuk ve sağlık sisteminin asli bir parçası haline gelmemiştir.

Nazilerin 1933’te iktidara gelmesi ile birlikte öjenik politikalar ve araştırmalar, ‘bilimsel faaliyet’ alanından hızla siyasi arenaya taşınmıştır. Hitler henüz Landsberg hapisanesinde kaldığı günlerde Sosyal Darwinizm ile ‘ırk hijyeni’ üzerine okumuş ve *Mein Kampf*’dan anlaşıldığı kadarıyla ciddi ölçüde bu literatürden etkilenmiştir.¹⁴ Dünya üzerindeki tüm gelişmeleri, ‘ırklar arası bitemeyen bir üstünlük mücadelesi’ olarak yorumlayan ve ‘yaşamak isteyen dövüşmelidir’ sözleri ile özetleyen Hitler, *Mein Kampf*’da uzun uzun ‘Ari ırk’ın medeniyetin tesisine ve gelişmesine yaptığı katkıları anlatır. Bu eksende ‘Ari ırklar’, ataları tarafından kendilerine miras bırakılan emaneti geleceğe taşımakla yükümlüdür; bu nedenle bir ‘tabiat kanunu’ olan kendi ırklarının muhafazasını önemsemelidirler. Hitler’e göre ‘kaliteli soy’un herhangi bir ‘aşağı olan’la suretle karışması, ‘üstün ırk’ın fiziki ve entelektüel potansiyelini geriletir ve bir süre sonra ırkın çürümeye yol açar.¹⁵ Nasyonal Sosyalist ideolojide anti-semitizm de tam bu noktada devreye

11-E. Ehrenreich, *The Nazi Ancestral Proof: Genealogy, Racial Science and The Final Solution*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2007

12-N. A. Sofair ve C. L. Kaldjian, “Eugenic Sterilization and A Qualified Nazi Analogy: The United States and Germany, (1930-1945), *Annals of Internal Medicine*, Vol. 132, 2000, s. 312-313

13-P. H. David, J. Fleischhacker, C. Hohn, “Abortion and Eugenics...”, s. 88

14-J. Glover, “Eugenics: Some Lessons From Nazi Experience”, *The Future of Human Reproduction: Ethics, Choice and Regulation*, Clarendon Press, 1998, s. 59

15-A. Hitler, *Kavgam*, çev. Refik Özdek, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 284

girer. Anti-semitizmin Yahudileri aşağılayan şiddet dili, proto-tipler üzerinden Nazilerde en uç noktaya varır.¹⁶ Bizatihi Hitler'in 'hastalık', 'enfeksiyon', 'virüs', 'veba' gibi ifadelerle yüklü zehirli kaleminde Yahudiler, 'medeniyet yaratmak için en ufak kabiliyete dahi sahip olmayan, aşağı bir ırktır'; ve 'başkalarının ülkelerinde asalak olarak yaşarlar'.¹⁷ Yahudiler bu tanımlamada 'medeniyet bozan ırklar' sınıfına dahil edilir; Almanların I. Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinden ve akabinde yaşanan tüm sıkıntılardan sorumlu tutulur. Yahudiler, 'bırakılsa Ari ırkın çocuklarını katlederek Avrupa kültürünü yok edecektir'. Nazi propagandasında Alman ulusu ve tüm 'medeniyet', tıpkı bahçesini kötü bitkilerden temizleyen bahçıvan gibi bir 'kurtarıcı'ya ihtiyaç duymaktadır. İşte bu noktada 'imdadı yetişen Führer, dehasıyla kendinden geçinen 'bahçeye dadanan otlardan, parazitlerden Alman ülkesini kurtulacaktır'. Alman ulusuna 'hijyenik bir koruma' ve 'ırksal arınma' bahsetme retoriği, kısa zamanda imha işlemlerinin kapısını aralayacaktır. Önce devlet politikası haline getirilen öjenizm, sonrasında 'ötenazi enstitüleri' cinayetleri ve soykırım faciası, bahsi geçen ideolojik çerçevenin ne denli korkunç sonuçlar doğurduğunu gösterecektir. Bu bahsi kapamadan bir hatırlatma yapayım; Anti-semitizm, Nazi diskurunda bu denli belirginken, aşağıda örnekleri verilecek yasal düzenlemelerde doğrudan Yahudi sözcüğüne pek rastlanmaz. Daha çok kullanılan ayrım, 'Ari ırktan olanlar' ve 'olmayanlar'dır. Hukuk dilindeki bahsi geçen 'nörlük özeni', uygulamaların bilimsel lüzum üzerine yapıldığı savını desteklemek için formüle edilmiş olabilir.

Devlet Politikası Olarak Öjeni

Hitler'in tasavvurunda çektiği acılardan kurtulacak, dünyaya hükmedecek 'saf' ve 'güçlü' bir Alman ulusu yaratmak için öjeni düşüncesini temel alan politikalar, sistemli bir devlet siyaseti olmalıdır. Bu amaca uygun olarak Hitler, öncelikle sağlık örgütlenmesini 'ırk' temelli yeniden yapılandırma yolunu seçmiş; bunu yaparken de 'Aryan ırk'tan olmayan doktorları tasfiye etmiştir'.¹⁸ Aslında baştan itibaren Nazi propagandasından etkilenen doktorların sayısı da az değildir; bilhassa 'ırk sağlığı' meselesi üzerine yoğunlaşan teşvikler bu bağlamda pratik sonuçlar doğurmuştur. Daha çok Marksist kökenden gelen doktorlar ve Katolikler, kısırlaştırma başta olmak üzere bazı öjenik uygulamalara direnç göstermiş fakat tahmin edile-

16-Bkz. E. Ehrenreich, *The Nazi Ancestral...*, s. 165

17-A. Hitler, A., *Kavgam*, s. 300-302

18-N. A. Sofair ve C. L. Kaldjian, "Eugenic Sterilization and...", s. 313

bileceği gibi onlar da ekseriyetle meslekten uzaklaştırılmışlardır. Ayrıca Naziler, üniversiteleri ve tıbbi kurumları ele geçirdikçe Yahudi doktorları Alman toplumuna ‘özel bir tehlike’ oluşturdukları gerekçesi ile saf dışı etmiştir. Bu esnada Sosyalist Doktorlar Birliği ve Sosyal Jinekoloji Enstitüsü başta olmak üzere çok sayıda Nazilerce istenmeyen kurum yayın organlarıyla birlikte kapatılmıştır.¹⁹

Nazi Almanya’sında öjenik politikaların kendini ilk hissettirdiği alanlardan biri evliliğin şartlarının yeniden düzenlenmesidir. Nazi propagandasına göre evlilik, birbirini seven iki kişinin kararından ve arasındaki bağdan ibaret değildir. Evlilikte gözetilmesi gereken, ‘Alman ırkının yüksek menfaatleri’dir. Bu hedefe ulaşmak için ‘kalıtsal olarak hasta’ ve ‘özürlü’ kategorisine girenlerin ‘sağlıklı olanlar’ ile evlenmesi 1935 yılında yasaklanmıştır. ‘Alman kanının ve şerefine korunması’ için çıkarıldığı ileri sürülen Nürnberg Kanunu marifetiyle Naziler doğrudan ‘özel alan’a müdahale edebilmiştir. Hemen 1938’de yürürlüğe sokulan yeni bir yasayla çiftlerden birinin ‘kalıtsal rahatsızlığı’ ya da ‘kısırlık durumu’ olması halinde arzu üzerine ivedi boşanma prosedürü yaratılmıştır. Evliliği yasaklananlar ve boşanması kolaylaştırılanlar dışında bir de teşvik edilenler vardır. ‘İrsi rahatsızlık’ taşımayan ve ‘saf ırk’tan gelen kadın ve erkeklerin kurduğu aileler devletçe desteklenmiştir. Bu çerçevede en çok göze çarpan, çok sayıda ‘gülbüz’ Alman çocuğunun dünyaya gelmesi için uygulamaya konan teşvik politikalarıdır. Savaşta genç nüfusun önemli bir kısmını kaybeden diğer ülkelerde olduğu gibi Almanya’da da annelerinin yanındaki ‘gülbüz çocuklar’, gücü ve kalkınmayı çağrıştırmaktadır. Kadınların Alman ulusunun anneleri olarak idealize edilmesi ve ‘evlerine çağırılması’, Nazi teşvikinin propagandif kısmıdır. Öyle ki “Anneliği Koruma Yasası” çıkartan Nazi iktidarı, genç kızları ‘uygun anneler’ olmak için hazırlarken; kadınları iş hayatından koparma arayışındadır. Erkek istihdamını yükseltmek ve bu sayede prestijlerini arttırmak isteyen Nasyonal Sosyalist Parti yöneticileri, çok geçmeden kadınları evlerine göndererek onlardan boşalan yerlere erkekleri yerleştirmeye başlamış; bunu da ‘Alman ailesinin restorasyonu’ olarak lanse etmiştir. Kadınların çalışma hayatından çekilerek hane içine dönmesiyle daha fazla çocuk doğurma konusunda heveslenecekleri planlanmış da olabilir. Zira Nazi diskurunda ‘makbul’ Alman kadınları, ‘*Volke*’un anneleri’ sıfatıyla hem ‘güçlü’ hem de çok çocukludur. Tüm estetik değerler, bahsi geçen doğurganlığa ve güce endekslidir. Uygulamada Nasyonal Sosyalist nüfus politikasıyla doğru orantılı olarak ‘çok ve sağlıklı çocuk’ doğuran annelere, çocuk sayısına göre bronzdan altına haçlar he-

diye edilmiştir.²⁰ ‘Ari ırk’a mensup ve ‘kalıtsal bir rahatsızlık taşımayan’ kadınların çocuk sahibi olmak istememesi ve kürtaj yaptırması ise ‘vatana ihanet’ ile özdeş kılınmış ve yasayla cezai yaptırım düzenlenmiştir. ‘Makbul’ Alman kadınlarına doğum kontrolü tavsiye eden ve/veya kürtaj yapan doktorlar için de ağır cezalar öngörülmüştür. Bunlardan bir kısmı emekliye sevk edilmiş; bir kısmı ağır mahkumiyet kararlarıyla tutuklanmış diğerleri de göç etmeye ‘ikna edilmiştir’.²¹

Kısırlaştırma Operasyonları ve Kitlese İmhalar...

Hitler Almanyasındaki öjenik uygulamaların diğer bir vechesi kısırlaştırma ameliyatlarıdır. ‘Nüfusun kalitesi’ni bozma ihtimali yüksek görülenleri kısırlaştırmak suretiyle çoğalmayı sadece ‘sağlıklı bireyler’ için özgür bir alan haline getirmek, Nazi yönetiminin temel hedefidir. Nazi propagandasında kısırlaştırma, ‘safra’lardan kurtulmanın ve ulusu yenileyerek ‘efendi/üstün millet’ yaratmanın pratik yollarından biridir. Kısırlaştırmaya cevaz veren yasanın (İrsi Olarak Hastalıklı Dölün Önlenmesi Kanunu) uygulanmasıyla ‘irsi rahatsızlığı’ olduğu tespit edilen herkes, uydurma ‘değersiz yaşamı önleme’ ilkesi adına, iradesi dikkate alınmadan kısırlaştırılmaya başlamıştır. Şizofrenler, manik-depresifler, alkolikler, epilepsi hastaları ve daha nice ruhsal rahatsızlığı tespit edilmiş olanlar ile ‘eblehler’, kalıtsal olarak kör ya da sağır olanlar ve bedensel engelliler ivedilikle kısırlaştırılacaklar kategorisindedir. Ülkede faaliyet gösteren doktorlar, ‘kısırlaştırılması gerekenler’ sınıflandırmasına giren bir hasta ile karşılaştığında yasal olarak sağlık memuruna bilgi vermek zorunda bırakılmış; direnenlerse çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.

Nazi Almanyasında korkunç boyutlara varan kısırlaştırma ameliyatlarına karar verme sürecinde özel mahkemeler icat edilmiştir. ‘İrk ıslahı uzmanları’ ve avukatların yer aldığı mahkemelerde haklarında kısırlaştırma kararları çıkanlar derhal operasyona alınmıştır. 1933’ten 1939’a yaklaşık 370.000 kişiye, gönüllü ya da gönülsüz kısırlaştırılma operasyonu yapılmıştır ve bu sayının 150.000’ne yakını kadınlar oluşturmuştur.²² Kısırlaştırılanlar arasında herhangi bir ‘kalıtsal rahatsızlığı’ olmayan, eşcinseller, sağlıklı Yahudiler ve Çingeneler de vardır. 1945

20-M. Mouton, *From Nurturing The Nation To Purifying The Volk Weimer and Nazi Family Policy, 1918-1945*, Cambridge University Press, New York, 2007, s. 124-127

21-P. H. David, J. Fleischhacker, C. Hohn, “Abortion and Eugenics...”, s. 90

22-G. Bock, *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, çev. Zehra Aksu Yılmaz, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004, s. 239

itibari ile kısırlaştırma operasyonu yapılan yaklaşık 400.000 kişiden 5000 kadarı bahsi geçen ameliyatların sonucunda yaşamını kaybetmiştir.²³ Almanya'da tüm bunlar yaşanırken, Avrupa'nın birçok ülkesindeki öjenistler, ilk başlarda kısırlaştırma yasaları dahil Nazilerin öjenik düzenlemelerini sempati ile izlemektedir. Hatta örneğin Bulgar öjenistleri, kendi ülkeleri için de savundukları kısırlaştırma operasyonlarını yasalastırmak konusunda Nazilerden cesaretlenmişlerdir.²⁴

Fakat Naziler ırkçı hedeflerine ulaşma konusunda kısırlaştırma ameliyatları ile de yetinmemişlerdir. Bilhassa 'çoğalmasa istenmeyen nüfus'un içinde hamile olan kadınlara karşı insanlık dışı uygulamalar gündeme gelmiştir. Hamile olup çocuğunu doğurması öjenik nedenlerle arzu edilmeyenler tespit edildikten sonra onlara zorla kürtaj yapılmıştır. Örneğin Slav kökenli kadınların 1941'den itibaren düşük yapmalarına sebebiyet verecek ağır işlere yönlendirilmesi de bahsi geçen politikaların bir ürünüdür. II. Dünya Savaşı atmosferine girilince kısırlaştırma ve zoraki kürtaj yerine 'toplu imha' yöntemi seçilmiş ve tarihin belki de en karanlık günleri başlamıştır. Hitler'in talimatıyla 1 Eylül 1939'da Brandenburg, Eichberg ve Sonnenstein'da kurulan ve kitlelere 'Hasta Bakım' veya 'Hasta Nakli Şefkat Vakfı' sahte adlarıyla sunulan 'ötenazi enstitüleri'nde imhalar başlamıştır.²⁵ Nazi 'ötenazi programı' (ki yanlış bir tanımlamadır), kıyım harekâtının 'tıbbileştirilmiş' adı olmuş; psikiyatri kliniklerinde tedavi gören hastalar, yaşlılar ve engelliler, 'ıflah olmaz' diyerek öldürülmüş ve tüm bunlar 'toplum yararına' gösterilmeye çalışılmıştır. 1941'den başlayarak toplama kamplarının birçoğuna krematoryumlar inşa edilirken aynı yılın sonlarında 'istenmeyen nüfus'un yok edilmesi için 'özel kamplar' oluşturulmuştur. Nazilerin toplama kamplarında Yahudileri Hannah Arendt'in veciz ifadesi ile 'biyolojik varlığa' indirgeme²⁶ hedefini güttüğü büyük ölçüde doğrudur. Zira meseleye 'biyolojik determinist' perspektiften bakan Naziler için 'istenmeyen', biyolojik varlığa indirgendiği ölçüde imhası kolaylaşır. Tarihsel olarak bakıldığında ise imha programının önemli bir kısmının Nazilerin savaşı kaybetme olasılığının arttığı 1943'ten sonra seri şekilde uygulandığı belirlenir. Fark edileceği üzere tüm bu utanç manzaraları, ancak öjeni üzerinden

23-S. Bachrach, "In the Name of Public Health - Nazi Racial Hygiene", The New England Journal of Medicine, Vol. 351, 2004

24-M. Turda ve J. P. Weindling, "Eugenics, Race and Nation... , s. 8

25-Z. Bauman, *Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertaboğlu, İstanbul, Versus, 2007, s. 98, 99

26-Arendt'e göre bireyler, toplama kamplarında 'üç aşamalı' olarak biyolojik varlığa indirgenmek istenmiştir; bu süreçte yazar, kişinin önce hukukî kimliğinin daha sonra ahlâkî kimliğinin son olarak da bireyselliğinin tümüyle yok edildiğini ifade eder. Onun bakış açısından bu durum totalitarizmin insan doğasını değiştirme deneyimidir.

sosyal mühendislik yapma hevesindeki bir siyasal iktidar ve modern anlamda iyi örgütlenmiş bir bürokrasi ile gerçekleşebilirdi.²⁷ 20. yüzyılın devlet örgütlenmesi daha asrın başında bu 'yıkıcı imkânı' yakalamıştır. Buna savaş halini bahane ederek, hukuku tamamen askıya alma ve muhalefete kulakları tıkama lüksü eklendiğinde 'yok etme stratejileri' daha da fütursuzca uygulanabilmıştır.

Son Söz: İnsan Genom Projesi ve 'Yeni Öjenizm'

İnsanları tüm sosyo-kültürel vasıflarından ve özelliklerinden kopararak, salt biyolojik varlıklara indirgeme ve ırksal kategorilere ayırarak aralarında sözde bilimsel bulgulara dayalı hiyerarşiler kurma yönelimi ve stratejisi, ırkçı politikalara zemin hazırlamış; 'kalitesiz' ve 'aşağı ırk' olarak yaftalananları kategorik biçimde *dehumanize* etmiş ve nihayetinde nice kayıplara, katliamlara ve onarılması imkânsız insani dramlara yol açmıştır. Öjenik politikalar, iddia edildiğinin aksine yalnızca nüfusu 'iyileştirmek' için değil ülkedeki 'istenmeyenlerden kurtulma tekniği' olarak da kullanılmıştır. Hal böyleyken bürokrasinin 'soğuk yüzü' ve kitlelerin görece kayıtsızlığı (ki bir nevi 'pasif onay'dır), özellikle Nazi Almanyası örneğinde dehşet verici süreci hızlandırmıştır. Batıda otoriter ve faşist rejimler çöktükten sonra da uzun süre birçok ülkede 'olumlu öjeni' pratikleri, nüfus ve sağlık politikaları içerisinde devam etmiştir. Öjenik politikalarla 'kamu sağlığı' ve 'toplumsal refah' bahane edilerek siyasal iktidarın ve görevlendirilmiş uzmanların nüfuzu bireysel tercihlerin, özgürlüklerin aleyhine genişletilmiş; süreçten en çok sakatlar, yoksullar, eşcinseller, kadınlar ve çocuklar olumsuz etkilenmiştir. Hukuksal mekanizmalar, çoğu kez zikredilen müdahalelere 'meşruiyet' kazandırmıştır. Bugün için de tehlike maalesef geçmiş değildir. 'Yeni' ırkçılığın sakladığı biyolojik ön kabullerin yanı sıra genetik mühendisliğinin gelişmesi ile gelinecek noktada, bilimin bulgularını 'üstün/kusursuz insan' yaratma projeleri için kullanma eğiliminde olanlar; Sosyal Darwinizm'i rafineleştirerek güncelleyenler mevcuttur. Belirli toplumsal kategorileri ve bu kategorilere dayandırılan hiyerarşik politikaları 'değişmez ve doğalmış' gibi sunma alışkanlığının geldiği son noktada

27-Bauman bu noktada şöyle der: "Bürokrasi, içsel yönden, soykırım eylemini yapmaya yeteneklidir. Böyle bir eyleme girişi için ise, modernliğin diğer bir icadıyla rastlaşması gerekir: Daha iyi, daha akla yakın, daha mantıklı bir toplumsal düzenin – yani ırksal yönden bir örnek, ya da sınıfsız bir toplumun – cesur bir tasarısı ve hepsinden önce de böyle bir planı yapabilirlik ve bunu uygulamaya kararlılık. Modern zamanların bu iki yaygın ve bol rastlanan icadı bir araya gelirse ardından soykırım gelir. Bu güne dek alışılmadık ve ender olan ise bunların bir araya gelmesidir yalnızca" (Z. Bauman, *Modernite ve Holocaust*, s. 146)

artık genetik kullanılmaktadır. 1960'lı yılların sonlarından itibaren gelişen genetik mühendisliği, tüm ufuk açıcı özelliğine rağmen, iktidar odaklarınca kısmen uzmanlık alanının ötesine geçirilerek 'yeni öjenizm' için entelektüel zemin hazırlamıştır. Resmi olarak 1990'da başlatılan İnsan Genom Projesinin büyük ölçüde tamamlanmasıyla dünya kamuoyuna 'biyolojik olarak mükemmel yaşam' vaatleri gerçekleşiyor izlenimi verilmektedir. 'Kalıtsal rahatsızlıkları' doğumdan önce önlemek ve 'kusursuz insan imal etmek' maksadı ile genlere müdahale etme fikri, günümüz dünyasında gün geçtikçe kendine yeni taraftarlar bulmaktadır. Hatta ana rahminde ultrasonla ceninin olası sakatlığının tespit edilmesi durumunda kürtaja başvurma temayülü güçlenmektedir. Preimplantasyon Genetik Tanı – *Preimplantation Genetic Diagnosis* (PGD) testlerinin meşruiyeti ve başvurulabilirliği artmaktadır.²⁸ Birçok Batı ülkesinde ve Türkiye'de, ailesinde 'kalıtsal rahatsızlık' olduğundan kuşkulanan çiftler, PGD testleri yaptırmaktadır. Özellikle Down sendromu, Marfan sendromu vb. hastalıklardan şüphelenilen örneklerde, doktor teşviki ve annelerinin rızasıyla gebeliğin ilk zamanlarında müdahale edilmektedir. Korkulan PGD testlerinin kontrol dışında uygulanması ve 'sağlıklı bebek' garantisi uğruna embriyo seleksiyonunun adeta 'kural' haline gelmesi.²⁹ Nitekim Çin örneğine bakılınca bu ihtimalin hiç de uzak olmadığı ortada. 1995'de uygulamaya konan Ana ve Çocuk Sağlığı Yasasının ilgili maddeleri (madde: 8, 10, 16, 18) zaten doğum öncesi döneme yönelik zorlayıcı nitelikteki öjenik müdahalelerin kapısını sonuna kadar açmış durumda. Çin'de IQ'su 60'ın altında olanların kısırlaştırıldığı bilinmekte ve ayrıca Çin genetikçilerinin önemli bir kısmı, iş başvuruları dahil genetik testlerin tatbik edilme sahalarının genişlemesine destek verdi³⁰ ve halen desteklerini sürdürmektedirler.

Yukarıda aktarılan gelişmelerin ötesinde yalnızca hastalıkların değil suçun da genetik aktarımın bir parçası olduğu (ki iki savaş arasında, Amerika dahil bir çok ülkede bu teze dayanarak mahkumlar kısırlaştırılmıştır) varsayımından hareketle,

28-PGD en basit karşılığı ile hamileliğin erken dönemlerinde kalıtsal rahatsızlıkların saptanmasını ve sonuçlara göre gebeliğin sonlandırılması işlemi kapsayan uygulamalardır. Buna ilaveten kalıtsal rahatsızlık taşıyan çiftlerde tüp bebek yöntemiyle çok sayıda embriyo elde edilmesi ve bunlardan sadece 'sağlıklı' olanların ana rahmine yerleştirilmesi de bu çerçevedeki operasyonlardır.

29-Örneğin David S. King, 1990'ların sonlarında PGD testlerinin yeni öjenizm cesaretlendireceğinden kaygı duymuş ve PGD testlerinin sınırlarının çizilmesi hususunda bir konsensüsün şart olduğunu ifade etmiştir (bkz. D. S. King, "Preimplantation Genetic Diagnosis and the 'New' Eugenics", *Journal of Medical Ethics*, 25, 1999)

30-Bkz. X. Mao, "Chinese Geneticists' Views of Ethical Issues in Genetic Testing and Screening: Evidence for Eugenics in China", *American Journal of Human Genetics*, Vol. 63, September, 1998, ss. 688-695

suçlunun olmadığı bir toplum inşa etmek için genlere müdahale etme önerisi de tartışılmaktadır. Böyle bir bakış açısının bireye ait tüm özellikleri genetiğe indirgeyerek onu ‘biyolojik bir determinizm’e hapsedip, sosyo-kültürel bağlamından koparma anlamına geldiği aşikârdır. Bunlara ek olarak, İnsan Genom Projesi ve yeni öjenizm meselesinin pratiğine dair sorular ise halen cevaplanmayı bekliyor. Genetik programların gizliliği, kişiye ait bilgilerin ele geçme riskinin boyutları, gen tedavisinin kullanılacağı alanlar, kalıtsal rahatsızlıkların tespiti için yapılması planlanan genetik testlerin içeriği ve mevzuatı, üremeyle ilgili insani ve etik sorular ve daha nice çetrefil konu başlığı karşımızda duruyor.

Mevcut sorular, ontolojik ve etik düzlemde yüksek sesle söylenen çekinceler dahil yeni öjenik uygulamalara getirilen tüm itirazlara karşı ‘bilimsel olarak doğru olanın ahlâki olarak yanlış olamayacağı’ savı halen öjenik projeler üzerinde çalışan resmi ve özel kaynaklarca dillendiriliyor. ‘Eski öjeni’nin bir ‘yanlış kavrayış’ olduğu ve totaliter rejimlerce saptırıldığı; günümüz gen teknolojisinin ve İnsan Genom Projesinin ideolojik bir perspektif içermediği iddia ediliyor.³¹ Fakat aynı zamanda Yeni kuşak öjenistlerin kayda değer bir bölümü, gen teknolojisindeki gelişmelere dayanarak -tıpkı eski kuşak gibi- devlet ya da uzman kurumlar öncülüğünde bu sefer de genetik testlerin uygulama alanlarının genişletilmesini ve sonuçlara göre genlere müdahale edilmesini savunmakta; buna karşı çıkanları ise oldukça ağır bir dille itham etmekte. Yeni kuşak öjenistlerin taleplerinin bilhassa otoriter rejimlerin sosyo-politik projeksiyonlarıyla örtüştüğü durumlarda vahim sonuçlar doğuracağını tahmin etmek güç değil. Bu çerçeveye özellikle teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte bürokrasinin ve farklı iktidar odaklarının topluma nüfuz etme kapasitesinin 20. yüzyılın ilk yarısına oranla arttığını ilave etmek gerekir. Böyle bir atmosferde ‘mükemmeller’ yaratmak uğruna ‘güçlü’nün ‘zayıf’ı yok ettiği yeni toplumsal faciaları yaşamamak için eleştirel okumalar yapılması elzemdir. Türkiye gibi Sosyal Darwinizm’in toplumsal hayatta ve militer kalıplar içinde yeniden üretildiği; ilgili literatürlere ait geniş araştırmaların olmadığı bir coğrafyada bu gereklilik daha da aciliyet kazanmaktadır. Jonathan Glover’ın *holokaust* özelinde dediği gibi “Nazilerin kurbanlarını öldüren sadece gaz değildir; aynı zamanda onun kadar zehirli olabilecek inançlardır”.

31-Örneğin bkz. A. G. Evans, “The Human Genom Project and Public Policy”, Public Understanding of Science, No: 8, 1999, s. 167

KAYNAKÇA

- Adams, B. M. *The Welborn Science Eugenics In Germany, France, Brazil and Russia*, Oxford University Press, 1990
- Bachrach, S. "In the Name of Public Health - Nazi Racial Hygiene", *The New England Journal of Medicine*, Vol. 351, 2004
- Bauman, Z. *Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul, Versus, 2007
- Black, E. *War Against Weak: Eugenics and America's Campaign to Create a Master Race*, Basic Books, 2004.
- Bock, G. *Avrupa Tarihinde Kadınlar*, çev. Zehra Aksu Yilmazer, İstanbul, Literatür Yayınları, 2004.
- Broberg, G. ve N. Roll-Hansen. *Eugenics and the Welfare State: Sterilization Policy in Norway, Sweden, Denmark and Finland*, Michigan State University Press, 2005.
- David, P. H., J. Fleischhacker, C. Hohn. "Abortion and Eugenics in Nazi Germany", *Population and Development Review*, Vol. 14, No: 1, 1988.
- Ehrenreich, E. *The Nazi Ancestral Proof: Genealogy, Racial Science and The Final Solution*, Indiana University Press, Bloomington and Indianapolis, 2007.
- Evans, A. G. "The Human Genom Project and Public Policy", *Public Understanding of Science*, No: 8, 1999.
- Glover, J. "Eugenics: Some Lessons From Nazi Experience", *The Future of Human Reproduction : Ethics, Choice and Regulation*, Oxford, Clarendon Press, 1998.
- Hitler, A. *Kavgam*, çev. Refik Özdek, İstanbul, Yağmur Yayınevi, 1972.
- Kevles, D. J. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, Alfred A. Knopf, New York, 1985.
- King, S. D. "Preimplantation Genetic Diagnosis and the 'New' Eugenics", *Journal of Medical Ethics*, 25, 1999.
- MacKenzie, D. "Eugenics in Britain", *Social Studies of Science*, Vol. 6, No: ¾, 1976
- Mao, X. "Chinese Geneticists' Views of Ethical Issues in Genetic Testing and Screening: Evidence for Eugenics in China", *American journal of Human Genetics*, Vol. 63, September 1998.
- Mouton, M. *From Nurturing The Nation To Purifying The Volk Weimer and Nazi Family Policy, 1918-1945*, Cambridge University Press, New York, 2007.
- Nourse, F. V. *In Reckless Hands: Skinner v. Oklahoma and the Near-Triumph of American Eugenics*, W. W. Norton & Company, 2008.
- Ordovery, N. *American Eugenics: Race, Queer Anatomy and the Science of Nationalism*, Minneapolis-London, University of Minnesota Press, 2003
- Öztan, G. G. "Türkiye'de Öjeni Düşüncesi ve Kadın", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 105, 2006, ss. 265-282.

- Sofair, N. A. ve Kaldjian, C. L. "Eugenic Sterilization and A Qualified Nazi Analogy: The United States and Germany (1930-1945), *Annals of Internal Medicine*, Vol. 132, 2000.
- Turda M. ve Weindling, J. P. "Eugenics, Race and Nation in Central and Southeast Europe, 1900–1940: A Historiographic Overview", *Blood and Homeland: Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, Central European University Press, 2007.

Soykırımın Özelleştirilmesi: "Yakın Gelecekte Kürt Soykırımı Riski Üzerine"

Fırat Aydınkaya

Giriş: Hannibal Kapıda!

Ocak 1921 tarihinde, İtalyan Komünist Partisi'nin kuruluşundan hemen sonra Antonio Gramsci, partisini, sendikaları ve solun müttefiklerini "Hannibal'ın kapıya" gelip dayandığı noktasında uyardı.¹ Gramsci'nin uyarısı basit bir kehanet olarak karşılanıp, kulak ardı edildi. Ne var ki aradan geçen kısa bir süre sonra Musollini'nin Roma yürüyüşü başlamış, ardından Hannibal'a tüm kapılar ardına kadar açılmıştı.

Gramsci örneğinde olduğu gibi kimi istisnai düşünürler, istisnanın kural haline geldiği yıkım rejimleri olan faşizmlerin yaklaşan ayak sesine karşı erken uyarı sistemi işlevi görmüştür. Ne var ki bu erken uyarı sistemi hiçbir soykırım öncesi işlememiştir. Diğer bir ifadeyle soykırıma giden yolda, bu riskin kapıda olduğunu önceden haber verene pek rastlanmaz. Sözelimi Holokaust öncesi Avrupa'da yükselen anti-semitizme dikkat çekenler vardı. Fakat bu dikkat çekme cılız bir siyasal şiddeti imleyen akıl yürütmeden öteye gitmemişti. Nitekim hala batıda ana akım sosyal bilimler, soykırım(lar)ın basit bir yol kazası olabileceğine dair irrasyonel teorilere sığınmaktadır.

Dünyada yaşanmış soykırım tecrübeleri ve bunun inşa ettiği literatür, soykırımın basit bir yol kazası olmadığını bize göstermiştir. Soykırımın bir takım spesifik,

1- Maria Antonietta Macciocchi, *Faşizmin Analizi*, çev. Cemal Süreya, İstanbul, Payel Yayınları, 2000, s.25

toplumsal, demografik, kültürel nedenleri ve gösterenleri olduğunu bilmek yakınlaşan tehlikeyi görmemizi sağlayacaktır. Bu nedenle yıldızlara bakıp fal bakmak kehanet olabilir. Fakat yıldızlara bakıp yön tayin etmek denenmiş bir yön bulma yöntemidir. Diğer bir ifadeyle soykırıma dair toplanan bulutların yağmur getireceği ihtimalini iddia etmek kehanet değildir.² Üstelik bu basmakalıp literatür dışında Kürtlerin bu konuda tarihsel deneyimleri de söz konusudur. Gerçekten de 1900'lerin ilk çeyreğinde aydınlanmış Kürt siyasetçileri, Kürt soykırımı ihtimalini açıkça dillendirmişlerdir. Hem Cibranlı Halit bey hem de Celadet Ali Bedirhan Osmanlı ordusunda Kafkas cephesindeki Ermenilere yönelik etnik temizlik hareketine tanık olmuş, bu etnik temizliğin sebeplerini, yürütülüş biçimini ve sonuçlarını yakından izlemişlerdir.³ Her ikisi de imparatorluk coğrafyasında Ermenilerin bitirilmesinin Kürtlerle Türkleri eninde sonunda karşı karşıya getireceğini ve Kürtlerin, komşuları Ermenilerle aynı kaderi paylaşabileceğine dair ciddi kaygılar taşımışlardır.⁴

Bu yazı spekülatif siyasi yorumlarla soykırım riskini politik bir araç olarak kullanma amacıyla değildir. Bu yazının iddiası Türkiye'de Kürt meselesinin tarihinde ilk defa özelleştirildiği, kimi özelleştirme durumlarında olduğu gibi bunu kötüye kullanmanın olası olduğuna dair bir analizi ihtiva eder. Dahası devletin şimdiye kadar Kürtler üzerinde denediği inkar, asimilasyon, ırk ıslahı, entegrasyon, nüfus planlaması, kitlesel göçler, imha operasyonlarına rağmen Kürt meselesini çözemediğini not eder. Bu nedenle verili ulus devlet felsefesi ve iktidarının toplumsal zemininin giderek tükendiğini, bu sorunun inkarından temellenen bürokrasinin

2- Soykırım riskini yakın bir tehlike olarak işleyen sadece bu metin değildir. Öcalan da yaklaşık bir sene-den bu yana Kürtlere soykırım uygulanması olasılığının çok ciddi olduğuna işaret etmektedir. Öcalan, Ermeniler, İyonlular ve benzeri kültürlerin başına getirilenlerin Kürtler'in de başına getirilebileceğine değinmektedir. Ancak Öcalan, soykırım fikrinin devletin özel bir kararıyla bir siyaset biçimi olarak bizzat devlet eliyle gerçekleştirilebileceğine dikkati çeker. Spesifik olarak Dersim Soykırımı'na dikkati çeken Öcalan, tarihte Dersim'de denenmiş yöntemin Botan bölgesinde (Hakkari, Şırnak, Yüksekova, Nusaybin vd.) yeniden bir siyaset biçimi olarak uygulanma ihtimalinin yüksek olduğuna işaret etmektedir. Daha geniş bilgiler için bkz. www.firatnews.org

3- Daha geniş bilgi için Bkz. Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı*, çev. Bülent Peker, Nevzat Kırış, Ankara, Özge Yayınları, 1992 ve Ayrıca C. Ali Bedirhan, *Bir Kürt Aydınından Mustafa Kemal'e Mektup*, Doz yayınları, 1992

4- Cibranlı Halit Bey'in içimizdeki "zo zo"ların sürülmesiyle sıranın kendilerine yani "lo lo"lara geldiğini çevresine anlattığı hikaye edilir. Yine Ermeni olaylarına katıldığı iddia edilen bir Kürt büyüğünün "eğer Allah bu yaşatılan zulmün hesabını bizden sormazsa Rabb-ül Müslimin'dir. (Yalnızca Müslümanların Allah'ıdır.) Ama eğer Allah Rabb-ül Alemin ise yani tüm alemlerin rabbi ise er geç bize bu zulmün hesabını soracaktır" dediği aktarılır. Çok geçmeden Şeyh Said İsyanıyla birlikte devletin silahlarının ailesine yöneldiğiyle bu kişinin "Allah, tüm alemlerin Rabbi'ymiş" dediği aktarılır.

rasyonel projeler ile siyasal dönüşüm ve yumuşamayı sağlayacağı yerde irrasyonel metodlara sapabileceği ihtimaline özel vurgu yapar. Son olarak bu yazıda tarihsel ve toplumsal verilerle destekleneceği üzere devlet erkinin, Kürt meselesinde sorunu artık yönetemediğini fark ettiği iddia edilmektedir. Devlet elitlerinin sorunun nihai çözümünü halka ihale etme yoluna girdiğine dair ciddi işaretler vardır. Olası bir kaos durumunda bu elitlerin altın vuruş yaparak statükoyu koruyabileceği fikri uzak bir ihtimal değildir. Tıpkı uçurum üzerinde yürüdüğünü geç fark eden çizgi filmdeki karakter misali uçuruma düşmemek için uçurumun kenarındaki bir kayaya var gücüyle tutunmak gerekebilir. Uçurumun kenarındaki bu son kayaya tutunma hamlesinin soykırım olma riski aşağıda emareleri gösterileceği üzere paranoyak bir akıl yürütmenin fantezisi değildir.

Phytagoras Üçgeni⁵: Ulus Devletin Hipotenüsü

Modern ulus devlet felsefesinin, kendinden önceki devlet veya iktidar biçimlerinden esaslı farklılıklar gösterdiği tartışmasıdır. Mutlak ilerlemenin güvencesi olarak taltif edilen bu yapı, ulusuna refah, uygarlık, özgürlük sunacaktı. Uygarlık teorisyenleri de yeni toplum düzeni ile birlikte hep iyiye ve doğruya gidişin olacağını vadetmekteydiler. Çok geçmeden bunun naif bir hümanizmden öte liberal ideolojinin yeryüzünde sahte bir cennet vaadi olduğu görüldü.

Öte taraftan Marx'ın bir deyimini kullanarak modern toplumun yalnız üretim biçimini değil, her şeyden önce bu toplumun kendini yeniden üretme biçimini de tartışmak zorundayız. Toplumun bu kendini yeniden üretme biçimi bağlamında Ernest Gellner bize maksimalist bir yorum sunmaktadır. Ona göre modern toplumsal düzenin temelinde “cellat” değil “profesör” vardır. Devlet gücünün başlıca aracı ve sembolü giyotin değil, devlet doktorasıdır.⁶ Bu yoruma karşılık uygarlığın bir yanıyla ilerleme, özgürlük ve refah diğer yanıyla baskı, tahakküm, kontrol teknikleri ürettiği yolundaki sıkça tekrarlanan tez hatırlatılabilir. Bunun da ilerisinde modern toplumsal düzenin, ilerlemenin yanında barbarlığı da ürettiği

5- Phytagoras'un uzun bir süre Mısır'da kaldığı, burada inisiye edildiği, sayıların ezoterik içeriklerini burada öğrendiği anlatılmaktadır. Ayrıca Phytagoras, Mısır'ı işgal eden İranlı halklar tarafından mezopotamyaya götürüldüğü, burada Sümerlere ilişkin detaylı araştırmalar yaptığı bilinmektedir. Phytagoras üçgeni, Mısırın mitolojisinden derin izler taşır. Monad ve Diyad'ın birleşmesinden doğan 3 sayısı, yani “triad”, hikmetten çıkan fikirle oluşan eserdir. Kelamdır. Sembolü bir üçgen olup, Osiris ve İsis'in oğlu Horus'u temsil eder. Bkz. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Pisagor>

6- Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, Hil Yayınları, 2008, s 112.

tüm 20. yy bize ayan beyan göstermiştir.⁷ Pek çok yerdeki toplama kamplarına, pogromlara, etnik temizliklere rağmen uygarlığın barbarlık ürettiği tezi genelde aşırı bir yorum olarak görülmektedir. Bunlar çoğunlukla bir takım yoldan çıkmış azgın yöneticilerin istisnai yönetim biçimleri olarak yorumlanıp görmezden gelinmektedir. Ne var ki modern toplumun “cellat” halleri istisnai haller değildir. Cellatlık, otoritenin kötülük ahlakına hasredilmiş bir bireysel performans değildir. Aksine toplumsallığı ve iktidarı yeniden üreten modern toplumun biyo-iktidar özelliğidir. Bu özellik aynı zamanda aydınlanma felsefesinden türetilmiş bir tutumdur. Barbarlık uygarlığın-modern toplum düzeninin bagajındaki yeri geldikçe ihtiyaç duyduğu bir aparatı değildir. Barbarlık, uygarlığı sürekli yeniden üreten vazgeçilmez bir üretim tekniğidir. Uygarlığın ihtiyaç duyduğu barbarlık-ilerleme dikotomisi, aydınlanmanın araçsal modernliğidir. Ancak yine de ulus devletin profesör halleri de vardır. Asimilasyon politikaları, ırk ıslahı, ekonomik entegrasyon modelleri ve oryantalizm teknolojileri kullanma konusunda doktora yaptığı söylenebilir. Bu nedenle cellat ve profesör halleri birbirini dışlayan süreçler değildir. Üçgenin kenarları gibi birbiriyle kesişebilmektedir.

Bununla beraber ulus devletin ayırıcı özelliğini onun tasarlama gücünde aramak lazım. Tasarlamak, yeniden yaratmak, kesip biçmek faaliyetleri için zaten aynı anda hem cellat hem de profesör olmak gerekir. Bu iki sıfatı kendi içinde barındırabilen “bahçıvanlık” tasarlamının ve yeniden yaratmanın cisimleşmiş halidir. Modern devlet tasarlayan bir güçtü ve tasarlamının anlamı bütün öteki kalıplar pahasına tek bir kalıbın meşrulaştırılmasıydı. Sonuç olarak modern ulus devlet, en baştan beri tasarlayan bir bahçıvan rolündeydi. Bu nedenle Phytagoras teoremine göre modern ulus devletin/üçgenin iki kenarından birini profesör ve diğerini cellat olarak alırsak eğer bu kenarların tam karşısındaki hipotenüs ise aynı anda diğer iki kenarın da görevini yapabilen bahçıvanlığa denk gelir. Ulus devletin asimilasyon ve dönüştürme amaçlarını akılda tutarak bahçenin yabancı otlarını kökünden söküp atmak ile sıfırdan bitki yetiştirilmesi bahçıvanı üçgenin hipotenüsü yapacaktır. Bu dönüştürme pratiğinin hem cellat ve hem profesörün yaptığına denk gelen eşit bir durum yarattığı ortadadır. Zaten Phytagoras teoremine göre üçgenin hipotenüsünün karesi ile diğer iki kenarının uzunluğunun karesi eşit değil midir?

Biçim vermek, baştan yaratmak, bir parçasını kesip atmak, kökünden kesip ıslah etme fikirleri ulus devlet teorilerine eşlik eden ulus yaratma pratikleridir. Islah iş-

7- Walter Benjamin, *Pasajlar*, çev. Ahmet Cemal, İstanbul, YKY, 2009; Norbert Elias, *Uygarlık Süreci*, Cilt II, çev. Ender Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007

tahı bir süre sonra ulusal sınırları birer laboratuara çevirecektir. Kitlesele göçler ile ulusun homojenliğini bozan yabancı otlar kökünden sürölüp uzaklara atılırken, kalanlar üzerinde ıslah aşıları boca edildi. Bu nedenlerle modern soykırım, duyguların denetlenemeyen bir patlaması ve nerdeyse amaçsızca yapılan, tamamen irrasyonel bir eylem değildir. Bu aksine, karmaşık ve mat olan toplumsal gerçekteğin yaratamadığı müphemlikten arınmış homojenliği, yapay araçlarla gerçekleştirilmeye çalışan rasyonel bir toplum mühendisliği uygulamasıdır.⁸

Türkiye’de cumhuriyetin kuruluş yıllarında, cumhuriyet elitlerinin ırkın ıslahı konusundaki bilimsel gelişmeler ile çok ilgili olduklarını bugün daha iyi biliyoruz. Bizzat Mustafa Kemal’in bu konuyla yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1924 yılında basılan Türkiye Tarihi adlı kitapta, ‘Türk ırkının üstün özelliklerinden’ bahsedilmektedir. Daha da çarpıcı olan ise Mustafa Kemal’in, 30 Eylül 1926’da, Çankaya’daki Cumhurbaşkanlığı Köşkü’nde, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı Kongresi adına gelen heyete söyledikleridir. Gerçekten de Mustafa Kemal “Bu kadar mühim olan spor hayatı, bizim için daha önemlidir. Çünkü ırk meselesidir. Irkın ıslah (iyileştirilme) ve küşayışı (ferahlığı) meselesidir. İstifası (ayıklanması) meselesidir ve hatta biraz medeniyet meselesidir...”⁹ derken uygulanacak olan nüfus ve etnik mühendislikle ilgili önemli işaretler vermektedir. Öte taraftan Avrupa’da yükselen Nazizm ile öjeni fikri bu konudaki eğilimleri cesaretlendirmektedir. Mustafa Kemal yine Keriman Halis’in 1932’de dünya güzellik kraliçesi seçilmesiyle ilgili de “Türk ırkının dünyanın en güzel ırkı olduğunu tarihi olarak bildiğim için, Türk kızlarından birinin dünya güzeli intihap olunmuş olmasını (seçilmesini) çok tabii buldum. Fakat Türk gençlerine bu münasebetle şunu tahattür ettirmeyi (hatırlatmayı) lüzumlu görüyorum: Müftehir olduğumuz (övündüğümüz) tabu güzelliğinizi fenni tarzda muhafaza etmesini biliniz ve bu yolda tekamülün mütemadi tahakkukunu (evrimin aralıksız olarak gerçekleşmesini) ihmal etmeyiniz.”¹⁰ Bu tip yorumlar elbette güzellik yarışması jürisinin sıradan zararsız fikirleri değildir. Ulus devletin imkanları ölçüsünde bir saf ırk inşa etmek, yani tasarlama fikrinin rol modelleri olarak bu pratikler bir etnik mühendislik aracıdır. Yine Atatürk’ün direktifleri doğrultusunda kurulan Türk Antropoloji Tetkikat Merkezi’nin ilk işleri arasında “Karaca Ahmet Mezarlığı’ndan toplanan kafataslarının ölçümü”

8- Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, çev. İsmail Türkmen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2003, s. 55.

9- Ayşe Hür, “‘Türk Kanı’ Taşımayanlar”, *Taraf Gazetesi*, 11 Temmuz 2010.

10-Mustafa Kemal, *Cumhuriyet Gazetesi*, 1932.

ile “Türk, Ermeni, Rum ve Musevi gibi farklı ırki kökenlere sahip çocuklar üzerine” karşılaştırmalı araştırmalar yapmak vardır.¹¹ Ortaokullarda ders kitabı olan 1934 tarihli *Biyoloji ve İnsan Hayatı II* isimli kitapta insan nüfusunun ırken iyileştirilmesi açıkça işleniyordu. Zaten kitaptaki başlıklardan biri “İrkin Islahı”dır. Öjeni fikrinin tipik bir alt yorumu olarak bu durum Cumhuriyet kadrolarının niyetlerine dair anlaşılır bir fikir vermektedir: “Aşağı ırkla karışma bir kenara, kendi ırkı içinde bile zayıf ve kusurlu olanlar elenmeli;... iyi soy ve kötü soy ayrımı vardır;... suçlu tipler ırsi ve akli rahatsızlığı olan kişilerdir; bunlar toplumdan yalıtılmalı ve kısırlaştırılmalıdır. ...Hepimizin vazifesi, Türk ırkının asli evsaf (nitelikler) ve meziyetlerini muhafaza etmek ve bu ırka layık fertler olduğumuzu her halimizle ispat eylemektir. Çünkü Türkiye’mizin istikbali ... yüksek kıymetli Türk zürriyetlerine (soylarına) dayanacaktır.” Türk ocaklarının ikinci kurultayına katılan ikinci adam İsmet İnönü’nün önerileri ise gayet açıktır: “...Vazifemiz Türk vatanı içinde bulunanları behemehal Türk yapmaktır. Türklere ve Türkçülüğe muhalefet edecek anasırı kesip atacağız. Vatan hizmet edeceklerde arayacağımız evsaf her şeyden evvel o adamın Türk ve Türkçü olmasıdır.”¹² Bu çalışmalar Mustafa Kemal’in ölümünden sonra da yapılmaktadır. 1942’de Saraçoğlu şöyle der: “Biz Türk’üz, Türkçüyüz ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir. Biz azalan ve azaltan Türkçü değil, çoğalan ve çoğaltan Türkçüyüz ve her vakit bu istikamette çalışacağız.” Buradaki çoğalmak fikrine değil de çoğaltma fikrinin soykütüğüne bakıldığında tasarlamanın sistem kurucu özelliği net olarak görülmektedir. Islah projesi bir ihtimal olarak değil saf ırk doktrini uyarınca bir mecburiyet olarak cumhuriyet kadrolarının kafasında hep vardı. Fakat bazen ıslahtan umutlarını kestikleri lokal durumlar da yaşanmıştır. Dersim isyanına müdahale eden hükümetin ıslah projesini bir kenara bırakıp bu yabani otları kökünden söküp atmanın peşinden gittiğini bizzat yetkililer dillendirmiştir. Buna göre “Dersim bir çibandır. Bu çıban okşamakla tedavi edilemez. Bu yarayı kökünden koparmak gereklidir.”¹³ Nitekim dönemin raporlarına göre Dersim halkının uygarlıktan nasiplenmedi-

11-Ayşe Hür, “‘Türk Kanı’ Taşımayanlar”

12-Füsun Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s.173.

13-“Dersim bir çibandır. Bu çıban okşamakla tedavi edilemez. Bu yarayı kökünden koparmak gereklidir.” Hamdi Bey’in Dersim Raporu. M. A. Hasretyan, *Türkiye’de Kürt Sorunu 1918-1940*, Weşanen Enstituya Kurdi, Berlin, 1995. Bu söylem 1 Kasım 1936 yılında Mustafa Kemal tarafından aynen tekrar edilmiştir.

ği, vahşi olduğu, bu nedenle ıslahının mümkün olmadığı yolundaki raporların etkisiyle ıslah fikri, yerini kökten söküp atmaya bırakmıştır. “Fare gibi mağaralarda zehirli gazlarla zehirledik” ifadesi tam da kökünden söküp atmaya dönük bir nefret projesini imlemektedir.¹⁴

Yanı sıra Fevzi Çakmak raporuna göre¹⁵ bu aşağı ırkın eğitimle buluşmasının engellenmesi, eğitimsiz bırakılması, eğitilmiş Kürtlerle mücadelenin daha zor olacağına dair tespitleri, ıslah fikri konusunda yetkililerin kafasının karışık olduğunu göstermektedir.¹⁶ Ancak yine de ıslah fikri tamamen rafa kaldırılmamış, kökünden söküp atma fikri daha az zahmetli olduğu için bazen yer değiştirmişlerdir. Kürdistan’da yaşanan her isyandan sonra o isyan alanının baştan aşağı kitle göçleriyle temizlenmesi uygulaması göstermektedir ki bahçeye temizlik hareketi elden bırakılmamıştır. Bazen temizlikten sonra ıslah daha cazip olabilir. Sözelimi Dersim’in yetim kızlarına cumhuriyet için baştan sona sıfırdan inşa edilmek için el konuldu. Zilan kadınları yine aynı şekilde ıslah için topluca nakledildi. Sonuç olarak cumhuriyetin başlarında ıslah projesi ve kökünden söküp bahçeyi yeniden dizayn el ele yürümüştür. Bu etnik mühendislik bu haliyle 1950’lere kadar devam etmiştir. Bu tarihten itibaren ise Fevzi Çakmak konsepti terk edilip eğitim yoluyla asimilasyon fikri daha fazla ön plana çıkmıştır. ıslah fikri ise bundan sonra gelişen ekonomik modernleşme, şehirleşme pratikleri ile daha ince tekniklerle ve görünmeyen bir stille perde gerisinde devam etmiştir. Fakat yine de Kürt nüfusunun artma ihtimali yakın zamanlarda ırk ıslahı projelerini yeniden gündemleştirmiştir. MGK raporlarına giren Kürt nüfusunun artış verileri ciddi bir paranoya başlatmıştır.¹⁷ Çeşitli kampanyalarla 2025 yılında Kürt nüfusunun Türkiye’de Türk nüfusunu geçerek ülkeyi istila edeceği fikri pompalandı. Bu nedenle sadece

14-Dersim isyanı sırasında İhsan Sabri Çağlayangil emniyet müdürüdür. Yıllar sonra yaptığı röportajda Çağlayangil, Dersimliler, fareler gibi zehirli gazla mağaralarda katlettiklerini anlatmaktadır. Çağlayangil’in ses kaydı için bkz. www.dersimnews.com

15-Fevzi Çakmak raporu 18 Eylül 1930 tarihli. Raporda Erzincan ve Dersim için Tenkil ve Tedip istendiği ifade edilmektedir.

16-İsmet İnönü, Mustafa Kemal’in talebi üzerine bir Kürt raporu hazırlar. Bu rapor 1935’de Mustafa Kemal’e sunulmuştur. Rapora göre: ... “(Kürtleri) ilk tahsil için okutmakta faydamızın daha siyasi olduğu görüşündeyim. Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak, hatta Kürtlere Türkçe öğreterek Türklüğe çekmek için ilk tahsil ve onun iyi hocası çok etkili vasıta.” Saygı Öztürk, *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu*, İstanbul, Doğan Kitap, 2008, s.62.

17-MGK Takip ve Yönlendirme Kurulu’nun 20 Kasım 1996’daki “Sorunlar ve Çözüm Önerileri” başlıklı raporunda Kürt nüfusuyla ilgili şu ifadeler yer almıştır: “Kürtlerin oturduğu bölgelerde nüfus artışı diğer bölgelerden yüksek. Kürt nüfusu 2025’te toplam nüfusun yüzde 50’sinin üzerine çıkma eğiliminde. Bu... uzun vadede Türkiye için vahim tehdit oluşturabilir. Bölgede nüfus planlaması seferberliği elzemdir. Az çocuğa prim ve çok çocuğa vergi gibi radikal önlemler gereklidir.”

Kürt illerinde sağlık bakanlığı ciddi bir altyapı ile birlikte nüfus planlaması işine el attı. Bu şekilde ıslah fikri yeniden canlandı.

Görüldüğü üzere cumhuriyet eliti Kürtler söz konusu olduğunda çoğu zaman bahçıvan rolünü oynamaya dünden razıdır. Bir eliyle zararlı bitkileri kökünden söküp atmış bir eliyle de kalan bitkileri aşılayarak ıslah etmeye çalışmıştır. Fakat bir noktadan sonra Kürtler bahçıvana meydan okumaya başlamıştır. Gerçekten de Bahçıvan bahçe bitkilerini yabani otlardan ayırabilir. Söküp atabilir veya aşılayabilir. Fakat acaba “bahçe bitkileri”nin ve “yabani otların” insan olduğu ve bu insanların kendilerini bahçe bitkilerine dönüştürmeleri ve yabani arka planlarının kanser gibi yayılmasına karşı kendilerini aşılama istendiği zaman er geç yaşanacağı gibi otoriteye meydan okunduğunda ne olacaktır?¹⁸ Bundan sonra asıl sorun ırk ıslahı veya kökünden söküp atmak şeklindeki etnik mühendislik değildir. Zira ıslah ve söküp atmanın Kürt mücadelesini daha da güçlendirdiği görülmüştür. Bahçıvanın görevi ilelebet bitmiştir. Üçgenin hipotenüsünün aradan çekilmesi ile diğer iki kenar serbest kalmış ve kıyamet ideolojilerine doğru geri sayım başlamıştır.

Procrustes’in¹⁹ Yatağının Sihriyi Bozmak!

Modern devletin asimilasyona yüklediği anlam sanıldığı kadar zarif ve steril değildir. Ana akım asimilasyon yorumlarına bakılırsa ulus devlet hem kendi, hem de asimilasyon nesnesinin yararına nesneyi kültürel olarak geliştiren, onu adam eden uygarlaştırıcı bir misyon yürütmektedir. Her şey steril, acısız bir operasyondan ibaret görülerek vicdanlı bir dönüştürme kipine indirgenmektedir. Basitleştirirsek eğer tüketim piyasasındaki “cafeinsiz kahve, alkolsüz bira” üretimi kadar pürüzsüz ve doğal bir üretim tekniği. Oysa asimilasyonun kayda geçen ilk kullanımını biyolojiktir. Kavram olarak kendisinden farklı bir şeye kendi özelliklerini aşılayan, ona kendi biçimini dayatan ve bunu da kendi insiyatifiyle ve kendi amacı için yapan radikal bir değişim programıdır. Bunun devamında asimilasyonun doğasında bir yaşam biçiminin üstünlüğü, ötekinin de aşağılığı hiyerarşisi yattığı, nedense görmezden gelinmektedir. Üstelik asimilasyon erki, bu hiyerarşinin sorgulanmasını ve ona meydan okunmasına da asla izin vermez. Tüm bu tartışmalar genelde asimilasyonun doğasına içkin açık şiddet gerçeği göz ardı edilerek yapılmaktadır. Asimilasyon değişimden, dönüşümden çok önce açık

18-Zygmunt Bauman, *Modernlik ve Müphemlik*, s 228

19-Procrustes, Yunan mitolojisinde çkıyallığıyla bilinmektedir.

bir şiddet çubuğudur. Asimilasyona içkin şiddet metafiziği ortaya konulmadan asimilasyon anlaşılamaz. Asimilasyonun şiddeti Procrustes'in yatak odasından taşacak kadar trajiktir. Mitolojiye göre Procrustes, misafirlerini demir bir yatağa bağlayıp, yatak boyuna göre boyu kısa olanların boyunu uzatan, yatağa göre uzun olanların ise bacaklarını kesen yetenekli bir eşkıyadır. Asimilasyon şiddeti tastamam Procrustes'in kesip uzatma faaliyetidir, yani cerrahi bir müdahaledir. Asimilasyon şiddetinin kökeninde asimile edilecek nesneye duyulan büyük hıncı yatar. Bu nedenle asimilasyon, halka karşı duyulan hıncı besler. Onlar düzene ve güvenliğe bir tehdit gibi görülürler. Ama her durumda kuşkucunun gözünde görünüşte asimile olmuş kişiler daha çok dönemlere, yapmacıklara ve nihayet hainlere benzerler.²⁰

Asimilasyonun kökenleri Enderun kurumuna kadar geri götürülebilir. Ne var ki bu coğrafyada modern asimilasyonun miladı yine de aşiret mekteplerinin inşasıdır. Aşiret mektepleri rejim yanlısı bir yönetici eliti yaratmak olduğu için hedefi sınırlı ve seçkin bir projeydi. Bu nedenle toplumsal bir proje olmaktan daha çok siyaseten teknik bir operasyondur. Asimilasyonun toplumsal bir projeye dönüşmesi cumhuriyet rejimi ile mümkün oldu. Özellikle 1925'ten sonra siyasal bir planın enstrümanı olarak toplumsal proje ve pedagojik bir makro plan ile icra edildi. Asimilasyonun kültürel ve ahlaki arka planında ise büyük oranda ırk hiyerarşisinin kalın çizgileri vardır. Ziya Gökalp'in aşiretleri inceleyen sosyolojisi cumhuriyet kadrolarına bu bilinci fazlasıyla vermiştir.²¹ Cumhuriyet dönemi edebiyatı ırk hiyerarşiliğini doğallaştıran ve aşağı ırkları uygarlaştırma misyonu edinen iyi kahramanlarla doludur.²²

Bahçeyi ıslah etmek için elbette ilkin bahçenin yeniden tanzimi gerekliydi. Bu manada sera bitkilerine zarar verecek unsurlar kökünden söküp atılmalıydı. İşe önce söküp atma ile başlandı. 1924 ile birlikte Kürt ve Kürdistan kelimesi başta anayasa gibi hukuki metinler olmak üzere tüm yazılı metinlerden silinip atıldı.

20-Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s 194.

21-"Türkler şehir medeniyetine daha istidatlı olduğu için buraya yerleşen Kürtler kolaylıkla Türkleşebilmektedir" diyen Ziya Gökalp, asimilasyon konusunda cumhuriyet elitine iyi bir rehberdir. Bkz. *Küçük Mecmua*, Sayı 29, 1 Ocak 1923.

22-Halide Edip'in "Zeyno'nun Oğlu" romanı bu konuda başı çekmektedir. Kerime Nadir'in Dehşet Gecesi romanı oryantalist romanlara parmak ısırtacak ölçüde Kürtlerin fiziksel görünümünü konu etmiş ve canavarımsı bir havaya büründürmüştür. Refik Halit Karay'ın "Yezidin kızı" ve daha niceleri sayılabilir.

Köksüzleştirmek için ikinci adım ise dil ve kültür inkarıydı. Şark Islahat Planı²³ bu konuda gayet net çizgiler çizmiştir. “Aslen Türk olup Kürtlüğe mağlup olmaya başlayan memlekette... hükümet ve belediye dairelerinde... mekteplerde, çarşı ve pazarlarda Türkçe’den maada lisan kullananlar... cürmle tecziye edilirler.... Fırat garbındaki vilayetlerimizin bazı akvamında dağınık bir surette yerleşmiş olan Kürtlerin Kürtçe konuşmaları behemehal men edilmeli ve Türkçe konuşmaları temin olunmalıdır.” (Madde 13 ve 16)²⁴ Akabinde Kürtçenin yurdu sayılan medreseler kapatıldı. Kürtçe yersiz yurtsuzlaştırıldı. Ardından Kürtlük kokan, isyanlarda ismi geçen önde gelen kişiler ve çocukları bahçeden uzaklaştırılarak kitlesel göçlerle bahçe habis urlardan temizlendi. Devamında Osmanlı döneminde Kürtlük izleri taşıdığı halde cumhuriyete iltihak eden Abdullah Cevdet, Said Nursi, Baban’lar gibi önde gelen kişiler Cumhuriyetin taşrasında kendi hallerine terk edildi. Çıkarılan yönetmelik ve tüzüklerle Kürtlerin meskun olduğu yerlerde çoğunluğun Kürtlerden olması engellendi.²⁵ Orta Asya göçmenleri Erciş, Bitlis, Muş gibi yerlere yerleştirildi.²⁶ Tüm bunlar yumuşak bir güçle değil, aksine büyük şiddet içeren baskı teknolojileri ile icra edildi. Bu şekilde bahçe yabancı bitkilerden temizlenmiş, ıslahın tutması için bir süre bahçe nadasa bırakılmış ardından büyük bir ıslah faaliyeti başlamıştır.

Islah için ilk iş 1924 Anayasasına Türk kelimesini yerleştirmek oldu.²⁷ Akabinde köy, kasaba, il ve önemli Kürt simgesi taşıyan Kürtçe isimlerin Türkçe, hem de öz Türkçe karşılıkları konuldu. Türkçe konuşma mecburiyetleri getirildi. Çocuklara öz Türkçe isim koyma mecburiyetleri başladı. Peşinden Türk Tarih tezleri ve Güneş Dil Teorileri ortaya atıldı. İşin kuramsal hedefi belirlendikten sonra büyük bir asimilasyon kampanyası başlatıldı. Sonuç olarak eğitim kurumlarıyla, 4 yılı

23-Bu yasanın ismi zaten yeterince açıklayıcıdır. Vahşi, barbar Şark bölgesinin ıslahı zaten bir proje olarak hep vardı. Fakat yasanın isminin Şark Islah Planı olmasının herhalde özel bir anlamı vardır ve herhalde bu isim tesadüf değildir.

24-Rapor için bkz. Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler- Araştırmalar- Notlar*, Ankara, Özge Yayınları, 1993, s.481-489.

25-1934’te çıkarılan İskan Kanunu açıkça ırkçı bir kanundur. Kanunla ilgili Geçici Komisyon Raporu, kanunun niye çıkarıldığından şu şekilde bahsetmektedir: “Öteden beri Türk kültürüne uzak kalmış olanların ülkede yerleşerek onlara Türk kültürünü benimsetmek için devletin yapacağı işler bu kanunda açıkça gösterilmiştir. (...) Bu gibileri Türk kültüründe eritmek ve onları Türk oldukları için daha sağlam yurda bağlamak yollarını bu kanun göstermiştir.

26-İsmet İnönü zikredilen raporunda, Van, Muş, Erzincan ve Elazığ’da acele Türk kütelleri yerleştirmeliyiz der.

27-1924 Anayasası’nın 88. maddesi şu şekildedir. “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir.”

bulan askerlik süreleriyle, işsizlik nedeniyle uzun süre devam eden iç göçler ile Kürtler baştan aşağı yeniden tasarlandı.

Bu asimilasyon her zaman devlet örgütlenmeleri ile yapılmadı. Cumhuriyet her konuda devletçiliği sıkı olarak benimsemiştir. Ne var ki asimilasyon konusu cumhuriyetin bu geleneğinin dışındadır. Asimilasyon cumhuriyet tarihi boyunca özelleştirilen ilk cumhuriyet fabrikasıdır. Bu şekilde istisnalar saklı kalmak kaydıyla Türk solu ve İslami cemaatler Kürdistan'da devletin insani yüzü ve keşif kolu olarak devlet hesabına çalışan kitle fabrikalarıdır. Asimilasyonu gönüllü bir arz talep ilişkisine dönüştüren bu özelleştirme fabrikasyonlarıdır. Sol hareketler Kürdistan'da ihtiyaç duyduğu adamışlık ruhuna sahip militan bulma amacıyla Kürtleri devlet ve Kemalizm adına açıkça yağmaladı. Sol hareketler kitleleşmek ve militan açığını kapatmak için Kürdistan'ı bir amele pazarı olarak gördü. Benzer bir stratejiyi devlet İslami kesim üzerinden de yaptı. İslami siyaset ve cemaatler Kürdistan'a öncelikle Kürtleri devlete ve devletçi Türk İslam anlayışına bağlayan ümmetçilik politikası ile girdi. Kürtlerin hak taleplerini daha başlamadan bitirmek için ümmetçilik projeleri ile Kürt talepleri söndürülmeye çalışıldı. İslami hareketlerin başlıca amacı Güneydoğulu kardeşler olarak tanımladıkları kardeşlerinin yanlış arayışlara girmesini engellemekti. Peşinden İslami hareketler de Kürtleri hem oy deposu hem de cemaatlerin angarya işlerinde çalışacak kadro yetiştirme sahası olarak gördü. Daha radikal hareketler ise Kürtleri militan olarak kullanma yolunu seçtiler. El Kaide ve Hizbulah'ın tetikçilerinin Kürtler içinden çıkması basit bir tesadüf değildir. Hatta o kadar ki bu yolla Kürtler Bosna'ya, Çeçenistan'a savaşmak için dahi gönderildiler.

Procrustes yatağını baz alarak olan bitene bakıldığında Kürtler Procrustes yatağına sığmayacak irilikte ve uzunlukta bir misafirdi. Devlet bu misafirini yukarıda anlatıldığı üzere ilkin uzun ve iri taraflarını kesmiştir. Ne var ki bu kesilme operasyonu yatak boyuyla simetrik olmamalıydı. Zira yatak uzunluğunda şekillendirilen bir Kürt en fazla nihayet yine bir Kürttü. Bu gerçek gayet iyi fark edildiği için Kürtlerin tüm bacakları ve hatta kafa yapısı kesilmiş, yeni Kürdün inşası için bu sefer boyunun yatak boyuna getirilerek uzatılması gerekmekteydi. Yeniden dizayn ve tasarlama koreografileriyle Kürtlerin kesilen kafa ve bacaklarının yerine protez takılarak boyu yatak boyuna getirilmeye çalışılmıştır. Yani Procrustes bu sefer hiçbir misafirine yapmadığını yapmış, misafiri yatağa bağlayarak iki işlemi aynı anda yapmıştır. İlkin misafirin boyunu fazlaca kısaltmış, sonra amaca uygun olarak bu sefer uzatma yoluna gitmiştir. Ne var ki Procrustes buna rağmen ilk defa başarısız olmuş, misafir aldığı kişi yatağının sihrini bozmuştur. Sonuç olarak asimilasyon siyaseti bugün iflas etmiştir. Asimilasyonun artık işlemediği gün-

müzde siyaseten en yetkililer tarafından bile kabul edilmektedir.²⁸ Asimilasyon projesinin iflasına eşlik eden Kürtlerin grup hakları ve talepleri tehlike işaretlerini de beraberinde getirmiştir. Devlet bürokrasisinin rasyonellikle bağı kopmamış etkili birimleri şimdilik entegrasyon projesinden birlikte yaşam ummaya ikna olmuş gibi gözükmemektedir. Fakat devletin aşırılığı benimsemiş bir kesimi ile Kürt savaşını intikam hırsına çeviren resmi toplumun ciddi bir kesimi “en iyi Kürt-dün ölü Kürt olduğu” tezini kampanyalar dahilinde örgütlemektedir.²⁹ İnternet alanında bu tez ciddi olarak ele alınıp dolaşıma sokulmuş ve çeşitli yöntemlerle kamuoyunun referandumuna sokulmuş durumdadır. Kıyamet ideolojisine rıza örgütlenmesi başlamışa benzemektedir.

Ezen Ulus Milliyetçiliğinden Ezilen Ev Sahibi Milliyetçiliğine

20 yy,da yaşanan faşizm deneyimlerinin, esas olarak Dimitrovgil solun tanımlandığı gibi, sadece ekonomizmden kaynaklanan kapitalizmin kaos aralığı olmadığı artık kabul edilmektedir. Faşizm belki askeri olarak yenildi. Ama özellikle faşizmin toplumsal ve kültürel gövdesini oluşturan kitle ruhunun dağıtılmadığı da tartışmasızdır. Faşizmi üreten sosyolojik biçimler açık ki soykırımı da üretebilmektedir. Günümüzde zaten faşizm tek bir sınıfın, tek bir şefin idaresindeki dikey örgütlenmeye tekabül etmez. Çok daha komplike toplumsal, ekonomik ve kültürel üretenleri ile faşizm bir devlet biçimi olmaktan bir toplumsal biçime doğru şekil değiştirmiştir. Bu nedenle yaşanılacak bir faşizm veya soykırım deneyimi devletin doğrudan dikey örgütlemesinden çok yeni toplumsallığın inşa ettiği gündelik faşizm kipinde gerçekleşmesi ihtimali incelenmelidir.³⁰ Faşizmin kitlesel desteği kırılan bir ekonomik yapıya, üretim ilişkilerindeki büyük çelişiklere, ani toplumsal değişimlere ve nihayet endişeli ve teyakkuzda bir orta sınıfa bağlıdır. Yaşanılan hızlı toplumsal değişimlerle beraber küçük burjuvazinin yani orta sınıfın obsesif hali, eldeki statü ve ekonomik yapılardan olma endişesi onları radikal fikirlerle buluşturur. Eski düzene olan yıkıcı romantizm veya daha iyinin olabileceğine dair gergin arayışlar işi çıldırma pozisyonlarına getirme potansiyeli barındırmaktadır.

28-Başbakan Erdoğan, yakın zamanda asimilasyonu insanlık suçu ilan edecek kadar ileri gitmiştir. 10 Ekim 2010. www.akparti.org

29-Facebook'ta başlatılan kampanya ile “en iyi Kürt ölü Kürt'tür”, “Kürt sorunu yok, Kürt İstilas var”, “Kürtlere soykırım yapılsın” önerileri ile kitlelerin beğenilerine sunulan bu kampanyalara isteyenler başparmağını yukarıya kaldırarak onay verebilmektedir.

30-Daha fazlası için bkz. Fırat Aydınkaya, *Yeni Faşizmin Kökenleri: Ebedi Dönüş*, İstanbul, Belge Yayınları, 2008.

Beri yandan bu bağlamdaki orta sınıf araştırmaları nedense mülkiyet ve üretim ilişkileri üzerine temellenen kısır bir labirente denk düşer. Oysa üretim ilişkilerinin kültürel bir mantık ürettiği ve bunun bazen orta sınıfı üreten ve hatta simgeleyen bir hal gösterdiği çoğu zaman ıskâ geçilir. Özellikle Türkiye’de yeni orta sınıf yorumları ekseriyetle ekonomik determinizm, tüketim kabiliyeti ve sosyal demokrasi üzerinden tekdüze bir ara eşik biçiminde tanımlanmaktadır. Ne var ki, Türkiye’de orta sınıfın tek bir biçimi veya pozisyonu yoktur.³¹ Özellikle kültürel üretimlerle simgelenen orta sınıfın Türkiye’de çeşitlilik ürettiği ortadadır. Orta Anadolu’da iktidar desteğiyle giderek palazlanan ve eski statüsünü terk edip yükselen bir statü peşinde olan bir yeniden yapılanma barizdir. Yükselen orta sınıfın, kimi durumlarda yükselmenin tipik bir refleksi olarak içinde aşağılama barındıran bir tür sınıf ırkçılığı ürettiği görülmektedir. Zaten yeni orta sınıfın yükselirken de düşerken de korunmacı bir ethosla küçük burjuva radikalizmi ürettiğini söylemek abartı değildir.³² Orta Anadolu’da yükselen sınıfın kültürel ve siyasi pozisyonlarına bakıldığında özellikle Kürtlere dönük bir küçük burjuva radikalizmi açıkça gözlemlenmektedir.³³ Yine bu sınıfın yeni Osmanlıcılık ideolojisine eklenerek fetihçi bir iştahla hem siyasi iktidara lojistik destek sağladığını hem de Gülen cemaatinin finansörlüğünü yaptığını da eklemek gerekir. Fethetme, ele geçirme, dönüştürme, hükmetme, kadrolaşma pratikleri İslami yeni orta sınıfın öne çıkan radikalizmidir. Bu yeni orta sınıf Türkiye’de sınıf içi mücadele bağlamında diğer yeni orta sınıflarla kültürel simgeler üzerinden mücadele halindedir. Bu yükselen sınıfın şimdilik soykırım gibi orta sınıf tarafından, yönetilmesi güç bir alt üst oluşa rıza göstermediği, bu alt üst oluşta yükselen pozisyonunu riske atmak istemeyeceği görülmektedir. Üstelik İslami yeni orta ve üst sınıf, Kürtler’in orta sınıfı ile iş tutmakta ve Kürdistan’ı ciddi bir pazar olarak görmektedir.

31-Yakın zamanda Türkiye’de orta sınıfın ivme kazandığı bir vakıa. Açık Toplum Enstitüsü’nün yakınlarda yaptığı bir araştırmada orta sınıfın Türkiye’de yaygınlaştığı, dünyadaki orta sınıftan farklı olarak bu yeni orta sınıfın demokrasi, siyasi çoğulculuk ve liberalizm konularında ikircikli bir tutum takındığı rapor ediliyor. Bkz. *Capital Dergisi*, 01 Ekim 2007, www.capital.com.tr

32-Yükselen yeni orta sınıfın ve düşüşe geçen orta sınıfın temsilini aynı anda bir arada yapan istisnai bir gazete olarak “Yeniçağ” gazetesi ayrıca incelenmeye değerdir. Tipik geleneğin icadı durumu ile gazete geleneksel sağ muhafazakar Türkçü bakiyeliği ile geleneksel sol Kemalizm’in bakiyesini bir arada tutan tarihsel bir blok görünümündedir. Yükselen Anadolu orta sınıfının imparatorluğun bölünmesinden kaynaklanan şizofrenik korkularını ve asri saadet dönemi cumhuriyet Türkiye’sinin özlemini duyduğu halde düşüş yaşayan kesimi buluşturan bu koalisyon ultra Türkçü bir ideolojinin taşıyıcılığını yapmaktadır. Bu farklı iki orta sınıfı buluşturan ideolojik motivasyon ise oligarşik cumhuriyeti Kürtlere ve İslami akımlara karşı korumak ve kollamak üzerine şekillenmiştir.

33-Bu sınıfın entelektüel temsilini yapan Zaman, Yeni Şafak, Vakit, Star ve hatta Taraf gazetesinin kimi kritik zamanlarda Kürtler’i konu edinen adam etme diline bakmak bile yeterlidir.

Öbür yanda özellikle 2001 ekonomik krizi ile birlikte statüleri tehlikeye düşen “endişeli modern”lerin yeni orta sınıfının her konuda müteyakkız olma hali göze çarpmaktadır.³⁴ Yeni ekonomik dalgaya tutunamayan ve eski statülerini kaybetmenin kızgınlığıyla bahsettiğim endişeli modern orta sınıfın bir panik ideolojisi ürettiği göze çarpıyor. Yeni üretim ilişkilerinin yarattığı bir ortamda yükselen bir orta sınıfa karşı rekabet edemeyip ciddi bir düşüş yaşayan batı Anadolu, Akdeniz ve Marmara menşeli orta sınıf huzursuz, kaygılı ve endişeli bir tavır içindedir. Bu kesim “endişeli modernler” olarak kızgınlıklarını siyasal islama, ırkçı hıncını ise Kürtlere yöneltmektedir.³⁵ Düşüş geçiren yeni orta sınıfın bir kısmı imparatorluk bakiyesi göçmen ailelerinin ikinci ve üçüncü kuşak üyeleri olup sonradan ülkeye yerleşmenin ağırlığı altında bunu örtmenin telaşı ile sert bir söylem üretmektedir. Kendisinin köklerini unutturma ve burayı kesin anavatanı görme peşindeki sıradan bir ispat patolojisiyle bu coğrafyanın eski sakinlerini bile ispata davet eden dışlayıcı bir söylem üretmektedir.³⁶ Bu patoloji neo-liberalizmin altını oyduğu yerleşik sınıfların proleterleşme süreci ile yer yer bütünleşmiştir. Gelecek korkusu, tutunamama korkusu, statüyü kaybetme korkusu burada yaşayan kitleleri ortak bir korku etrafında örgütlemektedir. Kendiliğinden inşa olunan bu korku iklimi, başka bir korku olan Kürt korkusu ile iyice tahrik edilip homojenize olmaktadır. Kimi örgütler bu korkuyu kullanma teşebbüsünde bulunsa da bu duygu büyük oranda anonimdir.

Özellikle ülkenin kıyı bölgelerinde yaşayan endişeli modern yeni orta sınıfın arkeolojisine girişmenin öğretici sonuçlar doğuracağını söylemek mümkün. Cumhuriyet elitlerinin bu bölgeye jeo-kültürel bir alt metinle yüklendiklerini

34-Bu yeni orta sınıfın ilk dönemlerde siyasal temsilcisi bir ölçüde Genç Parti’ydi. IMF’ye öfkeli, AB’ye kızgın, Kürtlere dış bileyen (Star Gazetesi’nin “Kerkürt” manşetini hatırlayın), İslami Kesimi çekemeyen bir sınıf patolojisi. Şimdilerde bu olgunlaşmış yeni orta sınıf IMF’nin, AB’nin, ABD’nin, İslami cemaatlerin günahlarını yükleyebileceği bir günah keçisi aramaktadır. Bunun siyasal temsilini ağırlıklı olarak CHP temsil etse de MHP ve diğer partiler de bu kitleden medet ummaktadır. ADD, ÇYDD, Kuva-yı Milliye dernekleri benzeri kanallarla bu kitlenin öfkesi sürekli diri tutulmaktadır. Ulusalçılık ideolojisi şemsiyesi altında bir tür yarı özerk konfederasyon şeklinde örgütlenen bu yapıların ürettiği söyleme özellikle dikkat edilmelidir. Bu söylemin nasyonal sosyalizme varan üretimleri barizdir.

35-Bu sınıfın entelektüel temsilini ağırlıklı Cumhuriyet, Radikal, biraz da Vatan gazetesi yapmaktadır. Ne var ki bu sınıfın tipik gazetesi tam da “Sözcü” gazetesidir. Bu gazete Kürtleri gereksiz kılıp hedef haline getiren, ırkçılığa sürekli davet eden manşet ve köşe yazılarıyla bu sınıfın öfkesini bileme işlevi görmektedir. Sınıfın diğer temsilcilerinden farklı olarak neo-faşist bir söylemle Kürtleri sürekli aşağılayan, Kürt inkarını önceliği olarak gören ve Kürt düşmanlığı yapmanın vatanseverliğin gereği olarak gören bir yayın yapmaktadır. Kemalist tekçi ırkçılığını Türk BAAS’çılığı biçiminde yeniden güncelleyen, herkesi Türk’e kul olmaya davet eden sıra dışı mesajlarıyla bu gazete gündelik faşizmin fabrikası olarak çalışmaktadır.

36-Çokça tartışılan Cumhuriyet mitingleri esnasında içinde balkan göçmenlerinin ağırlıkta olduğu sonradan Anadolu’ya yerleşen göçmenlerin bir isyanıydı. Bu isyan özünde bir ispat ayaklanmasıydı.

biliyoruz. Kemalistler bu bölgede “iktisat kongresi” tertip ederek, sürekli ekonomik kalkınma kampanyalarıyla burayı bir jeo-kültür sahası olarak kullandıkları bilinmektedir. Kemalistlerin maddi imkanlarla sübvansé ettiği, numune cumhuriyetçiler olarak parmakla gösterdikleri, ırk ıslahı projesi kapsamında cumhuriyetin geri kalanı için rol model olarak tasarladıkları seçkin bir saha. Bu nedenle cumhuriyetin fanusunda yaşayan dokunulmaz bir toplum modeli inşa edildi. Buranın görünmeyen iç kanunları vardı. Bu nedenle el altından Anadolu’dan gelen kırsal göçler buralar yerine İstanbul’a yönlendirilmiştir. Burası stratejik bir alan olarak daha çok Avrupa turistleri için cumhuriyet müzesi biçiminde seyirlik/sayfiyelik bir alan olarak görüldü. Şimdilerde bu coğrafyadaki reel ekonomik süreç ve yapıların, orta Anadolu sermayesi karşısında gerilediği bir süreç yaşanmaktadır. Bu saha şimdilerde ağır sanayi hamlelerinden çok ekonomik olarak turizm ve benzeri hizmet sektörü gelirleriyle üretim ilişkileri bakımından bir alt lige düşmüş durumdadır. Ekonomik planda yaşanan bu negatif değişim beraberinde yeni toplumsal durumları da getirmiştir. Özellikle yabancı turistlere açık olan kapıdan beklenen turistlerden çok Kürtlerin gelmesi, üstelik kalıcı olarak gelmesi tüyleri diken diken etmektedir. Üstüne bir de Kürtlerin buradaki inşaat, hizmet ve diğer sektörlerde yok pahasına ucuz işgücü ile alternatif bir iş kolu kurmaları ev sahiplerini iyice çileden çıkarmaktadır. Buna ek olarak da turistlere açılan kapıdan kültürel olarak geri ve arkaik buldukları insanların davetsizce gelmesi ve de bunların turistleri kaçirtma olasılığı uykuları kaçırmaktadır. Bu şekilde eski ekonomik refah kaybı, yabancı ve ilkel olduklarına inandıkları bir kültürle karşılaşmaları ve cumhuriyetin ayrıcalıklı bölge konumunun kaybı ile oluşan kaos hali suçlanacak kurban ideolojisini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle bu kitle sert ve suçlayıcı bir ideoloji olan yeni ulusalcılığa gözü kapalı mobilize oldu. Yine Karadeniz sahilleri de benzer sınıfsal ve ekonomik değişimlerle davetsiz misafirlere karşı seferber olmuş durumdadır. Üstelik Karadeniz’de sürekli canlı tutulan Pontus paranoyaları ve daha önemlisi buranın Kürt savaşında insan deposu işlevi görmesi hıncı daha da bilemektedir. Bu şekilde ultra Türkçü ideolojiler burada serpilebilmektedir. Bu yeni orta sınıfa ek olarak yüksek burjuva kültüründen yoksun lümpen burjuvazilerin türemesi, proleterleşme bilincinden yoksun geniş işçi kitleleri ve de nüfusun yüzde 10’unu aşan işsizlik pratikleri ile bunlara eşlik eden kentleşme hızı ve benzeri kontrolsüz toplumsal değişimler yok edici kökten çözümcü ideolojilere ortam sağlamaktadır. Avrupa’daki yüksek sanayileşme hızının yarattığı toplumsal ve ekonomik değişimler ile Yahudilerin daha çok toplumda öne çıkması, görünür olması ile anti-semitizm ilişkisine benzer olarak, Kürtler de bu hızlı değişimin görünürleri olarak daha fazla göze sokulmaktadır. Bu rahatsız orta sınıfların korku duygusu anonim olsa da zulme

uğramışlık duygusu büyük oranda üretilmiş ve yapaydır. Zulme uğramışlık duygusu, korkuyu azdıran ve saldırganlaştıran bir mütecaviz kitle yaratmaktadır. Bir kitlenin iç yaşamının en çarpıcı özelliklerinden biri zulme uğramış olma duygusudur. Bu durumda ne yapılırsa yapılsın kitlenin kuşatılmışlık duygusu kırılmaz.³⁷

Bununla beraber Kürtçe’de misafirlğe gidip oradan uzun süre dönmeyen, orayı içselleştirip orayı yurdu görenlere hem alaysı bir replik hem de bir sitem olarak “warxweş” tabiri kullanılır. Warxweş, etimolojik olarak war’dan yani yayla kelimesinden türetilir. Kürt toplumunda yayla, özellikle yazın belli bir süre hayvanların otlatılması için gidilen, otları ve suları bereketli ama köye dahil bir mekandır. 1990’larda Kürt mücadelesi ile birlikte devlet güçlerince evi yakılan, zorla göçe tabi tutulan kitleler kendilerini “batı war” olarak gördükleri Batı Anadolu’ya atmak zorunda kaldı. Köylerinin devamı olarak bildikleri Batı Anadolu’ya göç ettiler. Bu göç eden kitle yoksul bir kitleydi. Mültecilik koşullarında göçe zorlandılar. Bu nedenle kırgındılar, hayal kırıklığı yaşamaktaydılar. Geldikleri yerdeki ev sahiplerinin onları hor karşılamaları, küçük görmeleri, onlara iş vermemeleri, işsiz kalmaları ve üstüne sürekli polis takibinde kalmaları, metropollere tutunma kaygıları onları getto bir toplum inşasına sevk etti. Gettolaşan Kürtler geldikleri topluma kafa tutmaya ve entegrasyona direnmeye başladı. Bu direnme haliyle içine geldikleri toplumda bir tür kuşatılmışlık duygusu uyardı. Bu ve benzeri nedenler giderek ev sahibi misafir gerilimini ortaya çıkardı. Yeni gelenler ile eski sakinler arasındaki farklılık ne kadar belli belirsiz olsa bile belli noktadan sonra “direnme epiği” her zaman yerleşik nüfusun hayat tarzına bir kafa tutuş demektir. Yeni gelenlere yer açma zorunluluğundan ve dışarıdan gelenlerin kendine yer bulma ihtiyacından doğan gerilim iki tarafı da farklılıklarını abartmaya itmektedir. Farklı koşullarda göze çarpmadan geçirilebilecek küçük özellikler göze batmaya başlar ve birlikte yaşamın engelleri olarak sunulmaktadır.³⁸ Basında sık sık Kürtçe müzik dinlenmesi ile ortaya çıkan gerilimden bahsedilmektedir. Bazen Ahmet kaya fotoğrafı t-shirt giymek, bazen eve fazla misafir gelmeyi simgeleyen kapı önünde fazla ayakkabı bırakma, bazen bağırarak konuşma geleneği derken, yol verme veya yan bakma ile süre giden gündelik sıradan basit nezaketsizlikler bile etnik bir gerilimin fitilini ateşleyebilmektedir. Gündelik hayatın çelişkileri kolayca bir halklar arası meydan okumalarının çatışmaları olabilmektedir. Bu meydan okumalar müdanasız iki komşunun

37-Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, çev. Gülşat Aygen, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 23.

38-Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*, s. 60

kavgası olmaktan kolayca çıkararak hiyerarşik bir bilincin tetiklediği etnik bir had bildirmeye varabilmektedir.

Ev sahibi, misafır çatışması makro bir siyasi ayrışmaya dönüşerek nihai çarelerin peşine düşülebilmektedir. Bu nedenlerle bu davetsiz misafirlere ilk tepki geldikleri yere geri dönmeyi vaaz eden bir söylemdir. Bu tür durumlarda öncelikle bu insanları tersine göçe zorlamak için buradaki hayatı dayanılmaz kılma çabası belirgin olarak göze çarpar. Eğer bu hamle bir direnişle karşılaşır ya da kitlesel göç ettirme uygulanabilir olmazsa o zaman soykırım gündeme gelebilir. Vahşi fiziksel yok etmenin sorumlusu, fiziksel olarak göç ettirme çabasının başarısızlığa uğramasıdır. Bu şekilde soykırım, düzeni yeniden sağlamanın en iğrenç ama en aşırı yöntemidir.³⁹ Sıradan bir gündelik ilişkinin tetiklediği etnik çatışmanın mütecaviz kitlesi kolayca ayaklanıp gerçek faile had bildirmek için linç seansları tertip eder. Burada asıl mesaj gerçek faile değil, failin bağlı bulunduğu etnik kimliğin tüm sahiplerinedir. Kitleyi sakinleştirecek olan, olayın failinin hapse girmesi falan değildir, sonradan oraya gelen onun bağlı bulunduğu etnik kimliğin gerisin geri gitmesi yalnızca kitlenin öfkesini alabilecektir. Eğer istenmeyen misafirler giderse, ev sahibi efendiliğini bozmayacaktır. Ancak eğer istenmeyen misafirler işi uzatırsa geriye soykırım dahil diğer çözümler gündemeleşecektir. Soykırım gibi radikal çözümler için kitlenin tümünün olayın içine çekilmesi gereklidir. Bunun için misafirlerin gelmeden önceki düzeni romantikleştirilir. Onlar gelmeden huzurun berkemal olduğu ve düzenin yerinde olduğu mitleştirilerek anlatılır. Misafirlerin gelmesi ile büyü bozulmuştur. Kaos her yerdedir. Misafir de her yerdedir. Bu aşamadan sonra dışarıdan gelenler yalnızca farklı olmakla kalmaz, orada kalmaya hakları bulunmayan, istilacılar ve işgalciler olarak ilan edilir. Gerçekten de “Kürt istilası” ciddi bir toplumsal tehlike olarak ilan edilmiştir artık.⁴⁰ Bu istila klişesi elbette kriminal kişileştirmeler ile birlikte sunulmaktadır. Mafya, tecavüz, gasp, hırsızlık, kurşunlama, kavga gibi kriminal fiillerin müsebbibi olarak Kürt kelimesi⁴¹ sürekli yasadışı

39-Age., s. 73

40-Türksolu Dergisi bu fikrin açık taşıyıcılığını yaparak ırkçılık ve neo-faşizmin ideolojik, siyasi ve toplumsal üretimini üstlenmektedir. Dergideki şu dosya kapakları bile yeni ırkçılık hakkında yeterince fikir vermektedir. “BDP’yi kapatın, Özerklik ve iki dil anayasal suçtur”, “Çanakkale ve Kurtuluş savaşına Kürtler katıldı mı?”, “Kürt sorunu yok, Kürt İstilas var”, “Kürt varsa sorun var”, “Kürt İstilasının 80 yılı”, “Türk ırkı olabilir mi?”

41-Yaklaşık yüz yıl önce Ziya Gökalp, “Kürt kavmi cinayete eğilimli bir halktır” belirlemesinden bu yana anlaşılan değişen pek bir şey görünmüyor. Bkz. Şevket Beysanoğlu, *Ziya Gökalp’in İlk Yazı Hayatı 1894-1909*, Diyarbakır’ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, 1956

ve zararlı bir içerikle yeniden üretilmektedir.⁴² İstilaya ve işgale karşı şimdilik sadece hacker'lar mücadele etmektedir. "İstilaya dur de" girişimleri şimdilik bir takım light imece seanslarıyla sürdürülmektedir. Kürtlerden alışveriş yapmama, Kürt yemekleri yememe, Kürt müziği dinlememe, Kürtlere ev vermeme ile iş şimdilik yumuşak ırkçılık pratikleri ile yürümektedir. Üstelik bu konuda ironik bir slogan da dolaşıma sokulmuştur: "Ben ırkçı değilim, sadece Kürt düşmanıyım." Bu şekilde şiddeti öneren kampanyalar da giderek palazlanmaktadır. Ergenekon'un askeri kanadına yön veren bir takım sivil toplum kuruluşlarının da esasen silahlı baskınların hesabını yaptığı ortaya çıkan belgelerden anlaşılmaktadır. Ergenekon davasından yargılanan bir sanığın "ordu kuzey ırak'a biz ise taksime girecektik" itirafı işin ciddiyetini yeterince göstermektedir.

Sonuç olarak totaliter eğilim kök salmış durumdadır. Zaten totaliter eğilim, insanları gereksiz kılma eğiliminden başka bir şey değildir.⁴³ Bu gereksiz kılma eğilimi şimdilerde sol ismini kullanan neo-faşist gruplar ile resmi Türk milliyetçiliğini teslimiyetçi olarak gören aşırı ırkçı gruplar tarafından işlenmektedir.⁴⁴ Kürtlerin Çanakkale ve Kurtuluş savaşında yer almadıkları, Kürtlerin bu ülkeye bir katkısı olmadığına dair yayınlar Kürtleri gereksiz kılma eğilimidir. Bu eğilimin güçlenmesiyle birlikte sert bir ırkçılık ortaya çıkmaktadır. Diyaloğa kapalı, savaşmaya ve sökülüp atmaya her an hazır mütecaviz kitle inşa çabaları göze çarpmaktadır. Gerçekten de totaliter eğilimde diyaloğa gerek yoktur. Çünkü konuşulacak bir şey yoktur. Artık sadece günün emirleri zikredilir, gerisi ise itaate terk edilmiş bir rutindir. Rutinin mantığı ideolojinin yerini almaktadır. Totalitarizmin "kusursuz düzen" düşleri gören bütün modernlerin hayal güçlerini etkileyen asıl cazip yanı mantıktır. Yerle bir alakası olmayan, yüzer gezer bir mantık. Kendi kendine göndermede bulunan ve kendi üzerinde odaklanan bir mantık. Ve böylelikle her tür-

42-Bu konuda sahte sayısal veriler de kitleyi ayartmak için kullanılabilir. Bu konuda özel çalışma yapan neo-faşist bir grup, şu istatistikleri katılımcılarının inkanına sunmuştur. "...Kürtlerin bu ülkede başımıza neleri sardığını biliyor musunuz? Ülkemizdeki suç oranlarının; fuhuş ve kadın ticaretinin yüzde 98.2'si, uyuşturucu ve silah kaçakçılığının yüzde 96.4'ü, çeteleşme, mafya, gasp, hırsızlık, dolandırıcılık, zorla alıkoyma suçlarının yüzde 79.7'si, dolandırıcılık suçlarının yüzde 68.9'u, cinayet suçlarının yüzde 68.4'ü, tecavüz suçlarının yüzde 87.6'sı, taciz suçlarının yüzde 94.2'ü onlar tarafından yapılıyor. Kürtleri ülkemizde istemiyoruz!!!!.. Bu düşünceye sahip olan her Türk evladı demek, bu suç oranlarının yok olup silinmesi demektir!!!" www.toplumcubuduncudernegi.blogspot.com

43-Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*, Cilt I, çev. Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009.

44-Türksolu Dergisi, İleri Dergisi, Yeniçağ Gazetesi, Sözcü Gazetesi ve interneti yoğun olarak kullanan Kemalist ve aşırı Türkçü kesimler buna örnek verilebilir.

l  gerçeklik testine karşı bağışıklık kazanmış bir mantık.⁴⁵ Bu mantık gerçekten de gerçekliği küçümseyen, gerçekliğe karşı aşılı bir bilinç üretmiştir. Bu bilince göre “Kürtler hak etmediği halde bu ülkede yaşamalarına izin verildi, bu ülkenin ekmeğini serbestçe yiyorlar, zengin de oluyorlar. Süper kolejlerde okuyorlar. En güzel tatil yerlerinde tatil yapıyorlar. Hatta bakan, başbakan da olabiliyorlar. “Ne mutlu Türküm diyene” lafından niye gocunuyorlar. Atatürk isteseydi zaten “ne mutlu Türk olana” derdi. Ama bunu demedi. Türk kelimesinden niye rahatsız oluyorlar. Aslında bunların bir sorunu yok. Bu sorunları bizi bölmek isteyenler çıkarttı. İçimizdeki hainler de bu oyuna geliyorlar. Bu nedenle tek sorunumuz bölücülük.”⁴⁶ Hiçbir güneşin eritemeyeceği “buz pateni” kıvamındaki bu mantık, rutinin gündelik söylemi olarak her şeyi gereksiz kılmaktadır. Sonuç olarak suçun suçlanmak olduğu bir dünyadan kaçış yoktur. Bugüne kadar ezen ulus milliyetçiliği altında baskı, asimilasyon, kitlesel g ler, köy yakmaları yaşayan Kürtler, bugün de ezildiğini iddia eden ev sahibinin kısıkcısı altındadır. Ezildiğini iddia eden ev sahibinin misafirini kökünden söküp atması her zaman için daha az masraflıdır. Ne de olsa yeni gelenin kökü henüz tam tutmamıştır. Ve ne de olsa kapitalizmin temeli özel m l k sahibine verdiği sonsuz güvencede değil midir?

Basit  z m: Anti-Virüs Programını Güncellemek!

Faşızmin kitleselleşmesi ile kitle rızasını üretiminde bir takım söylemsel stratejilerin büyük rolü vardır. Poulantzas, faşızmin kitlesel bir gövde kazanmasını faşızmin söylemi ile kitle arasındaki “etkinlik”e bağlamaktaydı.⁴⁷ Bu “etkinlik” kavramı ideolojinin tarihsel ağırlığı ve ölen milyonlarca insan düşünüldüğünde hafif ve basit olarak karşılanabilir. Ne var ki bu “etkinlik” meselesinin özü entellekt elizm düşmanlığı ile donatılmıştır. Naziler topluma sayfalar dolusu toplum, tarih analizleri sunmuyordu.  z m projeleri de kitaplar dolusu falan değildi. Aksine Naziler bazen bir sloganla bile toplumsal sorunlara  z m  nerip halkı ikna edebiliyordu. Solun ve entelektüellerin derin analizlere girişerek, toplumsal sorunları  zmek yerine laf kalabalığı yaratarak sorunları  z ms zl ğ  ittiğini ileri süren Nazi ideologları basit ve pürüzsüz cümlelerle basit  z mler vaad ediyordu. Bu

45-Hannah Arendt, *Totalitarizmin Kaynakları*.

46-Bu ivi gibi mantık özellikle de yüksek öğrenim görmüş, iyi bir şirkette kariyer yapan mavi yakalılar arasında bir ament  gibi kabul görmektedir. Yeni orta sınıfın tuzu kuru olan kesimlerinde dillendirilen bu söylemin rutini sürekli yeniden üretilir. İnkâr söyleminin post modern hali olan bu fikirlerin sahipleri çoğu zaman kendilerini siyaseten sol veya sosyal demokrat olarak tanımlamaktadır.

47-Nicos Poulantzas, *Faşızım ve Diktatörlük*, ev. Ahmet İnsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

nedenle Nazilerin asıl başarısı toplumsal sorunlara, kapsamlı, basit ve nihai çözümler getirebileceği şeklindeki ütöpik inancı en uç mantıksal noktalara taşımak oldu. ⁴⁸ Naziler ideoloji yerine söylemi ikame ederek, toplumsal sorunları ise ya kişileştirerek ya da klişeleştirerek anlatmaktaydılar. “Bu halde olmamızın sebebi Yahudilerdir”, sözü kitlelere solun yaptığı sayfalarca sınıf analizlerinden daha anlaşılır ve pürüzsüz görünüyordu. Nazi kitlesine göre sorunların çözümü için liberaller ne olduğu belirsiz parlamenter demokrasiye, sol ise ne zaman olacağı belirsiz bir sınıf devrimine, kilise hangi zamanda geleceği belirsiz Mesih’in beklenmesini vaaz ediyordu. Naziler ise net, kesin ve basit konuşuyordu. “Yahudileri bugün halledelim, mesele bugün çözülür” şeklinde semantik, akılda kalan bir cümlelik çözüm öneriyordu. Bu nedenle nobran bir anti-entelektüelizm ideolojisi olarak söylemin rutini kolayca kitleselleşiyordu. Hiç anlamadığı kavramlarla konuşan sol ideologlardan bıkmış olan işçiler, sabırsız, endişeli, derhal nihai çözüm isteyen küçük burjuvazi ile gözünü savaş ekonomisinin marjinal kârına dikmiş olan burjuvazi basit çözüme kolayca ikna olmuştu. Bu nedenle sosyologlar değil kesin çözümü savunan emekli askerler, tarihçiler değil işi pürüzsüzce yapabilen işin ehli bilirkişiler, siyasetçiler değil nihai çözümün tekniğini bilen bilim adamları konuşmalıydı. Bu şekilde rutinin söylemi basit ve nihai çözüme hazırlandı. Ve herkes tek bir ortak cümlede kolayca buluştu: “yeter artık.”

Türkiye toplumunda “yeter artık” ideolojisinin işaretleri çoğalmaktadır. Sürekli Kürt meselesinin karmaşık bir mesele olduğu, bir çırpıda çözmenin imkansız olduğu, bu sorunun tarihsel, toplumsal, siyasi, uluslararası bir arka plana dayandığı yollu cümleler her gün medyada siyasetçiler ve köşe yazarları tarafından tekrarlanmaktadır. Bunun bıkkınlığa varan terminolojilerle sıkça tekrar edilmesi kolay, basit ve nihai çözüme vurgu yapanları daha fazla ön plana çıkarmaktadır. Öte taraftan şimdilerde Kürt meselesinin “Türk sorunu” diye yeni bir sorun yarattığını iddia eden yeni bir liberal-ulusalcı söylem ortaya çıktı. Bu söylemin üstü kazıldığında aslında bu sorunun çözülmesinin öyle basit olmadığı gerçeğinden Türk halkının mağduriyetine varan bir kaos epistemolojisinin inşa edildiği görülmektedir. Siyasal iktidarın soruna dönük attığı kimi adımları yine bu çevreler Türklerin rencide edilmesi ile karşılamaktadır. Bu şekilde aslında sorunun karmaşıklığına tuz ekilmektedir. Bunun devamında ise yavaş yavaş insanların kendilerine “Türk” demenin dahi ayıp veya yasaklandığı gibi gerçek dışı bir mağduriyet söylemi yaratılmaktadır. Bu söylemler yaralı, zulme uğramış ve sal-

dırgan bir ideolojinin değirmenine su taşırken, öte tarafta sorunların böyle karmaşık metodlarla hiçbir zaman çözülemeyeceği fikrini aşılacaktır. Bu şekilde adım adım basit çözümlerin altyapısı hazırlanmaktadır. Basitlik diskurunun ana fikri ise “en iyi Kürt ölü Kürt”e varan kestirme çözümlere popülerlik kazandırmaktadır. Yine medyanın ürettiği her sorunun tek kaynağı gibi gösterilen üretilmiş Kürt gerçeği de var karşımızda. Dizilerde ve sinemada Kürtlerin sürekli mafya, fuhuş, töre cinayeti, gasp gibi kötü imgelerle resmedilmesi kestirme çözümleri her an izleyicinin kafasına sokmaktadır. Nazi ve Ruanda örneğinde Radyo’nun oynadığı rol bugün büyük oranda Televizyon ve internet oynamaktadır. Özellikle internet steril örgütlülüğün yeni mekanı olarak kesin ve kestirme çözümlere her an üretim sağlamaktadır. Radyo-kitle ilişkisinde kitle, pasif konumundadır, yaratıcı değil, tatbik edicidir. Ve kitle Radyo’ya radyo da merkezi iktidara bağlıdır. Oysa Radyonun yerine internetin geçmesi radikal bir ürkütücülüğe de kapı aralamaktadır. İnternet ortamı, kuralsız, aktif ve yaratıcı bir durumdur. İnternette olan her kişi aktif durumdadır, yaratıcı ve inşa edicidir. Ve internet kişinin iradesini yeniden üretir ve örgütler. Bu durumda kitle internete, internet kitleye bağlıdır. Bunlar karşılıklı olarak birbirini üretmektedir. İnternet sörfçüsü merkezi iktidara değil, sadece site editörüne bağlıdır. İnternette herkes eşittir, herkes bir tuşla birini geri dönüşüm kutusuna atabilir. Soykırımın özelleştirilmesi internet sayesinde kolayca kitleselleşebilmekte ve yeniden üretilebilmektedir. Bir “delete” veya “enter” düğmesiyle iş kolayca kestirmeden, basit ve pürüzsüz yapılabilir.

Nihayet totalitarizmin en sağlam yeri olan özgün mantığın burada da işlediğini görmekteyiz. Hakim söyleme göre, “devlet kanalı onların dilinde yayın yapıyor, kitap çıkarabiliyorlar, gazete okuyabiliyorlar, müzik dinleyebiliyorlar, ülkenin her tarafına gidebiliyorlar, içimizde en zengin onlar, jeep’lere binen yine onlar, bürokrasinin her yerinde varlar, bakan, başbakan ve hatta cumhurbaşkanı da olabiliyorlar.” Bıkkınlık ekonomisini zorlayan bu cümlelere pekala insan haklarına önem veren bir liberal veya solcu da katılabilir. Bu çevreler buna bir de “bireysel olarak tüm haklarını kullansınlar, işte bir şekilde meclise de girebiliyorlar. Kendi belediyeleri de var.” Bu şekilde çerçeveyi biraz daha genişletebiliyorlar. Ne var ki bunların bulunduğu nokta aynı: “bunlar daha ne istiyorlar, yeter artık.” Bu şekilde tüm tavizlerin verildiğini düşünen ortalama kafa yeter artık paydasında bir araya gelmeye başlamıştır. Şimdilik gökkuşağı koalisyonu olmasa da gökkuşağı renginde bir araya gelmişlerdir. Ortalama kafaların farklı kulvardaki iki sözcüsü yakın zamanda yazdıkları yazıda “yeter artık” ideolojisinin kestirme çözümleri-

ne dair ipuçlarını verdiler⁴⁹. Fatura kesmenin havada uçtuğu, teori körlüğü adı altında aba altından etnik temizlik alternatifinin dillendirildiği tipik “kirlenmek güzeldir” yaklaşımlarına şahit olduk. Benzer şekilde yakın zamanda özerklik tartışmalarında Türklük geleneğinin temsilcisinin de kestirme ve nihai çözüme dair kendi projelerini açıklaması pişmeye başlayan yemeğin kokularını dışarı taşırmaktadır.⁵⁰ Son sözün henüz söylenmediği, ama söylenmek üzere olduğu yolundaki nihai çözüm metodolojisi yeni koalisyonlara da göz kırıyor. Yeni ırkçılığın tartışmasız temsilcisi olarak sunulan emekli üniformalı küçük adam “bana yirmi bin kişiyi verin, bu meseleyi halledeyim” şeklindeki kestirme çözüm önerisi dahi maliyeti ve bürokratik rasyonellikten uzak olmasından dolayı şimdilik kabul görmemektedir.⁵¹

Bununla birlikte bürokrasinin Kürtleri zehirli bir mikrop olarak gördüğü ve bunun cerrahi bir müdahaleyle temizlenip organ nakli yapılabileceğine dair top-tancı modellerine de şahit olduk Yakın zamanda Türk Dışişleri bürokrasisinin en tepesinde yer alan ve bu bürokrasinin ulusalcı ideolojisini üreten iki bürokrat da nihai çözümlerini kamuoyuna duyurdular.⁵² Türkiye’de Kürtler Cumhuriyetin başlarında ve devamında halk olarak tam bir pharmakon işlevini görmüştür. Pharmakon, yunanca hem zehir hem de ilaç anlamında kullanılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluş sürecinde, Anadolu’daki kurtuluş savaşı Kürt gücü ve lojistiği olmadan başarılaacağı şüphelidir. Zaten Anadolu Müdafa-i Hukuk örgütünün örgütlendiği ilk coğrafya Kürt coğrafyasıdır.⁵³ Kürtler bu dönemde cumhuriyetçiler için düpedüz reçetede yazılmış bir ilaç gibi düşünülmüş ve kullanılmıştır. Özellikle cumhuriyet döneminde kurtuluş savaşının nihayete ermesiyle Kürt

49-Ertuğrul Özkök, *Hürriyet Gazetesi*, 06 Temmuz 2010, Taha Akyol, *Milliyet Gazetesi* 09 Eylül 2009.

50-Devlet Bahçeli, 23 Aralık 2010 daki grup konuşmasında, Türk milliyetçilerinin çift dil ve özerklik konularında daha son sözünü söylemediğini iddia ederek yaşananların ayaklanma provası olduğunu söyledi. www.mhp-tv.com

51-Yeni faşizmin üniformalı seslerinden emekli asker Osman Pamukoğlu, 20 bin gönüllü ile gidip bu işi hemence çezeceğini ileri sürmektedir. www.hakveesitlik.org.tr

52-Mümtaz Soysal, 17 Ağustos 2009 tarihli Cumhuriyet Gazetesi. Mikrop kelimesi yazara aittir. Gündüz Aktan 24.11.2005, 26.11.2005 tarihli Radikal Gazetesi.

53-Mustafa Kemal’in bu konuda fikirleri bir yoruma yer bırakmayacak netliktedir. Buna göre 17 Haziran 1919’da ben Kürtleri ve hatta öz bir kardeş olarak tekmil milleti bir nokta etrafında birleştirmek ve bunu cihana müdafa-Hukuk Milliye Cemiyeti vasıtasıyla göstermek karar ve azmindeyim. 19 Eylül 1919’da Sivas’ta ise; Türk ve Kürdün yek diğerinden ayrılmaz iki kardeş olarak yaşamakta devam eyleyeceği ve sarsılmaz bir vücut halinde dahil ve hariç kalacağı şüphesizdir. Derleyen Nimet Arsan, *Atatürk’ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, Cilt IV, Ankara, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1964, s.34

unsuru ilaç özelliğini kaybetmiş, bu sefer cumhuriyeti zehirleyen bir iç organ olarak görülmüştür. Anılan ulusalcı bürokratlar tam da bu gerçeği hatırlatmaktadır. Bunlara göre bünyeyi mikroplarıyla zehirleyen Kürtleri Kuzey Irak'a sürüp oradan bizden olan, sağlam ve sağlıklı Türkmenleri bünyeye katabiliriz. Onlara göre doku nakli ile kesin çözüm kolayca sağlanabilmektedir. Sonuç olarak Kürt meselesinin çözümü uzadıkça kestirme çözüm yanlıları güçlenmektedir. Kestirme çözüm yanlıları, acısız, pürüzsüz, basit ve kolayca anlaşılabilir çözüm önerilerini dolaşıma soktuklarında karşılarında devletin zamana yayılmış projeleri dahil hiçbir çözüm tutunamayacaktır. Zira "delete" tuşuna basıp saniyenin onda birinde herhangi bir şeyi sanal ortamda silip atabilen internet sörfçüleri devleti hack'lediğinde geriye sadece anti-virüs programını güncellemek kalacaktır.

Özelleştirilmiş Soykırım + Özelleştirilmiş Kürt Meselesi = Kürt Soykırımı Riski

Özelleştirmenin mantığı serbest piyasanın gücünü tahkim etmeye dönük bir iktisat politikası vasıtası işlevi görmektir. Bir makro plan olarak özelleştirme rasyonel bireye, sağlıklı işleyen piyasa mekanizmasına ve nihayet gerektiğinde görünür olan perde gerisindeki bir gizli ele ihtiyaç duyar. Özelleştirme ağırlıkla ihale yöntemi ile serbest piyasa içinde rasyonelleşmektedir. Kamu tarafından gerçekleştirilen mal ve hizmet üretimi tamamen veya kısmen ihale yöntemi ile özel sektöre devredilirken ihalenin tüm kuralları bizzat devlet tarafından belirlenmektedir. Kimi stratejik mal ve hizmetler özel sektöre ancak devletin istisnai izni ve her zaman yakın denetleme tekniği ile devredilmektedir. Bu tür ekonomik rasyonelleşmede devlet gizli bir güç olarak işin içindedir. İhale yasalarını belirler, mülkiyeti belirli süre ve istisnai olarak devreder.

Soykırım esasında devletin mülküdür. Sadece şiddet tekeli değil, soykırım tekeli de bizzat merkezi devlete ait bir mülkiyet hakkıydı. Modern soykırım, idareci seçkinler sınıfının yaptığı bir seçimin rasyonel bir fonksiyonuydu zaten.⁵⁴ Ne var ki bu yazıda göstermeye çalıştığım gibi burada da devletin yapısal bir dönüşümü söz konusudur. Artık iş tersine dönmüş, soykırımın icrası için halkın rızasına, desteğine veya katkısına göz diken bir devlet geleneği, şimdilerde devletin rızasına, desteğine göz diken bir toplumsal biçim ile büyük oranda yer değiştirmiştir. Bir diğer ifadeyle soykırımın özelleştirilmesi gerçeği ile karşı karşıyayız. Soykırım

üzerindeki mülkiyet hakkının el değiştirmesinin temel sebebi, kitle iletişim ve örgütlenme araçlarının yaygınlaşması ve özerkleşmesi ile modern iktidar yapılanmasında görülen kontrolsüz değişimlerdir. Özellikle internet siteleri, video paylaşım siteleri, cep teknolojisi ve benzeri özerk araçların yaygınlaşması soykırımın özelleştirilmesi ihtimalini mümkün kılmıştır. Soykırım araçlarının rasyonelleşmesi, bu araçların anonimleşmesi, bir network ağı veya anonim şirket gibi halka açılması süreçleri bu konuda devleti geri plana itmiştir. Öte yandan soykırıma dair artan uluslararası denetim, uluslararası ceza mahkemesinin kurulması ve benzeri sorumluluk denetimi bu eylemin devletler tarafından doğrudan icra edilmesini hiç değilse masraflı hale getirmiştir. Bu nedenle stratejik kamu kuruluşlarının özelleştirilmesinde olduğu gibi devlet piyasa kurallarını ve özelleştirme kurallarını belirleyerek perde gerisine çekilip sahayı özerk aktörlere bırakabilmektedir. Tıpkı özelleştirme felsefesinde olduğu gibi soykırım olgusunda da ne yapacağını bilen rasyonel bireyi, piyasa kurallarını ve ihale yasalarını belirleyen gizli elin varlığı su götürmez.

Nitekim bu soykırım formülü kısmen Ruanda'da işleme konulmuştur. Ruanda bu konuda tipik bir örnek olarak bir laboratuvar işlevi gördü. Gerçekten de uluslararası güçlerinin gözünün içinde, yerel merkezi iktidarın bileşenleri Tutsi'lerin halli işini özerk, silahlı Hutu gruplarına havale etmişti. Eşi Tutsi olan bir Hutu erkeği onu öldürmekte bir beis görmemişti.⁵⁵ Piyasa kuralları belirlenmiş, Hutu bireyleri rasyonel bir makine gibi ayarlanmış, ihale yöntemi yerel otoritelere devredilerek Tutsi temizliği özenle yapılmıştır. Görünürde masrafsız, pürüzsüz, anonim bir operasyon gerçekleştirildi. Soykırım batılı güçler tarafından ve yerel otoritenin onayı ile çoğunlukla gevşek ve yatay örgütlü Hutu milislerine ihale edildi. Ne var ki bu aşamaya gelmeden yaşayan her Hutu zaten bir ölüm makinesi olarak tasarlanmıştı. Halka arz şeklindeki bu soykırım özelleştirilmiş soykırımın mümkün olabileceğine dair öğretici bir örnektir. Nitekim öldürme hakkına dayalı eski hükümlanlık iktidarının, biyo-iktidar yoluyla işleyişi ırkçılık ile mümkün olmaktadır. Foucault, Nazi toplumunun bütün yapısına bu öldürme iktidarının, yani yaşatma ve öldürme gücünün, yalnızca devlete değil bireylere de verildiğini belirtmiştir.⁵⁶ Ruanda örneğinde de benzer biçimde gelişen bu durum esnasında bireyler, ihbar etme yoluyla bile olsa yakınındakini öldürme ve yaşatma hakkı ile donatılmıştır.

55-Ruanda Soykırımı'na dair daha fazla bilgi için bkz. Yolande Mugakasana, *Ölüm Beni İstemiyor*, çev. Filiz Nayır Deniztekin, İstanbul, Varlık Yayınları, 1998. Ebru Çoban Öztürk, *Modern Devlet, Biyoiktidar ve Soykırım: Ruanda Örneği*, Ankara, Adres Yayınları, 2010

56-Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş, İstanbul, YKY, 2002, s.262

Bu durum Kürt meselesinin özelleştirilmeye başlanmasıyla kritik bir eşiğe gelmiştir. Kürt meselesi tarihinde ilk defa özelleştirilmiş durumdadır. Kürt meselesinin özelleştirilmesi ile Kürtler bir tehlike simgesi olarak ilk defa kamusalığın güvenlik çemberinden özel alandaki aktörlere ihale edilmiştir. Kürt meselesi devletleştirildiği alandan, bürokrasinin rasyonel tercihlerinden özel alanın ihkakı hak biçimlerine açık hale getirilmiş durumdadır. Devlet şimdiye kadar özenle Kürt meselesini özel alanın dışında tutmuştur. “Halka dönüp sen bu işe karışma, sen merak etme bu sorunu ben kendim çözerim” diyordu. Ne var ki ilk defa devlet, halka dönüp “ben bu sorunu çözemiyorum, yardımına ihtiyacım var” noktasına geldi. Kürt meselesinin özelleştirilmesinin miladı dönemin bürokrasisinin en tepedeki kişisi tarafından açıkça ilan edilmiştir.⁵⁷ Silahlı kuvvetlerin beklentisi olarak “Türk milletinin kitlesel karşı koyma refleksine” davet edilmesi stratejik bir eşiştir. Kitlesel karşı koymanın Kürtlere dönük mütecaviz kitlelere her türlü yolu mübah göstermesi soykırımın özelleştirilmesine giden yolda kritik bir bağlama oturduğunu belirtmek gerekir. Zira halka müdahale yapma çağrısı, devletin aciziyetinin simgesi olduğu kadar, bu meselenin özelleştirilmesi sonucuna da işaret etmektedir.

Bununla birlikte devletin en son sığındığı çok kültürcülük projelerinin hileli iflası, yürümeyen bireysel haklar teorisi ile devlet geri çekilmiş, saha özel teşebbüslere açık hale getirilmiştir. Özel teşebbüsler de halka arzını gerçekleştirmiş anonim şirketler biçiminde çalışmaya girişti. İnegöl’de, Dört Yol’da şubelerini açan bu özelleştirme denemeleri piyasa kurallarını göre işletilecek belli ki. Böyle bir süreçte Kürtlerden istenen tamı tamına “evde Kürt, sokakta Türk” olmalarıdır. Bu konum “dışarıda insan, evde Yahudi ol” şeklindeki Nazi döneminden bile daha geri bir duruma tekabül etmektedir. Zira Naziler, sokakta insan görmek istemekteydiler, şimdiki otoriteler ise Türk görmek istemekte.

Öte taraftan İtalyan faşizminin önde gelen aktörleri terhis edilmiş subaylardı.⁵⁸ Emekli askerler ordudan terhis edilip topluma salınmıştı. Bu emeklilerin oynadığı rol, faşizmin toplumsallaşmasındaki ve örgütlenmesindeki kilit roldü.

57-Genel Kurmay Başkanlığının 08 Haziran 2007 tarihinde sitesinde gece yarısı yayımladığı bildiri. Bkz. www.bianet.org Bu çağrıdan sonra meydana gelen olayların kısa dökümü şu şekildedir: Malatya’da 9 Kürt son anda linçten kurtuldu. İzmir’de barlarda oturup protesto eylemine gelmeyen kişiler taşlandı. İstanbul’da yeter artık, sabrımız bitti şeklinde protestocular belirdi. Niğde’de 100 kişi askerlik şubesine giderek silah istedi. Ankara’da meclisi basarız, 20 kişiyi asarız mitingi yapıldı. Bursa, Erzurum ve değişik bir çok yerde DTP binası taşlandı ve yakıldı. Pek çok ilde Askerlik Şubeleri önünde askere alınmayı talep eden dilekçeler verildi.

58-Maria Antonietta Macciocchi, *Faşizmin Analizi*.

2000'lerden sonra Kürt savaşında katliamlara yol açmış, önemli görevde bulunan emekli askerler emekliye ayrılıp toplumun içine belli bir misyonla salınmıştır. Bu kişilerin örgütlediği orta sınıflar örgütsel olarak Ergenekonun, ideolojik olarak da ulusalcılığın mobilizasyonunu üstlenmektedir. Ergenekon örgütlenmesi aslında Kürt meselesinin özel alana çekilip orada başında emekli askerlerin sivil görünümlü yapılarına havale edildiği bürokratik bir projedir. Kürt meselesinin özelleştirilmesi ile bu örgütün toplumsallaşması hemen hemen aynı tarihe denk gelir. Bu örgütlenmenin aslında özerk Hutu silahlı örgütlenmesinin bir versiyonu olduğu rahatlıkla iddia edilebilir.

Sonuç olarak bugün Hannibal belki henüz kapıya dayanmadı. Fakat bahçede gezindiği, kapıya dayanma hesapları yaptığı çıplak gözle bile görülebilmektedir. Geldiğimiz aşamada ulus devletin hipotenüsü çökmüş, Procrustes'in yatağının sihri bozulmuştur. Hem ev sahibi olduğunu hem de ezildiğini iddia eden küçük adam, misafiri için toptancı çözüm önerenlere kulak kabartmaya başlamıştır. Geldiğimiz noktada çizgi kahramanımızın altındaki zemin tükenmiş, uçurumu fark edmeden uçurumun üzerinde gezinmeye başlamıştır. Son anda bir hamleyle bulduğu ilk kayaya mı tutunacak yoksa yere çakılıp yeni barışçı bir Türkiye düzeni mi kurulacak henüz belli değil. Fakat kahramanımızın uçurumdan düşmek istemeyeceği, bulduğu her yolu deneyeceği anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda unutulmamalı ki, reklamda da söylendiği gibi sadece çizgi film kahramanlarının sigortaya ihtiyacı yoktur.

Soykırımın İkircimli İkizi: Etnik Kırım

Sibel Özbudun

“Sadece unutilanlar gerçekten unutulmuştur.”

(İbrani Atasözü)

“1862 yılında Missouri ve Kayalık Dağlar arasındaki ovalarda, kaba bir hesapla dokuz buçuk milyon bufalo yaşıyordu... Hepsi derileri, etleri ve kemikleri için öldürölüp yok edildi... Aynı dönemde besin açısından bu bufalolara bağımlı 165.000 Pawnee, Sioux, Cheyenne ve Apache bulunuyordu. Onlar da yerlerini bu toprakları bir bahçeye dönüştüren ve sayılmaya, vergilendirilmeye ve doğa ve uygarlık yasaları uyarınca yönetilebilmeye muktedir, beyaz ırktan kadın ve erkeklere bırakarak yok oldular. Bu değişim yararlıydı ve sonuna dek sürdürülecektir...”

Böyle diyordu, ABD’li “yerli kasabı” General Sherman’ın Bufalo Bill’e mektubunda...¹

Birleşmiş Milletler Örgütü’nün 1948 tarihli *Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi*, *soykırım*ı açıkça tanımlayıp bir “suç” olarak Uluslararası

Akt. Pierre Clastres, “On Ethnocide”, *Art & Text*, Sayı: 28, Mart-Mayıs 1988, s. 57-58.

hukuka mal etmiştir.² Burası, biliniyor. Ancak fazla bilinmeyen, soykırımı “suç” ilan eden BMÖ kararının alınma sürecinde olup bitenler. Bu süreç önemli, çünkü soykırımı “insanlık suçu” ilan eden “Uygur Batı”nın zihninin arka planını okumamıza olanak sağlıyor.

Soykırım kavramını ilk kullanan ve aynı zamanda onu Uluslararası hukukun tanımladığı bir “suç” haline getirilmesinde en önemli katkıda bulunan kişi, *Axis Rule in Occupied Europe* (İşgal Altındaki Avrupa’da Mihver Yönetimi - 1944) başlıklı kitabıyla, hukukçu ve dilbilimci Raphaël Lemkin olmuştur. Lemkin, şöyle tanımlıyordu *jenosid* ya da *soykırımı*: “Jenosid’le bir ulus ya da etnik grubun yok edilmesini kast ediyoruz. Bu yeni sözcük... Grekçe *genos* (ırk, kabile) ile Latince *cide* (öldürme)’den türetilmiştir.”

Lemkin, hemen ardından bir dipnotla ekliyordu: “Aynı fikir için bir başka terim kullanılabilir: Grekçe *ethnos* -ulus- ile Latince *cide* -öldürme- den türetilen *ethnocide*, ya da etnik kıyım...”

Görüldüğü üzere Lemkin için -sonradan iki “farklı” görüngüye işaret eder şekilde anımlandırılacak iki kavram, bitişikti. Şöyle demekteydi kitabında:

“Genelde, soykırım, kitlesel katliamlarla gerçekleşmediği sürece bir ulusun dolaylımsız yok edilmesi anlamına gelmez. Daha çok, ulusal grupların, bizi onları yok etmek amacıyla, asli yaşam temellerini tahrip etmeye yönelik çeşitli eylemlerin eşgüdömlü planına işaret eder. Böylesi bir planın hedefleri, siyasal ve toplumsal kurumların -kültür, dil, ulusal duygular, din ve ulusların iktisadi varoluşu- dağılmaya uğratılması ve kişisel güvenliklerinin, özgürlüklerinin, sağlıklarının, saygınlıklarının, hatta gruba mensup bireylerin yaşamlarının yok edilmesidir. Soykırım, bir bütün olarak, yani bireysel niteliklerine değil, ulusal grubun üyeleri olarak ulusal gruba yöneltilmiştir.”³

Birleşmiş Milletler Örgütü’nde Soykırım Sözleşmesi taslak metni üzerine tartışmalar sürerken, “soykırım” kavramı, ilkin, Lemkin’in anladığı gibi anımlandırılacaktır. Yani bir halkın fiziksel varlığına, ama ondan da çok, onun hayatiyetini

2- Sözleşmenin ikinci maddesi, *soykırımı* şöyle tanımlar: “Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubu bütünüyle ya da kısmen yok etme kastıyla işlenmiş, aşağıdaki eylemlerden herhangi biri: Grup üyelerini öldürmek, grup üyelerinde ciddi bedensel ya da zihinsel hasara neden olmak; grubun fiziksel varlığının kısmen ya da bütünüyle yok edilmesine yol açması öngörölen koşulları gruba kasten dayatmak; grup içi doğumları engellemeye yönelik önlemleri dayatmak; ve grubun çocuklarını zorla başka bir gruba aktarmak...” (*Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*, md. 2).

3- Akt. L. V. Prott, *Ethnocide*, <http://www.enotes.com/genocide-encyclopedia/ethnocide>.

sağlayan kültürel koşullara yönelik kasıtlı imha edim(ler)i. Hatta, konuyu daha da vurgulu kılmak amacıyla, 1946'da, sözleşmeye *kültürel soykırım* kavramının da dahil edilmesi önerilirken, Lemkin'in "*kültürlerinin sağladığı ruh ve moral olmaksızın varlığını sürdüremeyecek grupları koruma altına aldığı*" gerekçesiyle bu öneriyi desteklediği bildirilmektedir. *Kültürel soykırım* ise, şöyle tanımlanmaktadır taslak metinde:

- a- çocukların zorla bir başka insan grubuna aktarılması,
- b- grubun kültürünü temsil eden kişilerin zorla ve sistemli bir biçimde göç ettirilmesi,
- c- özel ilişkilerde dahi ulusal dilin konuşulmasının engellenmesi,
- d- ulusal dilde yayınlanmış kitapların veya dinsel eserlerin sistemli olarak tahrip edilmesi ya da yeni yayımların yasaklanması, veya
- e- tarihsel ya da dinsel anıtların sistemli tahrip edilmesi ya da başka kullanımlara tahsis edilmesi veya tarihsel, sanatsal ya da dinsel değeri haiz belge ve nesnelerin veya dinsel ibadette kullanılan nesnelerin tahribi ya da dağıtılması yoluyla bir grubun özgül karakteristiklerinin tahribi...⁴

Ancak Başta ABD, Kanada ve Britanya olmak üzere Batılı devletler "soykırım" kavramının bir grubun kültürel kimliğine yönelik saldırganlığı da kapsayacak şekilde geniş tutulmasına şiddetle karşı çıkarlar. Çünkü maddenin bu şekliyle geçmesi, ABD ve Kanada için toprakları üzerinde yaşayan yerli halkların talep ve davalarına yol açacak, Britanya için ise, eski sömürgelerindeki pratiklerini sorgulanmaya açık hâle getirecektir! Böylelikle "soykırım" kavramı kültürel kıyım imalarından arındırılarak, yani salt fiziksel yok edişi kast edecek bir anlamla geçer Sözleşme'ye...⁵

Etnik soykırım nosyonu ise, 20 yıl kadar sonra *ethnocide* ya da "etnik kıyım" adı altında "yeniden keşfedilmek" üzere bir kenara terk edilecektir.

Kavrama yeniden başvuran, 1960'ların sonlarında Amerika'nın yerli kültürlerini incelemekle görevli bir komisyonun başına getirilen Robert Jaulin olur. Jaulin *etnik kıyım*'a fiziksel bir yok etme girişiminden çok yerli kültürlerinin öteki kültürler, özellikle de Avrupa uygarlığı tarafından yok edilmesini kast edecek bir

4- Age.

5- Barry Sautman, "Cultural Genocide and Tibet", *Texas International Law Journal*, 2003, s. 182

anlam yüklemiştir.⁶ Böylelikle terimi, “bir grubun başkalarının kültürünün yok edilmesine yol açabilecek etnik merkezilik kavramını ve üstünlük duygularını”⁷ tanımlayacak tarzda yeniden yorumlamıştır. Bir başka deyişle, etnik kıyım, bir halkın fiziksel imhasını içermeyecek tarzda kültüründen kopartılması, kültürün yok edilmesi anlamını yüklenektir.

Israel Charny de terimi, “bir kültür ya da ulusun doğal üreme çevrimlerini ve süregenliğini yasaklayan ya da engelleyen belli başlı süreçler” olarak tanımlarken, onu doğrudan “insanların yaşamlarına son veren aktüel kitlesel katliamlar” olarak tanımladığı soykırım kavramından ayırt eder. Beardsley ise *etnik kıyım* “kültürel kıyım” olarak, yani “bir kültürü tamamen ya da önemli bir bölümünü yok etme kastıyla işlenmiş özgül edimler” olarak tanımlamakta ve bu edimleri, “bir dili kullanma, bir dini uygulama, geleneksel tarzlarda sanat icra etme, temek toplumsal kurumları sürdürme, anı ve gelenekleri muhafaza etme, toplumsal hedefler için işbirliği halinde çalışma fırsatından yoksun bırakma” şeklinde sıralamaktadır.⁸

Her durumda, yeniden dolaşıma girdiği 1960’lı yıllarda “etnik kıyım”, Uluslararası hukuksal çerçevelerden dışlanmış, yalnızca yerli halkların yazgısı konusunda kaygı duyan antropolog/etnograf çevrelerinin ve yeni biçimlenmeye başlayan yerli hakları hareketlerinin ilgi alanına dahil bir kavramdır.

Bu tartışmaların, özellikle kıtadaki yerli halklar üzerinde yoğunlaşan ABD antropolojisinde kültürün “bir halkın varoluş tarzı” olarak tanımlandığı, ve bu varoluş tarzının dışarıdan müdahalelerle radikal biçimde değiştirilmesinin o halkın fiziksel varlığına da son verebileceğinin kabul ve onay gördüğü bir süreçte gerçekleştiğine dikkat çektiğimizde, “fiziksel ve/ile kültürel yokoluş”un birbirinden ayırt edilmesinin neden uzun ve sancılı bir süreç olduğu ortaya çıkar.

Her durumda, soykırım, Türkiye dahil pek çok devletin eğip bükmelerine konu olmasına karşın şu ya da bu biçimde BMÖ eliyle uluslararası hukukun konusu

6- Fransız etnolog Robert Jaulin (1928-1996) “etnik kıyım” kavramını 1970’te yayınlanan *La Paix Blanche: Introduction à l’ethnocide* (Beyaz Barış: Etnik Kıyıma Giriş) başlıklı kitabında yapmıştı. Jaulin’in bu kitabı Venezüella ve Kolombiya sınır bölgesinde yaşayan Bari halkının altmışlı yılların ikinci yarısında uğradığı etnik kıyıma ilişkin kişisel tanıklıklarını içermektedir. Jaulin’e göre bu etnik kıyımın başlıca aktörleri Katolik Kilise ve diğer Hristiyan tarikatlar, Venezüella ve Kolombiya orduları ve ABD petrol şirketi Colpet idi.

7- Barbra Lukunka, “Ethnocide”, *Online Encyclopedia of Mass Violence*, <http://www.massviolence.org/Ethnocide>, ISSN 1961-9898, 2007. [3 Aralık 2010]

8- S. D. Stein, “Ethnocide”, E. Cashmore (der.), *Encyclopedia of Race and Ethnic Studies*, Routledge, 2003.

olurken, *etnik kıyım* (ya da onun dengi *kültürel kıyım*, *kültürel soykırım* vb. başta BM'nin İnsan Haklarına ilişkin belgeleri olmak üzere hiçbir Uluslararası sözleşmeye konu edilmemiştir.⁹ Bu, anlamlıdır!

Anlamlıdır, çünkü halkların “fiziksel” ve “kültürel” varoluşlarını birbirinden ayırt ettiğiniz andan itibaren, (etnik, dinsel, dilsel, “ırksal” vb.) bir grubu “fiziksel olarak ortadan kaldırmaya yönelik edimleri lanetlemek, mahkum etmek mümkün olurken, “kültürü öldürmek” serbest kalacaktır... Bu tanımıyla pek çok devletin “soykırım” suçundan ellerini yıkaması mümkündür; ihale, imhayı aşırıya varıran birkaç devletin üzerinde kalacaktır: Nazi Almanyası (Yahudiler), -yargılanmayan- Osmanlı Devleti (Ermeniler), -yargılanmayan- ABD (yerliler), Ruanda (Tutsiler), eski Yugoslavya (Boşnaklar)...

Ya “kültürel kıyım”? O, “uygarlaştırmacı misyon”un, giderek Aydınlanmacı hümanizmin bir parçasıdır.

Clastres Nazilerin soykırımının mahkeme önüne çıkartılabilen ilk soykırım suçu olmasına karşın *tek* olmadığını ifade edip, Amerika kıtası yerlilerinin sistemli bir biçimde hem soykırım, hem de etnik kıyım uğradığını vurguladıktan sonra, aslında soykırım ve etnik kıyımın aynı mantıktan kalkındığına işaret eder: Öteki’ne, ya da farklı olana karşı horgörü, ya da farklılığın olumsuzluk olduğuna ilişkin bir peşin hüküm. Ancak, aralarında önemli bir fark vardır: “(...) soykırımcı kafa sadece farkı inkâr etmek ister; ötekiler, kötü oldukları için imha edilirler. Buna karşılık etnik kıyım, farklılıktaki kötülüğün göreliliğini kabul eder:

9- “Etnik kıyım” ve “kültürel soykırım” terimleri, BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi taslağının (1994) 7. maddesinde (tanımlanmaksızın) geçmekteydi: “Yerli halklar etnik kıyım ve kültürel soykırıma uğramama kolektif ve bireysel hakkına sahiptir. Bu hak, aşağıdaki durumların önlenmesini ve tazminini içermektedir:

- Ayrı halklar olarak onların bütünlüklerinden veya kültürel değerlerinden veya etnik kimliklerinden yoksun bırakma amacını güden ya da sonucunu veren her türlü eylem;
- Onları topraklarından, bölgelerinden ya da kaynaklarından yoksun bırakma amacını güden ya da sonucunu veren her türlü eylem;
- Haklarından herhangi birini ihlâl etme ya da zarar verme amacını güden ya da sonucunu veren her türlü nüfus transferi;
- Başka kültürler tarafından her türlü asimilasyon ya da entegrasyon veya yasal, idari ya da başka önlemlerle onlara dayatılan yaşam tarzları;
- Aleyhlerine yürütülen her türlü propaganda.

Bu madde 13 Eylül 2007 tarihinde Genel Kurul’ca kabul edilen BM Yerli Halkların Hakları Bildirgesi’nin 8. maddesi olarak kabul edilirken başlangıçtaki “kültürel soykırım” ve “etnik kıyım” terimleri çıkartılacaktı! (Bkz. *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, madde 8.)

Ötekiler kötüdür, ama kendilerini, önerilen ya da dayatılan modelle, mümkünse topyekün bir özdeşleşme noktasına dek dönüştürmeye zorlanarak düzeltilebilirler. (...) Soykırım ve kültürel kıyım, iki sapkın iyimserlik ve kötümserlik biçimi olarak kutuplaşmaktadır.”¹⁰

Gerçekten de, bir “imha” edimi olarak soykırımı mahkum etmek, en azından kuramsal, vicdani, ve en azından görelî olarak kolaydır - tabii bu “kolaylık” yeryüzünde şimdiye dek, sadece 20. yüzyılda 8.5 milyon kadar insanın hayatına mal olan soykırımlardan mahkum olmuş sanık sayısının 300’ü aşmamasını engellemiyor!¹¹

Öte yandan, şimdiye kadar bir kültürü imha etme suçundan hiç kimse yargı önüne çıkartılmış değildir... Çünkü etnik kıyım, dediğim gibi, “uygarlaştırıcı misyon”a içkindir: Vahşileri barbarca putperestliklerinden vazgeçirip onların tefessüh etmiş kalplerine “Tanrı’nın ışığı”nı aşlamak üzere yola çıkan misyonerlerle başlar, “ulus inşası” girişimlerine, “ihmal edilmiş halkları uygarlığın nimetlerinden yararlandırma” çabalarına yani “kalkınma söylemleri”ne, oradan da “doğal zenginliklerin insanlığın hizmetine sunulması” retorikine dek uzanır. Bu, kanlı ve bitimsiz bir fetih, sömürgeleştirme, bağimlılaştırma ve asimilasyon tarihidir. 15. yüzyıl boyunca “yerlilerin insan mı, yoksa insan-altı bir mahluk -belki de hayvan- mı olduğunu tartışan¹² Avrupa “hümanizma”sı¹³ sonunda onun İnsan, ama (önce Tanrı’nın inayetine, sonra da uygarlığın nimetlerine erişemediği için) “noksan/kusurlu” insan olduğuna hükmedecektir. Kırk katır/kırk katır açmazdır bu; insan olmayan’ın itlafi ne kadar “mubah” ise, “insan-olan”ın uygarlaştırılması da o denli “soyluca”dır. Kipling’in deyişiyle “Beyaz Adam’ın Yüğü” de budur: Dünyanın geri kalanını uygarlaştırmak.

10-P. Clastres, “On Ethnocide”, *Art & Text*, Mart-Mayıs 1988, s. 28-29

11-Yalnızca 20. yüzyılın belli başlı soykırımlarını ele alacak olursak, bir “soykırım” olarak yargılanmayan Ermeni soykırımında kurban sayısının kabaca 800 bin olduğu varsayımından hareketle, geçtiğimiz yüzyılda “soykırım” olarak nitelenen toplu kıyımlarda yaklaşık 8.5 milyon insanın (Almanya: 6 milyon, Ruanda: 800 bin, Sudan: 3-400 bin, Yugoslavya: 200 bin) yaşamını yitirmiş olmasına karşın, soykırım suçlamasıyla uluslar arası bir mahkemenin önüne çıkartılabilmiş sanık sayısı, yaklaşık 297 (Almanya: 209; Yugoslavya: 30, Ruanda: 58), toplam mahkûmiyet sayısı ise 211’dir!

12-Bu tartışmalar için bkz. Cemal Bali Akal, *Modern Düşüncenin Doğuşu, İspanyol Altın Çağı*, Ankara, Dost Kitabevi, 1997.

13-Lévi Strauss’un da (*İrk, Tarih ve Kültür*, çev. Işık Ergüden, Arzu Oyacıoğlu, Reha Erdem, Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2010) dikkati çektiği üzere aynı dönemde yerlinin ise Beyazların “Tanrı mı İnsan mı” olduğunu tartışıyor olması, çarpıcı bir ironidir!

Bu “uygarlaştırma” serüveninin “sömürgecilik” durağına başka yerlerde değinmiştim;¹⁴ işin çarpıcı yanı, bu “misyon”un Batı modelinde kurulan (ve Batılı olmayan) ulus-devletler ve “ulus-devletlerin sonu” retoriğine sarılan neo-liberal kapitalizm tarafından sürdürüleğitmesidir.

“Düvel-i muazzama” ya da “Batı emperyalizmi”ne karşı verilen “ulusal kurtuluş savaşı” ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin, “Türk ulusunu imal etme” adına, Anadolu’yu bir “uygarlıklar mezarlığı”na çevirmesinden mi söz etmeli? Kiliseleri tahrip edilen, ahıra dönüştürülen, malları yağmalanan, sürgünlere uğratılan, Aşkale’ye taş kırmaya gönderilen, “Vatandaş Türkçe konuş” diklenmelerine maruz bırakılan, mezarlıkları tahrip edilen gayrimüslimler... Mağarlalarda bombalanan, bebeleri ellerinden alınıp askerlere evlatlık verilen, Sünnileştirilen, son olarak da ziyaret yerleri baraj göllerine teslim edilmek istenen Dersimliler... Dilleri yasaklanan, köyleri yakılan, gazeteleri bombalanan, geçim temelleri yok edilen, metropollere sürülen, çocukları okullarda anadillerine yabancılaştırılan, mele’leri, kanaat önderleri sürgünden sürgüne gönderilen Kürtler... “Siz Hıtay Türklerisiniz, Araplık da ne demek?” diye dilleri yasaklanan, ibadetlerini yedi kilit altında gizlice eda etmeye mahkum kılınan Nusayriler... Yok olmaları kayıt-sızca izlenen Ezidiler... Hâlen bu topraklarda kalan bir avuç insanıyla ellerinden alınmaya çalışılan Mor Gabriel manastırının mücadelesini veren Süryaniler... Bu topraklardan silinip gitmekte olan diller: Gagavuzca, Ladino, Süryanice, Abazaca, Hemşince, Lazca, Pontus Rumcası, Romani, Suret, Batı Ermenicesi, Abhazca, Adige ve Kabar-Çerkes dilleri...

Yerlilerini “Meksikalılaştırmak” için kolluk kuvvetleri yerli köyleri basıp erkeklerin *calzones rajados*’larını (geleneksel pantolonlar), kadınların *cortes*’lerini (geleneksel etekler) köy meydanında yaktıran Meksika hükümetinden, “ırkı ıslah etmek” için yanında çalıştırdıkları Alman işçilere tecavüz ettikleri yerli kadın başına elli dolar ödeyen Guatemalalı toprak sahiplerinden mi söz etmeli yoksa?

Ya da Afganistan’daki o muazzam Buddha heykellerini un ufak eden Taliban’dan? Japon adları almaya zorlanan, “Japonlaştırılan” Ainular’dan? Bulgarlaştırılan Batı Trakya Türkleri’nden?

Kamboçya’da topraklarına el konulmak istenen “yeryüzündeki son 1200 Suy”dan mı söz etmeli yoksa?

14-Bkz. Sibel Özbudun, *Kültür Hâlleri: Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde*, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2003, ss. 33-94.

İran'ın toprakları ellerinden alınan, etrafı duvarlarla çevrili varoşlara mahkum kılınan Ahwazi Arapları'ndan?

Sri Lanka'da yok sayılan “potansiyel terörist” muamelesi gören, askeri kuşatma altında yaşayan Tamillerden?

Ailelerinden çalınarak Beyaz ailelere verilen Avustralyalı Aborijin “kayıp kuşaklar”dan?

Görüldüğü üzere, Batı sömürgeciliğinin kurumsallaştırdığı *kültürel kıyım*, sömürgeciliğin tasfiyesiyle birlikte kendilerini (Batılı) ulus-devlet modelinde örgütleyen yeni uluslar dahil olmak üzere, ulus devletlerin nüfuslarını “millileştirme/türdeşleştirme” çabaları içerisine massoldu, ve sürdürülüyor. Bu “millileştirici” politikalar, bir yandan kültürel azınlıkları her an “düşmanla işbirliği yapma” potansiyeline sahip, olası “ayrılıkçılar” olarak görme, bir yandan da tekil ve tekçi bir “kalkınma” modeli çerçevesinde bütün bir ülkeyi “ulusal Pazar” olarak bütünleştirme, yani “milli kapitalizmi” kurma girişimlerine denk düşer.

Bugünse, etnik kıyım faillerinin arasına bir yenisinin eklenmesine tanık oluyoruz: Neo-liberal politikaların etkinliği önündeki her türlü engeli kaldıracak tarzda işlediği, çökuluslu şirketler.

Onlar kimseyi “millileştirme” derdinde değiller. Hatta liberalizmin yeni retoriği uyarınca, “kültürel farklılıklara saygılı”, “hoşgörü ve çokkültürcülük”ü ilke edinmiş, “yerli hakları”nın savunucusu söylemleri benimser görünüyorlar.

Ancak iş büyük bölümü yerli halkların topraklarında yer alan doğal kaynakların, ormanların işletmeye açılmasına, geniş toprakların ticari tarıma açılmasına, madencilığe, otoyol, hidroelektrik santral inşasına gelince “kültüre saygı, hoşgörü, çokkültürcülük” edebiyatı sona eriyor... Örneğin, 2006/2007 yıllarında Ekvator'un enerji ve madencilik bakanı olan Alberto Acosta, 1964-1992 arasında ülkede faaliyet gösteren Texaco (şimdiki Chevron) petrol şirketi için şöyle diyor: “*TEXACO Tetete ve Sansahuari gibi özgün halkların yok olmasından olduğu kadar, Siona, Secoya, Cofán, Quichua ve Huaorani gibi halkların ve yerleşimcilerin uğradığı iktisadi, toplumsal ve kültürel zarardan da sorumludur.*”¹⁵

Çökuluslu şirketlerin yerli topluluklar üzerine saldırıları salt işletmeye (madencilik, petrol, ticari tarım vb.) açılacak toprakların gerektiğinde zor kullanılarak boşaltıl-

15-Martínez-Domínguez, “M. T. Oil Politics in the Amazon: From Ethnocide to Resistance and Survival”, http://www.gla.ac.uk/media/media_81280_en.pdf

ması şeklinde olmuyor. Sıkça neden oldukları çevresel “kazalar”, en çok yakınlarındaki yerli toplulukları etkilemekte: Örneğin yıllık petrol üretimi 400.000 varil olan Ekvator’da her yıl 32.000 varil petrol, nehir sistemine sızarak çevrede tarımsal faaliyetlerini sürdüren yerli cemaatlerin hem geçim hem de sağlıkları için doğrudan bir tehdit oluşturuyor.¹⁶ Brezilya’da hayvan yetiştiricileri her yıl onbinlerce dönüm ormanı yok ediyor.¹⁷ Wisconsin’de Chippewa (Ojibwa) rezervasyonu yakınlarındaki çinko bakır sülfür yataklarını işletmeye açan Exxon, Chippewaların temel geçim kaynağı pirinç tarımını yok ediyor. Guyana’da altın arama faaliyetleri, şirketler ile yerliler arasında silahlı çatışmalara yol açmakta; şimdiye kadar 13 bin yerlinin silahlı saldırılar ve altın çıkarma faaliyetlerinin yol açtığı sağlık sorunları sonucu yaşamını yitirdiği bildirilmekte. (ICE Case Studies, “Gold and Native Rights in the Guyana Region of Venezuela”), Surinam’da Maroon kabileleri, Endonezya ve Malezya merkezli kereste şirketleri tarafından yerlerinden edilmekte. (ICE Case Studies, “Surinam Wood Exports”)... vb.’leri, vb.’leri...

* * *

Pierre Clastres, yukarıda anılan makalesinde, kendi kültürünü merkezi kabul etme ve diğer tüm kültürleri, kendi kültürel standartlarına göre değerlendirme eğiliminin tüm insan topluluklarında mevcut olduğuna dikkat çektikten sonra, buna karşın “öteki”nin “ötekiliğini” yok etme edimi olarak “kültürel kıyım”ın yalnızca -özellikle de “ötekilik”in bir tehdit oluşturduğu momentlerde- devletlerde ortaya çıktığına dikkat çeker.

Ola ki doğrudur...

Ama sömürgeci uygulamalardan ulus-devletlerin sınırları dahilinde yaşayan “ötekiler”i “millileştirme” girişimlerine, devletlerin “kalkınma” hamlelerinden ÇUŞ’ların yerli halklara karşı uyguladıkları “çevresel imha” edimlerine, bu yazıda gördüğümüz kültürel kıyım örneklerinin gerisinde gerçekten de tek bir mantık, kapitalizmin çelikten mantığı yatıyor. Belki de en iyi, 1880 yılında ABD Kongresi’nde, Amerikan yerlilerine ait toprakların “özelleştirilmesi” görüşülürken Senatör Henry Dawes’in sözlerinde açığa çıkan bir mantık bu:

“Bu milletin içinde kendi evi olmayan kişi yoktu,” diyordu Senatör Dawes. “Bütün kabile bir tek dolara bile sahip değil, ama yine de aralarında hiç yoksul bulunmuyordu. Kabile kendi okul ve hastanelerini kendisi inşa ediyordu. Ama

16-Age.

17-R. A. Butler, “Deforestation in the Amazon”, <http://www.mongabay.com/brazil.html>

sistemin kusuru da gözler önündeydi. Varabilecekleri yere kadar ulaşmışlardı, çünkü üzerinde yaşadıkları toprak hepsinin ortak malıydı. Kendi evini komşununkinden daha iyi ve daha güzel yapamıyorsan, ortada girişim ve atılım yok demektir. Böyle bir yaşam düzeninde uygarlığın temel dürtüsü olan ‘bencillik’ ögesini bulamazsınız.”¹⁸

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akal, C. B. *Modern Düşüncenin Doğuşu, İspanyol Altın Çağı*, Ankara, Dost Kitabevi, 1997.
- BMÖ, *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, 2007.
- BMÖ İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, *Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide*.
- Butler, R. A. “Deforestation in the Amazon”, <http://www.mongabay.com/brazil.html>
- Clastres, P. “On Ethnocide”, *Art & Text*, Sayı: 28, Mart-Mayıs 1988.
- ICE Case Studies, “Gold and Native Rights in the Guyana Region of Venezuela”, <http://www1.american.edu/ted/ice/guyana.htm>
- ICE Case Studies, “Surinam Wood Exports”, <http://www1.american.edu/ted/SURINAM.htm>
- Lévi-Strauss, C. *İrk, Tarih ve Kültür*, çev. Işık Ergüden, Arzu Oyacıoğlu, Reha Erdem, Haldun Bayrı, İstanbul, Metis Yayınları, 2010.
- Lukunka, B. “Ethnocide”, *Online Encyclopedia of Mass Violence*, <http://www.massviolence.org/Ethnocide>, [3 Aralık 2010], ISSN 1961-9898, 2007.
- Martínez-Domínguez, M. T. “Oil Politics in the Amazon: From Ethnocide to Resistance and Survival”, http://www.gla.ac.uk/media/media_81280_en.pdf
- Özbudun, Sibel. *Kültür Hâlleri: Geçmişte, Ötelerde, Günümüzde*, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2003.
- Prott, L. V. “Ethnocide” <http://www.enotes.com/genocide-encyclopedia/ethnocide>.
- Sautman, B. “Cultural Genocide and Tibet.” *Texas International Law Journal*, 2003.
- Stein, S. D. “Ethnocide”. E. Cashmore (der.) *Encyclopedia of Race and Ethnic Studies*, Routledge, 2003.
- Zinn, H., M. Marable, M. Davis, V. Yılmaz. *Fatihler Yargılanıyor: 500. Yılında Karşı Amerika*, İstanbul, Tümzamanlar Yayıncılık, 1992.

18-H. M. Zinn, Marable, M. Davis, V. Yılmaz, *Fatihler Yargılanıyor. 500. Yılında Karşı Amerika*, İstanbul, Tümzamanlar Yayıncılık, 1992, s.78-79.

Kitlesel Yerinden Edilme Vak'asının Siyasal Arkaplanı Üzerine Tartışmalar: 1938 ve Dersim/Tunceli

Şükrü Aslan

Giriş

Göç sosyolojisi literatüründe “kitlel yerinden edilme” ile daha çok güvenlik ve demografik sebeplerle devlet eliyle gerçekleştirilen iskan hareketleri anlatılır. Türkiye’de erken cumhuriyet yıllarında bu tür pratiklerin çeşitli örneklerini görmektediriz.

1938 yılında Dersim’de gerçekleştirilen ve yaklaşık yirmi bin kişinin muhatap olduğu büyük sürgün dalgası cumhuriyet tarihinin en büyük yerinden edilme hadisesi olarak bilinir. Bu büyük yerinden edilme olayı aynı zamanda yine kitlel “yaşamdan etme” hadisesi olarak niteleyebileceğimiz fiziki tasfiye sürecinin hemen sonrasında gerçekleştirilmiştir.

Sözkonusu büyük iskan ve temizlik hareketinin siyasal arkaplam üzerine yürütülen tartışmalar bugün daha da yoğun bir şekilde devam etmektedir. Bu bağlamda resmi belgelerde ileri sürülen gerekçelerin başında devletin, Dersim’de yüzyıllar boyu merkezi bir idare tesis etme çabasına gösterilen direniş gelir.

Bu makalede resmi belgelerde dile getirilen bu gerekçe tartışılacaktır. Bu tartışma yapılırken yine resmi belgelerden ve o dönem bölgede kamu adına görevi yapmış kişilerin hatırat ve raporlarından yararlanılacaktır. Böylece devletin Dersim’de neden toplumsal tasfiyeye giriştiğine ilişkin tartışmalara katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Resmi Görüş Açısından Devletin Dersim’e Müdahale Gerekçesi

1938 yılında devletin Dersim’e askeri ve toplumsal müdahalesinin sistem açısından gerekçesi üzerine ilgili kurumların resmi raporları ve dönemin kamu görevlilerinin yazılı anlatılarında ortak bir vurgunun öne çıktığını görürüz. Buna göre hareketin temel amacı, “Dersim’de devletin varlığını tesis etmektir.” Zira devlet Tanzimat’tan önce Dersim’e hiç girememiş; bölge; derebeyler, aşiret reisleri ve ağaların elinde kalmıştır. Tanzimat’tan sonra ise Osmanlı Devleti, Dersim’den asker almayı ve bölgeye nüfuz etmeyi düşünmüş ve bunun için nişan, rütbe ve hediye dağıtma yöntemini seçmiş; ancak bunda başarılı olamamıştır.¹ Cumhuriyet dönemi yönetici elitlerin algısı da “dört yüz sene beri Dersim’e hükümet nüfuzunun giremediği; ilmi anlam ve kapsamıyla otorite kurulamadığı” yönündeki bu geleneksel yargı üzerine kuruludur.² Dolayısıyla devlet olma haline ilişkin rapor ve öneriler öncelikle bu bağlama oturtulmuştur.³ Bu dönem söyleminde ulus devlet inşasında girilemeyen herhangi bir “yurt parçası” olmaması gerektiği ileri sürülmüş ve bu tezle Dersim arasında sıklıkla ilişki kurulmuştur.

Devletin Dersim’de merkezi denetim kurmada başarısız olduğu tezi, bölgenin silahlı olduğu yargısına eşlik edince ortada ciddi bir siyasal sorun olduğu algısı pekiştirilmiştir. Bölgenin silah deposu olduğu ve aşiretlerin hiçbir şekilde devletin Dersim’e girmesine izin vermedikleri yönündeki yargı⁴ genel olarak askeri müdahale fikriyatı ve icraatını canlı tutmuştur. 1938 yılında devletin Dersim’e yönelik sert müdahalesinin en önemli aktörlerinden biri olan Celal Bayar’ın TBMM üyelerine yaptığı bu algı ve yargının somut örneğidir:

“Arkadaşlar, Dersim’liler ne istiyor? Orada oturup şekavet yapmak istiyor, “mal çalacağım ilişmeyeceksiniz”, “adam öldüreceğim, yasal kovuşturma yapmayacaksınız” diyor, “silahla gezeceğim hoşgörü göstereceksiniz” diyor. “Vatani görevlerimi yerine getirmeyeceğim diyor. Bilinmesi gereken bir gerçek vardır ki, Cumhuriyet böyle bir vatandaş tanımıyor... Bu gerçek anlaşılınca kadar kuvvetlerimiz orada fiilen bulunacaktır. Eğer ellerinde bulunan silahı teslim ederler ve Cumhuriyetin emirlerine uyarlarsa kendi-

1- *Dersim Raporu*, Yayına Hazırlayan: İzzettin Çalışlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 74

2- Faik Bulut, *Devletin Gözüyle Türkiye’de Kürt İsyanları*, İstanbul, Yön Yayınları, 1991, s. 221

3- Faik Bulut, *Dersim Raporları*, İstanbul, Evrensel Basım Yayım, 2005

4- Faik Bulut, *Devletin Gözüyle Türkiye’de ...*, s. 216

leri için yapacağımız şey, sevgiyle göğsümüzü açıp bağrımıza basmaktır... Dersimliler sesimizi iştirmelidir. Bizim sesimizde şevkat olduğu kadar kudret de vardır... Bu ikisinden birini seçmek kendilerine aittir. Bilmelidirler ki şevkatimiz de kahrımız da boldur”⁵

Ancak sadece Bayar’ın açıklamaları değil, dönemin gazeteleri, iktidar çevrelerindeki yazarlar, hükümet üyeleri vb. aynı gerekçeyi ileri sürmüş; meselenin, devletin Dersim’e girmesine izin verilmemiş olmasından kaynaklandığını savunmuşlardır. Böylece bu büyük yerinden edilme ve fiziki temizleme hareketına bir ölçüde meşruiyet sağlamak amaçlanmıştır.

Oysa Cumhuriyet döneminde olduğu gibi Osmanlı Devleti döneminde de Dersim’in, tümüyle devlete kapalı bir bölge olmadığını gösteren bir dizi resmi belge ve bilgi hem raporlarda hem de kamu görevlilerinin yazılı anlatılarında yer almaktadır.⁶ Tanzimat sonrasında yerel otoriteyle devletin ilişkileri, bir devlet nizamı içinde kurulmuştur. Hatta yerel kuvvetler, Rusların Erzincan’dan çıkarılması örneğinde olduğu gibi devletin dış savunmasında kullanılmıştır.⁷

TBMM’nin açılışı sürecinde devlet ve Dersim ilişkileri bizzat Atatürk üzerinden sağlanmıştı. Bu süreçte kurulan ilişkiler üzerinden Dersim’den altı milletvekili TBMM’ye çağırılmışlardır (Abdülhak Tevfik Bey, Diyağ Ağa, Hasan Hayri Bey, Mustafa Ağa, Mustafa Zeki Bey ve Ramiz Bey).⁸ Bu milletvekilleri ile Atatürk’ün yakın ilişkiler içinde olduğu bilinmektedir.

Cumhuriyetin İnşası Sürecinde Devlet ve Dersim

İlgili belgelerde cumhuriyet ve devletin ilişkisine dair pek çok ayrıntı dikkat çekmektedir. Cumhuriyet, Dersim’le ilk temasını, Dersimlilerin Alevi kimlikleri nedeniyle katılmadığı Şeyh Sait İsyanı’ndan hemen sonra kurmuştu. İsyan sonrasında 1925 yılında 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Kazım İnanç, Kolordu Komutanı Naci Eldeniz ve Elazığ Havalı Kumandanı General Kabataş’lı Nu-

5- Nurşen Mazıcı, *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, İstanbul, Der Yayınları, 1997, s. 122

6- İbrahim Yılmazçelik, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1998; Suat Akgül, *Amerikan ve İngiliz Raporları Işığında Dersim*, İstanbul, Yaba Yayınları, 2000; Mehmet Zülfü Yolga, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Ankara, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, No: 9, 1994; İshak Sungurluoğlu, *Harput Yollarında*, 4. Cilt, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, No: 2, 1968

7- Suat Akgül, *Amerikan ve İngiliz Raporları...*, s. 45

8- *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1991)*, Ankara, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, No: 1, 1994

rettin kurmay ve maiyetleriyle Hozat'a giderek Dersim'i incelemişlerdi. Kendisi de bu ziyarete eşlik eden Uluğ'a göre o zaman ordu kumandanının istediği sadakati Dersim temin etmişti."⁹ Devlet bölgede otoritesini bir ölçüde kurmuş; hatta 1926 yılında 13 aşiretten, 178 hanede 909 kişiyi Elazığ'ın köylerinde iskan etmişti.¹⁰

O yıllarda devlet yetkilileri Dersim'in yerel liderlerine ulaşabiliyor ve görüşebiliyorlardı. Bu amaçla hükümet, kendisi de alevi olan Diyarbakır Valisi Cemal Bardakçı'yı, Dersim'de inceleme yapmak üzere görevlendirmişti."¹¹ 1928 yılı Temmuz ayında vali ile Seyit Rıza arasında kaymakam Zülfü Bey'in Pertek'teki evinde bir görüşme gerçekleştirilmiş; Seyit Rıza, görüşmeden sonra sağ salım köyüne dönmüştür.¹² Bardakçı, bölge halkının Alevi kimliği nedeniyle Kürt ve Arap aşiretlerinden farklı olduğunu, üç beş şahıs müstesna ağalar da dahil hemen herkesin yoksulluk içinde olduğunu ve Seyit Rıza dahil olmak üzere ilgililerin Elazığ'da iskan edilmelerini kabul ettiklerini belirtmiştir. Bardakçı'ya göre önemli olan devletin burada iyi niyet göstermesidir.¹³

1920'li yılların ikinci yarısında Dahiliye Vekaleti vekili Cemil, Abdülhalik Renda, Mahmut Esat Bozkurt ve Genelkurmay Başkanı Kazım Orbay'ın katıldığı toplantıda Cumhuriyet idaresinin Dersim'de bütün manasıyla yerleşmesinin yolları aranmıştı. Birinci Genel Müfettişliğin kurulmasının bir nedeni de buydu. "Etrafına tecavüzü eksik olmamakla birlikte" 1927, 1928 ve 1929 yıllarında Dersim'de genel bir kaynaşmaya da rastlanmıyordu.¹⁴ Yani Dersim sakindi. Hatta JGK Raporuna göre "1931 ve bunu takip eden yıllar içinde de memleket güvenliğini ve baysallığı bozacak önemli hadiseler olmamıştı."¹⁵

Devletin üst kademesi o dönemlerde ve sonrasında sıklıkla Dersim'in içlerine giriyordu. 1931 yılında Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Jandarma Genel Komutanı Kazım Orbay, Genel Müfettiş Tali Öngören, Kolordu Komutanı General Kenan, Genel Müfettişlik Asayiş Müşaviri Şükrü Sökmensüer, Tümen Komutanı Gene-

9-Naîit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Birinci Baskı 1939, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007, s. 168

10-Doğu Sorunu: Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953), Der. Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 55

11-Naîit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s.169

12-Mehmet Zülfü Yolga, *Dersim (Tunceli) Tarihi*, s. 14

13-Doğu Sorunu: Necmeddin..., s. 204

14-Naîit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s. 171

15-Doğu Sorunu: Necmeddin..., s. 181

ral Koptagel'in bulunduğu heyet Dersim'de incelemede bulunmuştu.¹⁶

Bunların yanı sıra devletle Dersim'in ilişkisini gösteren başka hususlar da dikkate değerdi. Jandarma Genel Komutanlığı raporuna göre 1930'lu yılların başında askerlik yapmaları gereken nüfusun Ovacık'ta % 10, Hozat'ta % 10, Nazimiye'de % 25, Mazgirt'te % 60, Çemişgezek'te % 80, Pertek'te % 80'i askerlik görevini yerine getirmekteydi. Bu durumdan övünçle sözeden rapora göre "bu nispet, Dersimlileri vatani vazifelerine alıştırmak için bir asırdan beri başlayan gayret ve mesainin ancak cumhuriyet devrine nasip olduğunu göstermektedir."¹⁷

Dersim o yıllarda sanıldığı gibi kapalı ekonomik düzen içinde bulunmuyordu, pazara bağlıydı. Yine JGK Raporuna göre Dersim'li "keçi kılı, yün, deri, pamuk, kilim gibi istihsalatım; Çarsancak, Çemişgezek, Pertek ve Hozat mıntıkasından yağ, peynir ve cevizi Erzincan ve Harput yöresine ihraç ediyor ve bu yolla hayli para kazanıyordu."¹⁸ Dersim'de görev yapan Albay Sevgen'e göre ilkel ekonomik tarzlara örnek gösterilen malların takası anlamındaki "mübadele Dersim'de vaki değildi. Mal alışverişi kasabalarda ve parayla gerçekleştirilirdi. Dokumacılık ve marangozluğun önemli ölçüde geliştiğini yörede pamuk bile ekilmekteydi. En fakir evin bile üç beş keçisi vardı ve eğer bu hayvanlar daha fazla ıslah edilebilirse Dersim, memleketin hayvan deposu olurdu".¹⁹

1935 yılına geldiğimizde Dersim'de gündelik hayat, devlet ve toplumsal ilişkiler genelde bu çerçevede seyreliyordu. Asayiş açısından baktığımızda resmi raporlara göre Dersim'e ilişkin şikayetler daha çok Erzincan köylerine yönelik çapulcu hareketlerini konu edinmekteydi.²⁰ İçeride sukunet hakimdi. Ama yine de sadece Tunceli için özel bir idare usulünü sağlayan bir kanun çıkarılmıştı.²¹

Dersim'de Devletin Vergi Topladığına İlişkin Kayıtlar ve Askerlik Durumu

Kuşkusuz Dersim'de devletin varlığı sadece asayiş üzerinde kendini göstermiyordu. Devlet için hemen her zaman önemli yükümlülükler olarak ortaya çıkan vergi, imar, eğitim, vb. alanlarda da devlet Dersim'de görünür olmuştur. 1938

16-Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s. 177-178

17-Doğu Sorunu: Necmeddin..., s. 82

18-Age, s. 49

19-Nazmi Sevgen, *Zazalar ve Kızılbaşlar*, (1945), İstanbul, Kalan Yayınları, 2003, s. 128-132

20-Saygı Öztürk, *İnönü'nün Kürt Raporu*, İstanbul, Doğan Kitap, 2007, s. 51

21-Doğu Sorunu: Necmeddin..., s. 195

harekatının hemen öncesinde bizzat Celal Bayar tarafından dile getirilen “Dersimliler vergi vermek istemiyor” tespitine rağmen bu iddiayı çürüten bilgiler yine resmi belgelerde yer almıştı.

Dönemin Erzincan valisi, o yıllarda Erzincan’ın bir ilçesi olan ve 1935 yılında çıkarılan 2884 sayılı kanunla Tunceli iline bağlanan Pülümür’de devletin topladığı vergileri tablolar halinde göstermektedir.²² Ayrıca Jandarma Genel Komutanlığı tarafından hazırlanan rapordan da öğrenmekteyiz. Daha 1930’lu yılların başında her ilçede arazi ve hayvan vergisine ilişkin ayrıntılı kayıtlar tutulmuştur. Bu kayıtlarda tahakkuk eden verginin yanı sıra tahsil edilen vergi miktarları da yer almaktadır. Ancak devletin bu işler için yaptığı masraf ile tahsil edilen vergi arasındaki orantısızlıktan şikayet edildiği görülmektedir.²³ Timuroğlu, resmi belgeleri kaynak göstererek Dersim’de tahakkuk edilen verginin % 90’nın tahsil edildiğini, bu vergilerin arazi, kazanç, sayım vergilerinden oluştuğunu; buna karşılık giderlerin daha çok güvenlik ve yol yapımına harcandığını belgelerle göstermektedir.²⁴

1940’lı yıllarda Tunceli milletvekilliği yapmış olan Necmeddin Sahir Silan’ın raporlarına göre 1936 ve 1937 yıllarında Tunceli’de tahakkuk eden ile tahsil edilen vergi birbirine yakındır. Üstelik bu oranlar devlet otoritesinin tesis edildiği sonraki yılların rakamlarından çok da farklı değildir. Aynı raporda Tunceli’de “1936-1937 yıllarında hayvan vergisi verildiğini de görmekteyiz.”²⁵

Dersim’de Devletin Eğitim Alanındaki Faaliyetleri

Devletin Dersim’de varlığını gösteren unsurların bir bölümü de eğitim alanıyla ilgilidir. Daha Osmanlı Devleti döneminde 1891 yılında “Dersim’de 170 talebeli altı medrese ve 750 talebeli dokuz ilk mektep bulunduğunu”²⁶ görmekteyiz. Bu durum kesintisiz olarak devam etmiş ve eğitim kurumlarının inşası devlet toplum ilişkisinde her zaman önemli bir alanı oluşturmuştur.

JGK tarafından hazırlanan rapora göre Dersimliler tahsile çok istekliydi ve daha 1928’de kayıt zamanında vilayete gelerek çocuklarını kayıt ettirecekleri okullar aramaktaydılar.²⁷ Erzincan Valisi Ali Kemali’nin yazdıklarına göre 1930

22-Ali Kemali, *Erzincan*, Ankara, Resimli Ay Matbaası, 1932, s. 406-412

23-Doğu Sorunu: Necmeddin..., s. 71

24-Vecihi Timuroğlu, *Dersim Tarihi*, Ankara, Yurt Kitap Yayın, 1991, s. 37-38

25-Age., s. 299

26-*Dersim Raporu*, Yayına Hazırlayan: İzzettin Çalışlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 96

27-Age., s. 96

yılında Pülümür merkezindeki okul dışında ilçenin Dereköy, Hacılı ve Meçi köylerinde birer ilkokul bulunmaktaydı. Bu okulların yerleri ve yapımı da köylüler tarafından tedarik edilmişti. Pülümür merkezdeki okulla birlikte bu okullarda toplam 148 öğrenci bulunuyor ve 6 muallim görev yapıyordu.²⁸

1935 yılında “Tunceli” kurulduğu zaman il genelinde 18 ilk mektep vardı. Talebe sayısı 1.412 idi. O yıllarda Tunceli’de orta mektep olmadığı için ilk mektepten mezunları orta mektep için Elazığ’a gitmekteydiler.²⁹ 1936’da ise artık köylerde de okullar vardı. Nazimiye, Mazgirt, Türüşmek, Dervişcemal, İncik, Şahsik, Türktanır ve Ovacık’ta toplan sekiz okul bulunmaktaydı³⁰ ve bu okullardaki kız öğrencilerin sayısı dikkat çekici düzeydeydi.

1938 yılında Hozat merkezinde beş sınıflı okulda 24’ü kız 124’ü erkek olmak üzere 172 öğrenci öğrenim görüyordu. İnceağa ve Derviş Cemal köylerinde de birer öğretmen üç sınıflı okutuyordu. Sin, Tanır ve Amutka’daki okullarda ise Çemişgezek’ten görevlendirilen üç öğretmen çalışıyordu. İnciağa köy okulunda 10 kız 62 erkek öğrenci, Derviş Cemal Köyü’nde ise 4 kız 36 öğrencinin okumaktaydı.³¹

Devletin Dersim’de Gerçekleştirdiği İmar Hareketleri

Yine ilgili belgelere göre Elazığ-Nazimiye-Pülümür-Erzincan ana şose güzergahının 1934’de açılması hedeflenmişti. Demek ki yolun inşasına ilişkin çalışma 1930’lu yılların başında başlamıştı.³² 1936 yılında Amutka, Karaoğlan, Kahmut, Kalan’da, Nazimiye’de, Seyithan’da ve Danzik’te Jandarma Karakolları bulunmaktaydı.³³ Sadece Ovacık ilçesinde memur ve subay evleri için sarfedilen paranın tutarı 44.000 liraydı.³⁴ Aynı miktarda harcama da okullara yapılmıştı. 1936 yılına geldiğimizde devletin Dersim’de imar faaliyetleri hayli artmıştı:

Pülümür, Nazimiye, Mameki, Sin ve Ovacık’ta 9 Kışla; Nazimiye, Mameki, Hozat, Ovacık ve Pertek’t 5 Hükümet Konağı; Danzik, Hakis, Seyithan, Tüllük,

28-Ali Kemali, *Erzincan*, s. 406-412

29-Ömer Kemal Ağa, *Tunceli Dersim Coğrafyası*, İstanbul Türkiye Basımevi, 1940, s. 47-48

30-Age., s. 35-36

31-Naşıf Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s. 214-215

32-Doğu Sorunu: Necmeddin..., s. 15

33-Age., s. 324

34-Age., s. 325-326

Karaoğlan ve Amutka'da 6 Karakol; Nazimiye, Mazgirt, Sahsik, Türüşmek, Derişcemal, İncik, Türktanır ve Ovacık'ta 8 Mektep; Nazimiye'de 6, Mameki'de 48, Sin'de 8 ve Ovacıkta 10 Subay Evleri yapımı ve bunlar dışında onlarca köprü ve 100 kilometrelik Elazığ-Mameki yolu tamamlanmıştı.³⁵

Hükümet Tunceli'nin imarı için 4 milyon lira ödenek öngörmüş ve bunun ilk adımı olarak 1937 yılında yarım milyon lirayı ayırmıştı.³⁶ Tunceli Vilayeti kurulduktan sonraki iki yıl içinde 9 Kışla, 5 nahiye karakolu, 5 hükümet konağı, 10 mektep yapılmıştı. Bin kilometreden fazla telefon hattı çekilmiş; yollar ve köprülerle beraber 3.500 lira harcanmıştı.³⁷

Gazeteler de "Tunceli'de inşa ve kültür faaliyetleri" başlığı altında imar hareketlerine dikkat çekmekteydiler. Pertek-Hozat-Pülür yolunun taahhüt edildiği gibi yapıldığı, bu yol üzerinde iki köprü inşa edildiği, Mameki'ye kadar olan yolun toprak tesfivesinin bitirildiği ve bu suretle Hozat'ın Mamekiyeye bağlandığı, Ovacık'ta askeri kışla ve hükümet binasının ikmal edildiği, Pülümür, Mameki, Nazimiye ve Sin'deki kışlalarla Amutka, Karaoğlan ve Kabut jandarma karakollarının bitirilmek üzere olduğu, ayrıca Tunceli de inşaatı bitmiş veya bitirilmek üzere olan 50'den fazla modern binanın inşa edildiği yönünde haberler basında yer almıştı.³⁸

Bir bütün olarak bakıldığında devletin varlığı en fazla imar alanında gözlenebiliyordu. Zira kalıcılık ve kurumsallaşma için zaten bu zorunlu bir koşuldu. Bu yönüyle baktığımızda Dersim coğrafyasının hemen her yerine bir merkezileşme çabası görölüyordu.

Dersim'in Demografik Yapısına İlişkin Devletin Ürettiği Bilgiler

Türkiye'de genel nüfus sayımlarının ilki olan 1927 yılı sayımı Dersim'i oluşturan ilçelerde de yapılmış ve sadece ilçe merkezlerinin değil, tek tek tüm köylerin nüfusuna ilişkin de ayrıntılı bilgiler yer almıştır. Hemen tüm köylere ilişkin nüfusu bilgilerinin yer aldığı DİE raporları, devletin daha 1927 yılında Dersim'deki varlığı hakkında önemli bir fikir vermektedir.

Aynı durum 1935 yılı Genel Nüfus Sayımı için de geçerlidir. DİE nüfus istatistikleri ilgili döneme dair hayli ayrıntılı veriler içermektedir. Ayrıca bu sadece beş

35-Ömer Kemal Açar, *Tunceli Dersim Coğrafyası*, s. 35-36

36-Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s. 182

37-Age., s. 231

38-*Tan Gazetesi*, 12 Eylül 1937

yılda bir yapılan bir durum olmayıp düzenli olarak bu verilere ilişkin kayıtların tutulduğu görülmektedir. Örneğin 1936 yılında bugünkü Tunceli teşkilatı kurulduktan sonra birçok mektum nüfusun kayıt için nüfus dairelerine müracaatı bu hakikati ispat eder diyen Ağar şu bilgiyi aktarır: Teşkilatın kuruluşunu takip eden bir yıl zarfında kütüklere işlenenlere göre 10.732 gizli doğum, 3.967 gizli ölüm ve 749 gizli evlenme, 8 boşanma vakası kaydedilmiştir. Aynı dönemde 1.459 doğum, 1.396 ölüm, 47 dul ve 271 kız olmak üzere 318 evlenme vakası gerçekleşmiştir.³⁹

Dersim’de sakatlarla ilgili aşağıdaki ayrıntılı bilgiler devletin Dersim’e giremediğini değil, bilakis bütün hücrelerine girebildiğini kanıtlar: 1936 yılında Tunceli’de 320 kör, 240 bir kolu çolak, 26 iki kolu çolak, 334 bir ayağı topal, 85 iki ayağı topal, 131 sağır ve dilsiz, 36 kambur, 40 kötürüm, 79 müteaddit sakat, 31 sair sakat mevcuttur. Sağlam nüfusun sayısı 91.807’dir.”⁴⁰

Öte yandan JGK tarafından hazırlanan Dersim Raporu’nda aşiretlerle ilgili detaylı bilgiler de yer almaktadır. Tüm aşiretlerde nüfusun, kadın ve erkek olarak bölünmesi, hayvan ve silah sayısı vb. detaylı olarak yer almaktadır.⁴¹ Buna göre Dersim’lilerin elinde toplam 9.070 adet silah bulunmaktadır. Bu sayı 1936 yılında toplanan silah sayısına (7.880) çok yakındır ve silah toplama kampanyasının titizlikle yürütüldüğünü göstermektedir. Bilindiği gibi 1936 yılında yapılan silah toplama kampanyasında Dersimliler hükümete 7.880 silah teslim etmişlerdir.⁴²

1938’e Gelirken...

1937 yılına geldiğimizde artık devlet Dersim’e iyice yerleşmiş görünüyordu. Devletin aradığı 3.700 kişiden 2.000’i ilahlarını devlete vererek cezalarını erteletmişti. 1937 yılında gerçekleştirilen harekatı Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak ve Asbaşkan Asım Gündüz bizzat izlemişti. İnönü’ de başbakan olarak 19 Haziran’da Dersim’in içlerine kadar girmişti.⁴³ Baştan sona Fevzi Çakmak ve Kazım Orbay’ın sevk ve komutasında gelişen harekat biterken Munzur Dağı’nın kuzey yamaçlarında oturan halkın silahları toplatılmış ve remi raporlarda ifa-

39-Ömer Kemal Ağar, *Tunceli Dersim Coğrafyası*, s. 19

40-Ağar, s. 22

41-Doğu Sorunu: Necmeddin..., s. 83-123

42-Ömer Kemal Ağar, *Tunceli Dersim Coğrafyası*, s. 33

43-Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, s. 186

de edildiği gibi jandarma bu işi muvaffakiyetle başarmıştı.⁴⁴ Ayrıca bu sürecin aktörlerinden biri olan Muhsin Batur'un, anılarında yer alan ifadeler devletin Dersim'deki fiili varlığının ve icraatlarının niteliği hakkında çarpıcı bir mesaj vermektedir.⁴⁵

13 Eylül 1937 tarihli gazetelerin verdiği haberlere göre "Dersim asilerinin önderi Seyit Rıza" teslim olmuştu.⁴⁶ Bu olay, yetkililerin demeçlerinde son derece önemli konu olarak işlenmiş ve devlet otoritesinin bir kanıtı olarak anlatılmıştı. Gazetelere yansıyan ilgililerin demeçlerine göre "Seyit Rıza'nın yakalanması ile Tunceli rejimin icaplarına aykırı yol tutan hiçbir şaki kalmamıştır. İmparatorluğun asırlarca ihmal ettiği dünkü Dersim'de şimdi tam bir sükun ve büyük bir ümran faaliyeti vardır."⁴⁷

O günlerde durum başbakan İnönü'nün ifadesiyle şöyledir:

"Dersim'de jandarma ve hükümet kuvveti tamamıyla teessüs etmiştir. İslahat programı fasıla görmeksizin devam etmektedir. Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz (...) Şimdiye kadar bu hareket ve faaliyet esnasında orada ciddi müsademeler olduğunu ve büyük zaiyat geçtiğini zannettiklerini işittim. Onun için size şimdiye kadar yani üç ay zarfında uğradığımız zaiyatı olduğu gibi söylemek isterim: şimdiye kadar olan zaiyat, jandarma, asker ve muhafız olarak 13 şehit, 13 yaralıdır. Bunların içerisinde bir tanesi subaydır, teğmendir (...) Bugünkü vaziyette jandarma, hükümet vaziyete tamamen hakimdir. Kafi derecede askeri kuvvet orada hazır, ıslahat programı takip olunmaktadır."⁴⁸

Ancak 1937 yılı eylül ayında Başbakan İnönü, zorunlu olarak izne ayrılacak ve yerine önce vekaleten sonra da asaleten Celal Bayar atanacaktır. Bu önemli değişim gerçekte Dersim'e fiziki müdahale hadisesi ile ilgilidir ve bunu doğrulayan pek çok unsurdan sözedilebilir.⁴⁹ O yıl hazırlanan "Dersim İddianamesi"nde devletin, Dersim'de "otoritesini tesis ettiği"ne ilişkin şu tespitler yapılmıştır:

"Kanunun (2884) ilk tatbik senesine (1935-36) ait rakamlar Tunceli'nin

44-Age., s. 167

45-Muhsin Batur, *Anılar ve Görüşler (Üç Dönemin Perde Arkası)*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985, s. 25

46-Tan Gazetesi, 13 Eylül 1937

47-Tan Gazetesi, 14 Eylül 1937

48-Tan Gazetesi, 15 Haziran 1937

49-Şükrü Aslan, "Neden İnönü Değil, Niçin Bayar: Bir Politik Gerilimin Öyküsünü Yeniden Okumak", *Resmî Tarih Tartışmaları - 3*, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2007

asayiş noktasından, dünyanın en bahtiyar köşeleriyle yan yana, baş başa yürüme istidadına bizi inandıracak bir belagata haizdir. Bu müddet zarfında komşu kazalar çapulculuktan kurtulmuş ve ilk defa olarak rahat nefes almışlardır. Yine bu müddet zarfında Tunceli artık alinteri ile yaşamağa başlıyor ve çapulen kaçaklar bile asırlardan beri ellerinden bırakmadıkları silahlarıyla dalga dalga gelip teslim oluyorlar...”⁵⁰

Ancak devletin Dersim'deki merkezi ve örgütlü varlığına karşın yine de 1938 yılı artık bir topyekün saldırı ve “yerinden etme” yılıdır. Bu iki anlamda böyledir. Hem bir fiziki tasfiyedir hem de kalanlardan önemli bir kitlenin yaşam mekanlarının değiştirilmesidir. Bu ikinci gruba ilişkin İskan Umum Müdürlüğü tarafından düzenlenen resmi belgeler⁵¹ ve kamu görevlilerinin yazılı anlatıları da insanlıkdışı uygulamalara ilişkin hayli ilginç detaylar içermektedir.⁵²

Sonuç

Gerek resmi raporlara ve gerekse bölgeyle ilişkili kamu görevlilerinin yazılı anlatıları bize, devletin Dersim'de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinden başlayarak hiyerarşik bir düzen kurduğunu göstermektedir. Bu devlet düzeni sadece asayiş alanında değil, kamu yükümlülük ve görevlerinin çeşitli alanlarını kapsamaktadır. Bu anlamda, “devletin Dersim'e giremediği” iddiasının aksine Dersim'de devletin varlığından söz etmek doğru olur.

Ancak bu varolma biçimi ve düzeyini, bugün ulaşım ve iletişim olanaklarının da desteğiyle toplumun her hücrelerini kontrol edebilen gözetleyici devlet haliyle karıştırmamak gerekir. O yılların devleti gerçekte kontrol araçları daha sınırlı olan bir devlettir ve bu nedenle toplumu bir bütün olarak denetim altında tutabilecek araçların birçoğundan yoksundu. Dolayısıyla bu sadece Dersim'de görülebilen bir sorun değildi. 1930'lu yılların devleti kontrol ettiği özellikle kırsal sınırların her yerinde bu zayıflık halini yaşamaktaydı.

Bu durumda devletin, Dersim'de giriştiği hareketin gerçek amacının, öncelikle asayiş alanı olmak üzere “devlet otoritesini tesis etmek” olduğu iddiası inandırıcı olmaktan çok uzaktır. Binlerce insanın yaşamına son verildiği ve binlerce insanın da yerlerinden edildiği bu çapta bir büyük müdahalenin başka toplumsal, siya-

50-Faik Bulut, *Dersim Raporları*, s. 170

51-Hüseyin Aygün, *Dersim 1938 ve Zorunlu İskan*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2009

52-*Yakın Tarih Ansiklopedisi*, Yeni Nesil Yayınları, Temmuz 1989, Cilt: 10, s. 64

sal, kültürel nedenleri olmalıdır. Eğer sorun sadece bu otoriteyi tesis etme amacı olsaydı, bu zaten olmuştu ve 1938 Harekatı anlamsız olurdu. Bu sürecin asli aktörü olan Genelkurmay Başkanlığı'nın 1938 Tunceli Harekatı'nın nedenleriyle ilgili açıklaması da daha temelli toplumsal-siyasal-kültürel nedenler üzerinde düşünmemizi gerektirmektedir.

“1938 Tunceli hareketinin maksadı, Tunceli bölgesinin tamamen aşiretlerden temizlenmesi ve bu bölgedeki çapulculuk ve şekavete son verilmesidir”⁵³

“Şekavet ve çapulculuk” yine resmi belgelerde vurgulandığı gibi büyük ölçüde 1937’de sorun olmaktan çıktığına göre, temel amaç bölgeyi bütünüyle aşiretlerden; yani kendine özgü etnik-toplumsal-kültürel yapıdan temizlemektir. O zaman devletin Dersim’e müdahalesi güvenlik dışı başka bir bağlamda tartışılmalıdır.

53-Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992, s. 85

KAYNAKLAR

- Ağar, Ömer Kemal. *Tunceli Dersim Coğrafyası*, İstanbul Türkiye Basımevi, 1940
- Akgül, Suat. *Amerikan ve İngiliz Raporları ışığında Dersim*, İstanbul, Yaba Yayınları, 2000
- Aslan, Şükrü. "Neden İnönü Değil, Niçin Bayar: Bir Politik Gerilimin Öyküsünü Yeniden Okumak", *Resmî Tarih Tartışmaları - 3*, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2007
- Aygün, Hüseyin. *Dersim 1938 ve Zorunlu İskan*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2009
- Batur, Muhsin. *Anılar ve Görüşler (Üç Dönemin Perde Arkası)*, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1985
- Bulut, Faik. *Dersim Raporları*, İstanbul, Evrensel Basım Yayım, 2005
- Bulut, Faik. *Devletin Gözüyle Türkiye'de Kürt İsyanları*, İstanbul, Yön Yayınları, 1991
- Dersim Raporu*, Yayına Hazırlayan: İzzettin Çalışlar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010
- Doğu Sorunu: Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*, Der. Tuba Akekmekçi, Muazzez Pervan, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010
- Genelkurmay Belgelerinde Kürt İsyanları 3*, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1992
- Kemali, Ali. *Erzincan*, Resimli Ay Matbaası, 1932
- Mazıcı, Nurşen. *Celal Bayar Başbakanlık Dönemi (1937-1939)*, İstanbul, Der Yayınları, 1997
- Öztürk, Saygı. *İsmet Paşanın Kürt Raporu*, İstanbul, Doğan Kitap, 2007
- Sevgen, Nazmi. *Zazalar ve Kızılbaşlar*, (1945), İstanbul, Kalan Yayınları, 2003
- Sungurluoğlu, İshak. *Harput Yollarında*, 4. Cilt, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, No: 2, 1968
- Timuroğlu, Vecihi. *Dersim Tarihi*, Ankara, Yurt Kitap Yayın, 1991
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-1991)*, Ankara, TBMM Genel Sekreterliği Yayınları, No: 1, 1994
- Uluğ, Naşit Hakkı. Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Birinci Baskı 1939, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2007
- Yakın Tarih Ansiklopedisi*, Cilt: 10, Yeni Nesil Yayınları, Temmuz 1989
- Yılmazçelik, İbrahim. *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Dersim Sancağı*, Elazığ, 1998
- Yolga, Mehmet Zülfü. *Dersim (Tunceli) Tarihi*, Ankara, Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları, No: 9, 1994

Sosyal Psikoloji ve Soykırım

Engin Erkiner

Başlıktaki iki terimden soykırımın ne olduğunun bilinmesine karşın, aynı belirleme sosyal psikoloji için yapılamaz. Bu durumda ikisi arasındaki ilişki de anlaşılamaz.

Freud psikolojisinin temel kavramı bilinçaltıdır. Bu saptama, psikolojik rahatsızlıkların bilinen tıbbi tedavi yöntemleriyle değil, psikoanalizle, hastanın bilinçaltına inilerek tedavi edilmesi gerektiğini ortaya çıkardı.

Hayatının son yıllarında Freud, psikoanalizin geniş bir uygulama alanı bulunduğunu ve koltukta yatan hasta ile onu dinleyen psikologdan oluşan klasik tablonun varolan potansiyelin küçük bir bölümünü kapsadığını belirtir.

Sadece bireylerin değil grupların, halkların ve kültürlerin de bilinçaltıları vardır.

Politik bilimle psikolojinin birleştirilmesi görece yenidir ve bu konuda Frankfurt Okulu ilk sayılır.

Konulara sosyal psikolojiyle bakış (sosyal psikoloji, psikoloji gibi bireyi değil, topluluk içinde yaşayan bireyi ve büyük sayıları dikkate alır), ilk bakışta birbirleriyle ilgisiz gibi görünen olguları birbirine bağlar.¹

Örnekleme gerekirse: Bir halk, tanımlanmış ulusal kimliğini aşan bazı taleplerle karşılaştığında, ne istenildiğini bile anlamadan büyük korkuya kapılıyorsa, bunun nedeni ancak kültürün bilinçaltına inilerek anlaşılabilir.

1- Helmut König'den aktaran: Hans-Jürgen Wirth, *Narzissmus und Macht*, Psychosozial-Verlag, Giessen, 2006, s. 17.

Burada mantıklı bir açıklama bulmaya ve mantıksızlığı göstermeye çalışmak boşuna çaba harcamaktır; açıklama başka yerdedir.

Bilinçaltı, mantığın bittiği yerde başlar, denilebilir.

Bilinçaltına ulaşmak herşeyden önce yöntem sorunudur. Soykırım konusunda bizi özellikle ilgilendiren, yazılı metinlerden hareket ederek bilinçaltına ulaşmaktır. Bu konuda tiefenhermeneutik yöntemini geliştiren Alfred Lorenzer, önce metinde açık olan, bilinçli mesajı araştırır. Bu mesajın kendisiyle çelişkiye düştüğü bölümler bilinçaltına gidişin yolunu açar.

Soykırımlar konusunda genel bir belirleme yapmak mümkün değildir. Her soykırımda bilinçaltının önemli rolü bulunmakla birlikte, bilinçaltı ile bilinçli olanın değişik kombinasyonları ortaya çıkar.

Bazı soykırımlara halkın geniş katılımı söz konusudur. Bu geniş katılımın küçük bir bölümü aktiflik içerirken, büyük bölümü soykırımı pasif olarak desteklemek, değişik şekillerde soykırım yapanlara yardımcı olmak, itiraz etmemek, yapılanı haklı bulmak şeklinde kendini gösterir.

Bazı soykırımlarda ise (örneğin 20. yüzyılın ilk soykırımı sayılan Almanya'nın Güney Batı Afrika'daki sömürgesinde Herero halkını katletmesi gibi) soykırımı yapanla soykırımı uğratılan aynı halka ait değildir.

Her durumda ister aynı ülke içinde isterse başka ülkede olsun, soykırımı uğratılanlar değişik gerekçelerle "aşağı varlıklar", "soykırım yapandan ayrı unsurlar" olarak değerlendirilirler.

Soykırımlarda ortak olan bir başka nokta, soykırımı değişik düzeylerde yürüten kişilerdir.

Bunlar nasıl insanlardır?

Bu konuda yapılan araştırmalar, bu insanların, kolayca inanılabileceği gibi ruh hastası tipler olmadıklarını, normal bir psikolojiye sahip ve genellikle de iyi eğitim görmüş kişiler olduklarını ortaya koyuyor.

Sayıları fazla da olabilecek bir grup insanın, çok sayıda başka insanı az çok sistematik olarak katletmesi, insanlık suçu işlemesine karşın normal hayatını sürdürmesi ve yıllar sonra da o dönemi değişik gerekçelerle savunabilmesi nasıl mümkün olmaktadır?

Almanya'da Yahudi soykırımı örneği bu konuda aydınlatıcıdır.

Yahudi Soykırımı

Almanya gibi Avrupa'nın kültürel olarak gelişmiş ülkelerinden birisinde bu soykırım nasıl gerçekleşebildi? Ek olarak, Nazi Almanyasının işgal ettiği bütün ülkelere de nasıl yayılabildi?

Bu konuda yapılan ilk çözümlemeler, Nazilerin gelişmiş kişilerden oluşan kadrosunun analiziyle sınırlıydı. Naziler, özellikle Propaganda Bakanı Göbels vasıtasıyla, yeni propaganda ve toplumu yönlendirme teknikleri geliştirmişlerdi.

Adorno bu konuda önemli bir adım atarak, dikkatini Nazilerden halka çevirir.

Propaganda, ne kadar ustaca yapılırsa yapılsın, eğer halk o propagandanın içeriğini içselleştirebilecek durumda değilse, etkili olamaz.

Dolayısıyla sorulması gereken soru, Alman halkının Nazi propagandasına açık duruma nasıl geldiğidir?

Yıllarca aksi savunulmasına karşın, Nazilerin bir halk hareketi olduğu ve sivil toplumu örgütleyerek iktidara geldikleri ortaya çıkarılmıştır. Bu süreçte artan oranda zor kullanılması bu gerçeği değiştirmez.

Adorno, Alman halkının nazizme olan yatkınlığının kökenlerini aile içi sosyalizasyonda arar.

Yukarıdan gelen emre kayıtsız şartsız uyma kuralı, Alman aile yapısında özellikle babadan çocuğa aktarılır. Adorno, çok sayıda nazinin kendisini suçlu görmemesini, ek olarak suçlu görülmesini de anlayamamasını bu otoriter kişiliğe bağlar.

Nazilerin üst düzey sorumluları mahkemelerde kendilerine yöneltilen suçlamaları reddetmişler ve sadece yukarıdan gelen emirleri uyguladıklarını söylemişlerdi. Görüşlerinde samimi idiler ve neden suçlandıklarını da anlayamıyorlardı.

Otoriter kişiliği içselleştirmişlerdi. Yukarıdaki yanlış yapamaz; yapmış ise de, sorumluluk ona aittir, onun emirlerini uygulayanlara değil...

Adorno'nun bu konudaki saptaması önemli olmakla birlikte zayıftır: Bireyden hareketle toplum için genelleme yapmaktadır. Toplum, bireylerin toplamı değildir. Bireyler, ailede yaşadıkları sosyalizasyondan sonra okulda, arkadaş çevresinde, işyerinde, kısacası toplum içinde ikinci bir sosyalizasyon daha yaşarlar.

Ek olarak, sorunun esas olarak birey temelinde ele alınması da doğru değildir. Adorno bu saptamasında grup özelliğini dikkate almıyor. Çok sayıda birey, tek tek asla göstermeyecekleri bazı davranışları, grup içindeyken gösterebilirler. (Adorno zamanında grup dinamiği henüz çok az araştırılmıştı)

Adorno'nun konuya yaklaşımı, Freud'un Hitler analiziyle aynı temeli paylaşır. Freud, "Massenpsychologie und Ich-Analyse" (Kitle Psikolojisi ve Benlik Analizi) adlı makalesinde, Hitler'in halk üzerindeki büyük etkisinin nasıl oluştuğunu inceler. Hitler, kişilerdeki ideal ben'in yerini almaktadır.

Sonraki yıllarda büyük Nazi mitinglerini ve propaganda filmlerini izleyen Lorenzer ve König, Hitler'in kitleye yönelik her eyleminde baba figürünü nasıl oynadığını açıkladılar.

Hitler hemen her insanda oluşmuş baba figürünün, ideal ben'in yerini almaktadır.

Freud, burada, daha sonra Adorno'nun da yapacağı gibi, bireyi genelleştirerek topluma atlamaktadır. Bireylerin toplu halde bulunmaları durumunda ayrı bir psikolojiye sahip olabilecekleri dikkate alınmamaktadır.

Ek olarak, bireylerin yaşadıkları sosyalizasyon gereği otoriter bir kişiliğe sahip olmaları, onları kaçınılmaz olarak soykırımın faillerinden ya da destekçilerinden birisi olmaya götürmez. Arada alınması gereken uzun bir yol vardır. Başka faktörlerin de etkili olması gerekir.

Hiç bir soykırım birdenbire gündeme gelmemiş, az çok uzun sayılabilecek bir hazırlık döneminden geçmiştir. Bu hazırlık döneminde halkın korkuları, kültüre yerleşmiş bazı inançlar ve önyargılar seçilerek soykırım için uygun duruma getirilmiştir.

Bunlardan ilki, kendini tehdit altında hissetme duygusudur. Bu duygunun mutlaka gerçek bir temele dayanması gerekmez; aşırı abartılmış, uydurulmuş bir tehdit de söz konusu olabilir. Önemli olan bunun halkın küçük olmayan bir bölümü tarafından gerçek olarak kabul edilmesidir. Böylece soykırım "savunma amaçlı" olur ve ve soykırıma katılanlar ve destekleyenler tarafından da yıllar sonrasında bile bu gerekçeyle savunulur.

Hristiyanlık'ta Yahudi karşıtlığı vardır, ancak bu karşıtlık da kendi başına soykırımı gündeme getirmez. Bu karşıtlık, otorite sahibi kişilerin sözlerine inanmayı gerektiren otoriter kişilikle birleştiğinde, Yahudi düşmanlığının yaygınlaşması ve derinleşmesi için iyi bir çıkış noktası olabilir. Kendini Yahudilerin tehdidi altında hissetmek de buna eklendiğinde soykırım tehlikesi ciddileşmeye başlar.

Naziler, Yahudi tehdidini, Yahudilerin Alman halkını yok etmek istediklerini yıllarca sistematik olarak işlediler.²

2- Bernward Dörner, Der Holocaust – Die "Endlösung der Judenfrage", in *Vorurteil und Genozid*, Benz, Wolfgang (HG.), Böhlau Verlag, Wien, 2010, s. 95.

Koşulların olgunlaşmasına karşın soykırım yine de gündeme gelmeyebilir ve hedef gösterilen kitleye yönelik saldırı bazı cinayetler düzeyinde kalabilir.

Aydınların burada önemli rolü vardır. Toplumda tanınan, görüşleri dikkate alınan insanların –doğrudan soykırımı istemeseler bile- buna hazırlık yapan ve daha sonra da uygulayan yönetimle birlikte görünmeleri, “soykırımın kaçınılmazlığı” psikolojisine katkı yapar.

Burada söz konusu olan aydınlar sadece toplumbilimleri alanında bulunanlar değildir. Nazileri açıkça desteklemeseler bile onlara yakın duran Nobel ödülü kazanmış fizikçiler de vardır.

20. yüzyıl başlarında Almanya uluslararası ölçekte bir bilim toplumdur. Almanya’da ya da Almanca’nın kullandığı coğrafyada yaşayanlar, bilimsel devrimlerin önemli isimleriydiler.

Bu dönemde fizikte yaşanan ve doğa anlayışını büyük oranda değiştiren iki büyük devrimde (görelilik kuramı ve parçacık fiziği) önde gelen isimler arasında iki Alman ve bir Avusturyalı önde gelen yer tutar: Einstein, Heisenberg ve Schrödinger.

Kopernik ve Darwin’in kuramlarından sonra “insanlık tarihinin üçüncü büyük devrimi” adı verilen psikanaliz ve bilinçaltının önde gelen ismi Freud da Avusturyalıdır.

20. yüzyıl başındaki buluşuyla bilimsel devrimlerin yolunu açan Planck da Alman’dır.

Naziler, Einstein ve daha sonra işgal ettikleri Avusturya’da Freud gibi tanınmış bilim insanlarını Yahudi kökenli oldukları için kaçırmaya mecbur bırakmışlar, ama kalanlar da onlara yetmiştir. Planck ve Heisenberg Nazi değillerdi ama onlarla sorunsuz yaşamışlardır. Bu isimleri Gadamer ve Heidegger de eklenebilir.

Nazileri Yahudi soykırımına götüren sürece “güçlü olmak isteği” de eklenmelidir. Birinci Dünya Savaşı’ndan yenilmiş olarak çıkan ve Versailles gibi ağır bir barış antlaşması imzalayan Almanya’da, 1929-1933 ekonomik krizinin ağır etkisiyle birlikte halk psikolojik yıkımın eşiğine gelmişti.

Mein Kampf (Kavgam) içerik olarak özelliği olmayan bir kitaptır. Kitabın asıl işlevi, Alman halkına “sen büyük bir halksın” diye seslenmesinde, içine düştüğü duruma neden olan düşmanı (Yahudiler) göstermesinde ve büyük görevini açıklamasında yatar: yaşama alanını genişletmek ya da başka bir deyişle savaşta kaybedilen alanı fazlasıyla geri almak...

Güç, göreceli bir kavramdır. Güçlü olmak için zayıf olan da gereklidir ve bu konuda büyük adım Yahudilerle atılmıştır.

Alman halkının bir bölümünün ekonomik ve toplumsal yaşamdan dışlanan, ardından da toplama kamplarına sürülen Yahudilerin bıraktığı boşluğu doldurarak maddi kazanç sağladığı da belirtilmelidir.

Soykırıma yolaçan faktörler çok yönlü olmakla birlikte, halkın içinde bulunduğu psikoloji ve bu psikolojinin önce Nazilerin ardından da devletin çabasıyla Yahudilere karşı keskinleştirilmesi önemlidir.

NSDAP (Almanya Ulusal Sosyalist İşçi Partisi), Propaganda Bakanı Göbbels'in de sık sık vurguladığı gibi, tabandan gelen bir halk hareketidir. Darbeyle iktidarı ele geçiren bir parti değildir. Öncelikle sivil toplum içinde örgütlenmiş ve politik rakiplerine karşı şiddet de kullanmakla birlikte buradan yükselerek gelişmiştir. Nazilerin paramiliter güçlerinin gelişmelerinde önemli işlevi olmakla birlikte, güçlü kitle bağları olan bir hareket için bile, soykırıma yönelmek ancak devletin ele geçirilmesinden sonra mümkün olabilmektedir.

Bütün soykırımlar için genelleme yapmak zor olmakla birlikte, merkezi irade olmadan soykırımın gerçekleşmesi son derece zordur. Soykırım, görece büyük bir ülkede ve belirli bir bölgede yaşamayan ve ülke geneline dağılmış bir nüfusa yönelik olarak yapıldığında, devletin varlığı kesin olarak gereklidir. Böyle bir durumda soykırım, merkezi bir planı ve güçlerin de merkezi olarak harekete geçirilmesini gerektirir. Bu ise, devletin öncülüğü dışında mümkün değildir.

Yahudi soykırımı ilk sanayi soykırımı olmasının ötesinde, ilk “küresel soykırım”dır da...

Sanayi ülkesi olan Almanya’da soykırım da bu anlayış çerçevesinde yapılır. Yahudi kökenlileri arşivleyebilmek için yeni yöntemler bulunur. Gaz odalarında “ucuz imha” yapılır. Öldürülen insanların altın dişleri sökülür, uzun saçlıların saçları kesilerek halı yapımında kullanılır.

Bir sanayi işletmesinde hiç birşey boşa harcanmaz.

Soykırım da aynı anlayışla yürütülmüştür.

Soykırım, normal olarak, belirli sınırlar içinde gerçekleşir. Yahudi soykırımında ise sınır yoktur. Nazilerin “küreselliği”, işgal ettikleri bütün ülkelerdir. İşgal ettikleri her yerde Yahudileri yok ederler. Yahudi soykırımı Almanya ile sınırlı kalmamış, Avrupa çapında gerçekleşmiştir.

Naziler iki amaçla kıta çapında soykırıma yönelmiş olsalar gerektir:

Birincisi: Yahudilerin yok edilmesi Fransa'dan SSCB'ye kadar uzanan büyük saldırı savaşının amaçlarından bir tanesidir. İçerdeki "büyük amaç"ın dışarıda unutulması mümkün değildir. Yahudiler Avrupa'nın bütün ülkelerinde vardır. İçerdeki Yahudi'yi imha edip, dışardakine dokunmamak, Nazilerin başlangıçtan beri vurguladıkları önemli amaçlarından birisine ters düşer. Yahudi, Alman halkının düşmanı ise, bu düşmanlık yaşanan coğrafyaya göre değişmez.

İkincisi: Hristiyanlıkta neredeyse içkinleşmiş olarak varolan Yahudi karşıtlığının yanı sıra, tarih boyunca hemen her Avrupa ülkesinde Yahudilere saldırıların hatta pogromların yaşanmış olması, yerel müttetiklerin bulunmasını kolaylaştırır.

Naziler böylece başka halklarda da yıllardır yerleşmiş Yahudi karşıtı önyargılara seslenirler, onları güçlendirirler, işgallerini meşru göstermek için önemli bir gerekçe bulurlar.

Sonuç Yerine...

Harald Welzer, normal insanların nasıl kitle katliamcısı haline gelmelerinin nedenlerini incelediği kitabına Max Frisch'in bir belirlemesiyle başlar. Frisch; kendisi gibi eğitilmiş ve iyi bir sosyal çevrede yetişmiş insanların bile, soykırımcı olmayacakları konusunda hiç bir güvencenin bulunmadığını belirtir. Herkes soykırımcı olabilir ya da soykırıma karşı çıkmayacak noktaya gelebilir; daha doğrusu getirilebilir.

Her soykırımın hazırlık süreci vardır. Sadece maddi çıkar ve savunma içgüdüsünden hareket edilerek insanları soykırım yapmaya ya da bunu savunmaya götürmek mümkün değildir. Yaşanılan sosyalizasyonla içselleştirilen değerler, bilinçaltında yer alan korkular, kültürün ve dini inançların taşıdığı özellikler arasından uygun unsurlar seçilir ve soykırıma uğratılması planlanan hedefe yöneltilir. Bu sürece karşı çıkanları susturacak ya da en azından korkutacak paramiliter bir güç ya da doğrudan devlet gücü de hazır bulundurulur.

Soykırıma hazırlık sürecini anlamayanın soykırımı anlaması da mümkün olmaz.

Bu durum özellikle gelecek soykırımları öngörebilmek açısından önemlidir.

Olası bir soykırım ancak hazırlık sürecinde iken engellenebilir, aksi durumda genellikle geç kalınmış olur.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor. *Soziologische Schriften, Gesammelte Schriften*, Band: 8, 9-1, 9-2, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1997.
- Benz, Wolfgang (HG.), *Vorurteil und Genozid*, Böhlau Verlag, Wien, 2010.
- Freud, Sigmund. *Kulturtheoretische Schriften*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1974.
- Valentino, Benjamin A. *Final Solutions*, London, Cornell University Press, 2004.
- Welzer, Harald. *Täter – Wie Aus Ganz Normalen Menschen Massenmörder Werden*, Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 2005.
- Wirth, Hans-Jürgen. *Narzissmus und Macht*, Psychosozial-Verlag, Giessen, 2006.

1915 Asuri Soykırımı*

David Gaunt

Günümüzde Asuri etnik grubu, Arami Sami dil ailesinden türemiş bir dil konuşan (veya bir zamanlar konuşmuş olan), Tur Abdin bölgesinin de içinde bulunduğu kuzey Mezopotamya'da yaşayan yerli Hristiyan halklar için kullanılır. Asuriler Hristiyanlığı ilk kabul eden halklardandır ve Avrupa Hristiyanlığından çok farklı olarak yaşadıkları kadim inançlarının devamlılığını sağlamışlardır.

Modern zamanlardaki bütün soykırımlar içinde, I. Dünya Savaşı'nda Asuri halklarına karşı işlenmiş olanı en çok karanlıkta kalan ve hakkında en az bilgi sahibi olduğumuz soykırımdır.¹ Yaklaşık 250,000 ile 300,000 arasında Asuri, neredeyse Asuri halklarının nüfusunun yarısı, Osmanlı devletinin yaptığı bir dizi saldırıda öldürüldü veya hastalık ya da açlıktan yaşamlarını yitirdiler. Söz konusu soykırım, zamanında kayda değer oranda dikkat çekmiş olmasına rağmen, zamanla hafızalardan silindi ve soykırım tarihi araştırmalarında üzerinde durulmadı. Bu makalenin amacı söz konusu olayı ve sonrasını anlatmaktır. Ancak bu soykırımın karmaşık etnik ve coğrafi arka planıyla ilgilenmek kadar aynı dönemlerde gerçekleşen kitlesel ölümlerle sonuçlanmış, daha iyi bilinen Ermeni soykırımıyla karşılaştırmayı da gerektirir. Asuri soykırımının öğrettiği derslerden biri şudur; tartışmalı milli kimliğe karışan dinler labirentindeki iç kilise bölünmeleri ve buna eşlik eden gizemli etnik kökenleri Asurilerin ihmal edilmesine önemli oranda katkıda bulunmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Ermeni soykırımını inkar etmesiyle

*- İngilizce'den çeviren Cengiz Apaydın

1- Burada başka eser belirtilmedikçe, kaynak: David Gaunt, *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia during World War I*, Piscataway N. J., Gorgias Press, 2006.

bilinir ve Asurilerin de aynı temeldeki iddialarını rededer. Ancak Uluslararası Soykırım Akademisyenleri Derneği, Asuri halklarının yaşadıklarının soykırım olduğu kanısındadır.

Günümüzde Asuri etnik grubu, Arami Sami dil ailesinden türemiş bir dil konuşan (veya bir zamanlar konuşmuş olan), Tur Abdin bölgesinin de içinde bulunduğu kuzey Mezopotamya'da yaşayan yerli Hristiyan halklar için kullanılır. Asuriler Hristiyanlığı ilk kabul eden halklardandır ve Avrupa Hristiyanlığından çok farklı olarak yaşadıkları kadim inançlarının devamlılığını sağlamışlardır. Dilsel ve dinsel nedenlerden dolayı sadece Müslüman Kürt, Arap ve Türk komşularından değil, aynı zamanda Hint-Avrupa grubuna mensup dilleriyle Ermeni ve Yunan Hristiyanlardan da farklıdırlar. I. Dünya Savaşı başlamadan önce, çoğunlukla güneydoğu Anadolu bölgesinin iç kısımlarında, ayrıca yakın Arap vilayetlerinde ve Türk hududu boyunca İran tarafında yaşayan Asurilerin nüfusu tahminen 600.000 ile 700.000 civarındaydı. Asuriler nüfusu bir kaç milyonu bulan Ermenilerden daha az sayıdaydılar. Bütünü temsil etmek adına bir veya birden fazla alt grubu esas alan batılı yazarlar tüm grubu tanımlamak için bir çok eş anlam kullanmışlardır: örneğin Suriyeliler, Yakubiler, Keldaniler, Asuriler, Asuri-Keldaniler, Keldani-Asuriler vb. Doğal olarak bu durum; bugün eski belgeleri araştırmaya başlamak için hazırlıksız olanlar arasında büyük bir kafa karışıklığına yol açar. Birinci Dünya Savaşı esnasında, İngilizler ile Ruslar Asuri terimini kullanırken, Amerikalılar ile Fransızlar Suriyeli tanımını tercih ettiler.

Dünya savaşından beri uluslararası bağlamlarda genellikle Asuri ismi kullanılmıştır. Bütün bu halklar (M.Ö. 612'de yıkılan) klasik Asuri İmparatorluğu'nun mirasının bir kısmını kabul ederler. Fakat Suriye Ortodoks Kilisesi içindeki şamatacı bir grup, çok iyi bilinen nedenlerden dolayı, kimlik olarak Suriyeli (bazen Süryani veya Arami) olarak adlandırılmada ısrar eder. Bu kilise ne kadar çok baskı uygularsa, muhtemelen insanlar kendilerini haç ibareli kimliği simgeleyen Asuri olarak o kadar az tanımlayacaklar.

Bir çok Ortadoğulu, önce ailesi veya kabilesine, sonra dinine ve son olarak da ulusuna aidiyet bağıyla bağlıdır. Birleşik bir etnik Asuri kimliğinin son aşaması, gelişme halinde olan bir konudur. Bu iç ihtilaf doğulu ve batılı alt grupların ortak bir antik tarihlerinin olup olmadığına ilişkin kuşkular doğurur. Çünkü 1915 soykırımını sorgulamazlar. Dille (doğunun –Suret ve batının- Surayt- adında iki farklı lehçesiyle) birleşmelerine rağmen doğu ile batı arasındaki temel ayrışma birbirleriyle kavgalı olan üç büyük kilisenin teolojisi üzerinedir. Her kilisenin, batıdaki bir çok şehirdeki örnekleriyle örtüşen, bulunduğu memlekete özgü gele-

neksel esasları vardı. Nasturi kilisesinin ağırlık merkezi İran-Türk sınırının iki tarafı boyunca uzanan topraklarda bulunmaktaydı. Nasturi kilisesi, Asuri ismini benimseyen ilk kiliseydi. Kuzey Irak'taki bir grup, Roma Katolik kilisesiyle birleşmiş olan Keldani Kilisesini kurmak için Nasturilerden ayrıldı. Bu grup ortak Asuri-Keldani veya Keldani-Asuri ismini birlikte kullanırdı. Suriye Katolik Kilisesi söz konusu iki kiliseden tümüyle ayırdı ve en güçlü olduğu yer Diyarbakır'dı. Ayrıca bunlar dışında, Katolik ve Protestan dönmeler de vardı. Asuriler hiç bir vilayette çoğunlukta değildiler ama özerk Nasturi aşiretlerinin çoğunlukta olduğu yerler güney doğu Anadolu'nun uç kısımlarındaki Hakkari'nin dağlık bölgeleriydi. Suriye Ortodoksları ise Diyarbakır vilayetinin Midyat kazasında hakim güçtüler.

Kurban Sayısı

1920'de Asuri delegasyonunun Paris Barış Konferansı için hazırladığı belgede, katliamda öldürülenlerin sayısının yaklaşık 250.000 civarında olduğu şeklindeydi. 1923'de Lozan'da yenilenen barış müzakerelerinde 275.000 sayısı telaffuz edildi. Delegasyonun kullandığı ilk listelerden bazılarını gördükten sonra, daha büyük olan Ermeni çoğunluğun iç bölgeleri arasında kalan, Asuri yerleşim birimlerinin eksik olduğunu gözlemledim. Asuriler, Ermeni komşuları gibi aynı zamanda ve aynı biçimde katledildiklerinden Asurilerin kurban sayısının tahmin edilenden daha fazla olması muhtemeldir.

Van 80.000 ve Diyarbakır 63.000 kurbanla öldürülen kişi sayısının en yüksek olduğu vilayetlerdi. Araştırmalar ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, Suriye Ortodoks Kilisesi 154 papazının ve 7 piskoposunun dahil olduğu toplam 90.313 üyesinin öldürüldüğünü ve 156 kilisesinin yok edildiğini belirtmiştir.² Keldaniler 6 piskoposlarının, 50 papazlarının ve 50.000 üyelerinin kaybını bildirmişler.³ Nasturiler o kadar çok yok edilmiş ve parçalanmışlardı ki hiç bir zaman ayrıntılı bir rapor ortaya koymayı başaramadılar.

I. Dünya Savaşı sona erdiğinde, katliamdan kurtulan Asuriler kendilerini memleketlerinden sürülmüş olarak buldular ve başta Kuzey Irak'taki kamplar olmak üzere güney Kafkasya ile Suriye'deki mülteci kamplarında yaşamaya

2- Suriye Ortodoks Başpiskoposu Severius A. Barsaum'ın sunduğu layiha 2 Nisan 1920'de Sébastien de Courtois'ta basıldı. *The Forgotten Genocide: Eastern Christians, The Last Arameans*, Piscataway N. J., Gorgias Press, 2004, s. 237-239.

3- Emmanuel Thomas'tan Papa Benoit V'e, 6 Temmuz 1919 Vatikan Arşivleri, Archivo Segreto, AA.EE. SS. 1919 rubr. 12 fasc.1.

mecbur bırakıldılar. Bir avuç kadın ve çocuk, Türklerin evlerinde esir olarak tutuldular. Bunlardan şansı yaver giden sadece çok azı bu evlerde zarar görmeden kalabildi.

Savaş Öncesi Durum

Ondokuzuncu yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı İmparatorluğundaki Hristiyan azınlıkların kötü durumu uluslararası toplumun ilgisini çekmekteydi. Bir dizi diplomatik anlaşma durumlarını iyileştirmeyi hedefledi. Bunlardan en önemlisi, Hristiyanların çoğunlukta olduğu yerlerde Sultanın onların yerel yönetimlere katılmalarını sağlamasını şart koşan 1878 tarihli Berlin Anlaşmasıydı. Ancak bu anlaşmanın maddeleri yürürlüğe girmedi. İnsani koşulları gözlemleyen yabancı konsoloslar, sayısız hak ihlalinin varlığına şahit oldular. Ne var ki, Avrupalılar ve Amerikalılar Hristiyanlara ne kadar çok yardım etmeye çalışılırsa, özellikle Doğu Anadolu Bölgesinin geri kalmış kırsalında, o kadar bağınaz bir tepkiyle karşılaştılar. Hükümetde Avrupalıların Hristiyan azınlığa gösterdiği ilgiden rahatsızdı ve bu ilginin söz konusu bölgeleri imparatorluktan ayırmanın ilk aşaması olmasından korkuyordu.

Kürt mirleri dağlı ve çiftçilere saldırdığında, dünya kamuoyu daha 1840'larda Asurilere yönelik tehlikenin farkına vardı. Avrupa gazeteleri kurban sayısının onbin olduğunu bildirdi.⁴ Onlara yardım etmek için para toplandı. 1890'lardan itibaren Türk sınırları dahilindeki durum hızla kötüleşmeye başladı. Bunun bir çok nedeni olmakla birlikte, başta geleni geleneksel özerkliği sona erdirmeyi hedefleyen ve neticede başıbozuk haydutluğa yol açan merkezi hükümetin sıkı bürokratik kontrolüydü. Öteki sebebi ise yerleşik hayata geçmeye başlayan göçebe aşiretlerin artan toprak ihtiyacıydı ve hükümet Hristiyanların topraklarının gasp edilmesine göz yumuyordu. Buna, hükümet görevlilerinin bile tutumlarına yansıyan kapsamlı Hristiyan karşıtı propaganda eşlik ediyordu. Zorla Müslümanlığa döndürmeye eşlik eden köy baskınları sıradan olaylar haline geldi ve aleni toprak gaspı olağan bir hal aldı. Eğer mağdur müslüman değilse, en kötü suçları işleyen saldırganlar bile neredeyse mahkemeye hiç çıkarılmıyordu. Ermenilere karşı bir çok kitlesel katliam gerçekleştirildi. Bununla birlikte kafirlere ölüm çığlığı atan çeteler Asurilere de saldırıyordu.

4- Bkz. *Times* (Londra), "Hristiyan Nasturi Katliamı," 6 Eylül, 1843; "Hristiyan Nasturiler- Kürdistan," 5 Ocak, 1844; "Hristiyan Nasturiler - Urmiye," 29 Ocak, 1845.

Savaştan önceki en korkunç olaylar 1894 ile 96 yılları arasında gerçekleşti ve tahttaki II. Abdülhamit'in sahnenin gerisindeki saldırganları teşvik ettiğine inanıldığından bunlara Hamidiye katliamları denilir. Bundan dolayı II. Abdulhamit yabancı basında 'Kızıl Sultan' olarak bilinir. Abdülhamit Hükümeti, kurbanları sürekli dış müdahaleye çağrıda bulunarak şiddete neden olmakla suçladı. Yaklaşık bin Ermeninin ölümü ve iki bin dükkanın tahrip edilmesiyle sonuçlanan Diyarbakır vilayetindeki pogromlar 1895 Kasım'ında meydana geldi. Ne var ki bu şiddetten Asuriler de payını aldı: toplam 173 kişi öldürüldü, 89 ev yağmalandı ve 308 dükkan kundaklandı.

1908 Jön Türk devrimi, gayr-i müslimlere siyasal haklar tanıyan anayasayı tekrar yürürlüğe koyduğu halde, Hristiyan karşıtı duygular o kadar derin bir şekilde kökleşmişti ki savaş öncesi kritik yıllarda bu tür hisler Ermeni ve Asurilere karşı daha yoğun bir hal aldı. Nisan 1909'da, pamuk üretiminin geliştiği Adana şehir merkezi ve kırsalında çeteler onbinlerce Hristiyanı katletti. Çağdaşları 1.272 Asuri dahil çoğunlukla Ermenilerden oluşan tahminen 20.000 kişinin öldürüldüğünü kaydeder. Bir meclis üyesi: 'Hristiyanlar arasında ayırım gözetilmediğini' belirtir. 'Ermenilerle hiç bir dilsel benzerliği bulunmayan Suriye Ortodoksları ve Katolikler de öldürüldü.' Türk siyasal nefret söylemi gittikçe potansiyel hain unsurlar olarak, devrimci geçmişle dikkat çeken radikal Ermeni hareketlere yöneldi ve bu nefret sessizce Asurilere kaydı. Ne var ki, doğu vilayetlerindeki amiyane Hristiyan karşıtı zihniyet gayri- müslimlere karşı fark gözetmiyordu. Yeni kimlik kartları basıldığında, nüfus memurları din hanesine yalnızca "hristiyan" yazdılar. Böylece Asurilerle Ermenilerin kader birliği daha da kolaylaştırılmış oldu.

Dünya Savaşının başlamasından itibaren Hristiyanların başına çok kötü şeylerin geleceği söylentisi yayılmaya başlamıştı. Osmanlı ordusu 1914 Ağustosunda harekete geçti ama savaş sonraki Kasım'a kadar başlamadı. İlk başlarda bazı Hristiyanlar ön cepheye yazıldılar, ne var ki bir süre sonra Hristiyanlar silahlı korumaların emrinde genellikle hamal, siper kazıyıcısı, inşaat işçisi olarak silahsız amele taburlarına alındı. Nihayetinde, amele taburlarındaki askerlerin çoğu 1915'te vurularak öldürüldü. Bazı acemi askerler evlerine kaçtılar ve orduda yaşadıkları ilk vahşetten sonra zulalarında gizlendiler. Kutuplaşmış atmosferde Müslümanlar, Hristiyanları Müslümanlardan daha fazla fırar etmekle suçladılar. Hristiyanlar daha çok askere çağrılmalarından ve mükelefiyete tabi tutulmalarından dolayı Müslümanlardan daha fazla zarar gördüklerinden kuşkulandılar. Müslümanlar arasında tüm Hristiyanların düşmanın galip gelmesini umut ettiklerine dair daima güçlü bir inanç vardı. Kuvvetle muhtemeldir ki, İngiliz, Fransız ve Rus ordularındaki müslümanları isyana çağırın Kasım 1914 tarihli cihat bildirisi, Türki-

yedeki Hristianların varlığını tehlikeye düşürdü. Hristiyanların tehdit edilmesi, tutklanması, saldırıya uğraması ve katledilmesi yaygınlaştı. Yetkililer Hristiyanları tek tek hedeflediler ve bu özellikle 1915'in başlarında farkedilebilir hale geldi. Fırarilerin aranması Şubat ortasında Asuri asker kaçaklarının linciyle sonuçlandı. Sonraki aylarda askerler tüm vilayetleri didik didik aradılar. Bütün kasabalarda Hristiyanların silahlarını teslim etmesi emri verildi ve gizlenmiş silahlar ve bombalar için kiliseler ile mezarlıkların bile altı üstüne getirildi. Bazen planlı bir isyan olacağı söylentilerine inandırıcılık süsü verip, panik duygusu yaratmak için ele geçirildiği varsayılan silahların fotoğrafları yayınlanırdı. Hemen hemen tüm Hristiyan kamu çalışanları işlerini kaybettiler. Ardından Asuriler ile Ermenilerin ileri gelen şahsiyetleri topluca tutuklandılar ve ihanetle suçlandılar. Genellikle Türk karşıtı planların bilgisini itiraf etmeleri için işkence görürlerdi.

1915 Mayıs ve Haziran aylarına kadar, Hristiyanlara yönelik genel katliamların eli kulağındaydı ve sıradan Ermeni ve Asuriler gayri-Müslim kimliklerinden başka bir sebebi olmayan saldırılara maruz kalarak kendilerini halkın tahkiri-nin odağında buldular. Asurilerin silahlarını teslim etmeyi reddettiği bahane-siyle, bu tekil baskı dönemi Diyarbakır'a yakın köyler de ölüm mangalarının yürüttüğü saldırılarla doruğa çıktı. Katliamların kıskırtıcısı Diyarbakır valisi Reşit Bey, Ermenilerle Asurilerin ayaklandığı kanısındaydı. Düzenli ordu uzak-ta cephede olduğundan vali, tanıkların çete diye adlandırdığı, özel milis gücü kurmuştu. Genellikle bir köy aniden kuşatılır, hemen silahsızlandırılır, erkekler öldürülür, kadınlar ve çocuklar dağıtıldı. Kasabalarda Asurilerin Müslüman dostları vardı ve bazen evler aranmaya başlamadan önce haberdar edilirlerdi. 1915 Nisanında Mardin'deki Asuriler önlem olarak tüm Fransızca ile Ermenice kitap ve belgeleri yakmaya başladılar. Mayıs'ın sonuna kadar Diyarbakır şehir eşrafından Asuri ve Ermenilerden oluşan 1.600 kişi sözde isyanı durdurmaları için hapse atıldılar. İşkencelere maruz kaldılar; Dicle Nehri üzerinde sallarla gruplar halinde uzaklaştırıldılar ve uygun yerlerde katledildiler. Haziran'ın ikinci haftasında Musul'da nehrin aşağı kısmında, ceset ve parçalanmış insan organlarının sürüklendiği görüldü. Alman konsolosunun olaylardan dolayı Musul valisini kınaması üzerine kendisine bundan sadece Diyarbakır valisi Reşit Bey'in sorumlu olduğu söylendi. Bu arada İstanbul hükümeti Ermeni-lerin tehciri için ilk kararnamesini yayınlamıştı (27 Mayıs 1915), ancak cephe hattından uzak olduğundan Diyarbakır'dan söz edilmemişti. Konsolos olayların sadece savaş bölgesi veya Ermenilerle sınırlı olmadığını 'genel bir soykırım' olduğunu biliyordu.

Asuriler bu soykırımı Seyfo (kılıç) yılı derler. Soykırımın ayrıntıları yöreden yöreye, kiliseden kiliseye değişir. Asuri alt-gruplarının etkilenme derecesi hükümetin başlangıçtaki saldırılarına nasıl karşı koyduklarına, ne kadar iyi örgütlendiklerine, Müslüman komşularıyla ne kadar iyi geçindiklerine bağlıydı. Bir çok yerde Asurilerin katledilmesi ve etnik temizliği neredeyse hepsini kapsıyordu.

Doğu Asurileri

Daha önce de anlatıldığı gibi, yerli Asuri halkı Türk-İran sınırı çevresindeki topraklarda yaşırdı. İki küçük kilise kurmuşlardı: Nasturi kilisesi ve ondan ayrılan Keldani Katolik Kilisesi. Farklı bir lehçe konuşur ancak aynı tarzda ayin (litürji) yaparlardı. Bazı istisnalar dışında Nasturiler en çok İran ve Türkiye’de güçlüydüler, buna karşın Keldaniler Irak Asurileri arasındaki en güçlü gruptu.

Doğu Asurilerinin yaşadığı deneyim, hükümetin büyük bir güçle etnik temizliği hedeflediği aşırı can kaybıyla sonuçlanmış bir felaket olarak tanımlanabilir. Hükümeti buna sevk eden nedenler siyasi ve askeriydi. Amaç olası tehlikeli bir grubu stratejik bir noktadan uzaklaştırmaktı. Bunun için dikkatler Nasturi aşiretleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Ekonomik ve dini sebepler ikinci derecede önemli rol oynadı. 3.000 metre yüksekliğindeki sarp yüksek dağlarıyla dikkat çeken ıssız Hakkari yöresi Türkiye’nin en yoksul ve en çok tecrit edilmiş bölgesiydi. Asuriler çalışmak için uzak diyarlara gitmek zorundaydılar. Yöredeki Müslümanları Hristiyanlara karşı kıskırtmak için cihat çağrısı yapıldığı halde, şiddetin fitilini ateşleyen Osmanlı ordusu oldu.

Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Asuri aşiretlerinin koşullarından duydukları hoşnutsuzluk artmaya başladı: geleneksel bir özerklikleri vardı, ancak Osmanlıların hükümete daha çok merkezi denetim yetkisi vermeye çalışması bu özgürlüğü ortadan kaldırdı. Asurilerin Piskoposları aracılığıyla İngiliz ve Rus misyonerleriyle ilişkileri vardı. Dini ilişkiler daha ileri düzeydeki siyasal ilişkilere dönüştü ve Türkler bundan haberdar oldular. 26 Ocak 1914’te savaş ilanının arefesinde, İç işleri Bakanı Talat Paşa sınırda yaşayan Asurilerin tehcir edilmesi emrini verdi. Asurileri Ruslarla işbirliği yapmakla suçladı ve Asuriler sınırdan yüzlerce kilometre uzak iç bölgelere tehcir edileceklerdi. Dillerinin ve kültürlerinin ortadan kalkması ve bütünüyle Türkleşebilmeleri için, her köye yalnızca bir kaç aile yerleştirilecekti. Ancak tehcir hiç bir zaman gerçekleşmemesine rağmen, yetkililer Asurileri tutuklamalar ve anlık idamlarla canlarından bezdirdiler. Asuriler giderek misilleme eylemlerine başvurduğundan, süvari birliklerinin yinelenen saldırıları bir tür gerilla savaşıma yol açtı. Asuriler idari birim

olan Colemerg merkezine girdiler ve imhalarını öngören planın resmi belgelerini buldular. İran'daki Nasturi ve Keldanilere uyguladıkları vahşetten onra, yenilmiş Osmanlı ordusu 1915'in Mayıs başlarında Hakkari'deki sınırdan geri çekilecekti. O sırada Asuriler, Türk askerlerini durdurmak için, sınır komşuları Van'da kuşatılmış Ermenileri sıkıntıdan kurtarmaya çalışan Ruslarla ortak hareket etme kararı aldılar. Bu, kısa vadede geri çekilmeyi geciktiren etkili bir mücadele tarzı olabilirdi, ancak buna karşılık Türk askerleri intikam almak için karşılaştıkları bütün Hristiyanları katlettiler. Batıya doğru uzanabildikleri Siirt'e kadar arkalarında korkunç bir katliamın izini bıraktılar.

Hükümet tepki olarak Asuri aşiretlerine karşı genel etnik temizlik kararı aldı. İç işleri Bakanı Asurilerin sürülmesine ve "memleketlerine dönmelerine izin verilmemesine" karar verdi. Akabinde Türkler zinde kuvvetler getirdiler ve Haziran 1915'te üç koldan ilerleyen bir işgal koordine ettiler. Türk ordusunda ağır silahlar ve toplar vardı, buna karşılık Asurilerin çoğu çakmaklı tüfeklerle savaşıyordu. Asuriler şiddetle direnerek geri çekildiler, ne yazık ki galip olmalarına rağmen, adam ve erzaklarını kaybettiler. Kuşatılan Asurilerin son çaresi ne yiyecek ne de barınağın bulunduğu daha uzak yüksek dağ sırtlarına çekilmektir. Rusların vaat ettiği yardım ellerine geçemedi. Halkının ölüm hayaletiyle yüz yüze gelen pis-kopos kaçmaya ve Ruslara sığınmaya karar verdi. Ekime kadar yaklaşık 20.000 ile 35.000 arasında dağlı, arkalarında sadece küçük bir koruma grubu bırakarak, Rus işgali altındaki topraklara geçmeye çalıştı. Yüz bin dolayında Asurinin akıbeti anlaşılmadı. Asurilerin yöreyi terketmesinden sonra Hakkari'deki evleri, kiliseleri ve mahsulleri dahil her şey Hristiyanlardan etnik olarak temizlenmiş oldu. Mülteciler ulu orta çadır kamplara yerleştiler ve bir çoğu kışın maruz kaldıkları kötü koşullar yüzünden öldü.

Nasturi komşularıyla aynı kaderi paylaştıkları İran'daki bir kaç yer dışında Keldanilerin çoğu Arapça konuşulan vilayetlerde yaşardı ve tehlikeden uzak emin ellerdeydiler. Bazı Osmanlı valileri Musul vilayetindeki Hristiyanlara karşı da saldırı emrini vermişti. Bu soykırımın kendi içinde coğrafi bir planlamasının olduğunu göstermektedir- ki Ermenilerle Asuriler Türklerin memleketi olduğu varsayılan Anadolu'dan sürülecekti, ancak kurtulanlar Arap topraklarına sığındılar. Ne nazık ki, 40.000 Keldani Anadolu'daki yerleşim birimleriyle İran tarafındaki sınırdan yaşamaktaydı ve büyük bir etnik ve dinsel darbe yediler.

Türkiye'deki Ermeniler hükümetin gözünde düşmanla suç ortaklığı yapan beşinci hain kol olarak görüldüler. Fakat bu durum, savaşta tarafsız olan İran'da, savaşla ilgisi olmayan Asurileri katletmek için anlaşılır bir neden değildi. Katledilen ilk

grup Salmas kazasında ikamet eden erkeklerdi. Bu kaza, Türk ve Rus ordularının defalarca savaştığı bir kavşaktaydı. Muhtemelen aynı derecede önemli olan Osmanlıların bu kazayı ilhak etme beklentisi içinde olmasıydı ve böylece “gerçeği tersine çevirip” zaten Salmas onlarınmış gibi davranacaklardı. Başka bir neden de Keldani Katoliklerin misyonerler aracılığıyla Fransızlarla olan yakın ilişkileriydi. Savaş bakanı Enver’in kayın biraderi Cevdet Bey’in komuta ettiği Osmanlı ordusu bir kaç yıldan beri karargahını orada kurmuştu. Askere alınmaları gerektiği bahanesiyle, oradaki sekiz yüzden fazla Ermeni ve Asuri erkeği Şubat 1915’te bir araya getirildi. Sonraki günlerde çoğunun başı kesildi ve cesetleri kuyulara atıldı. Ancak Türkler geri çekildikten sonra İranlı yetkililer cesetleri bulabildiler. Bu, Hristiyanları yok etmek için genel bir niyetin erken bir işaretiydi. Bu olayın haberi ve öteki canavarlıklar dünya basınında hızla yer aldı. Mayıs’ta İngiliz, Fransız ve Ruslardan “uygarlığa ve insanlığa” karşı işlenmiş bu suçlardan sorumlu “Türk hükümetinin tüm üyeleri ile katliamlara karışan diğer araçlarıyla birlikte” tutuklamak için sert bir sözlü kınama geldi.⁵ 3.700 Asuri, Urmiye şehir merkezinde bir Fransız misyon sitesine sığınmışlardı. 1915’in Şubat ortasında Türk askerleri misyon binasına girip altmış erkeği tutsak aldılar. Onlar arasında çok sayıda papaz ve piskopos da vardı. Bir süre sonra üçü halka açık alanda asıldı ve kırk sekizi kurşuna dizilerek öldürüldü. Buna karşın piskopos büyük bir fidye için tutuldu. Bir rahibe “İdam yerinde çok sayıda Müslümanın sevinç gösterisi yaptığını gördüğünü,” söyler. Aleni yapılan idamlar dışında, 600’den fazla mülteci açlık ve hastalıktan öldü.

Türkiye’deki başlıca Keldani yerleşim birimleri, başta Siirt’teki önemli piskoposluğuyla, Botan olarak bilinen bölgedeydiler. Buradaki Keldaniler, yukarıdaki sözü edilen Cevdet Bey’in emriyle 1915 Haziran’ının başlarında katledildiler. Bir Kürt ağası uluslararası üne sahip bilgin Addair Sher’i sakladı. Ama bir kaç gün sonra bulunduğu hem o, hem de Kürt ağası vurularak öldürüldüler. Siirt’in öteki Hristiyanları da katledildi ve cesetleri kırsala saçıldı. Venezuellalı bir paralı asker “anayolun yanındaki tepenin arkasından vahşi manzarayı,” bizzat gördü. “Korkunç bayır üst üste yığılmış veya ölümden önceki son kucaklamayla birbirine sarılmış, hala kanayan binlerce yarı-çıplak cesetle doldurulmuştu. Korkunç manzarayı atlattıktan ve yolumuzu kapatan ceset yığınlarının üzerinden atlarımızı geçirdikten sonra, adamlarımla Siirt’e girdim. Orada polis ile halkın Hristiyanların evlerini yağmalamakla meşgul olduklarını gördüm. Sarayda, şahsen katliamı yönetmiş olan yörenin jandarma komutanı Naim Efendi’nin baş-

5- *New York Times*’in ilk sayfası, 24 Mayıs, 1915.

kanlığında toplanmış olan kurulda vilayetin çeşitli mülki amirleriyle buluştum. Konuşmalarından her şeyin katliamın bir gün öncesinden Cevdet Bey tarafından ayarlanmış olduğunu hemen anladım.” Katliamdan kurtulmayı başaranlar defalarca korumalar tarafından soyulup, Kürt aşiretlerinin saldırılarına maruz kaldıktan sonra tek sıra halinde ölüm yürüyüşüne çıkarılırdı.

Anadolu’daki Keldani cemaatinin imhası neredeyse tamamlanmıştı. Musul vilayetinin güney sınırındaki Hıristiyan köylere yönelik saldırılar yasaklandığından katliamın panlanmış hedefi belliydi. Bu; günümüz Irak’ındaki Keldani Kilisesi’nin merkezinin sağlam kalması, buna karşın kuzeydeki piskoposluk bölgesinin yok edilmesi anlamına geliyordu.

Savaş esnasında birçok gazete makalesi, broşür, kitap, konferans ve hayır toplanmaları dünyayı doğu Asurilerinin çektiği acılardan haberdar etti. Amerikalılar yardım işini organize etmeye başladıklarında, kurulan önde gelen derneğin adı Ermeni ve Suriyeli Yardım Derneği idi ve onun Asuri Yardım Derneği adında bir yan kuruluşu daha vardı. Sonra adını Yakın Doğu Yardım Kuruluşu olarak değiştirdi. Asurilerin acılarına gösterilen bu duyarlılığın nedeni sınırı geçen mültecilerle görüşen veya Osmanlı işgal ordusunun baskısına tanık olan İran’a atanmış diplomatlardan ve misyonerlerden elde edilen bilgi akışı sayesindeydi.

Batı Asurileri

Doğu Asurilerinin aksine, batı Asurilerinin başına gelenler dünyanın gözünden tümüyle gizlendi. Burada hala etkin olan az sayıdaki misyoner sıkı bir sansüre tabiydiler. Çok az mülteci bu bölgeden gelebildi. Ne Alman ne de Amerikan konsoloslari bu Asuri bölgelerine tayin edilmişti. Bu nedenle, savaştan sonra soykırıma ilişkin bilgiler çoğunlukla kurtulanlarla yapılan görüşmeler sayesinde elde edildi.

Batı Asurilerine yönelik yapılan soykırım, merkezi hükümetin her şeyden bilgisi olmaksızın ve Ermeni tehcirinin perde arkasında başlatılan yerel düzeyde organize edilmiş saldırılar biçiminde gerçekleşti. Saldırıların gizli kalması için Asuriler normalde, Ermeniler gibi uzağa gönderilmek yerine, alenen katledilecekti. Buradaki imhanın nedeni, doğu Asurileri için ileri sürülen mazeret gibi, aslında siyasi veya askeri değildi. Batı Asurileri berbat denecek düzeyde dağınıktılar ve herhangi bir siyasal hareketleri yoktu. Küçük bir azınlık olarak, özerklik talep etmiyorlardı ve yabancılarla ilişkileri zayıftı. Asuri yerleşim birimleri cephe hatından uzak olduğundan, askeri açıdan onlara müdahale etmeye gerek yoktu. Bunun yerine, soykırımın yapılmış olmasının nedenleri dini ve ekonomikti. Batı

Asurilerinin çoğu çiftçiydi ve hala göçebe hayatı sürdüren Müslüman komşularından bazılarının uzun süreden beri göz diktığı geniş ekim alanları olan büyük köylerde yaşarlardı. Söz konusu toprağın ele geçirilmesi ve yağmalanması olunca, Asurilerin yaşadıkları yerlerde çok seyrek olan Ermenilerden ayırt edilmeleri için yöredeki siyasetçiler ile göçebe ağalar açısından bir neden yoktu. Saldırıların gerisindeki failer Kürt aşiretlerini saldırılara teşvik etmek için dini bağnazlığı kullandılar. Olaylar üzerine, İç işleri Bakanlığı Ermeni olmayan Hristiyanlara yönelik soykırımı durdurmak için yabancı diplomatların önünde göstermelik emirler verdi. Ancak bu tür emirler genellikle iş işt en geçtikten sonra olay yerine ulaşırdı. Çünkü batı Asurilerine yönelik yapılan saldırılar, merkezi hükümetin politikasının bir parçası değildi, saldırılar daha çok halkın girişimiyle gerçekleşti, bu olaylar soykırım ile büyük ölçekli kitlesel katliamlar arasındaki ara bölgede kendisini konumlandırır. Yine de merkezi hükümet Ermeni olmayan Hristiyanlardan yana müdahalede bulunmak için göstermelik bir tavır takındığında bile, hükümet büyük bir gizlilik içinde katliamları yürütmeyi öğrenen yerel yöneticilerle politikacıların sorumluluğunu üstlenmedi. Bazen tek kelimeyle yalan söyler ve “Ermeni köylerine” saldırımları veya “isyancıları” ezmeleri gerektiğini iddia ederlerdi. Sonuç olarak yalnızca şehirli Asurilerin yaşama şansı vardı, buna karşın kırsalda yaşayanlar parmakla sayılabilecek bir seviyeye düşürüldü.

Batı Asurilerinin çoğu (Yakubi kilisesi olarak da bilinen) Suriye Ortodoks Kilisesine mensuptular. Bu dinin güçlü olduğu merkez Diyarbakır vilayetindeydi. Herkesin Tur Abdin dediği Midyat, Nusaybin ve Cizre kazalarının çevresindeki çiftlik köylerinde yoğun bir Hristiyan yerleşimi vardı. Patrik hiç bir zaman bu cemaatin sayısına ilişkin bir istatistik yayınlamadı. Çağdaş tahminler yüz bin ile iki yüz bin kişi arasında bir rakamı göstermektedir. Başta Harput’ta olmak üzere, Asuri yöreleri dışında Ermenilerle Asurilerin birarada yaşadığı terk edilmiş yerleşim birimleri vardı. Patrik’in istatistik verememesinin nedenlerinden biri bu kilisenin parçalanmış olmasından kaynaklanıyordu. Başka bir önemli neden de iletişim zorluğu ydu. Patrikler Mardin’de ikamet eder ve oradaki herkes gibi Arapça konuşurlardı. Ama Tur Abdin’deki cemaatinin çoğu ayrı bir batı Asuri ağız konuşurdu, buna karşın uzaktaki diğer Asuriler Ermenice, hatta Kürtçeyi öğrenmişlerdi. Tur Abdin Piskoposu özerklik talep ederek açıktan açığa ana kiliseyle ihtilafa düşmüştü. Soykırım esnasında kilise önderliği isyan eden yöreleri feda edip, Türk yetkililerle işbirliği yaparak Arapça konuşan Hristiyanları kurtarmış gibi görünüyor.

1915 Mayıs’ının sonlarına kadar Ermeniler Kuzeyde süregelen kitlesel şiddetle ilgili Asurileri haberdar ettiler. Asuri köylerindeki korkunç kıyım Haziran 1915’te

başladı ve Eylül'ün başlarına kadar sürdü. Vali kırsaldaki köylere saldırmak için çetelerle işbirliği yaptı. Haydutluklarıyla bilinen Raman aşireti, Dicle Nehri kıyısındaki Asuri köylerini yağmalamaya katılmaları ve nehrin aşağısına sallarla gönderilen Ermeni mahkumları öldürmeleri durumunda cezalandırılmayacaklardı. Haziran ayı başlarında Hristiyan ileri gelenleri Mardin'de tutuklanırken, tutuklamalar tüm mezheplerden insanları, hem Ermeni hem de Asuri liderleri kapsıyordu. Tutukluların şaşkınlığına karşın, Suriye Ortodoks Patriği, talihsizce diğer tutukluların değil, yalnızca kendi papazlarının serbest bırakılması karşılığında polislere rüşvet verdi. Bu olayın ardından 10 Haziran gecesinde yaklaşık 400 Ermeni, Katolik ve Protestan Asuri dışarı çıkarıldı ve öldürüldü. Kitlese idam haberi üzerine Sultan, Ermeni olmayanların serbest bırakılması gerektiği emrini verdi ve uzun bir gecikmeden sonra bu buyruk bir kaç kasabada yerine getirildi. Bununla birlikte, sözkonusu 'Sultanın affı' pek saygıyla karşılanmadı ve Ağustos'un başında temel hedef olan Ermenilerin imhası amacına ulaşır ulaşmaz, tekrar Asuriler öldürülmeye başlandı.

Midyat, Asurilerin çoğunlukta olduğu tek kasabaydı ve komşu köylerdeki yangınları ve katliamları gördükten sonra halk panik içinde yaşamaya başladı. Ne varki, mülki amire onları bekleyen geleceğin ne olacağını sorduklarında kaymakam, hükümetin yalnızca Ermenileri tutuklamasından dolayı endişelenmeleri için bir neden olmadığı cevabını vermişti. Protestan Asuriler misyonerler aracılığıyla yabancılarla ilişkilerinin olduğu sanılmasından dolayı, tehlikede olduğu kabul edilen tek gruptu. Bu gergin atmosferde, Protestan cemaatinden yüz kadar erkek tutuklandı ve Haziran sonunda idam edildi. Buna karşın öteki Asuriler buna seyirci kaldılar. Asuriler arasındaki dayanışmanın bozulmasının nedeni belirsizdir. Bazıları Protestanların silah tedarik etmemesinden dolayı, Suriye Ortodokslarının Protestanlara küstüğünü söyler. Bazıları da Türk yetkililerin diğer insanları öldürmeyeceği umuduyla tutuklananların feda edildiğini ileri sürer. Güvenlik duygusundan uzak, artakalan Asuriler çok sayıda düşman aşiretin bir araya gelmesinden bir süre sonra kendilerine saldırılacağını anladılar. Silah ve mühimmatı ele geçirip, önleyici saldırıda karar kıldılar. Ordu isyanı ezmesi için gönderildi. Asuriler sevk edilene kadar, savaş yaklaşık bir hafta sürdü. Midyat olayları Türk tarihçilerinin zayıf bir savunmayı isyan olarak yorumlamalarını sağlamıştır, böylece Osmanlı ordusunun olayları sert bir şekilde bastırmasını meşrulaştırmışlardır.⁶

6- İsrail Kurtcephe, "Birinci Dünya Savaşı'nda Bir Süryani Ayaklanması." [An Assyrian Revolt in the First World War], *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 1: 4, 1993, ss. 290-305.

Kırsaldaki Asuri köyleri 1915 yazının başlarından itibaren katliama maruz kaldı. Normalde, aşiretler ve ölüm mangalarından oluşan şehirli, aslında köylüler hasat yaparken onları kuşattılar ve onlara ateş ettiler. Asuriler için tehcir kararı yerine, doğrudan ateş etme emir verilmişti. Genellikle tüm köy silinip süpürüldü. Korumaları gereken aileleri olanlar kalır ve katledilirlerdi. Araziye cesetler saçılmış; kuyular, dere, göletler ile çukurlar ölülerle dolup taşmıştı. Bazı durumlarda Kürt toprak ağaları Asuri köylülerini Arap vilayetlerine ulaştırmayı başardı. Bir kaç Asuri köyü gerçekten saldırılara karşı direnme gücü gösterebildi ve bunlardan ikisi 1915 Kasım'ında ateşkes ilan edilene kadar dayanabildi. Hezex (Azakh) köyü makineli tüfekler ve toplarla donanmış Osmanlı ordusu birliklerine karşı bile direndi. Vilayet yönetimi olayı bir 'Ermeni' köyü isyanı olarak adlandırdı ve dolayısıyla kuşatmayı başlatmak için seçkin bir müfrezenin dikkatini oraya çekmeye çalıştı. Savaş Bakanı isyanın "derhal en sert biçimde bastırılması" gerektiği emrini verdi. Hayret verici bir şekilde, köyü savunanlar dayandı ve bir ay sonra ordu tekrar saldırmak üzere daha elverişli bir anı beklemek için geri çekildi.

İmha genel olduğu halde, Asuri karşıtı tedbirlerin gizlice alınması gerekirdi, buna karşın Ermeni karşıtı faaliyetler açıkça yürütülüyordu. Bu nedenle, özellikle eğer şehirlerde yaşıyorlarsa, Asurilerin yaşama şansı Ermenilerinkinden daha fazlaydı. Mardin'de ev hapsinde tutulan Bir Fransız Dominik rahibi Hristiyanların yok edilmesine tanık oldu. Diyarbakır vilayetinin en güneyindeki Mardin kazasında nüfus kaybını hesaplamaya çalıştı. Nüfusun %57'sini oluşturan, asıl nüfusu 51.725 kişiden ibaret olan Suriye Ortodoksları 29.725 kişiyi kaybettikleri sonucuna ulaştı. Keldaniler %86'lık bir oranla 6.800 kişiyi ve Suriye Katolikleri nüfusunun %18'ini kaybetti. Buna karşın Ermenilerin kaybı % 97'ye tekabül etti.⁷

Soykırıma İlişkin Yorumlar

Asuriler baskıdan kurtulmaktan başka ortak amaçları olmayan bir çok rakip alt-gruba bölünmüş küçük Hristiyan cemaatlerinin işlevsiz bir türüydü. Fakat I. Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı devletinin büyük savaşı desteklemeleri amacıyla Müslüman vatandaşlarını coşkuya getirmek için dini sinsice kullanmasından dolayı, Asuriler alışılmadık sorunlarla karşı karşıya kaldılar. Bu, gayr-i müs-

7- Rhétoré, Jacques, "Les Chrétiens aux bêtes » Souvenirs de la guerre sainte proclamée par les Turcs contre les chrétiens en 1915. Étude et présentation du document par Joseph Alichoran, Paris, Cerf, 2005, s. 136-138.

limlerin özellikle de savunmasız durumdaki Ermeni ve Asuri azınlıkların düşman olarak gösterilmesiyle sonuçlandı. Osmanlı siyasi liderleri gözlerini Ermenilere diktiler ancak sıradan vatandaşın zihninde bu tutum Asurilerin az olduğu veya Diyarbakır vilayetinin güney doğu bölümünde hiç Ermeninin olmadığı yerlerde Asurilere de karşı düşmanlığa dönüştü.

Sistematik katliamın kışkırtıcıları Türkiye'nin en yüksek mevkilerindeki liderler arasındaydılar. İç işleri Bakanı Talat Paşa, Nasturilere karşı Ekim 1914'te tehcir kararı verdi. İran, Siirt ve Bitlis'teki katliamların örgütleyicisi Van Valisi ve aynı zamanda savaş bakanının kayın biraderi olan Cevdet Bey'di. Ayrıca Van'daki Ermeni mahallelerinin bombardımanından da o sorumluydu. Orduyu Savaş Bakanının amcası, General Halil Bey'in komutasına vermişti. Hristiyanların bakteri olduğunu düşünen eski askeri doktor, Diyarbakır Valisinin kana susamışlığından da özellikle söz edilmeli. Tüm bu şahsiyetler aynı siyasi gruba, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensuptular.

Katliamları gerçekleştirenlerin çoğu düzenli ordu veya jandarmadaki askerlerdi ya da Kürt aşiretlerinden devşirilen yedek süvari birliklerdi. Diyarbakır'da ölüm mangaları üniformalıydı ve hükümet menşeli tüfekleri vardı. Yalnızca çok sayıda saldırgana ihtiyaç duyulduğunu düşündüklerinde, nefret söylemiyle tutuşturulmuş Kürt aşiretleri harekete geçirilirdi.

Dünya savaşı bittikten sonra Asuri-Keldanilerin ortak davaları için çaba gösteren Asuriler, merhametsizce katledilmiş olduklarını ve bağımsız bir vatan için mücadele ettiklerini ileri sürdüler. Asurilerin de kendi devletlerine sahip olma talebi ulusların kendi kaderini tayin etmesi ilkesine dayanıyordu, ancak Ermenilerin tersine galip devletler arasında sponsor bulamadılar. Savaşın son yılında İngiliz ordusuna yardım etmek için müteffikler safında savaşa katıldıklarından dolayı ödüllendirilmek üzere İngilizlere ahlaki sorumluluk yüklemeye çalıştılar. Bir yazarın belirttiği gibi, Nasturiler, İngilizlerin en küçük müteffikleriydiler ancak kanıtlamak için belgeleri yoktu.⁸

Ayrıca Nasturi Asurilerin Osmanlıya savaş ilan ettiği iddiası, inkarcı Türk tarihçilerinin, yaşananların soykırım olduğu iddiasını bertaraf etmek için kullandıkları temel savlardan biridir. Tarihçi Sonyel, Asurilerin etnik temizliğini ve imhasını meşrulaştırmak için başarısız büyük bir Asuri direnişi inşa etmeye girişir. Asurilerin sahte bağımsızlık vaatleriyle savaşa katıldığını anlatır. Böylece Asurilerin hi-

kayesi batılı güçlerce ihanete uğramış ve Türkiye'ye ebediyen küstürülmüş olarak son buldu.⁹ Son zamanlarda Türk Tarih Kurumu bir Asuri bölümü kurdu. İlk yayınında kurbanları suçlar ve Asuri ihaneti temasını yansıtır.¹⁰ Bununla birlikte, hedef haline getirilmiş bir topluluğun kendisini savunması düşmanlarına kolektif cezalandırma girişiminde bulunmaya ve silahsız herkesi imha etmeye veya genel bir etnik temizlik yapmaya hakkının olduğu anlamına gelmez. Soykırımların çoğu savaşların gölgesinde, bazen de iç-savaşa yakın koşullarda gerçekleşir. Bu nedenle Asurilerin durumu istisna değildir.

Türk tarihçiler mesele üzerinde hemfikir olduklarından dolayı, Asurilerin katıldığı savaşın koşullarını anlatmak şarttır. Savaştan bir kaç ay önce Ruslar İran Asurileriyle yakınlaştılar. Sınır köylerinde Asuriler öz savunma birimleri oluşturmaya başladılar ve Ruslardan eğitim ile silah aldılar. Casuslar Türkiye'deki Asurileri düşmanın maşası olmakla suçlayıp, haklarında devlete bilgi sızdırdılar. Osmanlı Devleti Ekim 1914'te Asurilerin tehcir edilmesine karar verdi. Osmanlılar Haziran 1915'te Hakkari dağlarında geniş çaplı bir askeri hareket başlattıklarında, bir Rus saldırısına karşı yakın mesafede yeniden toparlanan Türk birliklerine yönelik bir Asuri saldırısı gerçekleşti.

İlerleyen bir Rus tümenine katılmaları üzerine, Asuri aşiretlerinin Mayıs 1915'te Osmanlıya "savaş ilan ettiği" söylenmiştir. Bununla birlikte, bu iddianın belgesi bulunmamıştır. Askeri tarihlerde böyle bir savaş ilanından söz edilmez. Savaş yıllarındaki yayınlarda bu söylem geçmez. Bu yüzden, savaş ilanı muhtemelen ya bir mit ya da savaştan sonra icat edilmiştir. Rus tarihçiler, savaş başlamadan önceki yıllarda, yakınlarda ve sonraları gerçekleşecek Osmanlı saldırısına karşı savunma amaçlı Rusların silah yardımı almak için Asurilerde artan arzuya işaret ederler.

Bundan dolayı, resmi savaş ilanı olmaksızın, Hakkari'nin etnik olarak temizlenmesinden sonra Asuri gönüllüler Rus alaylarına yazıldılar ve çok sayıda muharebeye katıldılar. Generalleri arasında Nasturi Patriğinin kardeşi de vardı. Ruslarla işbirliği Bolşevik Devrimi'ne yani Kasım 1917'ye kadar sürdü. Fakat Mart'ta Sovyet Rusya, Türkiye ile barış antlaşması imzalayınca birliktelikleri sona erdi. Bu tarihten itibaren Asuri alayları Kuzeybatı İran'da Rusların arkalarında bıraktığı

9- Salahi Sonyel, *The Assyrians of Turkey: Victims of Major Power Policy*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2001

10-Bülent Özdemir, *Süryanilerin Dünyü Bugünü: 1. Dünya Savaşı'nda Süryaniler*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008 [The Syrians Past and Present: Syrians in the First World War].

silah, mühimmat ve erzakla tek başlarına kaldılar. Stratejik açıdan Asuriler, Türk ordusu ile Bakü'nün önemli petrol bölgeleri arasında bulunuyorlardı.

O zaman Asurilerin savaşıma devam ettiğini, özellikle İngiliz ordusuna yol açtığını görmek için misyonerlerini gönderen ve Türklerin eline geçmeden önce alenî acele Bakü'ye ulaşmaya çalışan İngiliz ve Fransız silahlı kuvvetleri Asurileri savaşıma teşvik ettiler. Asuri kaynakları İngilizlere yardım etmeleri karşılığında ülkelerine kavuşabileceklerine dair, 1918 yılının Yılbaşında, bir İngiliz istihbarat subayının verdiği sözden söz eder. Ne yazık ki, Arapların savaşa katılması halinde Mekke Şerifinin elde ettiği kazanım gibi, Asurilerin ittifak karşılığında devletlerinin olacağını doğrulayan İngiliz hükümet temsilcilerine ait ellerinde resmi bir belge yoktu. Bu nedenle daha önce verilmiş her sözü sonradan inkar etmek mümkündü. İddiayı ispatlamak için Asurilerin yapabileceği tek şey toplantılara şahit olan Fransız ve Rus asker ve diplomatlarının yazılı ve yeminli ifadelerine başvurmak.¹¹

Asuri Katliamının Siyasi Boyutu

Savaştan sonra Asurilerin yapması gereken ilk şey Woodrow Wilson ilkeleri gereği self-determinasyon hakkını talep etmektir. Ancak ilk tepkileri şöyle oldu: “Modern tarihte hiç bir ulus bizimki kadar acı çekmemiştir. Katliamlara sessizce katlandık. Yaşanan dehşet Ermenilerinkini fazlasıyla aştı. Ermeniler, çoğu kez Asurilerin uğradığı zulme karşılık, Avrupa uluslarının sempatisini kazandılar.”¹² Bu alıntı Asuri aktivistlerin tanınma istekleri için kendilerini Ermenilere karşı nasıl konumlandırırdıklarına ilişkin olumsuz bir örnek teşkil eder. Kafkasyadaki sürgünler de benzer şikayetlerde bulundular: “Biz çok acı çektik, hem de diğerlerinden daha çok, bizim de tanınma ve ideallerimizi gerçekleştirme hakkımız olmalı. Savaşmış ve hatta iyi savaşmış bir milletiz; müttefiklerin davası için yüzbinlerce kurban vermiş bir ulusa, adil bir şekilde hak ettiği haklarının verilmemesi adaletsizliklerin en büyüğüdür. Her fedakarlığın bir ödülü vardır. Asurilerin fedakarlıklarının ödülü özgürlüklerinin ortadan kalkmasına mal olmamalı.”¹³ Bu şikayette bir incinme hissi var “Asurilerin maruz kaldığı vahşet yanlışlıkla hep Ermenilere

11-Anonim, Asuri Trajedisi (Şubat 1934). Genellikle yazarın Patrik XXIII. Mar Eshai Shimun olduğuna inanılır.

12-Assyrian National Associations of America, “The Assyrian Thanksgiving Day”, *Izgedda. Persian American Courier*, November 6, 1918

13-Gürcistan Cumhuriyeti’ndeki Asuri Ulusal Merkez Konseyi Başkanı Fraydoon Atooraya’dan editöre mektup, Tblisi, March 22, 1920, *Assyrian American Courier*, May 26, 1920.

yapılmış gibi anlaşıldı. Fransız, Rus ve İngiliz subaylarının savaş alanında tanık olduğu Asurilerin kahramanlıkları Ermenilere maledildi.”¹⁴ Uygunsuz bir şekilde davrandıkları ve yanlış bir şekilde yönlendirildikleri halde, Asuriler self determinasyon ilkesinin tetiklediği, ancak aşırı bir mağduriyet duygusunun eşlik ettiği, ulusal-siyasal faaliyetlere yöneldiler.

Uluslararası düzeyde ihmal edildikleri hissini aslında maddi bir temeli var. Örneğin Lord Bryce ile Arnold Toynbee’nin İngiliz Parlamentosuna sundukları hacimli raporun yüz sayfası Asurilere ayrılmıştır, ancak, buna verilen “Osmanlı İmparatorluğunda Ermenilere Yapılan Muamele” başlığıyla mesele gözden uzak tutulmuştur. Osmanlı ordusunun en başta gerçekleştirdiği katliamlardan bazıları Kuzeybatı İran’daki hem Asuri hem de Ermenileri kapsıyordu. Vahşete ilişkin ilk başlardaki haberler müteffiklerin insanlığa ve uygarlığa karşı işlenmiş suçlardan dolayı Türk devletini cezalandırmakla tehdit etmesinde önemli bir rol oynadı. Ne var ki, ilk başlarda Asurilerin acılarına gösterilen bu ilgiden sonra, İran’da ölümler durduğundan ve daha yoğun biçimde Türkiye’nin karanlık iç bölgelerinde böylece gözden uzak bir yerde sürdüğünden, Asurilerle ilgili haberlerin oranı düştü. Uluslararası gazetelerin içeriğinin çoğunu görgü tanıklarından gelen mektuplar belirliyordu ve Türkler sıkı bir sansür uyguluyordu. Ermenilerin Avrupa kentlerinde kendi haber merkezleri vardı ve sürekli bilgi akışı sağlayabiliyorlardı, ancak Asuriler bilgi kanallarından yoksundular ve yabancı misyon kuruluşlarına bağımlıydılar. Ulaşılabılır belgelerin yetersizliği, Anadolu’daki olayların kısmi haberlerini bile elde etmede sıkıntı çekilmesi, tarihi araştırmayı başlatmayı erteledi. Asuri kiliselerinin ortak sorunu sert çekişmeler, dağılmalar ve yerel parçalanmayla kendisini dışa vuran kronikleşmiş ihtilafli liderliklerinin meşruiyeti meselesidir. 1882’ye kadar Sultan, Suriye Ortodokslarını Ermeni “milletinin” bir parçası olarak kabul ediyordu ve Asuriler görüşlerini İstanbul’daki Ermeni Patriği aracılığıyla dile getiriyorlardı. Yeni kazandığı özerk statüsüne rağmen, veya muhtemelen ondan dolayı Suriye Ortodoks Kilisesi savaş öncesi yıllarda büyük bir dağınıklık içindeydi. Mevki elde etmenin en iyi yolu rüşvet vermekten geçtiğinden, atamalar üzerinde sürekli çekişmeler vardı. Geleneksel olarak, en güçlü doğulu Asuri yöneticisi, genellikle mevkisini amcasından devr alan kişi, Nasturilerin ortak dini ve dünyevi lideriydi. Ancak Patrikin statüsü kimilerinin Katolikliğe veya Rus Ortodoksluğuna dönmesine yol açan hanedan kavgalarına sahne olurdu. Türk işgalinin arefesinde, hanedanlık kavgası, Patriğin kuzeni ve Cilo (Jilu) aşireti ağası

14-“The Claim of the Assyrians”, *Izgedda. Persian American Courier*, November 13, 1918.

olan şahsiyete yönelik yapılan anlaşılmas suikastle sonuçlandı ve bu durum Asurilerin birbirlerine küsmelerine yol açtı. Bölgenin muhtemelen ekonomik olarak en gelişmiş şehri olan Urmiye’de, Asuriler dört ayrı cemaat liderinin seçilmesinde ısrar ettiler. Bunlar Presbiteryen, Roma Katolik, Rus Ortodoks ve Nasturiler için olacaktı. Tek bir temsilci bile seçmeyi başaramadılar¹⁵

Politik açıdan Asuriler bölük pörçüktüler. İranlı Asurilerin anayasal düzen için mücadele etmeye ve onun çatışan politik ideolojilerine ilişkin yoğun deneyimleri vardı. Bazıları da Bakü’deki petrol işçilerinden etkilenmişlerdi. İran, misyonerlik faaliyetleri açısından Türkiye’den daha elverişliydi. Ayrıca Asuriler okullarda ve kolejlerde okuyor, bir çoğu Avrupa ve Amerika’daki üniversitelere gidiyordu. Çok sayıda gazete ve basımevleri vardı ve entelektüel açıdan Asurilerin en ileri düzeyde olan kesimiydiler. Buna karşın, Türkiye’deki Asurilerin çok azının eğitim düzeyi temel eğitimin ötesine geçiyordu ve siyasal tecrübeleri yok denecek kadar azdı.

I. Dünya Savaşından sonra, ateşkesin ilk günlerinde Fransa, Büyük Britanya ve Birleşik Devletler hükümetleri Asuri derneklerinin kendi bağımsız ülkelerini talep etme projesinin bir parçasıydılar. Teritoryal iddialar Osmanlı Türkiye’si ile İran’daki bölgeleri kapsıyordu. Bu bölgeye, batısında Fırat Nehri, kuzeyinde Murat Nehri ve ardından Van Gölü’nün güneyinden Urmiye Gölü’nü izleyen çizgi, Urmiye Gölü’nden doğuya ve sonra Türk-İran hududunu takip eden hat ile güneyinde Tikrit üzerinden Fırat’a uzanan sınırlar dahildi. Tasarlanan alana Türkiye içinde Diyarbakır, Urfa, Mardin, Nusaybin, Midyat ve Siirt; İran’da Urmiye ve Salmas; Irak’ta Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye ve Tikrit gibi önemli şehirler ile Suriye’nin geniş bir bölümü dahildi. Hatta Amerikan aylık dergisi *Yeni Asurya*’nın kapağında çizilen haritada daha geniş bir alan isteniyordu ve bu, Suriye ile Lübnan dahil İran Körfezinden Akdeniz’e kadar uzanan muazzam genişlikteki bir bölgeyi kaplıyordu.¹⁶ Hak iddia edilen toprakların çoğu yenik Osmanlı İmparatorluğunun sınırları dahilindeydi, fakat Salmas ile Urmiye, pek başarılı olmadıysa da, savaş boyunca tarafsızlığını sürdüren İran’daydı. Büyük toprak talebinde bulunan delegeler orada yaşayan Kürt ve Arap gruplarının bir çoğunun köken olarak aslında Asuri olduğunu ve bu yüzden aralarında “ırkı” ve “tarihi” bir bağ bulunduğunu ileri sürdüler.

Bir çok farklı grup Paris Barış Konferansı’nda Asurilerin taleplerini dile getirmek

15-Eden Naby, “The Assyrians of Persia: Reunification of a ‘Millat’ 1906-1914”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 8, No. 2, 1977, pp. 237-249.

16-*The New Assyria*’nın kapağı, Şubat 15, 1918.

üzere 1919'da Paris'e gitti. Ortak amaçları vatanlarına geri dönmek, ekonomik kayıplarını tazmin etmek, kuzey Mezopotamya'da bağımsız bir devlet kurmak veya en azından İngiliz mandasında özerk bir bölgeye kavuşmaktı. Konferans'ta Asurilere davalarını anlatma şansı verilmediğinden ve gittikçe karamsar bir hal alan özel kulis yapımları engellendiğinden bunlardan hiç birini elde edemediler. Genel konulara odaklanan Barış Konferansı Asurileri sessizce atladi.

Bu diplomatik başarısızlığın nedenleri aşırı derecede karmaşıktır, fakat verilerin gösterdiği gibi, Asurilerin bağımsız bir devlet kurmaları bir yana küçük otonom bir bölge bile elde etmeleri mümkün değildi. Ateşkesten sonraki uluslararası koşullar gel-gitliydi ve galip güçler yenilmiş imparatorluğun topraklarının çoğunu Fransız, Yunan, İtalyan ve Araplara vermek için söz vermişti. Sorunun ahlaki temelleri üzerine iyi bir tartışma yapıldığı halde, Asuriler yine de apayrı bir izlenim bıraktılar ve nihayetinde kendilerini savunamadılar. Siyasal liderliğin başını daima iyi eğitim almış doğu Asurileri çekti. Nasturilerin geçmişten beri Anglikan Kilisesiyle iletişim kanalları mevcuttu, buna karşın Keldanilerin Fransa ile yakın ilişkileri vardı. Ancak çok önemli bir jeopolitik sorun vardı. İran resmen tarafsız olduğundan galip devletlerden biri değildi ve barış konferansında da bulunmuyordu. Osmanlı ordusu, işgali esnasında oradaki Hristiyanlara karşı vahşet uygulamış olmasına rağmen, konferansta Asurilerin yüksek sesle dillendirdikleri İran'dan toprak tazminatı talebinden söz edilmedi. Böylece siyasal ve entelektüel bakımdan en ileri seviyedeki İran Asurileri, tek uluslararası forum olan Paris Konferansı tarafından resmi düzeyde ret edilmenin acı tecrübesini yaşadılar.

Meseleyi daha da kötüleştiren Suriye Ortodoks Kilisesinin bir süre sonra bağımsız Asurya fikrine sırt çevirmesi ve mevcut Osmanlı egemenliğinden yana konuşmaya ve hatta kitlesel şiddetin varlığını inkar etmeye başlamasıydı. Amerikalı bir yardım derneği çalışanı, bir İstanbul gazetesindeki röportajda Patriğin Türk hükümetinden şikayetçi olmadığını ve hatta onu herkese tercih ettiğini açıkladığını okur.¹⁷ Kürdistan'ı yoklayan ve yerel papazlardan da soykırıma ilişkin istatistiki veri toplamış olan bir İngiliz istihbarat subayı, Patriğin cemaatinin katliama maruz kalmadığını söylediğini hayretler içinde dinler. Kilise yapmış olduğu araştırmada korkunç bir felaketi ve 90.000 kişinin ölümünü ifade etmiş olmasından dolayı, bu karşıt olgusal ifadeler ardındaki neden esrarengizdir. Asuriler arasındaki ihtilaf, Patriğin diğerlerini mutlak ölüme terkederek cemaatinin üyelerini Mardin hapishanesinden rüşvetle dışarı çıkardığı tarihten itibaren başlamış ola-

17-Mary Caroline Holmes, *Between the Lines in Asia Minor*, New York, Fleming Revell, 1923

bilir. Doğal olarak, bu durum birbirlerinden nefret etmelerine yol açtı ve kilise önderliğini Türk yetkililerle daha çok işbirliğine zorladı.

Sebebi ne olursa olsun, Patriğin katliamları inkar etmesi, haliyle sorunu tartışmayı ve araştırmayı oldukça güçleştirdi. Nasturi ve Keldani Asurilerin şeffaflığının tersine Suriye Ortodokslarının başına gelenler gün ışığına çıkmayana ve ilk kitaplar yirminci yüzyılın sonunda yayınlanmayana kadar akibetlerine ilişkin bilgi edinmek bir hayli zaman aldı. Katliama ilişkin ilk kaynak 1960'larda, hayatta kalmayı başarıp Suriye'de yaşayanların anlattığı bir sözlü tarih belgeseliydi. İkincisi ise savaş esnasında bir rahibin yazdığı ancak 1997'ye kadar basılmayan el yazması bir günlüktü.¹⁸ Günümüzde bile, katliamları önemsemek istemeyen kilise liderleri ile daha açık bir tartışma yürütmek için mücadele eden cemaat arasında şiddetli tartışmalar vardır.

BİBLİYOGRAFYA:

- Bryce, James and Arnold Toynbee (compilers). *The Treatment of Armenians in the Ottoman Empire, 1915-1916*, Uncensored Edition, Princeton, Gomidas Institute, 2000, originally 1916.
- de Courtois, Sébastien. *The Forgotten Genocide: Eastern Christians, The Last Arameans*, Piscataway N. J., Gorgias Press, 2004.
- Gaunt, David. *Massacres, Resistance, Protectors: Muslim-Christian Relations in Eastern Anatolia during World War I*, Piscataway N. J., Gorgias Press, 2006.
- Naayem, Joseph. *Les Assyro-Chaldéens et les arméniens massacres par les Turcs. Documents inédits recueillis par un témoin oculaire*, Paris, Bloud et Guy, 1920.
- Rhétoré, Jacques. « *Les Chrétiens aux bêtes* » *Souvenirs de la guerre sainte proclamée par les Turcs contre les chrétiens en 1915*, Paris, Cerf, 2005.
- Shabaz, Yonan. *The Rage of Islam: An Account of the Massacre of Christians by Turks in Persia*, Philadelphia, Judson Press, 1918.
- Werda, Joel E. *The Flickering Light of Asia or the Assyrian Nation and Church*, New York, author, 1924.

18-Süleyman Hınno, *Gunhe d Suryoye d Turabdin*. [The Massacre of the Assyrians of Turabdin], Glane-Losser, Bar Hebräus Verlag, 1987; Abed Mschiho Na'man Qarabash, *Dmo Zliho. Gunhe w sharbe mshihoye d shato 1915-18* [Spilled Blood: The Massacre and Suffering of the Christians in the years 1915-18], Jönköping, Sweden, Ashurbanipal Bokförlag, 1997

Ermeni Soykırımı mı, Katliamı mı Yoksa Kırımı mı?

Naci Kutlay

Geçen yüzyılın ilk çeyreğinde Ermenilerle ilgili yaşananlar bugün dünyanın sayılı komplike konularından biridir. Bu karmaşık konu bir makalenin sınırları içinde ne ölçüde ele alınabilir, bilmiyorum. Konunun tüm ayrıntılarını vermek bir makalenin boyunu aşabilir. Fakat yine de buna gayret edeceğim. Başlıktaki 'Soykırım, Katliam ve Kırım' kelimelerine takılıp esas söylemek istediklerimi ertelemek istemediğimi belirtmek isterim. Türklerin her üç anlamdaki eylemi kabullenmedikleri, Ermenilerin ise her vesile ile acılarını dile getirerek 'soykırım' kavramında ısrar ettikleri ve dünya kamuoyunun ise 'katliam-soykırım' çizgisinde bulunduklarını hatırlatalım. Ancak ben olayı nitelemeyip 'olay'ı inceleyeceğim.

Tarihte Kürtler ve Ermeniler

Tarihte Kürt ve Ermeni feodalizmi Bizanslılar tarafından kötü yönetildi. Kürtler İslamiyeti dirençli uzun yıllardan sonra kabul ettiler; ancak yeni ve iyi bir yönetim beklentileri de vardı. M.S. 640 yıllarından sonra Kürdistan, Ermenistan ve Azerbaycan Müslüman ordularınca ele geçirildi. 1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Ermeni, Kürt, Selçuklu, Türkmen ve Gürcü ilişkileri daha da karmaşılaştı. Küçük Kürt feodalleri yarı bağımsızken; Ermeni feodalizmi giderek zayıfladı, Kürt ve Selçuklulara bağımlılıkları arttı. Sasun'da ise Ermeni yarı bağımsız yönetimi vardı. Diyarbakır'daki Kürt beyliği ile ilişkileri dostane idi. Osmanlı döneminde Sultan Selim ve Kanuni'nin İran'la olan çatışmaları Kürdistan ve Ermenistan yörelerini kaosa çevirdi. Kürt feodalleri konuma göre statü alırken Ermeni feodalleri daha da ezildiler. Hangi tarafı seçeceklerinde kararsız kaldılar. Gerçi Fars ve Osmanlı Devleti'nin karşıtlıkları ve çatışmaları göreceli fırsatlar sundu. Şii Kürtler, İran ve Sünni Kürtler, Osmanlı yanlısı iken; Ermeniler taraflardan (İran ve Osmanlı) birinin egemen olmasında yarar görüyorlardı.

Kürtler ve Ermeniler uzun yıllar aynı coğrafyada yan yana ve iç içe yaşadılar. Ermenistan'daki Elegez yaylalarında, Kafkasya'nın diğer yörelerinde, Van Gölü çevresinde, Harput, Dersim ve Batı İran'da ve Kürdistan'ın birçok yöresinde böyleydi durum. Kürt ve Ermeni karışık köyleri olduğu gibi Kürt köyleri arasına serpişmiş Ermeni köyleri de vardı. Son üç-dört yüzyıllı bu şekilde geçti bu iki halkın. Coğrafya ve yaşam biçimleri benzeştiklerinden Ermeniler ve Kürtler birbirlerini yeterince anlıyorlardı. Din farklılıklarını tolere etmeyi öğrendiler. Merkezi hükümet, İstanbul, taşradaki Kürt ve Ermenilere bir ölçüde yabancıydı. Ancak, yine de Ermeni ve Kürtlerin birliktelikleri ve bu anlayışla hareket etmeleri güç oldu. Ermeniler zaman zaman Osmanlı yönetiminden yana tavır alırken, Kürtler İslamlık ve Halife yanlılığı ile Ermenileri yeterince kabullenmediler. Hatta Kürt feodallerinin Ermenilerden resmi devlet vergisinden ayrı vergi aldıkları da oluyordu. Zaman zaman Osmanlı valileri Ermenileri organize ederek Kürtleri cezalandırmak istediler.¹

Bu arada bir noktanın altını çizmem gerekiyor. Ermeniler çoğu zaman, Hristiyan Avrupalıların onları Osmanlı ve Kürtlerin baskılarından koruyacakları umudunu hep taşıdılar.

Maraş'ın Zeytun yöresindeki Ermenileri ve Malatya'daki Kürtleri birbirleri aleyhine kullanan Osmanlı devlet yöneticileri ve güçleri, bu iki toplumun karışıklıklarını 1849-50 yıllarında daha da arttırdı. Ermeniler bu yıllarda Osmanlı devlet yönetimine yakın tutum aldılar diyebiliriz. 1846 yılındaki, Botan Miri Bedirhan Beyin isyanında aşiret parçalanmışlığının yanında kısmi aşiret konfederasyonu söz konusu edilebilir. Süryani, Keldani ve Nasturi'lerden on bin kişi öldürüldü. Halk bunlara, Hristiyan yerine kullanılmak üzere, yanlışlıkla 'File' –Ermeni- demektedir. Kürt olan Yezidiler de öldürüldüler. Yörede Ermeniler diğerlerinden sayıca daha azdılar. Bedirhan Bey güçlü bir feodal idi, ancak siyasal projeleri yoktu. Kürt beylerini birleştirecek planlara sahip değildi. Hakkâri Beyi Nurullah ve Abdüsamed Bey gibilerle beraberliğinde Nasturi karışıklığının etkisi vardı. Ermeniler ve diğer Hristiyanlar korku içinde Beye tabi oldular. Kürt ve bazı Ermeni tarihçiler Ermeni ve Bedirhan Beyin ilişkilerini abartarak sıcak gösterirler. İstanbul'daki Hristiyan önde gelenler ise Kürt karşıtı duyguları geliştirdiler. Taşra Ermenilerinin ve diğer Hristiyan topluluklarının devlet yandaşı olmaları sağlandı. Daha sonraki Ermeni katliamlarının kökenleri o yıllara kadar uzanır.

1- Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. Yüzyıl'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, çev. Bedros Zartaryan, İstanbul, Med Yayınları, 1992, s. 37

Osmanlı devlet yöneticilerinin teşvikleri ile bu yıllarda Ermeniler olumlu rol oynamadılar. Özünde Kürt feodallerinin egemenlik iştahlarından ötürü Ermeni, Süryani, Nasturi ve Keldanilere baskı yaptıkları biliniyor. Ancak, Kürt aydınları bu yapılanlarda Kürtlerin rollerini yeterince dile getirmediler. Az sayıda Ermeni Bedirhan Bey hareketine katıldı. Bedirhan Beyin yenilgisinden sonra Kürtlerle Ermenilerin, daha doğrusu Hristiyanların arasındaki karşıtlık ve düşmanlık arttı.

Kürt feodallerinden bazıları bu karşıtlığı ileri götürmediler, ancak kimileri de kan düşmanlığı noktasına taşdılar. Muşlu Hacı Musa Bey bunlardan biridir.² Ermeni papazın yeğeni Kaspart'ın kızı Gulo'ya (Gülizar) yaptıklarına Avrupalı devletler karşı çıktılar. 1887'de İstanbul'da yargılandı ve ceza aldı. Kürtler Hacı Musa'yı yaptıklarından dolayı yeren 'Gülo' türküsünü yaptılar. Kürt vicdanı yapılanları kabullenmedi. Hacı Musa ve Nuh Beyler Şeyh Sait İsyanı'ndan sonra Suriye'ye kaçtılar. Hacı Musa orada hastalanarak öldü ve kardeşi Nuh Bey, birlikte Türkiye'ye geçmekte oldukları Kör Hüseyin Paşayı öldürüp, kesilen başını Van Kolordu Kumandanına teslim ederek kurtuldu. Yıllar sonra Hüseyin Paşanın torunu da Muş Camisi'nin önünde Nuh Beyi öldürdü. Serhat bölgesinde Ermeni karşıtlığı ve katliamının alt yapı taşlarından biri de bu olaydır.

Öbür yandan Doğu Anadolu Ermenileri ile Batı Anadolu ve İstanbul Ermenileri farklı davrandılar. Rusya yandaşlığı ve ulusal kurtuluş anlayışları bu ayrılığı besledi. Kürt karşıtlığında da bir faktördü bunlar. Bedirhan Bey başkaldırısında İstanbul Ermeni Patriği Peder Matteos Başpiskopos tarafından tüm kutsal kiliseler bütünlüğüne duyuru yayınladı: "...İman dolu olan sizler, bütün dünya uluslarının gözündeki eşsiz niteliklere sahip, mukayese kabul etmez bir Ermeni Ulusu için iftihar teşkil edip, yüzyıllardan bu yana vahşi Kürtlerin insafsız ve zalim despotluklarının elinde bugün bir harabe ve çöl vaziyetine girmiş ve sessizce ağlayıp figan eden Ermenistan'ımız ve bir şanssızlık eseri insanlıktan yoksun Kürtlerin yırtıcı pençelerine bir av gibi düşmüş sevgili evlatlarımız ve öksüz Ermeni ulusumuz..."³ 1862'ye geldiğimizde, Ermenilere 'Ulusal Anayasa' kurma

2- Mirza Bey'in oğludur Musa Bey. Kasım ve Nuh adında kardeşleri var. Ermenilere yaptıkları baskıyla ünlüdür.

3- Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri...*, s. 80. Yakın dönem Ermeni hareketinin ve tarihinin önemli ismi Garo Sasuni'dir. Garo Sasuni'nin ünlü eseri 1969'da Beyrut'ta ve ardından 1986'da Stockholm'da yayınlandı. Peşinen söyleyeyim Sasuni, politik aktivistlerin içinde milliyetçi bir Ermeni olarak bilinir. Objektif yanları zaman zaman tartışma konusu olmuştur. Ancak yine de Kürt-Ermeni ilişkilerinin önemli bir eseridir yapıtı.

hakkı verildi. Kürtlerle karşıtlıklar daha da arttı. Ancak, Ermenilerin yaşamlarında büyük bir değişiklik olmadı. Ermeni umutları canlı tutuldu. Eğitim, kültürel ve dinsel kurumlarda toparlanma yaşandı. Ermeni özerkliğinin sınırı buradaydı. Bu da onları tatmin etmedi. Devletin Ermenilere tanıdığı olanaklar Kürtlere tanınmadı, karşıtlık giderek boy verdi. Ermeniler yine de bir statü kazanmış oldular. Kürtlerin kıskançlıkları böylece artmış oldu. Kürt feodallerinin yerini Kürt dinsel önderler almıştı. Ermeni ve Kürt önde gelenler yeni konum kazandılar. Bir fark vardı, Ermeni büyük din önderleri İstanbul'da yaşıyorken, Kürt dinsel önde gelenler Kürdistan'da ve halkla iç içeydiler. Bir gerçek daha vardı, Kürtler arasında Ermenilere duyulan antipati artmıştı. Bu dönemde İslami fanatizm ve dinsel önderlerin egemenliği sosyal yapılanmada çok net bir farklılığa neden oldu. Devlet de göz yumunca, Ermeniler üzerindeki Kürt baskıları çoğaldı. Bazı Ermeniler yurtlarını terk ettiler, arazi ve mülklerini rahat kullanamaz oldular. Ya ucuza sattılar ya da arazileri işgal edildi. Toprakların Kürtlere geçişi belirgin hal aldı. 1878'lere gelindiğinde Ermenilerin şikayetleri çoğaldı. Kürt feodalizminin güçlü yörelerinde bu yakınmalar daha çoktu.

1877-78 (Doksan Üç Harbi) Osmanlı- Rus Harbi'nde Kürtlerin çok az bir bölümü, gizli-açık şekilde Rusya'yı tuttular. Şeyh Ubeydullah, Şeyh Celaleddin (Hizanlı) ve Şeyh Abdülkadir gibi dinsel önderler Osmanlılar safında yer aldılar. Osmanlılar yenildiler. San Stefano Antlaşması 16. madde ile Rusya Ermenilerin güvencesi sorununu öne çıkardı. Kürtler ve Çerkezler suçlu gösterildiler. Bu konum Osmanlı Devletinin de işine geliyordu. Yöneticiler, disiplinsiz Kürtleri suçlamakla, kendilerini kurtarmış oluyorlardı. 1878 Berlin Konferansında benzeri kararlar alındı. Ermenileri kollayan 16. madde, 61. madde olmuştu. Artık Ermenilerin güvence sorunuyla Rusya değil, Avrupa Devletleri ilgilenecekti. Osmanlı Devleti ve Sultan Abdülhamid bir ölçüde Rusya'dan kurtulup, sorunu Avrupalıların kucağına atmıştı. Osmanlı delegasyonu özellikle "Kürtler ve Çerkezler" in isimlerini vererek, Ermenilerin korunmasını istedi. Kürt-Ermeni uçurumu böylece daha da derinleşti. Rusya ve İngiltere konsolosları Van'da reformları kontrol edeceklerdi, Çerkezlerin ve özellikle Kürtlerin Ermenilere baskı yapmamaları sağlanacaktı. Ancak, 1878 Berlin Konferansı kararları ile Kürtlere haksızlık yapılmıştı. Konsolos, mesaisi içindeki Türk kumandanla konuşurken, kumandan Konferans kararı için, Kürtlerin durumunu göz önüne alarak uyarıcı şeyler söylediler:

"... Reform planına çok yanlış şekil verilmiş ve planın uygulanışı da çok yanlış olarak gerçekleştiriliyor. Çünkü, bu reform projesinde yalnız Ermeniler ve Süryaniler, başka bir deyişle yalnız Hristiyan unsurlar ele alınarak,

Kürt unsuru ‘vahşi başbozuklar’ şeklinde nitelendirilerek Kürtler büsbütün reform planının dışında bırakılmışlardır. Buranın en eski yerleşik halkı olan Kürtler incitildiklerinden büyük tahribatlar doğurabileceklerdir...”⁴ Daha sonraki yıllarda Sultan Abdülhamid’in Pan-İslamist uygulamaları ve Türk kökenli subay ve memurlar arasında uç vermeye başlayan Türk milliyetçiliği etkisiyle, 1894-1896 yılları arasında daha çok Kürt illerinde, Kürtlerle Ermenilerin birlikte yaşadıkları kentlerde büyük Ermeni katliamları yaşandı. Kesin sayılar bilinmemekle beraber yabancı devletlerin raporlarına göre on bini aşan Ermeni öldürülmüştü. Kuruluşunun ilk yıllarını yaşayan Kürt Hamidiye Alayları’nın bu eylemlerde etkin olduğu tartışıldı. Birinci Dünya Savaşı’nda, Rusya-Osmanlı Devleti sınırındaki savaşlarda, Ermeni milliyetçisi gönüllü birlikler Rus orduları yanında savaştılar. Bu durumu gören İttihat Terakki Hükümeti Osmanlı Ermenilerini göç ettirme kararı aldı. Ermenilerin Suriye’ye göçürülmesi 1915 baharında uygulamaya konuldu ve bu karar 1916’da da sürdü; ancak göçürülme ‘kırım’a dönüştü. Ermeni göçü ve kırımlarına olanak veren 27 Mayıs 1915 tarihli ‘Tehcir Kanunu’ kısa ve üç maddelik bir yasadır.

“ Muvakkat Kanun”

Madde 1: Vakti seferde ordu ve kolordu ve fıkra kumandanları ve bunların vekilleri ve müstahkem mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle evamiri hükümete ve müdafaa-i memlekete ve muhafazai asayişe müteallik icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silahla tecavüz ve mukavemet görürlerse derakap kuvayı askeriye ile şiddetli surette tedibat yapmaya ve tecavüz ve mukavemeti esasından imha etmeye meczur ve mecburdurlar.

Madde 2: Ordu ve müstakil kolordu ve fırka kumandanları icabatı askeriye mebnî veya casusluk ve hiyanetlerini hissettikleri kurâ (köyler) ve kasabat ahalisini münferiden veya müstemian diğer mahallere sevk ve iskan ettirebilirler.

Madde 3: İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.”

Kürt-Ermeni Çatışmasının Kökenleri

Sultan A.Hamid döneminde gelişen pan-İslamist düşüncelerden daha çok Kürtler etkilendiler ve 1880’li yıllarda Kürtler Ermenilere karşı kışkırtıldılar. Sayıları

az olan Kürt aydınları toplumu etkilemede yetersiz kaldılar. 19. Yüzyıl sonlarında ve 20. yy. başlarında, II. Meşrutiyet'in ilânı yıllarında Kürdistan ve Ermenistan'da yan yana ve iç içe yaşayan komşu iki toplumda huzursuzluklar ve yer yer çatışmalar yaşandı. Tüm ülkede yaşansa da Doğu Anadolu'da, Serhad dediğimiz illerde Kürt-Ermeni çatışmaları arttı. Yaralamalar, öldürmeler ve değişik baskılar yaşandı. Sultan Abdülhamid döneminde Ermenilerin konumları daha çok bozuldu, Devletten ve Kürtlerden gördükleri baskılar da arttı. 1890'ların Ermeni Taşnak Partisi komşuları Kürtlerle karışıklıkları yumuşatmayı düşündüler. Kürtlerden de, özellikle aydınlar arasında bu karışıklıkları azaltan, aşağı çekme çabalarında bulunanlar oldu.

1894-96 yıllarındaki baskılar ve öldürme olayları özellikle Kürt aydınlarını harekete geçirdi. Kürt basını ve İTC'deki Kürtlerin bu yollu eylemleri bir ölçüde etkili oldu. Kürt önderleri Ermenilerle şiddet olaylarını kınayan yaklaşımlarda bulunmadılar. Bazı yazılı makale ve çağrılar aştı bu çabalar. Osmanlı Devleti'ni terk eden yurt dışındaki Kürtlerdi kırımları eleştirenler. Bunların çoğu İTC'deki Kürt yurtsever aydınları. Dr. Abdullah Cevdet, Dr. İshak Sükuti, Bedirhanzadeler (Abdurrahman ve Abdürezzak vd). Abdullah Cevdet, "Bir Kürd" imzasıyla yazdı. Bu makale ve bildiriler Ermenice Troşak ve Kürdistan gazetelerinde yayınlandılar. " Ey Kürtler! Bu asır bilim asrıdır, dağlar içinde bilgisizliğin vakti geçmiştir..." diye başlayan uzun makale ya da çağrı Kürtleri Ermenileri öldürmemeye ve Sultan'a karşı çıkmaya çağırıyor. "...Sultan Hamid ne halifedir ve ne de padişattır. O bir caniden başka bir şey değildir ve bu cani size Ermenileri öldürün diyor, fakat siz niçin 'biz komşularımızı öldürmeyiz' diyemiyorsunuz?..." (...) Ermeniler zulme karşı çıkmakta ve bu uğurda kanlarını dökmektedirler. Peki siz niçin halen hareketsiz duruyorsunuz?..." (...) Ermeniler sizin dostunuzdur. Siz onlarla birlikte 2000 senedir yaşamaktasınız. Bunun için Ermeniler size dost komşulardır. (...)"

1899'da Taşnak Ermeni Partisi istemiyle yayınlanan Ermenice Troşak gazetesi Jön Türk, Makedonya ve Kürt önderlerine yine çağrıda bulunur, Gazete Troşak'ta yazmalarını ister. 'Kürdistan' redaktörlerinden bir Kürt aydını da yazar. Makale Kürtçedir, Troşak gazetesi tarafından Ermeniceye çevrilerek yayınlanır. (...) Ermeni kırımları esnasında medeni dünyadaki bütün gazetelerde, Kürtlerin, komşuları Ermenileri öldürmekte olduğu yazılarak, bu haysiyetsizliği tamamıyla Kürtlere bulaştırdılar. Fakat ben gerçeğin ortaya çıkmasını isterim. Musa Beyin muhakemesi olurken bile birçokları biliyordu ki, Musa Bey o suçu yalnız kendi başına işlememiştir. Bunun böyle olduğunun en büyük delili, Musa Beyin suçlu olmasına rağmen mahkeme tarafından suçsuz sayılmasıdır..." "...Bu toplantıda

Kürtlerin Büyük Şeyhi Şeyh Ubeydullah ayağa kalkarak toplantıdakilere şunları söyledi: *“Çok eski zamanlardan beri Ermeniler ve Kürtler bu topraklarda komşu olarak yaşamaktadır. Şayet biz bugün onları kırsak, yarın da Türkler bizi kıracaktır. Ben zannediyorum ki Kürtler bunu sezinlerler ve tahmin ediyorum ki, bu cellatlığı yapmak isteyecek olan herhangi bir Kürt bulunsun...”* “Şeyh Ubeydullah nüfuzlu bir Kürt olduğundan diğerleri de O’na uydular ve bundan sonra toplantı dağıldı, böylece Sultan Abdülhamid’in arzusu da gerçekleşmedi...” Makalenin bundan sonraki kısmında “Hamidiye Alayları” eleştirilir.⁵ Bedirhan Bey’in oğlu Abdurrahman Bey de 1901 Haziran sayısında benzer görüşler yayınladı. “Kürtler!...Siz çoktan beri medeniyetin her türlü ilerleyişinden, bilimin bağışlarından mahrum, özgürlük mutluluğundan sizleri yoksun bırakan ve hilekarlıkla gerçekleştirdiği oyunlar sonunda, nihayet dünya önünde sizin şöhret, şerefınızı kirleten Sultan Abdülhamid’e ve O’nun despot memurlarına uşaklıktan başka bir şey yapmıyorsunuz...(.....) “Kürtler !. Bu kadar belaya neden olan vurdumduymazlığınız ve safdilliliğiniz yeter artık! Atalarınızın namus ve şöhretini namertlik toprağıyla örttünüz...” Abdurrahman Bey ‘Kürdistan’ gazetesindeki çağrısını şöyle bitirir: “... Bu yönde gerekli olan gayret ve ihtimamı becermek için öncelikle Kürt şeyhlerine ve diğer önde gelenlere çağrı yapıyorum. Çünkü, Kürdistan’da meydana gelmiş olan kötülüklerin en büyük sorumluluğunu taşıyanlar onlardır. “(.....) Sizlere yapılan despotik baskılara bir son vermek için, Ermeniler sizlerle her türlü işbirliği yapmaya hazırdırlar. Anlaşma ve uyuşma konusunda size düşen görevi yapınız. Bu takdirde Allah da sizinle olacaktır.”⁶

1913-14’te Bitlis Hizan’da baş gösteren Mela Selim, Bitlis başkaldırısı olarak tanınan isyanı devlet, Ermeni-Kürt karşıtlığının isyanı olarak açıkladı. Oysa İTC karşıtı bir hareketti ve Şerif Paşa bu konuyu uzun bir makalede dile getirdi. Ermeni-Kürt karşıtlığı yaşanmadı. Bir gerçek var ki; Fransız ve İngilizler bu dönemde Kürt hareketine gereken ilgiyi göstermediler. Kürtlerle Ermenilerin çıkarlarının bağdaştırılmasına çalışılmadı. Birinci Dünya Savaşı’nda Kürtler Osmanlı Devleti koruyuculuğundan yoksun olunca, karşılarında Rus ve Ermeni güçleri vardı. Böyle durumlarda Ermenilerin daha önce yaşananlardan, öç alma duygusu taşıdıklarını görerek Ermenilerden çok Ruslara teslim oldular. Oysa, 1917 sonlarında Ruslar geri çekilince daha çok Ermeniler kaldı cephe gerisinde. O zaman Kürtler Osmanlıyla beraber olmayı tercih ettiler. Kaotik bir ortam yaşandı. Rusya sınırına yakın bu Kürdistan yörelerindeki Kürtler, Osmanlılar-

5- İmza bir Kürt olarak atılmış olup bundan kasıt Abdullah Cevdet’tir.

6- Bedirhan Beyin oğlu Abdurrahman Bey, 1318 (1900) Zülkadir 11. Özel Damga

dan memnun olmasalar da kırım kuşkusu, niyet ve olasılığını görmediler. Bu nedenle Ermenilerin öç alma eylemlerini düşünerek Osmanlı cephesinde yer aldılar. Oysa Osmanlı Devleti yeniliyordu. Yenilen tarafta olmak akıllı bir iş olmazdı. Osmanlıları sevmiyorlardı Kürtler, ancak nefret de etmiyorlardı. 1920 yılında Ermeniler ve Ermeni hükümeti Kürtleri yumuşatan, dostluklarını kazanma davranışları gösterdi; ancak, Kazım Karabekir ve Türk ordusu da karşı propaganda yürüttüler. Kürt-Ermeni düşmanlıkları derinleşmişti bir kez, onarımı zordu. Nitekim süreç de öyle oldu.

Birinci Dünya Savaşı'nın neden olduğu ve Batılı devletlerin politikalarının sonucu Kürt milliyetçi duygularında bir yükselme yaşansa da ve Osmanlı Devleti'nin kötü mirasından dolayı Osmanlı Devletini (Türkleri) antipatik bulsalar da Osmanlıya düşman ve kurşun sıkılması gereken karşıt olarak görmedi Kürtler. Önemli bir husus da; savaş sona erdiğinde, en azından yine eski yarı özerk irili ufaklı feodalitenin yaşanacağı beklentisi içindeydiler. Savaş sonunda 1920 yılında kabul edilen Sevr Antlaşması öncesinde, Ermenilerin politik ve diplomatik çalışmalarına karşın Kürtlerde ön hazırlıklar, altyapı çalışmaları pek yoktu. Kürt toplumu parçalıydı. Kürt bürokratların ve önde gelenlerin bir ayakları ve gövdeleri Osmanlıydı henüz. Paris Barış Görüşmelerinde Kürt delegasyon başkanı Şerif Paşayı Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin ancak bir bölümü onaylıyordu, tüm Kürt aydınlarını temsil etmiyordu. Özellikle Kürt aşiret reisleri Şerif Paşaya yabancıydılar. Kendisi İstanbul'da doğmuş, Galatasaray ve Paris'te okumuş, Kürtçe bilmeyen bir paşazadeydi.⁷ Nitekim daha sonra, Halifeye bağlılığından ötürü Kürt temsilciliğinden ayrıldı. Aleyhine çekilen telgraf-lar da çok etkili oldu. Ermenilerde de birlik yoktu. Ermenistan Cumhuriyeti ve Ermeni Milli Delegeleri ayrı şekilde temsil edildiler. Ermenilerde, daha örgütlü ve derli toplu olmalarına karşın, yetersizlikler yaşandı. Şerif Paşa Ermenileri suçlayan, Kürt istemlerini üst düzeyde tutan bir memorandum sundu Konferansa. Ermeniler, "Büyük Ermenistan" teziyle girişimde bulundular ve bu girişimle de Kürtleri ve Büyük Devletleri memnun etmediler. Her iki taraf, Kürtler ve Ermeniler, kendi aralarında anlaşma ve uyum sağlamamalarının büyük hata olduğunu anladıklarında artık geç kalmışlardı. Birbirlerini suçlamak yerine

7- Şerif Paşa 1865 yılında İstanbul Üsküdar'da doğdu, Galatasaray Lisesi'nden sonra Paris Saint-Cyr Fransız Askeri okulunu bitirdi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunlarından Emine Hanımla 1890 yılında İstanbul'da evlendi. Kavalalı ailesi Diyarbakır'dan Kavala'ya yerleşmiş Kürt kökenli bir aile olduğunu bazı tarihçiler ve diğer bir torunu bizzat yazdı. Şerif Paşa 1898 yılında Stockholm Elçisi olur ve bu görevi 1908 İkinci Meşrutiveti'ne kadar, on yıl sürer. Bu yıllarda İTC'ne gizlice ekonomik katkıda bulunur Şerif Paşa.

Barış Konferansı'na müşterek memorandum sunmalarının faydalarını niha-yet gördüler.⁸ Ancak Ermenistan Cumhuriyeti Washington Elçisi Dr. Karekin Pastırmacıyan Ermenilerin her iki delegesini protesto etti ve Kürtlere toprak ödünü verildiğini bildirdi. Oysa Kürtler de Kürtlerin ödün verdikleri görüşün-deydiler. Ermenilerle birlikte hareket ettiği için, Barış Konferansı'na Şerif Paşa aleyhine ordu ve Kemalist hareket teşvikli, Kürt aşiret önderleri ve Saidi Kürdi imzalı telgraflar çekildi. Kararsızlık gösteren Şerif Paşa da Kürt delegasyonu temsilciliğinden çekildi.

Kaos Coğrafyası

1890'lı yıllarda önde gelen Kürt aşiretlerinin önderlerine rütbe, nişan ve hedi-yeler dağıtıldı. Birçok Kürt aşiret reisi İstanbul'da Saray'a davet edildi. Kürt ve Arap aşiret önde gelenlerinin çocukları için Bağdat ve İstanbul'da "Aşiret Oku-lu" açıldı. Sultana sadık bir ruhla yetiyecek Kürtler projesi uygulamaya konul-du. Uсталıkla Ermeni karşıtlığı gündemleştirildi. "Hamidiye Alayları" kuruldu. Bunlar Sünni Kürtlerden oluşuyordu. Az sayıda Arap ve Terekemeler de (bir Türkmen boyu) bu Alaylara alınmak istendi. Hamidiye Alayları yalnızca Sünni Kürtler için söz konusu oldu. Bu Alaylar Ermeni kırımları ve karşılıklı kar-şıtlıklarda kullanıldı. Birinci Dünya Savaşı'nda Ermenilerin Rusya ordusunun yanında 'Gönüllü Ermeni Taburları' olarak yer aldıkları biliniyor. Moralli ve geleceğe umutla bakıyorlardı. Kürt aşiretleri 'Hamidiye Alayları'nın ismi son-ra 'Hafif Süvari Alayları' olarak değişti. Bu Alay Erzurum, Sarıkamış, Muş ve Bitlis yörelerinde Osmanlı cephesinde yer aldı. Ancak, donanımları iyi değildi. Beslenme ve giyimleri yetersizdi, Osmanlı Devleti'nden genel bir hoşnutsuz-luk vardı. İlan edilen 'cihad' Kürtlerde büyük heyecan yaratmadı. Bu dönem-de İran'daki Kürtlerin Osmanlılara saldırıları ve özerklik -özgürlük- istemleri dillendirildi. Tahran'da Rusya adına geçici olarak V.F.Minorsky sorumluydu. Yazdıklarından bir bölüm şöyleydi: "...Kürtlere kaderini tayin hakkı reddedil-

8- "Büyük Barış Konferansı, Bay Başkan,

Bizler, aşağıda imzası bulunan Ermeni ve Kürt uluslarının temsilcileri Büyük Barış Konferansı'na, iki ulusun aynı Ari kavminden ve çıkarlarının da aynı olduğunu ve aynı amacı, yani kendi bağımsızlıkları amacı güttüklerini bildirmekten şeref duyarız...(....) Şu halde Barış Konferansı'ndan, aramızda tam anlaşmaya varmış olarak beraberce sizden, ulusların hakları prensibine uygun olarak 'Birleşik Bağımsız Ermenistan' ve 'Bağımsız bir Kürdistan'ın yaratılmasını.....rica ederiz.

Bogos Nubar (Ermeni Milli Delegasyon Başkanı)

Dr. H. Ohancanyan (Ermenistan Cumhuriyeti Delegasyon Başkan Vekili)

Şerif Paşa Kürt Milli Delegasyon Başkanı."

memelidir. Benim içtenlikli kanaatime göre Kürtler, ulusal özellikleri parlak şekilde ifade bulmuş çok yetenekli bir halktır....”⁹ Şeyh Sait İsyanı döneminde, Ermeni tehciri (katliamı, kırımı, soykırımı) son bulmuştu. Ancak, yine de yakın zaman öncesindeydi olanlar. Ermenilerle ilgili olumsuz şeyler olmadı. Doğrusu konu araştırılmadı bile. “Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi” isimli esere göre, “tarafhtarlarından bazılarının Ermenilere sıkıntılar yarattığı bildirildikten sonra Şeyh Sait şu emri çıkardı: ‘Ermenilere en ufak tecavüzde bulunan kişi, her kim olursa olsun, en ağır şekilde cezalandırılacaktır.’...”¹⁰

Osmanlı Dahiliye Nazırı ve Sadrazamı Talat Paşa, Ermeni tehciri ve kırımlarından dolayı suçlananların başında gelir. Savaşı kaybeden hükümet ve İTC önderleri bir Alman denizaltısıyla ülkeyi gizlice terk ettiler. Ailesi tehcir olaylarında öldürülen Ermeni genç Soromon Tehleryan Talat Paşayı izleyerek Berlin’de 15 Mart 1921 tarihinde tabanca ile öldürdü. Berlin’de görülen mahkemede Dr. Lepsius ve Alman kumandan Liman von Sanders’in dinlenmelerini istedi avukatlar. Tanıklar mahkemede çok korkunç tablolar dile getirdiler. Malatyalı, Erzurumlu ve daha başkaları. Bilirkişi Dr. Johannes Lepsius, yazar ve 62 yaşındaydı. “... Tehcir kararı Jön Türk Komitesi tarafından alındı. Dahiliye Nazırı Talat Paşa ve Harbiye Nazırı Enver Paşa tarafından planlanarak, Jön Türk teşkilatları tarafından uygulandı....Tehcir, 1915 Nisanında karar altına alındı ve daha sonra belirteceğim istisnalar dışında Türkiye’deki Ermenilerin tümünü kapsadı. Savaş öncesinde Türkiye’de 1.850.000 Ermeni yaşamaktaydı...” (...)”Tahmin ederim 1.400.000 Ermeni sürüldü.”

“ Tehcirin anlamı nedir?”

“ Talat tarafından imzalanan kararnamede ‘sürgünün hedefi yoktur’ deniyordu. Bu emir doğrultusunda Doğu Anadolu vilayetlerinden tehcir edilen nüfusun sadece yüzde 10’u sürgün yeri olarak saptanan yerlere ulaştı. Yüzde 90’ı yollarda öldürüldü. Kadın ve kızlar jandarmalar tarafından satıldı veya Türkler ve Kürtler tarafından kaçırıldı....” (....) “Bütün söylediklerim, benim yayınladığım Dışişleri Bakanlığı’nın ve İmparatorluk Büyükelçiliğinin dosyalarındaki belgelerde açıkça görülebilir...” General Liman von Sanders İzmir’dekilerin bir bölümünün sürgününü engelledi ve Mareşal Goltz da öyle, diye beyanda bulunuldu.

9- Vladimir Minorsky, *Yeni ve Yakın Çağda Kürt Hareketi*, Sweden, Jina Nu Yayınları, 1991, s. 114

10-Age., s.18

Mareşal Otto Liman von Sanders'in ifadesi de şu şekildeydi:

“ Bana göre, Ermenistan'da olanları ve 'Ermeni Katliamı' olarak özetlenen olayları birbirinden ayırmak gerekir. İlk olarak, Ermeni sürgününe dair emrin Jön-Türk Hükümeti tarafından verildiği kanaatindeyim. Sürgüne (tehcire) dair emir ve düzenleme açısından Jön-Türk Hükümeti sorumlu tutulabilir, sonuçları açısından ise kısmen sorumludur...” devamla “ Hiçbir Alman subayının Ermenilere yönelik uygulamalara asla katılmadığını söyleyebilirim. Tam tersine, nerede gücümüz yettiyse müdahale ettik. Ben kesinlikle Ermenilere ilişkin olarak Talat tarafından imzalanmış bir emir almadım. Aldığım emirler Enver Paşa imzalıydı ve ciddiyetten yoksundu. Bazen yerine getirilmeyecek saçma emirler de verildi. Mesela, mahiyetimdeki bütün Yahudilerin ve Ermenilerin uzaklaştırılmasına dair emir verildi...”

Bazı tanıklar rüşvetle hayatta kalabildiklerini söylediler. Talat Paşanın bir telgrafi söz konusu edilir mahkemede. “ Derhal ne kadar Ermeninin öldürüldüğünü, ne kadarının hayatta olduğunu bildirin. Dahiliye Nazırı Talat...” O dönemde Almanların Osmanlı hastanelerindeki hemşireleri ve rahibeleri ve Kızılhaç personeli dinlendi. Tek kelimeyle korkunçtu anlatılanlar. Tanıklar Kürtleri ve Çerkezleri de asker ve jandarmalarla birlikte suçladılar.

Bu makalenin sınırları içine alamadığım konu çok kapsamlı olarak incelendi, ancak yine de yetersizlikler var. Dahiliye Nazırı Talat Paşanın kısa ve anlamlı telgrafına bakmak anlamlıdır:

“ No. 502”

Halep Valiliğine,

Halihazırda malum milletin erkekleri için tatbik edilen tedbirlerin kapsamına kadınların ve çocukların da alınması ve bu görevin güvenilir memurlarla yürütülmesi.

3 Eylül 1915. Dahiliye Nazırı Talat...”

İşte böyle; “malum milletin” fertleri “güvenilir memurlar” a havale ediliyor.

Sonuç olarak Ermeniler de Kürtler de Osmanlı yönetiminden memnun değildiler. Osmanlılar bazen birini kollayıp diğerine saldırsa da en çok Ermenileri Kürtlere kırdırtmıştır. 1900-1930 yıllarında kılıçtan kurtulanlar değişik şekilde evlendiler, din değiştirdiler. Sonuçta bir ölçüde demografik değişimler oldu, ancak insanlar hoşnut değildiler yaşıyanlardan. “Sarı Gelin- Sari Gyalın” romanında Kemal Yalçın, Adıyaman yöresinden aktarıyor. “ Ramazan ve Kurban

Bayramlarını biz de yapardık. Komşularımıza şeker götürür verirdik. Onlar da bize getirirlerdi. Ama biz Kürtlerden farklıydık. Peki biz neydik, kimdik? Bize kim olduğumuzu çocukluğumuzda hiç söylemediler. Biz kendimizi Alevi gibi, ayrı bir şey sanırdık. Babam bizi hep uyarırdı: ‘Çocuklar nereye giderseniz gidin, hayatta sırrınızı kesinlikle söylemeyin! Çok zorlanırsanız, ben Kürt’üm dersiniz derdi.’ ‘Niye baba?’ ‘Ben Osmanlı Hükümetini hiç affetmem. Çünkü Osmanlı bizi Kürtlere kırdırttı...’ ‘Biz kimiz baba?’ Diye sorduğumda ise susar, cevap vermezdi. Babam Hristiyandı. Gizli gizli ibadetini yapardı. Hristiyan bayramları nelerdir bilmezdim...”

Modern Kürt Örgütleri ve Ermeniler

Birinci Dünya Savaşının 1915-16 yıllarında, Rusya, Kars ve Erzurum yörelerini işgal edince, bazı Kürtlerin ve özellikle Dersimlilerin Ruslara yardım etmeleri kolaylaşmaktaydı. Rusya yöneticileri ve askeri güçleri; Dersimlilerin içişlerine karışmama ve kendilerini yönetmeleri sözünü verdiler. 1916 yılında Erzincan’da Kürt-Ermeni ve Rusya yöneticilerinden oluşan “Erzincan Şurası” kuruldu. Ancak şuranın alt yapısı yoktu. Bu nedenle de başarısız oldu. Dönemin ortak eylemlerinde Alişer ve Osmanlı ordusundan Rusya tarafına geçmiş olan Binbaşı Mustafa Bey, Rus General Lahof ve Rusya ordularıyla birlikte hareket eden ‘Ermeni Gönüllü Taburu’ kumandanı Murat’ın önemli rolleri vardı. İki komşu ülkede yaşamalarına karşın, Kürtler Rusları ve Ruslar da Kürtleri yeterince tanımıyorlardı. Ermeni asıllı Rus Generali Antranik, Tiflis’te ‘Dersim’ adlı kitabı yayınladıktan sonra Dersim daha çok tanınır oldu. Ayrıca 1904 yılında Tiflis’te Mayovski tarafından ‘Van ve Bitlis Vilayetleri’ adlı kitap yayınlandı. 1915’te Van’da ve Sason’da Ermeni başkaldırıları yaşandı. 1914 ve sonrasında, Osmanlı Devleti yönetimine karşı, Ermeni ve Kürtlerde siyasi hoşnutsuzluklar arttı. 1916 yılında Dersim’de, çoğu Balaban ve Kureyşan aşiretlerinden oluşan silahlı Kürtler, Osmanlı karşıtı başkaldırıda bulundular. Ardından, Bolşevik İhtilali’nin yakınlığı tarihlerde, 1917’de Ruslar ve Ermeniler çekildiler.

Birçok tarihçi, Nehrili Şeyh Ubeydullah’ın Kürt birliğini savunduğunu ve Kürt devleti kurma isteğini öne sürdüler. Bu konuyu etraflı inceleyenlerden biri Wadie Jwaideh’tir. Şeyhin hareketini “milliyetçi” nitelikli görür. 1878 San Stefanos Antlaşması’nın 16. maddesinde Rusya’nın Ermenileri korumaya aldığı biliniyor. 1878 Berlin Antlaşmasıyla Rusya’nın bu gücü kırdı ve koruma Avrupalı devletlere verildi. Berlin Antlaşması 61. madde, “Ermeniler tarafından meskûn vilayetlerde, yerel taleplerin gerektirdiği ıslâhat (iyileştirme NK) ve reformları ger-

çekleştirmeyi ve Ermenilerin Çerkezlerle ve Kürtlere karşı emniyetini sağlamayı gerekli kıldı. Jwaideh'e göre; "Şeyhlerin Kürtleri birleştirme girişiminin ardındaki en güçlü nedenlerden biri, Kürdistan'da Ermeni milliyetçiliğinin yükselişinden duyulan endişedir..."¹¹

Daha sonraki yıllarda Azadi Örgütü kurucusu Cıbranlı Halit Bey, hem Ermeni karşıtı seferberliğin içinde oldu ve Kurtuluş Savaşı'ndaki Doğu Hareketi'nin Ermenileri ortadan kaldırma eyleminin Kürtlerle Türk milliyetçiliğini karşı karşıya getireceği gerçeğini gördü. Yapabilecekleri sınırlıydı, hatta yoktu denebilir. Ermenilerden temizlenmiş bir konumun Kürtlere avantaj sağladığını sandı Kürtler, ancak buna güvenilemeyeceğini gören Kürtler de vardı. Cıbranlı Halit Bey bunlardan biriydi.¹²

Öte yandan Hoybûn Örgütü'nün kuruluşu 1927 yılıdır. Ermeniler kırıma uğradılar ve yenildiler. Rusya ve Avrupa büyük devletlerinden umduklarını bulamadılar. Demoralize ve dağınık bir toplum biçiminde yaşamaya başladılar. Kürtler 1925 Şeyh Sait İsyanı yenilgisinden sonra, Türkiye Cumhuriyeti'nden yana olanlarla başkaldırıya katılanlar bir yıkımı yaşadılar. Her iki taraf Suriye'ye kaçarak yeni bir yaşamın arayışı içine girdiler. Belki tam karşılığı olmaz, ama diyebilirim; Hoybun'u Kürt feodalizmi, aristokratları ve burjuvazisinin kaybedenlerinin Suriye-Lübnan'daki organize hareketi olarak nitelemek mümkündür. Tarihen kaybedenlerdir. Hoybun'u İstanbul'dan ve Osmanlı Devleti'nden gelmiş Kürt partileri, cemiyetleri ve kişilikleri kurdu. Büyük yenilgiyi ve katliamı yaşamış Ermenilerin teşvik ve yardımları söz konusu olmuştur. Ermeniler ve Kürtler pişmanlık duydular ve örgütlenmeye giriştiler. Her iki tarafta da utangaçlık vardı. Örgüt burjuva, demokratik, laik ve çoğulculuklu bir örgüttü. Hoybun kendisini "Kürt ulusal birliği" olarak tanımladı. Bu haliyle, eksik yanlarıyla, 'Kürt modern milliyetçiliğinin yarattığı oluşum' biçiminde kabul ediliyor.¹³ Rohat Alakom, örgütün modern görünümünü ayrıca "kağıda ve kaleme verdiği önem"le ölçmektedir. İngilizce, Fransızca, Arapça ve Türkçe yayınlar çıkarıldı. Basım ve dağıtımında Ermeniler katkıda bulundular. Hoybûn, Kürtçe olup 'benlik' ve 'bağımsızlık' anlamlarını karşılamaktaydı. 1927 yılında Ermeni Vahan Papazyan'ın Lübnan'daki evinde kurulur örgüt. Vahan Papazyan Vanlı ve Ermeni Taşnak Partisi Merkez Komite Üyesi'dir. Kuruluş tarihi için Ekim 1927

11-Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, çev. Alper Duman, İsmail Çekem, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999

12-Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı*, çev. Bülent Peker, Nevzat Kırac, Ankara, Öz-Ge Yayınları, 1992, s. 23

13-Rohat Alakom, *Hoybûn Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, İstanbul, Avesta Yayınları, 1998, s. 15

tarihi verilebilir. Örgütün amacı bağımsız bir Kürt devleti kurmak şeklinde yer alıyordu Tüzükte. 1927’de alınan kararlardan dördüncüsü; “Ermenilerle olan bütün yanlış anlama ve anlaşmazlıkların ortadan kaldırılmasına karar verilmiştir...” şeklindedir. İngiltere ve Fransa’nın karşılığından korunmak üzere madde 6; “ Suriye ve Mezopotamya Kürtlerine manda koşullarıyla yetinmek ve onlar için bir politik hak talebinde bulunmayıp bu hükümetlerle iyi ilişkiler kurmak” şeklindedir. 1915 Ermeni soykırımı ve bazılarına göre katliamı sonunda Suriye’ye varabilenler ve kurtulanlar Suriye ve Lübnan’da yaşadılar, bir kısmı bu yolla Avrupa ve Amerika’ya göç ettiler. Kürtler de “iç tehcir”den paylarını aldılar, Batı Anadolu’ya sürüldüler. Özellikle siyasi Kürtler Suriye’ye kaçtılar. Suriye ve Lübnan’da Kürt ve Ermeni aydınlar arasında bir yakınlaşma oldu, bazılarında daha İstanbul’da iken de bir ölçüde anlayış yakınlığı vardı. Her iki halkın da çok acı çektiklerini biliyorlardı. 1927 Kürt Hoybûn Örgütü’nün kuruluşunda Ermeni Taşnak Partisi’nin yakın ilişkilerinin rolü vardır. Vahan Papazyan o yıllarda Suriye, Lübnan ve Irak’taki Kürtlerle ilişki kurdu. İki toplum arasında dayanışma anlaşması yapıldı. Amerika’daki Ermeniler de gelişmelere yakın ilgi duydular.

1926-30 Ararat (Ağrı) İsyanı’nda Hoybûn ve Ermeniler bir ölçüde aktif oldular. Taşnak’lı Hınıs Ermenilerinden Zilan Bey (asıl ismi Ardaşes Muratyan) Ağrı İsyanı yöneticilerinin yanındaydı. Yenilgi üzerine Aras Nehri’ni geçerek akrabalarının yanına Ermenistan’a geçti. Kendisinden haber alınamadı. Taşnaklar Sovyetler Birliği’ne yakın değildi. Hoybûn’u kuran Kürtler, Osmanlı karşıtı ve “Batı” yanlısıdır. Duruşları oldukça karışık. Sovyetler Birliği ile Türkiye’nin sıcak ilişkileri vardı. SSCB ve de Batı’lı devletler Kürtlerin bu sosyal yapı ve örgütlülük durumundan “milli bir devlet” çıkacağına inanmıyorlardı. Yararlarını karşı harekette buldular. Türkler, Araplar ve Farsların cephelerini demek istiyorum. Ağrı İsyanı yenilgi ile sonlanınca; Ermeniler ve Kürtler, ümitsizlik ve dağınıklık içine girdiler.

Cumhuriyet dönemi, İTC’nin homojenleştirici Türkleştirme projesine hız verdi, ayrıca Anadolu köylüsünün “Türkleşmesi”ni politikasının merkezine aldı. Çünkü Anadolu köylüsü yeteri kadar “Türk” değildi. Toplum mühendisliğinde asıl amaç Kürt aşiretlerinin Türklüğe evrilmeleriydi. Ermeni Tehciri ile 1915’ten başlayan birkaç yılda kovulan, öldürülen, göçürülen Ermeniler sorunu büyük ölçüde hal olmuştu. Nitekim 1919’da M. Kemal, ABD Radyo Gazetesi’ne verdiği demeçte şöyle der: “Hiçbir yayılma planımız yoktur... Ermenilere karşı yeni bir Türk vahşetinin olmayacağını garantisini veriz...”¹⁴ Demeçte daha önce yapılanların

bir itirafı vardı. Ermenilere karşı yapılanların ‘bir Türk vahşeti’ olduğu söylenir. Ermeni Tehciri olayları Türkiye’de hep inkar edildi, Osmanlı Devleti’nce hukuka uyan bir önlem olarak savunuldu. Vatandaşlara Osmanlı Devleti’nin bir “nefsi müdafaa” eylemi olarak kabul ettirildi. Ermeni mallarına el konulurken ‘emvali metruke’ –terk edilmiş mallar- oldukları tezi kullanıldı. Osmanlı Ermenileri, iskan bölgesi olan Suriye’ye kafileler halinde yola çıkarılıp köy ve kasabalarının belli uzaklıklarında öldürüldüler. Asker, jandarma, İTC emrindeki ‘Teşkilat-ı Mahsusa tarafından yok edildiler. Taşınan varlıkları ellerinden alındı. Tehcir yasasından önce gizli hazırlıklar yapıldı ve günü gelince uygulamaya konuldu karar.

Yukarıda belirtildiği gibi 27 Mayıs 1915’te muvakkat –geçici- bir yasa çıkarıldı. Ordu birliklerine gereken yetkiyi veren dört maddelik bir yasa. Tehcir edilenlerin malları ve mülklerine ilişkin 30 Mayıs 1915 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile tüm eksiklikler giderildi. Emvali metruke ve müsaderelerle Ermeni malları bedava ya da bedavaya yakın değerler verilerek alındı ve böylece yeni bir Türk burjuvazisi yaratılmak istendiği yolundaki tezi savunanlar pek çoktur. Ermeni okulları ve mülkleri korunamadı. Ermenilerden boşalan köylere, 1915 Sonbaharı’nda muhacir (göçmen) getirip yerleştirmeye başlandı. Balkan göçmenleri yerleştirmek olanaklı olmayınca, İttihatçı hükümet Kürt göçbelerini yerleştirmek istedi. İktidarın savaş politikasına yardımcı olan Kürtler tercih edildiler. 1916 başlarında kitlesel göçler başlamadan önce Talat Paşa, Kürtleri Anadolu’daki Türk nüfusun arasına dağıtmanın hazırlıklarını yaptı. Kürt bölgelerinde, Ermenilerden sonra sıranın Kürtlere geleceği konuşulur hep. Talat Paşa, “Ermeni tehciri”nden sonra, “Ermeni meselesinin suret-i katiyede halledildiğini” ve bunun da, “Ermenilerin nakil ve sevk” ve “yerlerine muhacir ve aşiretlerin yerleştirilerek İslam nüfusunun arttırılması” ile elde edildiğini belirtir.¹⁵

Aslında İstanbul Hükümeti ile Sivas’taki Heyet-i Temsiliye arasında 1919 Ekim ayında Amasya’da imzalanan protokoller arasında ‘Savaş ve Kırım’ suçlarının yargılanması gereği de yer aldı. Siyaseten ve adalet duyguları bunu gerektirirdi. Mustafa Kemal Ermeni kırımını ‘fazahat’ olarak nitelendirdi. Bu alçaltıcı bir sıfattır, ‘Rezalet, aşağılık’ gibi. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde de ‘Kürdistan’ denince başta Diyarbakır ve ‘Şarki Anadolu’ bölgesi gelirdi aklı. Birinci Dünya Savaşı başladığında Ermeni-Kürt ilişkileri çok gergin ve kötüydü. İTC yönetiminin Ermenileri öldürme ve ortadan kaldırma planlarına karşılık,

15-Fuat DüNDAR, *Modern Türkiye’nin Şifresi: İttihat ve Terakki’nin Etnisite Mühendisliği (1913-1918)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 309

Ermeni köy ve uzantılarında örgütlenmeleri çeteler halini almıştı. “Ermeni çeteleri” deyimi böyle başladı. Karşılıklı öldürmeler yaşandı, devleti yanına alan ve sayıları daha çok olan Müslümanlar en çok Ermeni öldürme konumundaydılar. Doğal olarak, Kürtlerdi bunlar. Savaş içinde Diyarbakır valiliğine Dr. Mehmet Reşit getirildi. Kafkasyalı, Çerkez ve İTC’nin ilk beş kurucusundan biriydi. Katı bir Türk milliyetçisi olmuştu. O bölgedeki Ermeni kırımını Vali Dr. M. Reşit organize etti. Diyarbakır eşrafından ‘Milis Alayı’ oluşturdu. Bu eşraf Kürtler, daha sonra Kurtuluş Savaşı’nın ardından, ayrılıkçı Kürt ve daha başka sebeplerle Batı Anadolu’ya sürüldüler. Pirinççizadeler, Yasinzadeler, Cerciszadeler, Zazazadeler, Direkçizadeler, Gânizadeler, Cemilpaşazadeler, Piranizadeler ve daha birçokları. Bu ailelerin çocukları sürüldüler ve torunları cezaevlerinde yattılar sonraları.¹⁶

1911-13 yıllarında Teşkilât-ı Mahsusa gizli örgütünün kuruluş hazırlıkları yapıldı ve kuruldu. Enver Paşa’ya ait ‘gizli ödenek’le finanse edilen, İttihatçı eylemleri gerçekleştiren Turancı, İslamcı ve yarı askeri bir örgüttü. Ermeni kırımları en çok bunların eliyle gerçekleşti. Her şeyi yeniden düşünmek gerekir. Bakınız, ‘Alemdar’ gazetesinde 5 Nisan 1919’da Çerkez Hasan, ne yazmış? “Peki yüz binlerce Ermeni’yi kim öldürdü?” Resmi belgeler yakılmış, çalınmış ve imha edilmiştir. Tarih bir ölçüde karanlığa terk edilmiştir. Ve doğal olarak bilinçli şekilde yapıldı. Arşivlerde imha olamadan kalanlar da bugüne dek temizlendiler. Diğer Hıristiyanlar Ermenilerden ayrı tutulmuş, farklı muamele görmüşler, belgelerde bu görüşü açığa vuran konumlar var. ABD, Alman, Avusturya ve Rusya arşivleri daha da zengindir. Diyarbakır valisi Çerkez Reşit’in emrindeki Çerkez jandarmalar, özellikle öldürme eylemlerinde kullanıldılar. Kırım olaylarında Alman subaylarının çok açık etkileri vardır.

Ermeni kırımlarının bir nedeni de, zengin ya da zengin görünümlü olmalarıydı. Pan-İslamist Abdülhamit bu zenginliği sık sık dile getirdi. Ermeni katliamları merkezi kararla oldu, ancak yerel faktörler de rol oynadı. Türkçülük anlayışı katliamların özünü oluşturdu. Giderek devletin asli unsurunun –Millet-i Hâkime– Müslüman Türkler olduğu algısı yerleşince, Türklüğün üstünlüğü onlara bu katliamı yaptırdı. Burada Müslümanlıkla Türklük birlikte bu işlevi geliştirdi. İTC’cilere göre ‘Osmanlıcılık’ Türk milliyetçiliğinin gecikmesine neden oldu. Bu arayı kapatmak isteyen İTC’ciler beklenenden fazla saldırganlaştılar. Önceleri pan İslamist anlayış güçlü ve Türk milliyetçiliği zayıfken, giderek Türk milliyetçiliği öne geçti. Dr. Bahattin Şakir, Dr. Nazım ve Ziya Gökalp başından beri bu

çizgiyi izlediler ve ileri götürdüler. Sosyal Darwinist anlayışçıların sayıları arttı. Güçlü ırk ve toplumlar, diğerlerine egemen olmalıydılar, onları yönetmeliydiler.

Oysa 1907 İTC İkinci Kongresinde Osmanlı Devleti'ndeki tüm kavimlerin ortak cephesi yaratıldı. En başta da Ermeniler. Nitekim 1908 Meşrutiyeti onları hoşnut kıldı. 31 Mart 1909'daki Adana Olayları bu anlayışı yıktı. Yerellere de sıçradı. Halbuki İTC'nin amacı 'merkeziyetçi' bir devlete dönüşmektir. Bunun için de asimilasyoncu politikaya başvurdu. Ermeni katliamlarına buradan gidilecekti. Daha sonra sanki daha başka yolu yokmuş gibi İttihatçılar, Türkçülük ve ulus-devlet limanına sığındılar. Bu liman onların zorunlu limanı oldu. Balkan Savaşı'nı yitirmek, Osmanlılar için en büyük travmadır. Bu travmadan sonra Osmanlı Devleti'ni homojenleştirmek gerekiyordu. 1878'den beri ve özellikle Balkan Savaşları'nda yitirilen toprakların kazanımı histeri şeklinde arzulandı. O yılları Halil Menteşe ve yakın tarihlerde Milli Savunma Bakanı Vecdi Gönül ifade ettiler, "eğer Ermeni kırımı olmasaydı milli Türk Devleti kurulamazdı." İttihatçı Dr. Bahattin Şakir ve arkadaşları Ermenilerin yoğun olduğu Rusya sınırını ülkenin geleceği için tehlikeli gördüler. Katliamı düzenleyenler bunları çokça düşündüler. "Van'daki Ermeni başkaldırısı ve direnmesi kırımı öne aldırıldı" diyenler var. Erzurum, kırım kararlarının yönetim merkezi olarak düşünüldü. Eylem bir ölçüde gizlilik gerektiriyor ve uygulamayı yapan elemanlar güvenli kişiler olmalıydılar.

İTC Hükümeti, savaşta Ermenilerin Rusya ile beraber olacağını biliyordu ve bundan korkuyordu. Ancak yine de Ermenilerin Rusya'da bir ihtilal başlatmaları üzerine hesaplar yaptı. Taşnak Kongresi, 28 Temmuz- 14 Ağustos tarihlerinde Erzurum'da yapıldı. Bahattin Şakir ve Ömer Naci de kongreye katıldılar. Karşılıklı güvensizlik egemendi, iki taraf da oyun peşindeydiler. Bahattin Şakir Erzurum'da Ermeni katliamını gerçekleştirecek çete ve komiteleri organize ediyor, Taşnaklılar da Rusya ve Osmanlılara angaje olmadıkları görünümü vermek istiyorlardı. Teşkilât-ı Mahsusalar eliyle Ermeni köy ve evlerine saldırılar başlamak üzereydi. Taşnakları yandaşlığa çekmek isteyen İTC'ciler başarılı olamadılar. Hatta Rusya'da başkaldırı organize ederlerse, Ermenilere özerklik verebileceklerini dile getirdiler. Ama istediklerini bulamadılar.

Ermenilerden amele taburları kuruldu, halkın silahları toplandı önce. Korumasız duruma getirildiler. 1914/15 kışındaki Sarıkamış yenilgisi için tuzu biberi oldu. Artık Ermenilerin imhasına giden yol belli olmuştu. Ermeni amele taburları bir şekilde yok olacaktı. Mayıs 1915'te Dahiliye Vekaleti ve Sadrazamlık (Başbakanlık) Ermeni Tehciri'ni başlattı. Yerel yöneticiler bunu üstlendiler. 1919 yılında 'Tehcir' suçlarını yargılayan mahkemenin başarısızlığına karşın, kırım

Hükümetin örgütlediğine ilişkin birçok belge ortaya çıktı. Diyarbakır Valisi Mehmet Reşit, Lice Kaymakamı Hüseyin Nesimi'yi Ermeni öldürülmelerini yerine getirmediği için Diyarbakır'a getirtir ve yolda Çerkez jandarmalara öldürtür. Beşiri Kaymakam Vekili Sabit Bey ve Midyat Kaymakamı da öyle kırıma engel oldukları için öldürüldüler. Diyarbakır Valisi Mütareke'den sonra Ermeni kırımı sorumlularından biri olarak tutuklandı, cezaevinden kaçtı ve yakalandıktan sonra intihar etti. Talat Paşa eski bir PTT memurudur, evine aldırıldığı telgraf makinesi ile vilayetlere ve taşraya çektiği telgraflarla katliamı organize etti. Buna ilişkin belgeler ve anı kitapları var. Ermeni kırımı suçlamasıyla idam edilen Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey, idam edilirken; "ben suçsuzum, verilen görev ve emirleri yerine getirdim" dedi. Talat Paşa illere ve yerel örgütlere çektiği telgraflarda 'okunduktan sonra imha edilsin' diye not düşüyordu diyor araştırmacılar. Ya da 'bizzat hallolunacaktır' -çözümünecektir- notu vardı şifrelerde. Ayrıca Kürt yerleşim yerlerindeki durum da özellikle soruluyordu, Ermeni tehcirinden başka, Rusya ordularından göçürülen Kürtlerin batıda toplu iskan edilmemeleri isteniyordu.

Birçok Kürt ve Türk de Ermenileri korudular. Malatya Belediye Başkanı Mustafa Ağa, Koçgiri ağaları Mustafa ve Alişan beyler, Müks beyleri bu konumlarıyla en çok tanınanlardır. Genelde Dersimliler ve özellikle Seyid Rıza'nın Ermeni katliamlarını engellediği bilinmektedir.¹⁷ Ermeni kırımı nedeniyle Müttefik Devletlerce Malta Adasına sürülen Kürt siyasilerin sayıları da az değildir. (Akdağmadeni Mebusu (Ergani) Ziya Gökalp, Diyarbakır Mebusu Fevzi Pirinççizade, Muş Mebusu Hacı Sami İlyas, Yazar Süleyman Nazif, Diyarbakır Mebusu Zülfü Bey (Tigrel), Beyazıt Mebusu Süleyman Sudi Bey (Acarbay))

Sonuç Yerine

Sosyal Darwinizm ve sosyal ayıklama tezi İTC'cilere ve ardılları Cumhuriyetin kurucularına egemen oldu. 1930'larda yöneticiler bilerek ya da bilmeyerek bu algıdan etkilendiler. "Hayatta kalabilmek için rakibin yok edilmesinin esas olduğu" kabul edilen "ayıklama" milliyetçilerin başvurduğu yöntemdir. Darwinizmde "yaşamak için mücadele" ve "en iyinin hayatta kalması" düşüncesi var. Peki en iyi kim? Haklı olan kim? Böylece var olanı korumak, ırkçı ve emperyalist düşünceler egemen kılınmak istenmiştir. Güçlü ve en iyi olan Türklerdir, bunlar yaşamalı ve

yaşamı dizayn etmelidir. Yaşamın mühendisleri Türkler olmalı. Darwinci evrim teorisini sosyal yaşama uygulamak istediler. Kürt isyanları döneminde siyasilerin, kumandanların, yazar ve muhabirlerin Kürtleri aşağılayan ve tehcir öncesinde Ermenilere düşmanlığı körükleyenlerin beyan ve yazılarını okuyunca “sosyal darwinizm”in bilinçli ve dolaylı etkisini görüyoruz. “Medeniyet-i haziranın, medeniyeti olmayanlara bir merhameti yoktur. Kanun-u tekamül bir kanun-u birahim ve insaftır. Zayıfları, cahilleri, ehliyetsizleri helake mahkum eder. J.J. Rousseau, ‘Kuvvet hukuk vermez’ demişti. Onun nokta-i nazarı başka idi. Evet, ‘kuvvet hukuk vermez’ fakat kuvvete hukuk verdirmek de yine kuvvet ile olur...”¹⁸ Türk milliyetçiliği ‘kuvvet’e başka toplumları ayıklama işlevi yükledi.

Bitirirken şunları söyleyebilirim: Uzun yüzyıllar Kürtlerle Ermenilerin komşulukları, yan yana ve iç içe yaşamları, Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde olmalarının karışık ve gerginlikleri, aynı zamanda dayanışma ve etkileşimleri oldu. Çok yönlü etkilendiler. Bunların altını çizmek gerekir.

Toplumların sosyal ve siyasal yapılanmalarında, o toplumun bireyleri kadar komşu toplumlar da etkilidir. Kürtleri Ermenilerin ve Ermenileri de Kürtlerin toplumsal şekillenmelerinde birer iç ve dış faktör gibi düşünebiliriz. En önemlisi de kimlik, etnik ve milliyetçilik yanlarıyla. Kürtlerin Müslüman ve Ermenilerin Hristiyan olmaları, kimlik yapılarını canlı tutan bir faktördür. Ermenilerin burjuva ekonomik ve yaşam düzenine erken geçmiş olmaları, onları “milliyet” sorunu ve olgusuyla erken tanıştırdı. Bu konum Kürtleri olumsuz etkiledi. İlkel tarım ve hayvancılıkla uğraşmaları Kürtleri sosyal değişimlerden ve milliyet sorununun dışında tuttu. Aşiret yapısı ve parçalanmışlık önemli bir sorundu. Kürtler çok yönlü etkilenseler de, en önemlisi, Kürtler Ermenilerin ileri yapılılığını hem kıskandılar ve hem de onlara özendiler. Olumlu ve olumsuz gelişmelere neden olan yanlardı bunlar. Ermeniler gibi dayanışma ve milliyetçi duygulara sahip olmak isterken, bir yandan da kıskançça Osmanlı Devleti’nin yanında ve şemsiyesine sığındılar; Abdülhamid’in İslamcı politikalarını izlediler. Bu nedenlerle Kürt milliyetçiliği gelişme olanaklarına yeterince kavuşmadı. Kürtler, sayıca çoğunluk olmalarına ve devletin kayırmasına güvenerek, son dönemlerde Ermenilere giderek kötü davrandılar. Avrupa Hristiyan devletleri ile Rusya’ya yakınlık duyguları onları daha da Kürt karşıtı yaptı. Her iki toplumun yararına olmadı bu durum. Kürtlerde okuma yazma oranının düşük ve Kürt aydınlarının sayıca az olmaları, karışıklıkları arttırdı. Kürt milliyetçiliğinin arayı kapatmadaki güçlüğü,

onları daha çok islamiyete itti. Burjuva yaşama geçişin Ermenilerde daha erken ve ileri olması, teknolojik farklılığı ve Ermenilerin düşünsel olarak öne geçmelerini sağladı. Milliyetçi anlayıştaki evrilmeleri de öyle oldu. Kürtler geri ve Ermeniler ileri konum kazandılar. Bilindiği gibi milliyetçilik kentleşme ve bir o kadar da orta sınıfa sahip olmanın eseridir. Bu olgularda da farklar vardı.

Sultanlar Ermeni karşıtlığında Kürtleri kullandıklarında, İTC de Kürt feodal önderlerini bu anlayışa göre hazırladı. Kürtlerin daha sonra İTC tarafından kötü kullanılacaklarını Kürt önde gelenleri bilemediler. Kürt Hamidiye Alayları, bu olguda en kötü kullanılan kurumdu.

Sevr ve Lozan Antlaşmaları dönemlerinde de Kürt ve Ermenilerin birbirlerini yeterince anladıkları söylenemez. Yaşananlarla, Ermeni ve diğer komşu toplumsal ilişkilerin etkileşimleri ve tüm diğer faktörlerle Kürt milliyetçiliği ve kimlik mücadelesi bilinen şeklini almış oldu.

Modern Hukukun “Evrensel” Anlamı ve Devletle İlişkisi Üzerine

Ramazan Kaya

“Evrensel” İnsan Hakları ve Hukuk, Kimin Hakları ve Hukukudur?

“İki yüzyıl sonra Aydınlanma geri dönmektedir. Ancak hiç de Batı’nın mevcut olanaklarını ve özgürlüklerini kavramının bir yolu olarak değil. Ama sınırlarının ve kötüye kullandığı iktidarının sorgulanmasının bir yolu olarak. Aklın despotik Aydınlanma olarak sorgulanması için”

(Michel Foucault)

Batının modern toplum modelinden ve değerlerinden farklı bir toplum modeli veya değeri savunmak, sürekli geri kalmışlığın bir ifadesi veya “modern - öncesi” bir aşamada kalmışlığın göstergesi olarak sunulmuştur. Batılı olmayan başka aydınlanmaların ve modernleşme süreçlerinin olduğunu, rasyonalite ve ahlak üzerinde mutlak tekelini kurmuş “emperyal özne” Batıya kabullendirmek her zaman zor olmuştur. “Ahlak, Kant’tan beri rasyonel uyumsuzluğa yer olmayan bir evrensel buyruklar alanı olarak sunuldu. Bu, bana göre, dünyanın kökten çoğulcu niteliğinin ve değerlerin indirgenemez çatışmasının farkına varmaya engel olmaktadır”¹ Modern Batı’nın tarihine ve belli bir toplumsal gelişim düzeyine tekabül eden ahlaki ve politik değerleri, kültürel ve coğrafik farkları yadsıyarak “evrensel” norm haline getirmek Batı’nın başka toplumları medenileştirme misyonunu meşrulaştırmış, bu da fetihçi failin başka toplumlar üzerinde kurduğu hegemon-

1- Chantal Mouffe, *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 140

yayı uzun süre görünmez kılmayı başarmıştır. Aynı hegemonyanın izlerini insan hakları mevzuunda da takip etmek mümkündür. İnsan haklarının “evrensel” olduğu vurgusu, belli uygulamaların ve yaptırımların Batı’nın kurumsal normlarına uyması gerektiğini varsayan örtük bir emperyal politikadır. Günümüzdeki neo-liberal projenin temel inancı, insan haklarının evrenselleştirilmesinin başka toplumların Batılı liberal demokratik kurumları benimsemesini gerektirdiğidir. Oysa “insan haklarının “evrenselliği” meselesinin kendisi, insan haklarının Batılı, belli bir kültüre özgü bir mesele olduğuna işaret etmekte ve insan haklarını kültürel bir sabit olarak sunmayı imkânsızlaştırmaktadır”². İnsan hakları mefhumunun Batılı hegemonyanın empoze edilmesinin bir aracı olmaması için, insan hakları fikrinin çoğul formülasyonları olabileceğini kabullenmek, insan haklarının siyasal niteliğini ön plana çıkarmayı gerektirmektedir. İnsan haklarına dair tartışmayı (Batı’nın tanımladığı) ahlak ve rasyonalitenin buyruklarının tek meşru kıstasları oluşturduğu tarafsız bir saha üzerinde gerçekleşiyormuş gibi tahayyül etmek bu hegemonyanın görünmez tuzaklarına yuvarlanmaktır. İnsan hakları “evrensel” olarak kavrandığı müddetçe bu Batı’nın dünyanın geriye kalanına empoze ettiği ve dolayısıyla her türlü etnik, ekonomik ve kültürel çatışmayı tetikleyen sonuçlar yaratmaya mahkumdur. Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi’ndeki orta sınıf beyaz erkeği referans alan soyut insanının; cinsiyetçi, Avrupa-merkezli ve devlet odaklı karakteri madun siyasetler tarafından her geçen gün daha çok sorgulanmaktadır. “Liberal evrenselciliğin bir dışlanmış ötekiler tarihi içermekle kalmayıp –heteroseksüel ve ataerkil aileler, sermaye ve “beyazlık vasfı” minvalli– kendisine has normatif bir içeriğe de sahip olduğunun anlaşılmasıyla birlikte, liberalizmin, kendi özgürlük ve eşitlik alanını giderek genişlettiği, hak sahipliğinin ve soyut bireyliğin faydalarını gün geçtikçe daha fazla dünya halkını kapsayacak şekilde yaygınlaştırdığı yollu klasik hikâyesinin güvenilirliği sarsılmaktadır”³. Eşit ekonomik ve siyasal dengelere dayanmayan küresel arenada belli hegemonik aktörlerin almaya çalıştıkları kararları, tüm ulusların ve toplumların temsiliyle gerçekleşen insanlığın ortak menfaatini yansıtan kararlar olarak gösterilmesi tam bir aldatmacadır. Eşit söz ve karar hakkının olmadığı küresel siyaset platformlarında, hangi kararların alınıp, hangilerinin alınmayacağı, hangi devletlerin demokratik, hangilerinin anti-demokratik olduğunu belirleyen politik ve ekonomik çerçevelerin neler olduğunu, hangi değer ve kurumların merkez alındığını biliyoruz artık. Ayrıca kimi devletlerin demokratik niteliğine kim ve hangi demokratik

2- Age., s. 144

3- Wendy Brown, *Tarihten Çıkan Siyaset*, çev. Emine Ayhan, İstanbul, Metis Yayınları, 2010, s. 21

kıstaslarla karar vermektedir sorusu tek kutuplu dünyanın eşitsiz güç dağılımını ortaya seren ve alınan kararların emperyal odakların lehine kararlar olduğuna kuşkuya yer bırakmamaktadır. Örneğin bir Ortadoğu ülkesindeki idam cezaları o ülkeye belli ekonomik ve siyasal yaptırımlar uygulama sebebiyle, Birleşik Devletlerin “demokrasi düşmanı” şer odaklarını dize getirme operasyonları, halk katliamlarıyla sonuçlanan askeri müdahaleleri, Guantanamo kampındaki vahşet, ‘Üçüncü Dünya’ ülkelerindeki barbarları medenileştirme politikası olarak uluslar-arası hukukta kabul görebilmekte, bu ihlaller sessizce geçirilebilmektedir. Hangi toplumda temel ihlalin ne olduğu veya ihlallerin öncelikler sıralaması yine liberal özgürlükler çerçevesinde ele alınmakta, bu ihlallerin sosyo-ekonomik boyutu yok sayılarak toplum mühendislerinin belli kurumsal veya ekonomik reformlarla bu ihlalleri engelleyebileceği öngörülmektedir. Toplumda verili olan sınıfsal, etnik, kültürel ve cinsiyet temelli eşitsizliklerin maddi ve politik temellerine dokunmadan, toplumsal gövdenin belli yaralardan ve şiddet mikroplarından temizlenmesi liberal politik vizyonunun çözüm reçetesi olarak empoze edilmeye çalışılmaktadır. Siyaset sahnesi, ya politik çatışmalardan arındırılmış ahlaki bir dizgeyle kurulmakta ya da belli siyasal çatışmaların temsili politikalar aracılığıyla kamusal yaşamda görünür olmayı başardığı, kamusal yaşamı renklendirdiği, devlet-merkezli bir politik tahayyülün sığ sularına çekilmektedir. Oysa politika tam da devletin ve kapitalizmin yarattığı toplumsal çatlaklardan türeyen belli siyasal öznelerin kolektif bir öznellik etrafında devlete ve kapitalizme mesafe alarak kendi politik sahnesini kurma mücadelesidir. Devletin ve kapitalizmin sınırlarını çizdiği bir politik sahnede oynamak değildir.

Devlet ve İnsan Hakları

“İnsan hakları, sahip oldukları haklara sahip olmayıp sahip olmadıkları haklara sahip olanların haklarıdır”

(Jacques Rancière)

Hukuk denilen yönetim teorisinin bir yaptırım gücüne dönüşebilmesi devletin iktidarını zorunlu kılmaktadır. Sınırları çizilmiş bir hukuksal prosedürün nasıl uygulanacağına, hangi şartlar altında hukuk dışına çıkılacağına, hangi durumların tüm hukuku rafa kaldırıp “istisna hali”ni gerektiren hukuk dışı uygulamaları gerektirdiğine devlet elitleri karar vermektedir. Bu da bireyle devlet arasındaki asimetrik iktidar ilişkisinin ne tür bir “evrensel” güvenceye bağlı olduğunu, birey-

sel özgürlüğün ve can güvenliğinin devlet erkinin siyasal ve ekonomik krizlerine endeksli ve her an tek taraflı olarak bozulabilecek bir sözleşme olduğuna işaret etmektedir. Devletin devasa şiddet tekeline karşı hiçbir hukuksal normun işlerlik kazanmadığı, devletin kriz olarak tanımlandığı kimi eşiklerin, soykırım ve kanlı cinayetlerle nasılda kolayca aşıldığını iktidarların zulüm tarihinden iyi biliyoruz. Hem her türlü insan hakkı ihlalinin en büyük sebebi olup hem de tüm insan haklarını güvenceye kavuşturan bir yapı olduğunu iddia etmek, devletin varoluş gerekçeleriyle çelişmektedir. Modern ulus-devlet egemenliğinin temel dayanaklarından biri, hem ulusal sınırlar içinde hem de diğer uluslara karşı meşru şiddet uygulama tekelidir. Ulusal sınırlar içinde şiddet kullanması yasal ve meşru olan yegâne toplumsal aktör devlettir, diğer bütün toplumsal veya bireysel şiddet türleri gayri meşru veya suçtur. Devlet, kontrol ettiği şiddet tekeli sayesinde bireyin veya toplumsal grupların kullandığı şiddete “suç”, kendi uyguladığı şiddete ve cezalandırma pratiklerine hukuk veya yasa diyen devasa bir suç örgütüdür veya kendi dışındaki hiçbir gücün şiddet kullanma hakkını meşru görmeme örgütlenmesidir. Modern hukukun özü, bireyi hukuku yok edecek bir tehlike olarak görerek, bireyin elindeki tüm şiddet araçlarına el koymasındır. Hukuk denilen yönetim teorisi son kerte, devletin suçlarını meşrulaştıran, düzenleyen ideolojik bir kılıftır. “Her iktidar kendi şiddetini hukukuyla birlikte yaratır. Burada şiddet, düzen kurma ve hukukun doğrudan aracı konumundadır. Kendisini adil ve meşru gören her kurma edimi, gerekli bir araç olarak şiddetten yararlanacaktır. Şiddet amaca hizmet ettiği sürece meşru ve adildir”.⁴ Ayrıca toplumsal yapı içindeki güç konumlarımızın eşitsizliği, devletin hukuku önünde eşitlik sağlanmasını da her daim imkânsız kılıyor.

Devletlerin, belli bir kriz veya tehditle kesintiye uğrayan toplumsal işleyişin devamını sağlamaya yönelik yasadışı veya boşluğu hâkim kıldıkları “istisna hali” Agamben’e göre günümüzde sürekli bir hal almış durumdadır. Yani yasadışılık veya boşluk artık normal bir durum haline gelmiştir. İstisna halini tanımlayan özellikler olarak yasadışılık, hukuk-dışılık bir yasaya ve hukuka dönüşmüş durumdadır. Günümüzde “Küresel iç savaş olarak tanımlanan durumun durdurulamaz ilerleyişi karşısında, istisna halinin çağdaş siyasette egemen yönetim paradigmasına dönüşme eğilimi her geçen gün artmaktadır”⁵ Savaş halinin kalıcı bir küresel duruma dönüşmüş olması, demokrasinin askıya alınmasını istisna hali olmaktan

4- *Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, haz. Aykut Çelebi, çev. Ece Göztepe, Ferit Burak Aydın, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s. 265

5- Giorgio Agamben, *İstisna Hali*, çev. Kemal Atakay, İstanbul, Otonom Yayınları, 2006, s. 11

çıkartıp normal hale getirmiştir. Geçmişte savaş yasal yapılar tarafından düzenlenirken, günümüzde savaş kendi yasal çerçevesini kurmak ve dayatmak suretiyle düzenleyici hale gelmiştir. Agamben devletin hukuk düzeninin barındırdığı hukuk-dışılık veya hukuki boşluk arasındaki ilişkiye yönelik çok yaşamsal sorular sormaktadır: "İstisna halinin temel niteliği, hukuki düzenin (bütünsel ya da kısmi olarak) askıya alınması ise, bu askıya alma nasıl olurda yasal düzen içinde yer alabilir? Nasıl olurda hukuki düzen içinde bir yasadışılığa yer verilebilir? Bunun aksine, istisna hali, yalnızca fiili ve bu niteliğiyle yasaya yabancı ya da onunla çelişik bir durum ise, düzenin tam da belirleyici durumu ilgilendiren bir boşluğu içermesi nasıl mümkün olur?"⁶ Bu sorulardan çıkarılabilecek temel cevap, devlet egemenliğinin hukuk tarafından düzenlenmiş yetki ve sınırlarının, yine devletin karar verdiği siyasal veya ekonomik *tehditler* karşısında kolayca ihlal edilebilecek sınırlar olduğudur. Her hukuksal güvence, devletin varlığını güvence altına almaktır ve devletin varlığının tehlikede görüldüğü durumlarda aşılmayacak hukuksal sınır ve rafa kaldırılmayacak demokrasi yoktur. Agamben'e göre "Batının siyasal modeli Şehir değil Toplama Kampı'dır. Atina değil Auschwitz'dir" Toplama kampı modern siyaset ve hukukun doğasını anlamak için en mükemmel ve belki de en korkunç "alan" olarak değerlendirilebilir. Kamplar; "yeryüzü tarihinin en mutlak insalıkdışı koşullarının gerçekleştirildiği yerlerdir. Toplama kampları, yine Agamben'in işaret ettiği üzere, "istisna durumunun kurala dönüşmeye başladığı zamana açılan mekânlardır" Kamp, varsayılan bir tehlike nedeniyle hukukun askıya alınmasının sürekli bir mekânsal düzenlemeye dönüşmüş halidir. Kuraldışı duruma karar veren egemen, hukuk ve olgu arasındaki dolayımı ortadan kaldırır. Kampta yalnızca hukukun askıya alınması değil, yasa ve gerçekliğin birbirinin yerine geçmesi söz konusudur. Agamben'in tespitiyle, kampın amacı istikrarlı bir kuraldışı durum yaratmaktır. Kamplarda, kural ve kuraldışı, meşru ve gayri-meşru, hukuki ve hukuk dışı türünden kavramların hiçbir anlamının kalmadığı bir belirsizlik hâkimdir.

Tarihin önemli bir kesitine hâkim olan aydınlanma mitlerinden biride, modern uygarlık sürecinin bireydeki doğal cinsel ve şiddet dürtülerini evcilleştirerek toplumdaki kontrolsüz eğilimlerin ortadan kalkacağı bir uygar dünyanın yaratılacağı inancıydı. İnsanlığın düşe kalka bir şekilde, özgürlük, eşitlik, refah, rasyonalite ve barışa doğru ilerlediği görüşü on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl boyunca hâkimdi. "Hegel'e göre dünya giderek daha rasyonel, Kant'a göre daha barışçıl,

Painé'e göre doğal hukuk ilkelerine daha sadık, Tocqueville'e göre daha eşitlikçi, Mill'e göre daha özgür ve aklını kullanmaya daha yatkın, Marx'a göre ise muhtemelen bu saydıklarımızın hepsini kapsayan bir hal almaktaydı"⁷. Şiddet, çoğunlukla modern öncesi toplumların sorunlarını haletmek için başvurdukları ilkel bir araç olarak görülüyordu. Oysa tam tersine "şiddetin önündeki tüm bentleri aşarak gürül gürül çağlaması modernite eksikliğinin değil, tersine modernitenin devasa başarısının sonucudur. Modern bilim kaçınılmaz olarak atom bombasını yaratacaktı, devlet bürokrasisi kaçınılmaz olarak soykırımın hizmet sektörüne dönüşecekti, otoriter toplumsal karakter kaçınılmaz olarak kitle katliamcısına evrilecekti. Araçsal akıl, Auschwitz ve Hiroşima'da kendini bulmuştur"⁸. Modern toplum tarihi içinde gerçekleşen soykırımlar, toplu katliamlar, toplama kampları modern toplum ilkelerinden bir sapma veya kısa süreli siyasal patolojiler olarak görülmüştür. Oysa bu insan yapımı cehennemler, bu barbarlık hıçkırıkları tam da modern uygarlık içinde kesişen bazı gelişmeler sayesinde ancak mümkün olabilirdi. Devletin ele geçirdiği kontrolsüz şiddet tekeli, toplum mühendislerinin dikensiz gül bahçesi yaratma arzuları ve siyaset dışı güç kaynaklarının, toplumsal özyönetim kurumlarının adım adım çökertilmesi soykırıma giden yolları kısaltmıştır. "Holocaust, kökü tümüyle kurutulmamış modernlik öncesi barbarlık kalıntılarının mantıkdışı bir taşma olayı değildi. O, modernlik evinin meşru bir sakiniydi, başka bir evi kendi yuvası olarak kabul edemezdi"⁹. Toplumun, toplum mühendisleri tarafından yönetilecek, kontrol altında tutulacak ve yeniden üretilecek bir nesne veya şiddet yoluyla düzenlenecek bir bahçe (özen gösterilecek kültür bitkileri ve yok edilecek yabani otlar olarak) olarak görülmesi Holocaust'u hazırlayan siyasal meşruluğun kaynaklarıdır. Bahçe ve bahçıvanlık benzetmesi modern toplum modelinin kuruluş biçimini anlamada Bauman'ın merkezi argümanlarını oluşturur. Modern soykırımlar, etnik temizlikler, toplama kampları modern aklın bir cinnet anında işlediği günahlar değildi, kusursuz toplum taslağına uygun bir toplumsal düzeni sağlamaya çalışmak anlamına gelen sosyal mühendisliğin doğal sonuçlarıydı. Bauman'a göre modern toplum mühendisleri; toplumu, yabani otlardan arındırılması gereken kusursuz ve verimli bir bahçe olarak görmekteydiler. "Bahçe tasarımı yabani otlarını belirlediğine göre bahçe olan her yerde de yabani ot olacaktır ve yabani otlar yok edilmelidir. Yabani otlardan arındırma yıkıcı değil

7- Wendy Brown, *Tarihten Çıkan Siyaset*, s. 17

8- Wolfgang Sofsky, *Dehşetli Zamanlar: Amok, Terör ve Savaş*, çev. Dilek Zaptçioğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 70

9- Zygmunt Bauman, *Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul, Versus Yayınları, 2007, s. 33

yapıcı bir etkinliktir. Kusursuz bir bahçenin yapılması ve korunması içinde bir araya gelen diğer etkinliklerden tür olarak farklı değildir. Toplumu bahçe gibi gören tüm görüşler toplumsal doğal ortamın bazı bölümlerini yabani otlar olarak nitelerler. Bunlar, diğer yabani otlar gibi ayrılmalı, kısıtlanmalı, yayılmaları önlenmeli, yerinden çıkarılmalı ve toplum sınırlarının dışında tutulmalıdır; tüm bu yollar yetersiz kalırsa öldürülmelidir¹⁰. Modern soykırımların kahramanları (Hitler, Stalin) işgal ettikleri bir ülkeyi ele geçirip sömürgeleştirme amacıyla insanları katletmemişlerdir. Onlar işledikleri cinayetleri genellikle hiçbir insanca duygu taşımaksızın, vurdumduymaz ve mekanik bir tarzda yerine getirmişlerdir. Ölenlerin temel günahı bu zihinlerde oluşturulan kusursuz toplum imgesine bu insanların şu ya da bu sebeple uymamalarıydı. Bu bakımdan onların öldürülme-leri yıkıcı bir iş değil yapıcı bir iştir. Tüm bu insanlar nesnel olarak daha iyi, daha verimli, daha ahlaklı bir insanlık dünyası kurulabilsin diye yok edilmişlerdir!

Auschwitz'i, Hiroşima'yı, Gulag'ı, Guantanamo'yu, Bağdat'ı, Şırnak'ı, Gazze'yi doğuran ideoloji ve sistem olduğu gibi yerinde duruyor. Buda devletin sahip olduğu savaş makinası sayesinde bu ölüm yürüyüşünü istediği zaman başlatabileceği anlamına gelmektedir. Uygarlaşma sürecinde değişen tek şey, şiddetin kullanıldığı yerin ve onu kullanacakların değiştirilmesidir. Şiddetin varlığına son verilmemiş, yalnızca gözden uzaklaştırılmıştır. Yani dar bir sınırla çevrili ve özele indirgenmiş kişisel deneyimin seyir yerinden görülemez olmuştur. Küresel iç savaş çağında, "Savaş bir *biyo-iktidar rejimi*, yani sadece nüfusu kontrol etmeyi değil toplumsal yaşamın tüm yönlerini üretme ve yeniden üretmeyi amaçlayan bir idare biçimi haline gelmiştir"¹¹. 'İmparatorluk'un küresel savaş makinasının hiçbir hukuk tanımayan, hiçbir meşruluk kaynağı olmayan "istisna hali" uygulamalarını, insan hakları ihlallerini Irak'ta, Filistin'de, Bosna'da, Afganistan'da ve Kürdistan'da yaşamış bir nesil olarak devletlerin belirlediği hukuk sisteminin dışında toplumsal güvenceler oluşturmamız gerektiği en çıplak haliyle ortadadır. Devletle birey arasındaki eşitsiz şiddet gücünü dengeleyen, devletin şiddet fırtınası karşısında atomize olmuş ilişkilerin çaresizliğiyle kurban rolüne razı olmamak için belki de küçük ölçekli ve hiyerarşik olmayan gönüllü siyasal örgütlenmeler yaratmak gerekiyor. Devlet şiddetine hazırlıklı, bu şiddeti bertaraf etme tekniklerini bilen bir örgütlenme olmadan ölüm makineleri karşısında toplama kamplarına götürülmek için sırasını bekleyen kurbanlar olmaktan kurtulamayız. Toplumu

10-Age., s. 129-130

11-Michael Hardt & Antonio Negri, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004, s. 30

gittikçe şiddet kullanma potansiyelinden arındırmaya çalışan, ancak kendi şiddet araçlarını ve sınırlarını teknolojinin sınırsız desteğiyle sürekli arttıran ve genişleten devlet şiddeti karşısında, “ben her türlü şiddete karşıyım” türünden bir sinik politikanın üzerine yeniden düşünmek gerekmektedir. Devletin merkezi varlığını ve sahip olduğu şiddet tekelini emerek etkisiz kılacak özgür alanlar ve mikro siyasal birimler tesis etmek zorundayız. Anarşist mücadele geleneğinin ortaya koyduğu, federalizm, komün, otonom, özgür belediyeçilik gibi örgütlenme modelleri devletin kontrol edilemez iktidarına karşı önemli örgütlenme modelleridir. Her türlü siyasal kararı ve yaşam ilkesini orada yaşayan insanların ürettiği, gücün ve şiddetin kontrol altında tutulduğu, hukuku gerektirmeyen bir öz yönetim politikası bu şiddet cehenneminden çıkışın tek kapısı olarak görünmektedir.

Devletle hukuk arasındaki yapay bağı kesecek temel eylem, özgür öznelerin anti-otoriter ve modern egemenlik araçlarını ateşe verecekleri bir devrimdir.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio. *İstisna Hali*, çev. Kemal Atakay, İstanbul, Otonom Yayınları, 2006
- Bauman, Zygmunt. *Modernite ve Holocaust*, çev. Süha Sertabiboğlu, İstanbul, Versus Yayınları, 2007
- Brown, Wendy. *Tarihten Çıkan Siyaset*, çev. Emine Ayhan, İstanbul, Metis Yayınları, 2010
- Hardt, Michael & Antonio Negri, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004
- Mouffe, Chantal. *Siyasal Üzerine*, çev. Mehmet Ratip, İstanbul, İletişim Yayınları, 2010
- Sofsky, Wolfgang. *Dehşetli Zamanlar: Amok, Terör ve Savaş*, çev. Dilek Zaptçioğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009
- Şiddetin Eleştirisi Üzerine*, haz. Aykut Çelebi, çev. Ece Göztepe, Ferit Burak Aydar, Zeynep Direk, İstanbul, Metis Yayınları, 2010

Soykırımın Kültürel Mantığının Kürtçe Üzerindeki Dilkırım Politikaları

İrfan Dünder

“Adını unutmak istemiyorsan, dilini öğren ve öğret!”

(Arami Atasözü)

Ulus devletlerin ulus inşasında, kültürel açıdan homojen bir ulus yaratmak amacıyla dil kırımdan, dili yok saymaya varan çok yönlü stratejileri bilinmektedir. Bu stratejilerin hemen her yerde başlangıç kurdelesi dil ile kesilmektedir. Lisan yasaklamalarından, dil kırıma, mecburi dil dayatmalarından sert dilsel asimilasyonlara kadar bir kültür mühendisliği ulus devletin başlangıcından itibaren ona eşlik eder. Sözgelimi 19. yy’da Kuzeybatı Fransa’da Breton dilinin kullanımını engellemek için resmi otoriteler bu dili konuşmanın yasak olduğunu gösteren ilanları resmi binalara asmakla kalmadılar, okullarda Breton dili ile birbirine hitap eden öğrencilere de çeşitli cezalar verdiler.¹ Ulus devletin “toplum mühendisliği” hakim ulusal etnisite adına topyekün homojenleştirici çarkı ötekileştirilen kesimleri tasfiye edene kadar acımasızca işler. Kürdistan ve Kürtler üzerinde inşa edilen tüm Arap, Türk ve Acem ulus-devletleri bu işlevle yüklenmişlerdir.²

Özellikle bu coğrafyada 1918 sonrası dönemde, Kürt dilinin statüsünün planlanmasının, bir devlet politikası sorunu haline geldiğini; bu planlamada dili konuşanların kişisel veya grupsal karar verme haklarının ya çok az olduğunu, ya da hiç olmadığını görmekteyiz. Bu durum, giderek artan sayıda olmakla birlikte yetersiz düzeyde incelenen bir olguyu, “dil hakları” sorununu gündeme getirmektedir. Bu makalede çeşitli kereler soykırıma maruz kalan bir halkın kullandığı dilin başına getirilen dil mühendislikleri konu edilmektedir. Bir halka fiziksel şiddet uygula-

1- Anthony H. Brich, *Nationalism and National Integration*, London, Unwin Hyman Publishers, 1989, s. 44

2- Abdullah Öcalan, *Yol Haritası El Yazmaları*, s. 116

nıp kaderi soykırıma dayalı kurulmuşsa eğer; bu halkın kullandığı dil ne olacaktır? Soykırım iradesi herhalde bu dile sempati ile yaklaşacak değildir. Kısacası bu makalede Kürtçe'nin ulus devlet tasarımlarıyla olan imtihanı konu edilecektir.

Dilkırım ve Dilin Bekası

Dil hakları kavramı, dilbilimsel olarak her insanın “doğuştan” kendi dilinde iletişim kurma hakkına sahip olduğu varsayımı üzerine temellendirilmektedir. Diğer insan hakları konuları gibi o da mutlak değildir. Özel, kişisel kullanımla sınırlandırıldığı müddetçe, yani bireysel alanda kaldığı müddetçe dil hakkı, bir devlet tarafından veya bir toplumsal kuruluş tarafından veya herhangi bir statüye, hukuksal kuruluşa vb. binaen bağışlanan bir hak değildir. Bununla birlikte grupların dil hakkı, gerçekten de bu hakkın değişik bölgelerdeki bağlamlarda değişik gruplar tarafından ve değişik bölgelerdeki kullanımını kabul edebilen, kısıtlayabilen ve hatta yasaklayabilen hukuk sistemine bağlı asli ve temel bir ilişki içinde var olmuştur. Benzer bir görüş, bireysel/grup ayrımı üzerinde temellendirmeye gerek görmeksizin, dil haklarını “doğal” ve “geleneksel” ya da “hukuksal” tiplere böler. Doğal haklar, “devredilemez ve doğuştan” kabul edilirler; toplum yaşamında ve özel yaşamda dil seçme özgürlüğü bir örnek olarak düşünülebilir. Geleneksel haklar ise, egemen topluluk tarafından kabul edilmiş olanlardır.³ Bu yasal farklılıklar temelinde “hiçbir devlete veya ulusa, bütün dil fonksiyonlarını kontrol etme yetkisi verilemeyeceğini, çünkü ezilen toplulukların en azından doğal dil haklarını ellerinde tutacakları” genellemesini öne sürmektedir. Fakat bu genelleme, doğal ve geleneksel veya grup hakları inkar edilen Kürtçe örneğinde geçerli olamamaktadır. Dil hakları ve politikalarıyla ilgili olgunun var olan bilgisini daha fazla analiz etmekte yarar vardır. Cobarrubias, azınlık dillerine yönelik “resmi tutumlar”la ilgili aşağıdaki sınıflandırmayı önermektedir:⁴

- I.) Dili öldürmeye kalkışmak
- II.) Dilin ölmesine izin vermek
- III.) Desteklenmeyen bir arada yaşama
- IV.) Dilin spesifik işlevlerinin kısmen desteklenmesi
- V.) Resmi bir dil olarak kabul etmek

3- Juan Cobarrubias, “Ethical Issues in Status Planning”, Juan Cobarrubias and Joshua A. Fishman (ed.), *Progres in Language Planning*, Berlin, New York, Amsterdam, Mouton Publishers, 1983

4- *Age.*, s. 71

Bu kavramsallaştırmaların arasındaki ilişki biçimine bakmak yararlı olabilir. Fakat kavramlar arasında kurulan ilişkiler kadar kavramlarda açıklık da gereklidir. Örneğin, bir dili “öldürmeye kalkışmak” veya bunun sonuçları: “dil intiharı” (language death), “çözülen dil” (disintegrating language), “ölen dil”, “dilkırım” (linguicide), “tehlikedeki” veya “tehdit altındaki dil” gibi farklı kavramlarla adlandırılabilir. Kavram ne olursa olsun, olgu eskidir ve asla az rastlanır değildir. Bu kavramsallaştırmanın izleğinden Kürtçe’ye uygulanan politikaları rahatça görebiliriz. Kürtçe örneği, onu bir dili veya lehçeyi tümüyle veya kısmen yok etmek veya doğal gelişmesini engellemek kastıyla aşağıdaki eylemlerden birinin gerçekleştirilmesi olarak tanımlayan Rundnyckj tarafından karakterize edildiği biçimiyle, “dilkırım” a etkili bir kanıt sağlamaktadır:⁵

- I.)Kendi dilini veya lehçesini konuşan bir topluluğun mensuplarını soykırıma uğratmak (jenosid)
- II.)Bir dilin veya lehçenin doğal, organik gelişmesini engellemek maksadıyla baskıcı tedbirler dayatmak.
- III.)Tek dilli bir gruba dönüştürme hesabıyla iki dilli topluluğun kültürel gelişme koşullarını zorlamak;
- IV.)Ayrı dil konuşan bir etnik grubun isteğine rağmen, bir dilin, kamu okullarında öğretilme ve kitle iletişim araçlarında (basın, radyo, tv, vb.) kullanılma hakkını inkar etmek.
- V.)Ayrı dil konuşan bir etnik grubun talebine rağmen bu grubun kültürel çabalarını ve dilini yaşatma gayretlerini maddi ve manevi olarak desteklemeyi reddetmek.

Tüm bunlara rağmen dil üzerinden hükmetme iştahı ulus devletin üst orkestrasyonunda daha genel bir hükmetme politikasının bir alt metnidir. Dilkırım tedbirler; tektipleştirme, zora dayalı asimilasyon, etnik imha, ulusal imha vb. daha makro bir planın parçası olarak uygulanmaktadır. Kürtçe örneğinde, politik entegrasyon amacıyla etnik imha, Türkiye ve İran’da (1920’ler-1990’lar) ve Suriye’de (1962’den beri) devletin dil politikasının hedefi olarak çoğu kez açıkça dile getirilmektedir. Öte yandan 1990’lara kadar Irak’ın Kürt diline yönelik tutumu, Rundnyckj’nin kategorilerinin aynı anda bir arada var olabileceklerini ortaya koymaktır. Uluslararası taahhütlere ve Kürtçenin bölgesel bir resmi dil olarak ta-

5- Jaroslav B. Rudnyckj, *Language Rights and Linguicide*, Munich, Ukrainisches Technisch-Wirtschaftliches Institut, 1967

nınmasına rağmen, değişik Iraklı rejimler, 1990'lara kadar çok sayıda dillikrimsal tedbir uygulamıştır. Kürtçe örneği, dillikrimsal tedbirlerin ağır basmasıyla karakterize olmaktadır. Yine de azınlık dilleriyle ilgili incelemeler göstermektedir ki, dil hakları üzerinde yasal kısıtlamalar bulunmadığı zaman bile, ekonomik, siyasi ve kültürel iktidarın eşitsiz dağılımı, avantajsız konumdaki dillerin hayatta kalmalarına karşı işlemektedir. Amerikanvari "eritme potası", iktidarın eşitsiz dağılımı koşullarında kaybeden azınlık dilleriyle ilgili çok sayıda örnek sunmaktadır.

Kürtçe'nin Yersiz Yurtsuzlaştırılması

1918 sonrası on yıllarda Kürt dilinin statüsünün yükseltilmesi gayretleri, Kürt hareketleriyle merkezi hükümetler arasındaki sürekli çatışmanın bir parçası olmuştur. Kürtlerin yaşadığı bütün devletlerde uygulanan değişik düzeylerdeki dillikrimsal tedbirler, Kürt dilinin varlığını tehdit etmektedir. Bununla birlikte dilbilimci Adler tarafından gözlemlendiğı üzere dil, öylesine etkili bir ulusallık sembolüdür ki, onun kullanılmasıyla ilgili resmi yasaklama, sık sık, onun hayatta kalmasının da asıl sebebi haline gelebilmektedir.⁶ Bu durum, Kürtçe örneğinde özellikle doğrudur.

Yirminci yüzyıldan evvel, dilin statüsünün yükseltilmesinin önündeki ana engel, Kürt toplumunun doğasında, yani standart bir dilin gelişmesi için verimli bir toprak olmayan, onun bölgesel olarak bölünmüş, tarıma ve aşirete dayalı feodal toplumsal ve ekonomik sisteminde bulunmaktaydı. Daha sonraları, özellikle de 1918'den sonra, milliyetçilik kök salıp, dilin resmileştirilmesini ulusal mücadelelenin hedeflerinden biri haline getirince, durum önemli ölçüde değişti. Ancak o zamana kadar, Türkiye, İran, Suriye ve Irak'ın Ulus Devletleri, Kürt dilinin gelişmesinin önündeki ana engel haline gelmişlerdi ve dilin bekasını tehdit ediyorlardı.

Kürtçe'nin yersiz yurtsuzlaştırılması Kürdistan'ın parçalanması süreciyle yakından bağlantılıdır. Merkezi hükümetlerin yükseldiğı, matbaa kapitalizmi ile birlikte etnik cemaatlerin ortaya çıkmasıyla bağlantılı dilin standartlaşması sürecini Kürtler Kürdistan'ın parçalanması nedeniyle yaşayamamıştır. Buna rağmen sözel gelenekler, destanlar ve dengbej geleneğinin güçlü etkisi Kürtçe'nin hem gramer yapısını hem de fonetik orijinalliğini korumuştur. 1500'lerin ikinci yarısından

6- Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil (1918-1985)*, çev. İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan, İstanbul, Avesta Yayınları, 2005, s. 253

1800'lerin ilk yarısına kadarki tarihi kesitte, Kürtçe'nin yazılı, edebi standardı anlamında sağlam bir temel atılmıştır. Özerk beylikler dönemlerinde Kürt kültürünün medreselerde, yerel okullarda Arapça ve Farsça ile birlikte okutulması önemli eserleri ortaya çıkaran bir süreci başlatmıştır. Ehmede Xani, Feqiye Teyran, Meleye Ciziri benzeri edebiyat insanları Kürtçe'nin edebi temellerini atmışlardır.

Bununla beraber medreseler ve adli kurumlar başta olmak üzere, Selçuklu ve Osmanlı bürokrasisi önemli sayıda Arap ve Fars unsuru bünyesinde barındırıyordu. Medrese sistemini kuran Selçuklulardı. Ancak onu geliştiren ve toplumsal eğitimin temel bir kurumu haline getiren Osmanlılar oldu. Medreselerin Arapça ağırlıklı eğitimi karşısında Türkçe'nin yaygın olarak kullanıldığı tekkeler bulunsa da, II. Mehmet'ten itibaren medresenin üstünlüğünün tesis edilmesi, Arapça ve Farsçanın kültür alanında hakim duruma geçmesinin işaretiydi.⁷ O kadar ki; bu dönemde Arapça ve Farsçanın "cennet lisanı" olduğuna dair bir fetva bile verilmişti.⁸ Yine de Türk dili, Osmanlı'da sosyal egemen sınıfların dili olması nedeniyle Türk olmayan Müslümanların ve gayri Müslümanların, özellikle cemaat liderleri, tüccar, esnaf ve zanaatkarların sıkça kullandığı ikinci dil konumundaydı.⁹

"Bilinmeyen Dil Patolojisi"nin Arka Planı

İttihat Terakki ile başlayan, Cumhuriyet ile devam eden Türk ulusçuluğu; politik bir ulus inşasıdır. Çok açık biçimde teritoryal (toprağa bağlı) ve siyasal aidiyeti esas alan ulus inşa projesi, tıpkı diğer siyasal ulusçuluklarda olduğu gibi, sadece soyut yurttaşlık bağlarına güvenmemektedir. Temelde siyasal sadakate dayalı yurttaşlık üzerine inşa edilen politik ulusçuluklar; mevcut siyasal-hukuksal bağların ulusal bütünü garanti edemeyeceğini gördüklerinde, kültürel açıdan türdeş bir toplum yaratma çabasına girişmektedirler.1861'de Siyasal birliğini sağlayan İtalya'nın eski başbakanı Massimo de Aseglio'nun "İtalya'yı yarattık, şimdi İtalyanları yaratmak zorundayız" veciz sözünün arkasında şüphesiz bu mantık yatmaktadır.¹⁰ Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyetini kuran güç, içinde barındırdığı heterojen

7- İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, TTK Yayınları, 1993, s. 12-15

8- Behçet'ül Fetva, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, İstanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1964, s. 59

9- Salahi R. Sonyel, *Minorities and The Destruction of the Ottoman Empire*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s.73-74

10-Peter Alter, *Nationalism*, London, A Hodder Arnold Publication, 1989, s. 22-23

toplumdan bir "Türk ulusu" yaratmaya çalışmıştır. Bu itibarla zaman zaman yükselen etnik ve dilsel vurgusuna rağmen Türkiye'de ulusçuluğu, temelde "ulusun birliği ve ülkenin bütünlüğünü hedefleyen entegrasyonist bir proje olarak görmek mümkündür. Türkiye'de 1930'lu yıllara gelindiğinde ulusçuluğun "dil ile ulus"u "neredeyse eşitleyen söylemi, uluslaşma sürecinde yeni bir sürece girildiğini göstermektedir. Zira iç muhalefet başta Kürtler olmak üzere mutlak olarak bastırılmış, dış konjonktür de buna elverişli ortam yaratmıştır. Mustafa Kemal 17 Şubat 1931'de Adana Türk Ocağını ziyaretinde "Türk demek dil demektir. Türk milletindenim diyen insanlar her şeyden evvel ve mutlaka Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına, camiasına mensubiyetini iddia ederse buna inanmak doğru olmaz" demiştir.¹¹ Kuşkusuz Mustafa Kemal, "dil" ile "milli duygu" arasındaki güçlü bağlantının varlığının farkındaydı. Türkçeden bir "Türkleştirme" aracı olarak yararlanmak istiyordu. Nitekim Cumhuriyet Halk Fırkası da 1927 tarihli Nizamnamesinde, "Vatandaşlar arasında en kavi rabitanın dil birliği, fikir birliği olduğuna kani olarak Türk Dilini ve Türk Kültürünü bi-hakkın tamim ve inkişaf ettirmesini" amaçlamıştır.¹²

1927'de yapılan Genel Nüfus sayımının tespitlerine göre, Türkiye'de anadili Türkçe olmayan bir nüfus kitlesi Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyetine aynen devretmiştir. İller bazında tespit edilen rakamlara göre Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde başta Kürtçe olmak üzere, Türkçe dışında başka dillerde de konuşan çok sayıda dil topluluğu mevcuttur. Daha da önemlisi, Diyarbakır, Elazığ, Hakkari, Mardin, Siirt ve Van gibi illerde anadilleri Kürtçe olarak beyan edenlerin oranı %50'den daha fazla olmuştur. Öte taraftan 1930'lar; bütün dillerin Türkçe'den türediğini ileri süren Güneş-Dil teorisinin yanında, "Türk Milletinin tarihinin, yeniden buluşu" olarak tanımlanan Türk-Tarih Tezi, inşa edilmek istenen yeni ulusal kimliğe uygun olarak; "Laikleştirici", "Medenileştirici" ve "Türkleştirici" üç temel amaçla son derece uyumludur. Cumhuriyet çok açık biçimde geleneksel "hakim milletten" bir ulus yaratmaya çalışmıştır. Bu anlamda ulus inşa projesi, Türkiye Cumhuriyetine yurttaşlık bağı ile bağlı herkesi "Türk" olarak kabul ediyordu, ancak uzun vadede bu birliği "bölünmez bir bütün" haline getirebilecek araçları da devreye sokmak istemiştir. Dolayısıyla rejimin, özellikle Müslüman yurttaşların anadillerini görmezden gelmesi ya da resmi anlamda tanımaması, ulus inşa projesiyle bağlantılıdır. Türkiye'de ulusçu-

11-Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili (Belgeler)*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992, s. 191

12-Ergun Özbudun, "Milli Mücadele ve Cumhuriyetin Resmi Belgelerinde Yurttaşlık ve Kimlik", Nuri Bilgin (Yay. Haz.), *Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik*, İstanbul, Bağlam Yayınları, 1997, s.67

luk; salt bir dil ulusçuluğu olmamakla birlikte fakat dili en etkili uluslaştırma araçlarından biri olarak görmektedir. Bu itibarla Cumhuriyet döneminde, resmi tek dilliliğin kamusal yaşamda egemen kılınmasına dayalı statü planlaması, nihai olarak “Türkleştirme” hedefine hizmet edecektir. Nitekim farklı dil gruplarının Türkçe aracılığıyla Türkleştirilmeleri gereği Cumhuriyet seçkinlerinin çoğunluğu tarafından dile getirilmiştir.¹³

Görüldüğü üzere Türkiye’de ulus inşa projesi, politik bir inşa olmasına rağmen etnik kimlikler, bir alt kimlik olarak bile tanınmak istenmemiştir. Anadolu halklarının kadim dönemlerden itibaren Türk olduğunu iddia eden Tarih Tezi’nin amaçlarından biri, alt kimlikleri bilimsel bir meşrutiyet zemininden tamamen yoksun bırakmaktır. Türkiye, Fransız uluslaşması örneğinde olduğu gibi dili; yurttaşlarına ulusal kimlik kazandırmanın temel ölçütü olarak görmüştür. Türkiye’de ulus inşa süreci; başta Kürtçe olmak üzere, alt kimlikler canlılığını koruduğu ve kendisini yeniden üretebildiği sürece, ulusal bir kimliğin yaygınlaştırılamayacağı varsayımından hareket edilmektedir. Yani farklı etnik kimlikler var olduğu sürece, Osmanlı’dan Türkiye’ye devreden çok etnikli nüfus bakiyesinin, Türklük içerisinde eritilmesi zor görünmüştür. Ve muhtemelen bu saikten dolayı Misak-Milli’ye rağmen, önemli bir Kürt nüfus kütlesinin Misak-ı Milli sınırlarının dışında tutulmuş olması, ‘eritme potası’ bağlamında ele alınmalıdır. Türkçe dışındaki diller, alt kimliklerin sürdürülmesinde birinci derecede etkili görüldüğü için, bir Türk ulusu inşa etmenin ilk koşulu Türkçe dışındaki dilleri “dilkırımdan, yok saymaya” kadar tüm seçeneklerin devreye sokulmakla mümkün olacağı düşünülmüştür. Bu anlamda Türkiye’de ulus inşa projesi, ulusal entegrasyon açısından iki dilliliği ya da çok dilliliği ciddi bir sorun olarak algılamış, varlığına yönelen ciddi bir tehdit olarak telakki etmiştir.

Bu açıdan Lozan Antlaşması, Ermeni, Rum ve Yahudi azınlığın varlığını resmen tanımakla birlikte, Müslüman unsurların aslen “Türk oldukları tezi, benimsenmesi ölçüsünde ulusal entegrasyonu kolaylaştırılabilecekti. Bu anlamda gayrimüslim vatandaşlar “mukadderat ve talihlerini Türk milletine vicdani arzularıyla raptettikten sonra” ancak Türkleşebilecekken, zaten Türk olarak kabul edilen Müslüman unsurlarda böyle bir bağlılık istenmiyordu. Sonuç itibarıyla o dönemin ifadesiyle, “Kürtlük”, “Çerkezlik”, “Lazlık”, ve “Boşnaklık” birkaç “düşman aleti ve mürteci beyinsizin” propaganda ettiği düşünceden başka bir şey olamazdı.

13-Hüseyin Sadoğlu, *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s. 279

Cumhuriyetin Kürtçe Sarkacı

Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren açık bir şekilde Türk ulusçuluğuna dayandığı için, farklı dil gruplarının dile dayalı asimilasyonu daha güçlü bir şekilde dile getirilmiştir. Asimilasyonun denenmiş araçları çeşitli olup Türkçü elitler neredeyse bu araçların hepsini denemiştir. Bu manada asimilasyonun dil-kırım politikası çeşitlilik gösterir. Bazen hedef alınan toplum kendi vatanından başlıca kuşatılmış coğrafyalara, asimilasyonun kolay gerçekleşeceği alanlara sürgüne gönderilir. Köyden, kırsaldan kentlere sürülme başka bir şiddet biçimidir.¹⁴ Cumhuriyet Türkiye'sinin Kürtçe'ye dair politikası; 1923'teki kuruluşundan beri, "dilkırım" (linguicide) ya da "dilsel jenosit" (linguistic genocide) olarak adlandırılan şeyin tipik bir örneğidir. Gevşek entegrasyonu benimsemiş Osmanlı devletinin yerine geçen Cumhuriyet Türkiye'si, Türk etnik kimliği üzerine inşa edilmiş hayli merkezi, laik ve Batılılaştırılmış bir ulus-devlet olarak kurulmuştur. Merkezileştirme ve Türkleştirme pratiği, şiddetle bastırılan bir dizi Kürt isyanına (1925, 1927-31, 1930-32 ve 1938 de) yol açmıştır.¹⁵ Kürt diliyle ilgili politika, Türkiye'de etnik olarak Türk olmayan, en yoğun ve sayıca en büyüğünü oluşturan Kürtlerin etnik kompozisyonunu değiştirme şeklindeki daha genel uzun erimli bir amaç üzerine inşa edilmiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için Türk Devleti, 1920'lerle 1940'lar arasında yüz binlerce insanı; 1980'lerle 2000'ler arası milyonlarca insanı Kürdistan'dan ülkenin Türklerle meskun bölgelerine zoraki göçe tabi tutmuştur. Her isyandan sonra kitlesel kırımlar yaparak, Balkan ve Kafkaslardan gelen Türk veya Müslüman göçmenleri Kürt bölgelerine yerleştirmiştir. 1930'ların sonlarında oluşturulan ve bütün Kürt vilayetlerinin belli büyüklükteki her köyünde, karakol kurmuş olan ordu tarafından etkili bir şekilde kontrol altına alınmıştır.¹⁶ Her durumda Kürtleri kendi dillerini terk etmeye ve Türkçe konuşur hale getirmeye zorlamak, dil politikasının birinci amacıydı. Geçen seksen beş yılda Kürt dilini yok etmek için birçok yöntem kullanılmıştır.

24 Eylül 1925 tarihli Şark Islah Planı kararnamesinin 14. Maddesinde "Aslen Türk olan fakat Kürtlüğe temessül etmek (benzemek) üzere olan bulunan mevkide ve Siirt, Mardin, Savur, gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk Ocak-

14-Abdullah Öcalan, *Yol Haritası El Yazmaları*, s. 114

15-Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi: Kökenleri ve Gelişimi*, çev. İsmail Duman, Alper Çekem, İstanbul, İletişim Yayınları, 2009, s. 593-640

16-Martin van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, çev. Nevzat Kırış, Bülent Peker, Leyla Keskiner, Halil Turansal, Selda Somuncuoğlu, Levent Kafadar, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992

ları ve mektep açılması ve bilhassa her türlü fedakârlık iktiham olunarak (gösterilerek) mükemmel kız mekteplere rağbetlerinin suveri adide (fazla miktarda) ile temini lazımdır. Hassaten Dersim, tercihan ve müstacalen (acil olarak) leyli iptidailer (yatılı ilkokullar) açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır.” Yine 1982 darbe Anayasasının eğitim ve öğrenim hakkı ve ödevi başlığıyla 42. maddenin son fıkrası şöyledir; “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilemez’... denilmektedir. Bu madde sadece Kürtçe düşünülerek konulan ve korunan bir üst normdur.

Ulus inşa projesinde zorunlu eğitim ve zorunlu askerlik kurumları asimilasyonist politikaların amacına ulaşmasında çok önemli rol oynamıştır. Ayrıca halka açık yerlerde, Hükümet dairelerinde ve Okullarda konuşulan dil üzerine konulan dil yasağını uygulamak kolay olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında özel devlet memurları, şehir merkezlerindeki yasağın uygulanmasıyla görevlendirilmişlerdi. Örneğin, Pazara mal getiren köylülerin bile, bir koyunun elli kuruş ettiği bir zamanda, konuştukları her Kürtçe sözcük başına beş kuruş vermek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Fiziksel şiddet ve insanları ailelerinden ayırmak, Türk okullarında öğrencilerin Kürtçe konuşmalarını önlenmek için kullanılan diğer yöntemlerden bazılarıdır. Keza, öğrenciler sınıf dışındaki paydoslar esnasında kendi dillerini kullandıkları için de, cezalandırılırlardı. Öğrencileri yılın daha büyük bölümünde, tecrit etmek ve kendi ana dillerini unutmalarına teşvik edebilmek için 1964’te yatılı okullar inşa edilmeye başlanmıştır. Ardından ise daha geniş bir entegrasyon mantığıyla ağırlıkta Kürdistan coğrafyası olmak Yatılı Bölge İlk öğretim Okulları (YİBO) açılmıştır.

Çıplak şiddetin dışında “sembolik şiddet” diye adlandırılması mümkün olan ana dilini konuşanları, kendi dilinden, akrabalarından ve kökenlerinden utanır hale getirmekle Kürtlere karşı oldukça yoğun bir biçimde uygulanmıştır. “Kürt” ve “Kürdistan” adları yasaklanarak, yerlerine Dağlı Türkler ve Doğulu konuldu. Yeni bir Türk Tarih versiyonuyla Türkler, yeryüzündeki en yiğit ve soylu ırk olarak yüceltilirken, sayısız makale, kitap ve konuşmada Kürt Ulusunun varlığı inkar edilmiştir. Kürtçe konuşmanın yasaklanması devletin, Kürtleri Kürtçe radyo yayınlarını dinlemekten vazgeçirme çabalarını da içermektedir. Yeri gelmişken yazılı Kürtçe yasağının yoğun ve tavizsiz uygulandığını söylemek gerekir. Esasen matbaa, gazete ve benzeri yazılı kitle iletişim araçlarının kontrolü görece daha kolay olduğu için yazılı Kürtçe üzerindeki yasak eksiksiz uygulandı. Yazılı Kürtçe’nin yasaklanması, konuşulan Kürtçe’nin yasaklanmasından daha başarılı olduğu bir toplumsal vakadır.

Yakın tarihte ise 1980 darbe rejimiyle birlikte, Kürt illerinde artan militarizasyona ve politik kontrole yeni asimilasyon programları eşlik etmiştir. Türkçe okuma yazmayı ilerletmek için genel bir kampanya ile ilkokullarda yoğun Türk dili dersleri başlatılmıştır. Kürtçe'nin kullanılmasını kırsal bölgelerde tam olarak olamazsa da, en azından kasaba merkezlerinde Kürtçe'yi yok etmek için, taşra komutanlıkları, merkezin programını uygulamışlardır. 1970'lerde görece özgür ortamda ortaya çıkmış olan Kürtçe yayınlar ve geleneksel Kürt giysileri, bu dönemde yeniden yasaklanmıştır. 1980 darbesi sonrası yaşanan vahşetle sembol haline gelmiş olan, Diyarbakır Cezaevi görüş kabinleri girişine "Türkçe konuş çok konuş" yazısı yazılmıştır. Kürt halkını ve onun dilini yok etmeye yönelik bu çok yönlü girişim, bir zamanlar yoğun nüfusa sahip Kürdistan'daki nüfusun azaltılmasında, çok sayıdaki Kürdün Türkleştirilmesinde ve ulusal kültürün (sözlü ve yazılı edebiyat, müzik ve giyim-kuşam) imha sınırına dek, getirilmesinde kısmen başarılı olmuştur. Sert bastırma yöntemleri, Kürtler açısından kendi etnik kimliklerini 1990'lara kadar açığa vurmayı zorlaştırmıştır. Ancak 90'larla birlikte kitleselleşen Kürt Hareketi ve onunla doğru orantılı olarak gelişen Kürt demokratik ulusal bilinçlenme düzeyi, 70 yıl boyunca çok katı bir biçimde uygulanmış olan asimilasyonist politikaları bozmaya çalışmıştır.

Sonuç Yerine

Kürt dili Türkiye'de henüz ölmemişse de yok edilmesinin olasılıkları gerçekten vardır. Adler'e göre, "dil ölümü", büyük ölçüde dilbilimsel olmayan nedenlerle dünyanın her tarafında meydana gelmiştir ve gelmektedir.¹⁷ Özellikle Kürtçe eğitim hakkının sürekli bastırılması, Kürtçe'yi sürekli sırat köprüsüne mahkum etmektedir.

İran ve Irak gibi merkezîyetçi devletlerde eğitim dili sorunu, sık sık anayasal bir sorun haline gelmiştir. Söz gelimi, İslam cumhuriyetinin anayasası Kürtleri ve diğer ulusları anadilde eğitim hakkından mahrum etmektedir. Anayasada ders kitaplarının dilinin Farsça olduğu ama "okullarda etnik edebiyatın öğretilmesine" izin verildiğinin altı çizilmiştir. Ne var ki, İran'da hiçbir okulda Azeri Türkleri haricinde, Kürtlerin, Belucilerin ve Asurların etnik edebiyatı öğretilmemiştir.¹⁸ Kürtlerin gösterdiği çabalara rağmen, Suriye hükümeti anadilde eğitime hiçbir

17-Max K. Adler, *Welsh and the other Dying Languages in Europe*, Hamburg, Helmut Buske Verlag, 1977, s. 2

18-Amir Hassanpour, *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil*, s. 479

zaman izin vermemiştir. S.S.C.B. döneminde Kurmanci sadece İkinci Dünya Savaşından önce, eğitim dili olarak kullanılmıştır.

Şair Ehmedé Xani ile gramerci Ali Tramakhi'nin Arapçanın egemen olduğu medrese okullarının müfredat programına Kürtçe'yi sınırlı bir düzeyde soktukları on yedinci yüzyıldan bugüne kadar Kürtler, anadilde eğitim haklarını kazanmaya dönük belli süreklilik içinde mücadele yürütmüşlerdir. Kürtler anadilde eğitimi, etnik kimliklerini merkezi hükümetlerin planlı asimilasyonist girişimlerinden korumanın vazgeçilmez bir aracı olarak görmüşlerdir. Kürtleri entegre etmeyi çok isteyen merkezi hükümetler ya anadilde eğitimi yasa dışı ilan etmişlerdir, (Türkiye, Suriye, İran) ya da geçmişte Irak'ın durumun da olduğu gibi bunu sınırlamak için her imkanı kullanmışlardır.

Sonuç olarak Kürtler, dört devlet arasında parçalandı. Hakimiyeti altında bulunduğu rejimler tarafından sürekli soykırım siyasetinin asal hedefi oldular. Bir siyaset biçimi olarak Kürtler üzerinde icra edilen soykırım sadece fiziki yok etmeyi hedeflemedi. Kürtler belki de fiziki soykırımı gölgede bırakacak şekilde kültürel soykırımı tabi tutuldular. Fiziki soykırım hem şiddet biçimi, hem hedef kitle hem de zamansal olarak çoğu zaman lokalize edilerek tatbik edildi. Ne var ki kültürel soykırım daha steril ve rasyonel bir yok etme projesi olarak zamana yayılmış makro bir proje biçiminde uygulandı. Hakim rejimlerin dil politikalarına, kültür programlarına, dönüştürme siyasetlerine bakıldığında bunun henüz tamamlanmamış bir proje olarak işlemekte olduğu görülmektedir. Bunun için de bu rejimler, fiziksel soykırımla bitiremedikleri Kürtleri kültürel soykırımı tabi kılmak için tüm güçlerini Kürtçe üzerinde yoğunlaştırmış bulunmaktadır. Gereçekleri farklı olsa bile bu rejimlerin ortak yönü Kürtçe'yi tamamen dalkırırma uğratıp “yaşayan diller bölümü” adı altında fakültelerde¹⁹ ders olarak okutup, aslında ona kültürel miras payesi vermektir. Kürtçe'yi toplama kampına almadan fiziki veya kültürel soykırımın Kürtleri bitiremeyeceğini gören bu rejimlerin şimdilerdeki birincil hedeflerinin Kürtçe olduğunu unutmamak gerekir. Bu nedenle başa aldığım Arami atasözünde söylenenden daha fazlasını Kürtlerin Kürtçe için yapmaları gerekiyor.

19-AKP iktidarının “Kürt Açılımı” adı altında YÖK eliyle Kürtçe için Mardin-Artuklu Üniversitesinde “Yaşayan Diller Enstitüsü” açtığını biliyoruz. Bu şekilde Kürtçe'nin aslında ölü bir dil olduğu baştan kabul edilmiş bulunmaktadır. Zaten bu bölümler özel olarak aslında yazılı tarih öncesi var olduğu halde sonradan kullanılmayan, mensubu bulunmayan ahistorik müzelik diller için açıldığını belirtelim.

Kürt Siyasi Düşüncesinde Soykırım

Muzaffer Ayata

Soykırım kavramı tarihsel ve toplumsal olaylarda çok sık dile getirilen bir kavram değildir. Bu kavramı kullanırken çok dikkatli olunması gerekiyor. Çünkü soykırımın tanımı ve uluslararası alanda kabulü 1945'lerden sonradır. Hem uzak hem de yakın tarihin en kanlı olayının yaşandığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra gündeme gelmiştir. Bilindiği gibi Naziler bilinçli ve sistemli olarak Yahudileri yok etmek istemişlerdir. Bunu pratikte de yaygın bir biçimde uygulamışlardır. Nazilerin savaşı kaybetmesiyle galip devletler savaş mahkemeleri kurarak Nazileri yargılamış ve cezalandırmışlardır. Daha sonra BM tarafından da "jenosit,, yani bir ırkın, toplumun yok edilmesi insanlık suçu olarak kabul edilmiştir. İnsanlık suçu kapsamına girdiği için de zaman aşımından muaf tutulmuştur.

Başta Avrupa olmak üzere uluslararası alanda değişik boyutlarıyla araştırılan, tartışılan bir konudur jenosit. Ancak Türkiye'de jenosit kavramının tartışılması ve toplum bilincinin oluşması pek mümkün olmamıştır. Bunu dünyada sadece Naziler yapmış gibi sunmaya çalışmışlardır. Türkiye'de jenosit deyince akla gelen Nazilerin Yahudi kırımıdır. Türkiye'de jenosit tartışmalarına pek rastlanmaz. Bu konunun sürekli atlanması ve tartışma gündeminden çıkarılmasının bir nedeni de İttihat ve Terakki döneminde uygulanan Ermenilere yönelik jenositir. Türkiye sürekli devletçi ve milliyetçi reflekslerle hareket etmiş, bu kavramı duymak ve tartışmak istememiştir. Uluslararası alanda Ermeni lobilerinin örgütlenip sorunu gündeme getirmesiyle birlikte de Türkiye'nin tezi, jenosit yapılmadığı tam tersine Ermenilerin suçlu olduğu, Ruslarla işbirliği yaptığı ve Türkleri arkadan vurduğu biçiminde olmuştur.

O dönemin arşivleri ya yok edilmiş ya da araştırmalara kapalı tutulmuştur. Resmi Türk devlet savunma tezi ise, dönemin yöneticilerinin, Ermenilerin kökünün kazılması konusunda resmi bir kararlarının olmadığı yönündedir. Ama pratik olarak Çukurova'dan Maraş'a, Bitlis'e ve Van'a kadar Anadolu ve Kürdistan'da

yerleşik olan bütün Ermeni kitlesi hedeflenmiş devlet kararıyla kendi topraklarından sürülmüş, mal varlıkları gasp edilmiş, çoğu öldürülmüştür. Sağ kalanlarda değişik ülkelere dağılmış ve topraklarına bir daha dönememişlerdir.

Hukuken jenosit kavramında tarif edildiği gibi, Türk devleti tarafından Ermeni etnik grubu hedeflenmiş ve yok edilmiştir. Türkiye hükümetleri ise Ermenileri yok edenleri değil, kurbanları yani Ermenileri hep suçlu göstermeye Türkiye'ye Türk propagandası yaparak ırkçılığı ve milliyetçiliği egemen kılmaya çalışmışlardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu oldukça sorunludur. Osmanlı'nın son yıllarında İttihat ve Terakkinin Türkçülüğü esas alması ve diğer etnik grupları tasfiye etmesiyle sorun sınırlı kalmamıştır. Mustafa Kemal önderliğinde kurulan Cumhuriyet ittihat terakkinin Türkçülüğünü biraz daha revize ederek ulus -devlet modelini benimsemiştir. Osmanlıdan geriye kalan, hükmedebildiği topraklarda kapitalist ülkelerden model alarak bir cumhuriyet rejimi kurmayı planlamıştır. Ama bu cumhuriyet için de bir ulus yaratmak gerekiyordu. Türk ulusu yaratma projesi de tamamen kurulmak istenen bu devletin ihtiyaçlarına göre olmuştur. Yoksa ortada bilinen anlamda Türk ulusu yoktur. Karadenizdeki Pontusların temizlenmesi, İzmir Rumlarının kovulması, Balkanlarda nüfus mübadelesiyle Anadolu'ya sığınanlar Türk kabul edilmiş ve Türkleştirilmeye çalışılmıştır. Bununla da yetinilmemiş Anadolu'daki Çerkezler, Lazlar, Boşnaklar, Abazalar, Araplar ve Kürdistan halkı bu Türklük sınırları içerisine alınmıştır. Yani Osmanlıdan devralınan çok kültürlü, çok etnisiteli tarihsel miras bir kenara atılmış, Cumhuriyeti kuranların tercihlerine göre Türk milliyetçiliği ideolojisi etrafında herkesin Türkleştirilmesi stratejisi benimsenmiştir.

Kürtler adına hiçbir hak talebi, hak arayışı ve örgütlenme girişimine yaşama hakkı tanımamıştır. Zilan'dan Ağrı'ya, Şex Said'ten Dersim'e kadar Kürtlerin girişimleri katliam, yıkım, sürgünlerle karşılanmış, ezmekten ve yok etmekten başka hiçbir tercih benimsenmemiştir. Bu politika günlük hayata yedirilmiş, Kürdistan'ın her tarafında Türk devlet aygıtları kurumsallaştırılmıştır. Kürtlerin kültürel ve tarihsel bütün mirası yok sayılmıştır. Kürt çocukları okula alınırken kayıtsız şartsız Türkleştirilme temelinde eğitilmişlerdir. Her sabah "Türküm, doğruyum çalışkanım.... Varlığım Türk varlığına armağan olsun" ırkçı andı ile eğitilmişlerdir.

Esas olarak da 1926'da çıkarılan Şark İslahat Planı'yla Kürdistan'ın tümüyle devletin denetimine alınması, askeri ve siyasi hâkimiyetle beraber Kürtlerin tamamen asimile edilmesi, Kürtçenin yasaklanması, Kürt memurlarının devlet dairelerine

alınmaması, tavizsiz bir biçimde herkesin Türkleştirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu yasağa uymayanların tasfiye edileceği de alınan askeri tedbirlerle ispatlanmıştır. Keza 1935 yılında İnönü'nün hazırladığı doğu raporunda da aynı politika güncelleştirilmiştir. Devletin Kürdistan'da daha fazla hâkim olacağı, Kürtlerin nasıl asimile edilip Türkleştirileceği ayrıntılı bir biçimde kaleme almıştır. Kürt nüfusunun Türkiye'ye dağıtılması, Türkiye'den ve yurt dışından getirilen nüfusun Kürdistan'a yerleştirilmesi ve fiili olarak da Kürtlerin dağıtılması planlanmış ve o günün imkânları oranında uygulanmıştır.

Bütün bu uygulamalar Kürtlerin etnik yapısından kaynaklı dili ve kültürü hedeflenerek yok edilmek, tarihten silinmek istenmiştir. Devlet eliyle planlı ve bilinçli bir şekilde Kürt halkının tarih sahnesinden silinmesi hedeflenmiştir. Bu uygulamalar 1948'de kabul edilen jenosit tanımına uygun düşmektedir.

Kürt Hareketleri ve Jenosit Kavramı

Kürt aydınlanması bir yerde alt bir Türk aydınlanması olarak ele alınabilir. Türkiye'deki Kürtler için bu belirgin bir durumdur. Çünkü Türk devleti bağımsız bir Kürt aydın grubunun var olması için herhangi bir altyapı bırakmamıştır. Kürtlere ilişkin bütün bilgi ve arşivler kapalı tutulmuştur. Okullarda, üniversitelerde, akademik çevrelerde Kürtlerin varlığını çağrıştıran hiçbir çalışmaya izin verilmemiştir. Kürt medreseleri de cumhuriyetle birlikte kapatıldığı için okuyanlar, bilgi ve bilimle tanışanlar daha çok Türkiye'nin okul ve üniversitelerinde okuyanlardır. Bunlar da ağırlıklı olarak Türk düşünsel yapısından etkilenmişlerdir. Batıdan gelen düşünce akımları da örneğin sosyalizm, liberalizm, demokrasi ve benzeri kavramları Türkiye'deki aydınlar ve partiler içerisinde yer alarak öğrenmişlerdir. Kürtler hem kendi tarihlerini bilmiyor, derinliğine araştırmıyor hem de kendi toplumunun başına gelen felaketin bilincinde değillerdi. İlk dönemler ağırlıklı olarak Kürt bölgelerinin geri kalmışlığı ve kalkınması üzerine kafa yoruyorlardı. Ya da çelişkiler bu biçimde görülebiliyordu. Kürt aydınları veya siyasi hareketleri jenosit gibi kavramları kendi içinde derinliğine araştıran, tartışan bir durumda değildi. Genel anlamda Ermenilerin yok edilmesini, soykırıma tabi tutulmasını fark ediyor ve kabul ediyorlardı. Egemen Türk milliyetçiliği ve devlet refleksiyle soruna bakmıyorlardı. Özellikle sol, sosyalizm ve devrimci düşüncelerle tanışan kesimler bu konuda daha açık fikirliydiler.

Bir ulusun yok edilmesi tabi ki ciddi bir araştırmayı, bunun neden ve sonuçlarını iyi bilmeyi gerektiriyor. Çünkü o devletin içinde, onun gerçekliğiyle yüz yüze yaşıyorsan, bu devlet halkları yok etme karakterine sahip ise, o devlete karşı muhalif

olmak, ayakta kalmak yaşamsal bir sorundur. Muhalif olmak, halkının özgürlüğü için mücadele etme, karşısına çıktığın devleti iyi tanımak ve güçlü bir örgütlenme ağını oluşturmak gerek. Kürt aydınlarında bu anlamda Türkiye devletini derinliğine inceleme ve bilince çıkarma zayıftı. Yazılı kaynaklar fazla bulunmuyordu. Bu konuda araştırmaya yönelme, bilinçli ve örgütlü bir çaba da yoktu. Genel anlamda Kürdistan halkı, yaşlı kuşaklar Türk devletinin yaptığı katliamları, jandarma baskılarını dile getiriyordu. Ermenilerin kabileler halinde değişik bölgelerden geçirildiğini, yollarda öldürüldüğünü, arazi ve mal varlıklarına el konulduğunu söylüyorlardı. Kendi yaşamlarında bir biçimde katliamların izleri vardı.

Genel bir bilgi ve haberin olması yetmiyor. Jenosit gibi Uluslararası tanımları yapılan, planlı ve örgütlü, halkları yok etmeyi hedefleyen suçlar konusunda hem tarihsel, hem siyasal ve hukuksal yeterli bir bilgiye ulaşmak gerekiyor. Kürt siyasal hareketleri genelde Kürdistan'da katliamlar ve sürgünlerin yapıldığını şu veya bu düzeyde dile getiriyorlardı. Ancak bunların kapsamı, yaratılan sonuçlar yeterince irdelenmiyordu. Bu konudaki bilgiler daha çok genel ve ham bilgilerdi.

Örneğin Dersim isyanından bahsedilir. Devletin buradaki katliamları dile getirilirdi. Ancak şimdi yapılan araştırmalar, ortaya çıkarılan belgelerle söylendiği gibi Dersim'de örgütlenmiş, planlanmış bir isyan yoktu. Tam tersine devletin planlayıp örgütlediği bir imha ve dağıtma planı vardır. Dersim bu plan çerçevesinde hedeflenmiş, büyük oranda yok edilmiş, dağıtılarak ve kalan nüfusu da sindirerek çocukları asimileye tabi tutulmuştur. Bu örnekte de görüldüğü gibi herhangi bir isyanı ya da muhalif kesimi sindirmek, boyun eğdirmek, yasalara uydurmak söz konusu değildir. Açıktan açığa ayrı etnik kökenden olan bir halkın yok edilmesi hedeflenmiştir. Aynı uygulama bütün Kürdistan'a yapılmamış denilebilir. Bu Türk devletinin bütün Kürdistan'ı yok sayma, halkının tümünü Türkleştirme gibi bir planın olduğunu ortadan kaldırmaz. Böyle bir planı olduğu içindir ki, Dersim'e bu hareket düzenlenmiştir.

Ulusal özelliklerini koruyan bütün bölgeler ve itirazlar genelde imha ve bastırma ile karşılanmıştır. Türk devleti ulusal bir strateji olarak Kürtleri tarihten silmeyi önüne koymamış olsaydı herhangi bir bölgedeki hak arayışını, bu yönde bir başvuruyu dikkate alırdı. Uygulamada esnetirdi. Ya da bazı bölgelerde Kürtlerin etnik özelliklerini ve kültürel olanaklarını korumasına olanak sağladı. Ancak bunların hiçbirisi olmamıştır. Türk hükümetlerinin tavrı kayıtsız şartsız herkesi Türkleştirmek ve bunun önünde duran her şeyi yok etmek ve hiçbir biçimde bir gedik bırakmamaktır. Bu anlamda Kürt halkının varlığının hedeflenmesi Uluslararası tanınan jenosit tanımlarına da denk düşmektedir. Kürtler fiziksel olarak

tümden yok edilmese de, kültürel olarak jenosidin kısılcasına alındıkları kesindir. Bunu başka bir biçimde bilimsel olarak açıklamanın imkânı yoktur.

Kürt hareketleri 1970'lerde sosyalizmden de etkilenecek daha çok Kürdistan'ı sömürge biçiminde tanımlamışlardır. Yani Kürdistan'ın Türkiye devletinin işgaline tabi tutulduğu, yer altı ve yer üstü zenginlik kaynaklarının talan edildiği, tamamen Türk siyasal egemenliğine tabi tutulduğu biçimindeydi. Jenoside dönük kavramlaştırmalar üzerinde durulmuyordu. Kürt siyasal hareketlerinin jenosit kavramıyla karşılaşmaları daha çok Nazilerin Yahudilere yaptıklarıyla ilgiliydi. Onun dışında kısmen de Ermenilere ilişkin bir bilinçleri vardı.

Ermeni diasporasının çabalarıyla Ermeni soykırımı uluslararası alanda tartışıldı. Amerika hükümetlerinin gündemine geldi. Bu durum Türkiye'de de her yıl yoğun karşı bir diplomatik siyasi girişimlere sahne oldu. Kürt siyasal hareketleri bu tartışmalara fazla girmedi. Gelişmeleri daha çok dışarıdan, basından izledi. Türkiye'de genel anlamda bu konuda sağlıklı bir tartışma ortamı yoktu. Türkiye tartışmaların tüm imkânlarını ortadan kaldırmıştı. Bu konuda arşivler kimseye açılmamıştır. Daha çok devletin resmi tezleri topluma sunuluyor. Türkiye'ye Türk propagandası yapılarak Ermeni düşmanlığı pompalanıyordu. Yakın tarihe kadar da Kürt siyasal çevreleri mümkün oldukça açıktan bu konulara girmek istemiyorlardı. Çünkü Kürtlerin Ermenilere yapılan soykırımı araştırmaları basına yansıtmaları politik açıdan da sıkıntılı bir durumdu. Türk toplumunda tarihsel olarak derin bir Ermeni düşmanlığı yaratılmıştı. Ve Kürt hareketlerini bu ırkçı söylem ve kampanyalarla daha çok hedefleme, izole etme aracı olarak kullanıyorlardı. Bu alanda Kürtler kendileriyle beraber yaşayan Ermeni halkının yok edilmesi konusunda açıktan bir tutum alamıyordu. Bu konuda bir çekingenlik, bir sessizlik içindeydiler. Kürt hareketleri genelde, "Ermeniler yok edildi. Ama şu anda Kürdistan'da ve Türkiye'de güncel bir Ermeni sorunu yok. Ancak yaşanan güncel bir Kürt sorunu var. En doğrusu biz de Ermeniler gibi yok olmanın önüne geçelim, olabildiğince kendimizi örgütleyerek direnelim. Halk olarak bizi de yok etmelerini önleyelim" biçimindeydi. "Bizim başımız yeterince belada, ilgimizi ve çabamızı bu belaları atlatmak için kullanalım," biçiminde özetlenebilir. Direnişi tercih eden Kürt hareketlerinin tutumunu bu biçimde ifade etmek yanlış olmaz. Ancak kendi iç tartışmalarında bu sorunu doğru tanımladıklarını söylemek gerek.

Kürt hareketi kendi içyapısında çok sınırlı bilgilerle de olsa, Ermenilere karşı soykırım yapıldığının tespitini yapıyordu. Kürt devrimci hareketlerinde Ermeniler, Süryaniler dahil herhangi bir halka karşı düşmanlık yoktu. Milliyetçi önyargı-

larla soruna bakılmıyordu. Bu açıdan bu halkların yok edildiğini, Anadolu ve Mezopotamya'dan temizlendiğini belirtiyorlardı. Derin araştırmalar yapılmasa da kendi tarihsel gerçeğine yabancı da değillerdi. Türk egemen sınıflarının yaptığı gibi “ecdadımız böyle işler yapmaz” hamasetine girilmiyordu. Tam tersine ezilenlerin hareketi oldukları için ezilen halklar ve ezilen toplum kesimlerinin bakışıyla soruna bakıyorlardı. Bu da, Ermenilerin yok edilmesi konusunda düşünce oluşturmalarını ve soruna daha açık bir zihin ile bakmalarını beraberinde getiriyordu. Devrimci Kürt hareketlerinde Ermeni soykırımı oldu mu olmadı mı veya böyle tanımlanabilir mi, biçiminde bir tartışmaya girilmedi. Bu konularda herhangi bir belirsizlik ve kuşku yoktu.

Osmanlı yönetimi Ermenileri temizleme kararı alınca bu işte sadece resmi orduyu kullanmakla yetinmedi. Tüm Müslüman toplumlarda din faktörünü de kullanarak Ermenilerin temizlenmesi gerektiğini topluma empoze etti. Kışkırtma ve propagandaların yanında Ermenilerin öldürülmesi suç olmaktan çıkarılmıştı ve herhangi hukuki - cezai bir yaptırımla karşılaşılmıyordu. Ermenilerin öldürmesi serbest bırakılmış arazilerine ve mal varlıklarına el koymak da talana açık hale getirilmiştir. Kışkırtmalar, talan ve din düşmanlığıyla Hamidiye Alayları gibi devlet denetiminde çalışan kesimler de, Ermenilerin üzerine salındı. Yüzlerce yıl birlikte ve iç içe yaşayan Kürt toplumunda Ermenilere karşı da bir düşmanlık yaratıldı. Ağırlıklı olarak Mezopotamya'da öldürülenler ve temizlenenler daha çok Ermeniler oldu. Ermenilerin hedef aldığı ve zarar verebildikleri de yine Kürt kesimlerdi. Sonuçta Kürt halkı Ermeni katliamında kullanıldı. O dönemde Kürtler örgütlü ve siyasi bir irade değillerdi. Ermeni katliamıyla ilgili alınan kararlarda herhangi bir etkileri söz konusu değildi. Ancak pratik uygulamada etkili bir biçimde kullanıldılar. Devrimci hareketlerde ortak bir görüş de Kürtlerin Ermeni katliamında kullanıldıklarına dairdi. Binlerce yıl birlikte yaşayan Kürt ve Ermeni halkları, işbirlikçi Hamidiye Alayları'nın yanı sıra aşiret reisleri ve onların denetiminde bu soykırımın yaşanmasında rol oynadığının tespiti yapılıyordu. Fakat yukarıda dile getirilen faktörler bu soykırımın güncel boyutta dillendirilmesini engelliyordu.

Türkiye’de ve Kürdistan’da Soykırım Olgusu

Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri yakın zamana kadar Türkiye’deki aydınlar basta olmak üzere kimsenin jenositi tanımlamasına ve tartışmasına izin vermedi. Bunu çağrıştıran her şeyi hainlik “Ermeni uşağı” gibi ağır suçlamalarla bastırdı. Ancak Nazilerin ve başkalarının tartışılmasına, suçlanmasına ses çıkarmadı.

Yakın zamana kadar Türkiye’de ve Kürdistan’da soykırım olgusu düşünsel gelişim sınırları içerisinde fazla da bir yer edinmedi. Üzerinde hak edildiği oranda durulmadı. Türkiye’de her yıl gündemleşen Beyaz Saray’la pazarlıklar ve dünyanın değişik ülke parlamentolarının Ermenilere ilişkin aldığı jenosit kararlarıyla daha fazla gündemleşti. Önemli bir faktör de Kürt Hareketi’nin giderek güçlenmesi, yenilmemesi, Türkiye’de değişik çevreleri kendi geçmişleriyle yüzleşmeye zorladı. İçerde Kürtlerin direnişi, dışarıda da Uluslararası alanda daha çok tartışılması Türkiye’de Ermeniler de dahil jenositin tartışılmasını beraberinde getirdi.

Jenosit denilince bilinen ve kabul edilen Nazilerin yaptıkları, ikincisi de Ermenilerin akla gelmesiydi. Ancak son yıllarda bu tartışmalar ve bilinç gelişimi hem Türkiye’de hem Kürtler arasında daha geniş yer edinmeye başladı. Kızılderililerin yok edilmesi, Avustralya’da yerli Aborjinlerin aynı akıbete uğraması, son yıllarda Ruanda’da yaşanan soykırım ve Balkanlar’da yaşananların soykırım olarak tanınmasıyla bu alanla ilgili daha yaygın bir bilgilenmeyi sağladı.

Soykırım ne yazık ki, sadece geçmişte kalan ve tarihe mal olmuş olaylarla sınırlı kalmadı. Yakın zamanda Balkanlar’da ve Ruanda’da yaşananlar da bunun en iyi örneğidir. Bu açıdan insanlık tarihinin en büyük suçları kapsamına giren ve zaman aşımına uğramayan soykırım hakkında doğru bilinç edinmek çok önemlidir. Bu da ulusal ve evrensel alanda kamuoyunu sürekli duyarlı kılmakla sağlanabilir. Egemen güçler ideolojileri ve çıkarları gereği imkânını bulduğunda bu büyük suçu işlemekten geri durmamaktadırlar.

Kürtler halk olarak soykırımın mağdurları olmaya devam ediyorlar. Kürtlerin tarihten silinmesi için uğraşılırken, dünya da buna izleyici kaldı. Bu sürecin işlenmesine herkes sessiz kaldı. Hem de 1920’lerden sonra Osmanlı yerine modern bir cumhuriyet kurulduğu söylendiğinde bu yapıldı. Demokratik içerikten yoksun tek ırk esasına dayalı kurulan bu cumhuriyet ulus varlığını diğer halkların ve azınlıkların yok edilmesi üzerine kurdu. Kürt itirazlarına karşı yapılan kanlı bastırmalar dünyadaki politik güçler tarafından izlenmekle yetinildi. Türkiye NATO’ya alınırken batılı ülkelerle her türlü ittifakı geliştirirken kimse “Kürt halkını niye inkar ediyorsun, niye böyle katı bir asimilasyona tabi tutuyorsun” demedi. Uluslararası güçler kendi çıkarlarından dolayı jenositlere ya destek veriyor, ya da göz yumuyor. Çıkarlarını halkların varlığından daha önemli gördüğü ortadadır.

Soykırımın Uluslararası alanda kabul edilmesi BM gibi kurumlar tarafından bir suç olduğuna dair yasallaştırılması halkları güvenceye almaya yetmiyor. Çünkü BM ve diğer Uluslararası kurumlar, dünya siyasal yapısına yön veren egemen

güçlerin çıkarlarına göre kararlar alıyorlar. Örneğin 1988 yılında Halepçe’de Saddam Kürtlere karşı kimyasal silah kullanarak binlerce kadın, çocuk, yaşlı ve genç Kürt insanını katliamdan geçirdi, ama hiç kimse ses çıkarmadı ve kamuoyundan gizlendi. Fakat ne zaman bu güçlerle Saddam’la çıkarları uyuşmadı ve çelişki-çatışma başladı, bu katliam tüm sonuçlarıyla kamuoyuna duyuruldu. Yine son yıllarda Sudan yönetiminin Darfur’da yaptıkları da böyle. Uluslararası savaş mahkemesine götürülmek istendi. Genel anlamda da soykırım boyutunda sistemli bir katliamın olduğu söyleniyor. Bu kırıma BM başta olmak üzere kimsenin fiili bir müdahalede bulunduğunu söyleyemeyiz. Bu açıdan soykırım tehlikesinin yeryüzünden kalktığı bir daha hiçbir gücün buna başvurmayacağı konusunda bir garanti yok. Bunu durdurmanın, ortadan kaldırmanın yolu tüm halkların örgütlü ve kendini savunabilir bir durumda olması, bunun yanında Uluslararası etkili bir dayanışmanın ve hukuk bilincinin oluşması gerekir. Bugünkünden daha işlevsel, daha pratik önlemlerin alınmasına ihtiyacı var.

Kürt halkı sistemli bir soykırımın kıskacındaydı. Buna denk araştırmalar, jenoside dönük tanımlamalarla sorunu kamuoyunun gündemine taşıyamadı. Özellikle Kürdistan’da mücadelenin ana güçleri olan hareketler, bu konularda daha net tanımlamalar yapsa da basın-yayın organlarında, edebiyatında hak ettiği yeri bulamadı. Daha çok saldırıları boşa çıkarmaya, mücadelenin getirdiği sorunlarla uğraşmaya enerjisini harcadı. Bunun yanında Türk ırkçılığının daha da fazla köpürtülmemesi için de siyasi tercih olarak hem Ermeni jenosidinin hem de Kürtlere yönelik jenosidi kavram olarak öne çıkarmadı. Ancak bunun zemininin oluşması ve Türkiye’de açıktan tartışmanın ortamını yaratan esas güç oldu. Bu anlamda da Kürt halkının mücadelesi Türkiye’nin tarihiyle yüzleşmesinde kaçınılmaz hale gelmesini sağladı.

Geçen aralık ayında Berlin’de yapılan Dersim katliamı konferansında, konferansı düzenleyenler Dersim jenosidi kavramı etrafında sorunu gündeme getirdi. Bu konferansa katılan Cengiz Çandar, Hasan Cemal gibi demokrat aydın ve yazarlar Türkiye’nin hassasiyetleri nedeniyle jenosit kavramının kullanılmamasını tavsiye ettiler. Gerekçeleri de, “Türkiye daha Ermeni jenosidini kabul edip sindiremezken bir de bunlarla karşılaşırса daha savunmacı ve saldırgan olur”du. Ki bu yazarlar Türkiye’nin demokratikleşmesini ve tarihiyle yüzleşmesini sağlayan geniş ufuklu insanlarıdır. Görüldüğü gibi örgütlenmiş egemen güçler ve devletler araştırma ve bilince çıkarma çalışmalarını engelleme ve boğmada çok etkili olabiliyor. Düşünce dünyasının gelişmesini de engelleyebiliyor, sakatlayabiliyor. Türkiye’de aydın ve akademik çevrelerdeki bilincin güdüklüğü milliyetçi-ırkçılığı yeniden üretebiliyor. Bu kadar geniş bir aydın ve akademik çevreye sahip olan

Türkiye’de Ermeni jenosidin inkâr edilmesi Kürtlerin inkârı ve asimilasyonuna ortak olunması ciddi bir araştırma ve incelemeyi gerekli kılıyor.

Türkiye’deki düşünce dünyasındaki kısırlık, resmi alanın çizdiği sınırların dışında kalmak Türkiye’de demokratik değişim-dönüşümü engelleyen en temel nedenlerden biridir. Dünya bu kadar değişmişken Türkiye’nin daha kuruluş yıllarındaki tekçi ve ırkçı paradigmayı aşamaması bu düşünce dünyasını karartılmasıyla ilgilidir. Yaratılan bu ideolojik ve ırkçı baskılar düşünce dünyası üzerine tahmin edilenden daha fazla bir etkide bulunmuştur. Bu etki Kürtleri de dışında bırakmamıştır. Kürt aydınları ve siyasal hareketleri bu ideolojik basınç altında özgürce araştırma ve düşünce üretimi ortamı bulamamış acabaları ve kaygıları hep olmuştur. Yakın tarihte Kürtlerin yenilenen ve süreklilik kazanan mücadelesi, Kürtlerin hem kendilerine güven kazanmasını hem de düşünce dünyalarını zenginleştirmesini getirdi. Bunun Türkiye üzerinde de büyük etkileri oldu. Türkiye’deki egemen çevreler ve aydınları Kürtleri ne kadar küçümsese de Kürtlerden büyük oranda da etkilendiler. Kürtlerin yarattığı tartışma ortamlarını bütün çabalarına rağmen engelleyemediler. “Konuşmayın, teröristlerin propagandasına hizmet etmeyin” deseler de süreklileşen mücadele karşısında kendileri de dahil olmak üzere herkes tartışmak zorunda kaldı. Bu büyük tarihsel gelişim küçümsenemez ve önemli bir kazanımdır. Bu kazanımların heba olmaması ve Kürtlerin mücadelesinin yenilmemesi için olağanüstü bir örgütlü çalışmayı gerektirir. Kürt siyasi güçleri mücadele ve örgütlemeyi geliştirirken, düşünce alanındaki gelişmeyi ihmal etmediler. Bu konularda da Türkiye’deki düşünce düzeyini aştıkları da söylenebilir. Ancak bunun kamuoyuna da mal edilmesi için Kürdistan’daki siyasi hareketlerin ve aydınların yapacağı daha çok iş var. Bu görevleri yerine getireceksek, en azından üzerinde yaşadığımız coğrafyada soykırımı tanımlamayı yaparken yaşadığımız dünyada yeni soykırımlara izin vermemeyi de başarmalıyız.

Sinemada Soykırım ve “Kaplumbağaların Kanatları...”

Hikmet Gülmez

Yüzyılı aşkın tarihinde, “soykırım” sinema dünyasının belki de en çok irdelediği olguların başında gelir. Nedeni basittir aslında; tüm öteki sanat dalları gibi sinema da uçları görme, gösterme eğilimindedir. Söz konusu insan ruhunun karanlık dehlizleriye sinemanın buna kayıtsız kalması bir yana, son ilmeğine kadar didikleyip, kamerasını tekrar tekrar bu meseleye çevirmesi kaçınılmaz gibidir.

Hiç kuşkusuz sinema ve soykırım dendiğinde aklımıza ilk gelen Holokost’tur. Hemen hepimizin bilinçaltının bir yerlerinde kalmış çarpıcı kareler vardır ve bunlar neredeyse tamamıyla Yahudi soykırımına ilişkin görüntülerdir. Bunun nedeni Holokost dışında başka soykırım örneklerinin olmaması mıdır, yoksa Holokost’un soykırım örnekleri içinde en şiddetli, vahşi örnek olması mıdır? Elbette hayır! Holokost insanlık tarihinin hiçbir şekilde es geçemeyeceği bir uygulamadır kuşkusuz. Fakat unutmamak gerekir ki insanlık tarihi benzer bir yığın kanlı öykü ile doludur. O halde neden bizler aynı derecede etkileyici ve sarsıcı film örnekleri izleyemiyoruz? Simon Kuper’in futbol için söylediği ‘futbol asla sadece futbol değildir’ cümlesiyle söyleyecek olursak; ‘sinema asla sadece sinema değildir!’

Sinema günümüzde sanatsal bir araç olduğu kadar önemli bir manipülasyon aracıdır da. Kitle iletişim araçlarının tümünü hâkimiyetini güçlendirmek için kullanmaktan çekinmeyen egemen güçlerin sinema gibi bir aracı kullanmaması düşünülemez. Dolayısıyla kameranın nereye baktığı kadar, kamerayı o yöne çeviren ekonomik, siyasal güce de bakmak durumundayız. Günümüzde sinema dendiğinde ne yazık ki göze çarpan en belirgin hâkimiyet Amerikan sineması yani Hollywood’dur. Bunun dışında kalan bağımsız bir sinemanın varlığından da bahsetmek gerekir elbette. Yine ayrıca kendi tarzını, dilini oluşturmuş ve bu yönleriyle dünyada hatırı sayılır bir saygınlık kazanmış yönetmenlerin varlığını

da inkâr etmemek gerek. Fakat tüm bunlar genel toplamda yine de Amerikan sinemasının belirttiğimiz hâkimiyeti düşünüldüğünde yetersiz kalmaktadır. Buraya kadarki anlatımlarımızdan sorumuzun ilk kısmını basit bir denklemle açıklayabiliriz belki. Sinemanın ağırlık merkezi Hollywood, Hollywood'un ağırlık merkezi misyonla donanmış bir sermaye, o da eşittir Holokost'u anlatan filmlerin çokluğu!

ABD film endüstrisindeki belirli bir misyonla donanmış bir parça Yahudi sermayesinin bu gücü, deyim yerindeyse Yahudi soykırımını yalnızca Yahudilerin değil tüm insanlığın bilinçaltına kazımıştır. Hollywood adeta Tarkovsky'nin ağır dönen kamerası gibi gösterdiği her kareyi beyinlerimize, ruhumuza kazırcasına Holokost'u günümüze değin ısrarla işleye geldi. Öyle ki konuyu direkt işleyen filmlerin yanı sıra, başka bir yığın filmde dolaylı anlatımlarla karşılaşmak mümkün. *The Silence of the Lambs* (Kuzuların Sessizliği), *Red Dragon* (Kızıl Ejder) ve *Hannibal* üçlemesinin psikopat doktoru Hannibal Lecter'in hikâyesinin gidip Nazilere dayanması bunun ilginç örneklerinden biridir. Yine arkeolog, asker, maceraperest Dr. Henry Walton (Indiana Jones)'ın birkaç bölümünde benzer şekilde Nazilere rastlayabiliyoruz. Elbette bir korku ögesi olarak bu ve benzeri filmlerde Nazileri kullanmak kadar doğal bir şey olamaz. Fakat belirtmek istediğimiz gerekçeler ne olursa olsun Hollywood sineması tarafından Holokost'un her türlü bahaneyle tekrar tekrar işlenmesidir. Sinemanın önemli klasiklerinden biri olan *Once Upon A Time America* (Bir Zamanlar Amerika) filmi konu itibarıyla 1900'lü yılların başında Amerika'nın yaşadığı ekonomik buhran ve toplumsal bunalımı anlatır. Fakat geri planda anlatılan öykü Amerika'daki Yahudilerin hikâyesidir gerçekte.

Buradan hareketle sinemanın Holokost'u bu denli işlemesinin yanlış olduğu gibi bir sonuca varılamaz elbette. Mesele Holokost'un neden çok işlendiği değil, diğer kanlı hikâyelerin yeterince hatta bazılarının hiç işlenmemesidir. Söz gelimi Amerika kıtasının keşfi sırasındaki Kızılderililerin katledilişleri, çok bilinen bir mesele olarak Ermenilerin başına gelenler, yakın tarihte Balkanlardaki etnik boğazlaşmalar ve Afrika kıtasındaki benzer kanlı olaylar düşünüldüğünde durum daha net anlaşılacaktır. Kızılderili katliamını anlatan en kayda değer yapım *Dances with Wolves* (Kurtlarla Dans) filmidir. Film gişedeki başarısı ve en iyi film dahil yedi dalda aldığı Oscar ödülleri bir yana sonrasında "tarihi eser" muamelesi görmekten kurtulamadı. ABD Kongresi Kütüphanesi filmi "kültürel, tarihi ve estetik olarak önemli" bularak ABD ulusal film arşivinde muhafaza altına alma kararı verdi. Bu örnek baştan beri anlattığımız öyküye ironik bir cevap olarak kabul edilebilir. Hâlbuki söz konusu öykü o denli kanlı ve sonuçları

öylesine yıkıcıdır ki, binlerce yıllık tarih, kültürel miras yerle bir edilmiş İnka, Maya uygarlıklarının ardılları adeta birer süs bitkisine indirgenmiştir. Alexandre Aja'nın 2006 yapımı *The Hills Have Eyes* (Tepenin Gözleri) filmi konuyu dolaylı işleyen ilginç örneklerden biridir. Film "medeniyet" düzleminde ABD tarihine birikmiş kanları -Kızılderili katliamı, Vietnam- simgesel fakat etkileyici bir dille aktaran ilginç bir örnektir. Ermeni meselesinde de durum benzerdir. Bu konuda bilinen neredeyse tek film Egoyan'ın *Ararat*'dır. Avrupa ve ABD'de önemli bir ekonomik ve siyasal güce sahip Ermeniler açısından sinemada bu denli ketum kalmak gerçekten ilginçtir. Politik düzlemdeki sert söylemler nedense sinemasal dilde yeterli karşılığı bulamamıştır. Ermenilerin başına gelenlerin Yahudilere yapılanlar kadar net ve tartışmasız olmayışı önemli bir etken olabilir belki. Meselelerin isminin konması bile taraflar açısından bu denli sancılıyken sinemada net bir dilin oluşmaması bir nebze anlaşılabilir. Fakat genel bir ifadeyle belirtilecek olursa, bu mesele de egemenlerin günlük basit çıkarlarına kurban gitmektedir. Ermeni sineması doğru kabul ettiği bir gerçeği dolaylı anlatmayı istememekte ve fakat direkt bir anlatımı da çekeceği yoğun tepkiden ötürü göğüslemeyi göze alamaz gibi görünmektedir. Bir milyona yakın insanın birkaç ay içinde yaşamını yitirdiği Ruanda soykırımını anlatan *Hotel Rwanda* filmi Hutular ile Tutsiler arasındaki kanlı öyküyü anlatan etkileyici bir yapım olarak sinema tarihine geçen örnekler arasındadır. Benzer şekilde Balkanlar'da yaşanan etnik boğazlaşmayı anlatan kimi örnekler olsa da belirtildiği gibi bunlar Yahudi soykırımını anlatan filmlerle karşılaştırılabilecek örnekler değildir. *The Great Dictator* (Büyük Diktatör), *Sophie's Choice* (Sophi'nin Seçimi), *Train De Vie* (Hayat Treni), *Life Is Beautiful* (Hayat Güzeldir), *Jakob the Liar* (Jacob'un Yalanları), *Schindler's List* (Schindler'in Listesi), *The Pianist* ve *Amen* gibi filmler yalnızca Holokost'u anlatan güzel filmler değil, sinema sanatının kendi başına en iyi örnekleri arasında yer alan filmlerdir aynı zamanda.

Ses, ışık ve sözcüklerin bütünlüklü uyumu... Müzik, görsel öğeler ve düşünsel mesajları alabildiğine yalın verebilme olanağı sinemayı sanat dalları arasında başat hale getirmiştir. Teknolojide yaşanan gelişmeler sinemaya yeni bir soluk getirmiş, etki gücünü daha da bir artırmıştır. Bu olağanüstü büyüleyici ve baş döndürücü güç günümüzde artık hiç kimsenin es geçemeyeceği bir gerçeklik. Sinemanın geçmişin sözlü söylence geleneğinin yerini aldığı, yazılı edebiyatın insanlar üzerindeki etkisini kırdığını, insanların kitap okumaktansa gelecekte sinemaya daha ilgi göstereceği üzerine çok yazılıp, tartışıldı. Tartışmanın bu yönü bir yana sinemanın günümüzde halkların belleğini diri tutan önemli bir öğe olduğu ret edilemez bir gerçektir. Buna en iyi örnek baştan beri anlattığımız Yahudi soy-

kırımı ve bu doğrultuda yapılan filmlerin dünya kamuoyunda yarattığı etkidir. Sinemanın dili inanılmaz bir etki gücüne sahip. Yeter ki doğru kullanılabilsin.

Bağımsız sinemaya olan ihtiyaç her zamankinden daha fazladır. Yalnızca emperyal kültür ve onun yıkıcı etkilerine karşı değil, ayrı ayrı ülke örneklerinden hareketle insanlığın can alıcı sorunlarını işlemek, göstermek sinemanın en önemli görevi durumundadır. Öteden beri hâkim olan dil dışında sinemada her zaman ayrı bir lisan var olageldi. Hatta çok kısıtlı olanaklarla inanılmaz güçlü aktarımlara imza atan yönetmenler de oldu. Olumlu örnekler sinemaya olan inancı daha bir pekiştirmekte ve beklentileri artırmaktadır. Bir yerde inanç varsa her zaman umut da vardır.

Yaşadığımız coğrafyada da sinemanın sancılı bir o kadar inişli-çıkışlı bir tarihi olduğunu söyleyebiliriz. Tarihsel gelişimi, güncel konumu, nedenleri yazımızın sınırlarını zorlayacağından, girmeyeceğiz. Fakat konumuzla bağlantılı olarak şu kadarını belirtmekte fayda var; günümüzde cılız da olsa sinemada olumlu gelişmeler yaşanmakta ve bu gelişmeler halkların yaşadığı sorunları yansıtmada, ilgi çekmede önemli bir rol oynamaktadır. Kuşkusuz Kürtler de bu tabloya daha yeni yeni dahil olmaktadır. Yakın tarihinin farklı evrelerinde soykırıma uğramış, şu anda da soykırım riski altında bulunan Kürtlerin de dilleriyle kendilerini anlatmaya yönelmeleri, bunun arayışında olmaları ortaya çıkan ürünlerden ayrı düşünüldüğünde dahi olumlu bir gelişmedir. Daha katledecekleri çok yolları var elbette. Fakat sinemaya yansıyan bir Kürt renginin en az yaşamdaki Kürt rengi kadar güzel olacağı kesin.

Sinema, Kürtler ve “Uçan Kaplumbağalar”

Gerek spesifik olarak soykırım konusunda gerekse diğer konularda gerçek anlamda rengini bulmuş bir Kürt sinemasından bahsetmek zor. Ahmed Arif’in Kürt’ü anlatan Kürtçe olmayan şiirleri gibi sinemada da kürdü anlatan fakat Kürtçe olmayan örnekleri saymazsak ciddi bir Kürt sineması yoktur denilebilir. Yılmaz Güney sinemasını ayrı bir yere koymakta fayda var. Kürt hikâyeleri anlatması ve yaptığıının arkasında duran politik tavrıyla saygıyı fazlasıyla hak ediyor. Ne yazık ki, Kürtler açısından bu sinemasal ketumluk kendi konumlarıyla gerçek bir tezadı oluşturmaktadır. Bunun nedenleri ayrı bir yazıya konu olabilir belki fakat şurası kesin ki, Kürtlerin sinemayla anlatacakları çok öyküleri var.

Bahman Ghobadi bu öyküleri anlatmayı deneyen dikkate değer Kürt yönetmenlerden biri. Önce *Takhte Siah* (Kara Tahta)’daki oyunculuğuyla karşılaştık onunla.

Ardından senaryosunu da kendisinin yazıp yönettiği *Zamani Barayé Masti Asbha* (Sarhoş Atlar Zamanı) filminde duyduk adını. Film çok kısıtlı olanaklarla çekilmesine ve neredeyse tamamen amatör oyuncularla yapılmış olmasına karşın dili ve öyküdeki yalınlığıyla sinema dünyasında dikkat çekmeyi başardı. Fakat gerçek yapıtı hiç kuşkusuz *Lakpashtha Hâm Parvaz Mikonand* (Kaplumbağalar da Uçar) filmidir. Konumuzla yakın bağlantısı nedeniyle Kaplumbağalar da Uçar filmi üzerinden bir seyir yapma gereğini duyuyorum. Filmde kamera 12–13 yaşlarında küçük bir kızın (Agrin) uçuş kenarındaki görüntüsüyle başlar hareketine. Sonra kızın ayakları yavaş yavaş kayar ve kendisini kayalıklardan aşağı bırakır. Sonraki karede aynı kızı sırtında bir çocukla görürüz. Duruşundaki yabancılık, sessizlik daha ilk andan hikâyedeki gerilimi hissettirir. Kızın Halepçe’den geldiğini, kucağındaki çocuk ve abisiyle sınıra gitmeye çalıştığını öğreniriz akabinde. Bir de “Uydu”yu (Satellite) görürüz kamerada. ABD’nin Irak müdahalesi gündemdedir ve bu durum Uydu’nun kıymetini oldukça artırmıştır. Uydu bir yandan bağladığı antenlerle haberleşmeyi sağlarken diğer yandan çocuklara doğal önderlik yapmaktadır. Ortalık kolu bacağı kopmuş, anasız babasız bir yığın çocukla doludur. Filmin tamamı savaşa çocukların gözüyle bir bakıştır ve rahatsız edici derecede gerçekçidir. Çocuklar geçimlerini tarlalardaki mayınları toplayarak sağlamaktadır. Sonra küçük kızın anlaşılmaz bir şekilde sırtındaki çocuğa kötü davranışlarına ve ondan kurtulma çabalarına tanık oluruz. İlk ipe bağlayıp terk eder sırtındaki çocuğu. İpten kurtulan çocuk kendisini mayın tarlasında bulur. Fakat çocuğun bu görüntüleri gerçekten yürek parçalayıcıdır. Kızın abisi (Hengov) de aynı oranda ısrarla çocuğun yaşaması için çaba sarf eder. Filmdeki gerilim kaotik evreniyle gerildikçe gerilir. Kızın sırtındaki çocuğun kardeşi değil kendi çocuğu olduğunu öğrenmemizle düğüm çözülür. Fakat bu bir tecavüz çocuğudur. Halepçe katliamı sırasında egemenlerce öldürülenler öldürülmüş, Agrin gibi birçok çocuğa varana dek tecavüz edilmiştir. O yaşlarda bir çocuk için annesi babası ve tüm ailesini katledenlerin çocuğunu doğurmak nasıl bir psikolojik yarılmadır? Film bunu başarılı bir şekilde en ince ayrıntısına kadar verir. Film boyunca çocuğunu öldürmeye çalışan küçük annenin nefretini bu konudaki ısrarına tanıklık etmek oldukça rahatsız edicidir. Öte yandan Uydu’nun Agrin’e gelişen ilgisi en az film atmosferi kadar gerçeküstü ve imkânsızdır. Öyle ki, Uydu bu ilgisini mayın tarlasından kurtarmaya çalıştığı Agrin’in kardeşi -gerçekte oğlu- için bastığı mayınla öder. Sonuçta “piç” çocuğunun yaşamı, ayağında bir taşla gölün dibinde son bulur. Agrin kayalıklardan atlar. Ve ABD’nin beklenen müdahalesi gerçekleşir.

Film Güney Kürtlerinin yaşadıklarını oldukça çarpıcı bir dille aktarır. Amatör oyuncularla çekilmiş oluşu, gerçekçi atmosferi, konusunun dramatik boyutu,

kurgusundaki ustalık filmin başarısını perçinleyen etmenlerdir. Ghobadi bize bu öyküyle Kürtlerin yaşam umutlarının adeta “kaplumbağaların uçuşu” kadar imkânsız olduğunu anlatmak ister gibidir. Veya bu mesajı tam tersinden okumak da mümkündür; gerçek olamayacak kadar rahatsız edici böylesine cehennemi bir yaşam mümkünse “kaplumbağalar neden uçmasın”?

Ghobadi sineması Kürt sineması açısından umut verici. Kürtlerin yaşadığı diğer coğrafyalarda da benzer denemeler görmek mümkün. Daha nitelikli yapımlar neden olmasın? İsyanlar, asimilasyon, yakın tarihteki kanlı çatışma süreci, faili meçhuller veya sıradan bir Kürdün yaşam öyküsü gibi onlarca konu başlığı sıralamak mümkün. Yeter ki, kameralar bu hikâyelere yönelsin ve doğru anlatsın.

Yeni Bir Sosyoloji İmkânını Gündemleştirmek: *Özgürlük Sosyolojisi* Üzerine Notlar

Devrim Dicle

Sosyal bilimin “ideolojik” ve “tarihsel” olarak yapılandırılmış olduğu gerçekliği, modern bir sihirbazlık örneğiyle gözlerden ve zihinlerden uzak tutularak mistifize edilmeye çalışılıyor. Böylelikle kapitalist modernitenin bilgi yapısının kurumsallaştırılmış olduğu bağlamı; bir yandan “ideolojik” olarak birbirlerinden ayrıştırılmış ilişkisiz uzmanlık sahaları temelinde faaliyet göstermeye zorlanarak, işlevselliği sınırlandırılmış bir sosyal bilim yapısı sayesinde sistemin meşruiyetinin imalatı göreviyle donatılıyor; bir yandan da “tarihsel” olarak ebedi zaman-uzay¹ algısı yayılarak ahistorik bir biçimde yapılandırılıp tarihin belirli bir döneminde kurumsallaştırıldığı gerçeğinin üzeri örtülüyor. Modern bilgi yapısının bu iki temel özelliği, iktidar ve sermaye tekellerinin sistemin stabilizasyonu ve toplumsal gerçeklik üzerinde kurduğu anlam gücü hegemonyası anlamına geliyor. Kapitalist modernitenin belki de en önemli gücü, toplumsal gerçekliğin inşa edilmiş olduğu realitesini, ezel-ebed, doğal ve değişmez bir gerçeklik biçiminde sunarak çarpıtmasında yatıyor. Çünkü böylelikle, “şimdi ve burada” olan mevcut somut gerçeklik sorgulanmaz kılınarak değişmezlik sabitesi zırhıyla donatılıyor, kendisini doğallaştırıyor.

Farkında olarak ya da olmayarak bu gerçekliğe mahkum olmuş bir sosyal bilimsel çaba, bir biçimde modern bilgi yapısının çizdiği sınırlar dahilinde faaliyet gösterilmesi anlamını taşıyacağından, iktidara bilgi üretme bağımlılığı riskini ne yazık ki realize edecektir. Her ne kadar modern bilgi yapısına yönelik muhalif ekoller filizlense de, sosyal bilimin güncel niteliği koşullarında bu erdemli çabaların akademinin soğuk duvarları arasına sıkışıp kaldığı tespitini yapmak mümkün. Fakat, kapitalist modernitenin modern bilgi yapısının hakimiyetini kırmaya yö-

1- Immanuel Wallerstein, *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*, çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, s. 35-36

nelik çabalar devam ediyor. Zira, kapitalist moderniteye karşı radikal demokrasi alternatifini kurma yolundaki öncelikli adımlardan bir tanesi de bu çabaların sistemleştirilerek kurumsallaşması.

İşte kapitalist moderniteye karşı, demokratik modernitenin inşasının önemli entelektüel-kuramsal boyutlarından biri de yeni bir sosyal bilim çabası çerçevesinde bir “*Özgürlük Sosyolojisi*” imkanını gündemleştirme çabası. Abdullah Öcalan’ın henüz üç cildi yayınlanmış olan son çalışmalarının bu çabanın somut sonuçları olduğunu söylemek mümkün.² Mevcut bilme ve anlama biçimlerinin kapitalist modernite tarafından zehirlenmiş olduğu gerçeğine karşıt olarak Öcalan, “Demokratik Uygarlık Manifestosu” üst başlığını taşıyan bu kapsamlı değerlendirmelerinde toplum ve uygarlık tarihini yeni bir perspektifle çözümleyerek kuramsal yaklaşımını örüyor ve yeni bir sosyal bilim inşasına girişiyor.

Bu serinin üçüncü cildi olan *Özgürlük Sosyolojisi* hem içerik olarak hem de yazarının da belirttiği gibi, ayrı bir yere sahip. Çünkü, önceki iki ciltte ifade edilen ideolojik-tarihsel temel üzerine “ahlaki ve politik toplum” önerisini ortaya koyarak praksi, yani anlamının da ötesinde değiştirme iddiasını hedefliyor. Louis Althusser oldukça ön açıcı bir kavramsal buluşla Marx’ın bilim tarihinde yeni bir “kita” açtığını savunmuştu.³ *Özgürlük Sosyolojisi*’nin de, birkaç yerinde netçe ifade edildiği gibi, esas itibarıyla bu kita içerisinde yer aldığını söylemek mümkün.⁴ Ancak mevcut kıtanın jeolojisine, ekolojisine ve kültürel yapısına ciddi biçimde katkılar sunacak bir iddiasının olduğu da aşîkar. Hatta belki de, jeolojisinde derin fay hatları oluşmasına sebebiyet verip bu kıtadan koparak yeni bir kita jeolojisi yaratması da ihtimal dahilinde. Bu belirtilerden bir tanesi epistemolojik

2- Abdullah Öcalan, *Uygarlık: Maskeli Tanrılar ve Örtük Krallar Çağı - Demokratik Uygarlık Manifestosu, Birinci Kitap*, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2009; Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygarlık: Maskesiz Tanrılar ve Çıplak Krallar Çağı - Demokratik Uygarlık Manifestosu, İkinci Kitap*, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2009; Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi - Demokratik Uygarlık Manifestosu, Üçüncü Kitap*, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2009. *Özgürlük Sosyolojisi*’ni, *Demokratik Uygarlık Manifestosu* serisinin diğer iki cildiyle birlikte okumakta, değerlendirmekte fayda var. Çünkü, düşüncenin bütünselliği anlamında bir çok ipucunu önceki ciltlerde bulmak mümkün.

3- Louis Althusser, *Lenin ve Felsefe*, çev. Bülent Aksoy - Erol Tulpar - Murat Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 24

4- “...diyalektiği uygarlık için kullandığımı özenle belirtmeliyim. Bu hususu keşke Marx gerçekleştirseydi de yararlanacak diye çok serzenişte bulundum. Fakat bir ustadan alınacak en iyi destek herhalde yöntemine anlam vermektir... Gerçekten uygarlık Kapital’deki gibi uç karşıt grup ve gruplar yaratır. Burjuva-proleter karşıtlığı bile uygarlığın yol açtığı çok sayıdaki karşıtlıklardan ancak birisi olabilirdi. Bu anlamda çalışmamı Karl Marx karşıtlığı gibi değil, ciddi eleştiriler temelinde tamamlamaya çalışmak ve geliştirmek olarak yorumlamak daha doğrudur diye düşünüyorum. Birçok yönden yanlışlıkları ve eksiklikleri belirtmem karşıtlık olarak yorumlanmamalı.” (Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 381)

bir özgünlüğün işaretlerini veriyor.⁵ *Özgürlük Sosyolojisi*'nde yeni bir epistemoloji inşasının ipuçları beliriyor.

Yeni Bir Epistemolojinin İpuçları: Zerdüşti Diyalektik

Bahsi geçen kıtanın-paradigmanın içinde ve fakat onu ciddi bir biçimde revize eden bu yeni bilgi felsefesini, “zerdüşti diyalektik” olarak ifade etmek mümkün. Yok edici karşıt kutupların devinimsel tarihselliği yerine, sürekli mücadele halinde olan ve dinamizmini yok edilme durumundan değil, bizatihi bu mücadelenin daimi ontolojisinden alan yeni bir epistemoloji (diyalektik) yorumuyla karşı karşıyayız. Burada altı çizilmesi gereken yahut tekrardan vurgulanması gereken birbiriyle iç içe geçmiş iki önemli boyut var. Yok edicilik değil sürekli mücadele, ve dolayısıyla karşıt kutupların daimi ontolojisi.

Kapsamlı bir sorgulama süreciyle sorunun diyalektikte değil, onu yorumlama biçiminde yattığını savunan Öcalan'a göre,⁶ “yok edici olmayan” bir diyalektik yöntem geliştirilmelidir.⁷ Zira diyalektiğin yeniden yorumlanması güncel bir gereklilik olarak kendisini dayatmaktadır.⁸ Klasik bir biçimde “kutupları düşmanlaştırarak”⁹ Hegelyen bir diyalektik yorumuna takılıp kalmak, varoluşun mümkün tarzı olarak ikilemi¹⁰ ıskalamak anlamına gelecektir. Öcalan'a göre pekala yok edici olmayan bir diyalektik yerine, “karşılıklı besleyici bir diyalektik” yaklaşım da mümkün olabilir. Aslında bu çabayı tıpkı Kojin Karatani'nin transkritik ya da Karatani'den esinlenerek Slavoj Žizek'in paralaks¹¹ olarak ifade ettiği diyalektik materyalizme yeni bir yorum denemesi olarak algılanabilir. Örneğin Kojin Karatani de Hegel'in efendi-köle biçimindeki diyalektiğini talana dayalı bir karşıtlık ilişkisi olarak tanımlamıştı.¹² İşte Öcalan da benzer bir biçimde talana

5- *Demokratik Uygurlık Manifestosu*'nun üç cildinde de epistemoloji tartışmasının oldukça geniş yer tuttuğunu, birinci cildin “yöntem ve hakikat rejimi”, üçüncü cildin de “bazı yöntem sorunları” bahsiyle başladığını not etmek gerek. Hatta bunların da ötesinde epistemolojik meseleler, her üç ciltte örtük yahut aleni bir biçimde ele alınan her sorunsalın altmetnini oluşturuyor.

6- Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 33

7- *Age*, s. 157-160; Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygurlık: Maskesiz...*, s. 291

8- Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 34

9- *Age*, s. 34

10- *Age*, s. 122

11- Blz. Slavoj Žizek, *Paralaks*, çev. Sabri Gürses, İstanbul, Encore Yayınları, 2008; Slavoj Žizek, “Paralaks Bakış”, çev. Evrim Öncül, *Cogito*, Sayı: 59, 2009, ss. 203-217

12- Kojin Karatani, *Transkritik: Kant ve Marx Üzerine*, çev. Erkal Ünal, İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 264

dayalı yok edici karşıtlık işlevselliğiyle tanımlanmış diyalektik anlayış yerine, birbirini besleyen bir diyalektik yorumu gündemleştiriyor.

Öcalan'a göre, farklılığı mümkün kılan ve karşılıklı beslenmeyi tanıyan simbiyotik ilişki temelindeki diyalektik daha açıklayıcıdır. Çünkü, diyalektiğin devinimselliğinin motoru, zıt uçların birbirini yok etmesinden ziyade, karşılıklı beslenmedir.¹³ Yok edici diyalektik anlayışın, evrensel akış diyalektiğine uygun olmadığını savunan Öcalan, yok edici uçlar bulunsun bile esas olanın, simbiyotik ilişki temelindeki karşılıklı bağıllık ve birbirini besleyerek gelişme olduğunu savunuyor. Aslanların hayvanlar aleminde istisna olması örneğinde olduğu gibi, “yok edici, aşırı ötekileştirici ilişki biçimleri istisnaidir” tespitini yapıyor.¹⁴

Öcalan'a göre gerçekliğin yok edici karşıt ikilemler halinde parçalanması, varlığın simbiyotik ikilemsel niteliğine de aykırıdır. Tıpkı Zerdüştî felsefede olduğu gibi gerçekliğin sürekli mücadele halinde olduğu daimi ontoloji, birbirini yok eden değil, karşılıklı olarak besleyen diyalektik anlayışın kurucu zeminini oluşturuyor. Hatırlanacak olursa, Zerdüştîlükteki evren algısında yer alan çekişmeli-ikilemsel mücadele anlayışı; iyilik-kötülük, aydınlık-karanlık gibi sürekli mücadele halinde olan ve fakat karşılıklı besleyicilikle şekillenen sürekli bir diyalektik devinim halini ifade ediyor.¹⁵ Yani varlık, karşıt kutupların parçalanarak birbirini yok etmesi biçimindeki bir devinim halinden ziyade, ivmesini karşıt uçların yok edici olmayan “sürekli kriz halini” tanımlayan bir dinamizmden alıyor.¹⁶ Böylelikle yok edici olmayan sürekli mücadele hali ve karşıt kutupların daimi ontolojisi, ilerleyen satırlarda değinilmeye çalışılacak olan sosyal teori kurgusundaki kurucu önemi nedeniyle Öcalan'ın ortaya koymuş olduğu yeni epistemoloji yaklaşımının alamet-i farikası olarak göze çarpıyor.

Öte yandan yok edici olmayan diyalektik yorumu gerçekliğin bütünselliği düzleminde ele alırken, doğa-fizik gerçekliğine ilişkin anolojiler kurarak tezini işleyen Öcalan, dogmatik Darwincilik'in aksine, evrimsel sürecin birbirini yok ederek değil, zenginleştirip çoğaltarak devam ettiğini savunuyor. Öcalan'a göre, evrimin en çarpıcı yönü bir sonraki aşamanın bir öncekini içerisinde barındırması, onu zen-

13-Abdullah Öcalan, *Uygarlık: Maskeli Tanrılar...*, s. 81

14-*Age*, s. 291

15-*Age*, s. 166

16-Örneğin Öcalan'a göre, Zerdüştî ontolojinin bu ikilemsel konsepti, Grek ahlak felsefesinin iyi-kötü ve güzel-çirkin gibi birbirini besleyen ve sürekli mücadele halinde olan estetik ve etik kategori anlayışının da temelini oluşturmuştur. Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 185

ginleşmenin bir parçası olarak taşınmasıdır.¹⁷ Yine evrenin özüne ilişkin tartışmalarda yer alan dalga-parçacık ikileminin “yok edici değil, gelişmeci bir diyalektik” arz ettiğinin genel kabul gördüğünü ifade eden Öcalan, birbirine karşıt değil, birbirlerini besleyen oluşumlara doğa-fizik gerçekliği bağlamında da işaret ediyor.¹⁸

Aslında söz konusu yeni epistemolojik inşanın apriori kurucu zeminini Öcalan’ın bazı rezervler koyarak tanımladığı üç gerçeklik düzeyinin oluşturduğunu söylemek mümkün. Buna göre birinci, ikinci ve üçüncü doğa türünden bir tasnife giderek, bir bakıma hem ontolojinin, epistemolojinin kurucu tartışması olduğu ifade edilmiş oluyor, hem de gerçeklik biçimlerinde dikkatli bir ayrıma gidilerek toptancı - kendinden menkul ahistorik gerçeklik algısına radikal bir muhalefet konumu savunulmuş oluyor. Böylece, yeni bir epistemoloji inşasına girişen Öcalan, meseleye ontolojik düzeyi apriori biçimde ele alarak başlıyor ve bir anlamda eleştirel gerçekçi Roy Bhaskar’ın “epistemik yanılsama” (epistemic fallacy)¹⁹ olarak adlandırdığı müzmin bulanıklığın üstesinden geliyor. Bhaskar’a göre, aslında ontolojik olan sorunlara epistemolojik yanıtlar vermek, ciddi bir yanılsamadır. Henüz gerçekliğin neliği üzerinde kafa yormadan, onu netleştirip gerçekliğin zuhur şekline ilişkin berrak anlamlandırmalar getirmeksizin, bu aşamanın es geçilerek epistemoloji kulvarına sıçramak, temelsizlikle eşdeğerdir. İşte Öcalan da, benzer biçimde “doğa kategorileri” olarak adlandırdığı gerçeklik düzeylerini, epistemolojik inşasının zeminine yerleştirerek ontoloji ile epistemoloji arasındaki karşılıklı belirleyicilik ilişkisini tutarlı bir biçimde oluşturuyor.

Gerçekten de, Öcalan’ın felsefi yaklaşımında doğa kategorileri ve gerçeklik düzeyleri, kuramının inşasında önemli bir yeri işaret ediyor. Doğa kategorileri üzerinden gerçekliğin neliğine yönelik titiz bir tasnife giderek epistemolojinin sorun alanlarına ilişkin yanıtlar getiriyor. Öcalan’a göre, “birinci doğa” olarak ifade edilen fizik, kimya, biyoloji ve astronomi gibi gerçeklik düzeyleri ile “ikinci doğa” olarak ifade edilen topluma ilişkin felsefi, bilimsel, etik ve sanatsal gerçeklik düzeyleri arasında niteliksel fark var.²⁰ Bir başka deyişle fizik (doğa) gerçekliği ile toplumsal gerçeklik, farklı tecelli formları anlamına gelir. Yani ikinci doğaya ilişkin düzenlilikler ve bilme biçimleri birinci doğaya birebir kopyalanamaz. İkisi arasındaki niteliksel fark, buna engeldir. Oysa ki söz konusu gerçeklik düzeyleri

17-Abdullah Öcalan, *Uygurluk: Maskeli Tanrılar...*, s. 44

18-Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygurluk: Maskesiz...*, s. 179

19-Roy Bhaskar, *A Realist Theory of Science*, London and New York, Routledge, 2008, s. 35

20-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 338

arasındaki anlamsal farkı ıskalayan toptancı ve şabloncu yaklaşımlar epistemolojilerini homojenite üzerinden kurgulayarak katı bir determinizmin yolunu döşemişlerdir. Bir başka ifadeyle “ikinci doğa olarak toplumsallık”²¹ ile birinci doğanın aynı nitelikteki yasa biçimindeki düzenliliklere tabi olduğu iddiası, bilme ve anlama biçimlerini bayağılaştırmıştır.²² Bu bağlamda sıklıkla pozitivizm eleştirisini sert bir biçimde teorize eden Öcalan, pozitivizmi salt teknik-metodolojik bir düzeyde değil, bilakis kapitalist modernitenin ve modern bilgi yapısının ruhu olarak tanımlayarak daha bütünsel düzeyde sistemin meşrulaştırıcısı ve anlam gücünü devşirdiği ideolojik kaynak olarak değerlendiriyor. Pozitivizmin yeni türden bir paganizm (neopaganizm)²³ olduğu yönündeki sarsıcı tespit, hem mevcut modernitenin “hurafe-metafizik” karşıtı olma iddiasının altını oyuyor, hem de somut (duyusal) gerçekliğin fetişleştirilmesi obsesyonuna darbe indirmesi nedeniyle hakim bilgi felsefesinin dışından bir konumdan epistemolojinin ontolojiyle olan göbek bağıını gözler önüne seriyor. Öte yandan kapitalist modernitenin bilim paradigmasından ötelenerek tenzil-i rütbeye uğratılan metafiziğin, toplumsal gerçekliği anlamlandırma sürecinden asla dışlanamayacağını savunan Öcalan,²⁴ insan zihni ve toplumunun metafizik olmaksızın yapamayacağını, bu nedenle metafizikler arasında iyi ve kötü türünden ayrımlara gidilerek bir yöntem oluşturma daha anlamlı olacağını savunuyor.²⁵ Böylelikle ontoloji meselesinin, epistemolojik kurgunun öntartışması olduğunu savunup gerçeklik düzeyleri arasındaki anlam farkını net bir biçimde ortaya koyan Öcalan, birinci ve ikinci doğanın yeniden üst bir aşamada farklılıklar temelinde uyumlaşmasını, yani “eşitlik ve özgürlüğün gerçekleşme rejimi” olarak üçüncü doğanın gerçekleştirilmesi gerekliliğini vurguluyor.²⁶

Epistemolojik sorunsallardan özne-nesne ayırımına da özel bir önem vererek sıklıkla bu ikileme göndermede bulunan Öcalan, söz konusu ikilemi reddediyor.

21-Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygarlık: Maskesiz...*, s. 28

22-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 304

23-Age., s. 342

24-Abdullah Öcalan, *Uygarlık: Maskeli Tanrılar...*, s. 25-26

25-Age., s. 148. Bu görüşlerin benzerinin Immanuel Kant'ta ve ondan çokça etkilenen Karl R. Popper'da da yer aldığı not etmek gerek. Popper, klasik pozitivizmden farklı olarak, bilgi üretim sürecinin (gözlemin ve deneyin) öncesinde insan zihninin *tabula rasa* olamayacağını savunarak, pekala metafizik olarak adlandırılan bilgilerin, görüşlerin ve bakışların apriori olarak insan zihninde kültürel ve ideolojik miras biçiminde yer alacağını savunuyor. Yani bilgi üretim sürecinde önsel olarak metafizik belirlenimlerin yer aldığına işaret ediyor. Kuşkusuz Öcalan'ın vurgusu bundan daha farklı bir hareket noktasına sahip olsa da, metafiziğin bilgi üretim sürecinde yer aldığı yaklaşımının ortaklaştığı tespiti yapılabilir.

26-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 31

Hem pür bir nesneciliğin, hem de pür bir öznelciliğin kapitalist modernitenin modern bilgi yapısının aşılmasına yeterli olamayacağını, bilakis bu yapıyı daha da güçlendireceğini savunuyor. Hatta nesnellik-öznellik ayrımının keskinleşmesine koşut bir biçimde ben - öteki ayrımının ve birbirini yok eden diyalektik uçların derinleştiği tespitini yapıyor.²⁷ Nesne-özne ayrımının salt entelektüel bilgi üretimine ilişkin bir mesele olmadığını, aksine sosyal teorinin tümüne yayıldığını savunuyor. Örneğin Öcalan'a göre, insanın özne, insan dışındaki canlıların ve cansızların nesne olduğu yönündeki yaklaşım, "her şey insan için" hiyerarşisiyle ekolojik bir yıkımın da gerekçesini oluşturmuştur. Gerçekten de (her ne kadar gündelik dildeki anlamı farklı olsa da) kapitalist modernitenin entelektüel miraslarından biri olan "hümanizm" düşüncesi de, tam da benzer bir biçimde insan öznesinin her şeyin merkezinde yer aldığını savlıyor. Bu düşüncenin tarih felsefesindeki yansımalarının ise kendisini "tarihi yapan bireydir" anlayışıyla kristalize ettiğini söylemek mümkün. Aslında bu tezin politik bir mücadele sonucunda ortaya çıktığını kavradığımızda resim daha da netleşiyor. Althusser'in de belirttiği gibi, bu tez esasen, skolastik-idealist tarih anlayışının "tarihi yapan Tanrı'dır" sözündeki ilahi otorite-iktidar vurgusuna karşıt olarak, söz konusu otoriteyi ve iktidarı yer yüzüne indirmeye çalışan burjuvazinin birey fetişizmi temelindeki karşı hamlesi olarak okunmalıdır.²⁸ Yani "tarihi yapan insandır" iddiası, burjuvazinin "tarihi yapan Tanrı'dır" tezine karşıt olarak geliştirdiği bir sınıfsal reflekstir. Bir başka deyişle kapitalist modernitenin liberalizm kolunun insan öznesi anlayışı, politik mücadele ekseninde kurgulanmış bir formattır. Toplumsal bağlamın gözden uzaklaştırılarak üzerinin örtülüp, kişisel temelde açıklama getirmenin metodolojik versiyonu olan "metodolojik bireycilik" in başka türden ifadesidir. İşte tam da bu noktada öznenin niteliği hususuna içkin bir diğer sorunsal üzerinden de *Özgürlük Sosyolojisi*'nin epistemolojisindeki arkeolojiye devam etmek, epistemolojinin önemli pratik varyantlarından biri olan analiz birimi üzerine de birkaç şey söylemek gerekliliği ortaya çıkıyor.

Uygarlığın ve toplumun bütünsel kavranışı temelinde bakıldığında özne-yapı geriliminde, tamamen olmasa da Öcalan'ın ibreyi yapıdan yana tuttuğunu ifade etmek mümkün. Yani daha somut olarak ifade edilecek olursa, çalışmanın analiz

27-Age., s. 341

28-Louis Althusser, *John Lewis'e Cevap*, çev. Alp Tümertekin, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004, s. 31. Aynı şekilde Öcalan, toplumsal eylemlerin failliği hususunda da sistemik açıklama getirilmek zorunluluğunu vurguluyor. Örneğin soykırımın suçunun birkaç Hitler'e yüklenemeyeceğini, bunun pür özneni bir yaklaşım olduğunu bu sayede sistemik ve yapısal bağlamın gözden kaçırıldığına işaret ediyor (Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 336).

birimi asla kendinden menkul (hümanist) birey miti değil, bilakis toplum. Ancak bu bireyin inkarı anlamına gelmiyor. Aksine, bireyin toplumun içinde anlam kazandığı, toplumsal ile etkileşim içerisinde var olduğu ifade ediliyor. Böylece ne katı yapısalcı, yani özneyi tümünden reddeden bir pozisyona düşülmüş oluyor; ne de liberal kapitalist ideolojinin kendinden menkul büyümlü birey miti tuzağına düşülmüş oluyor. Özcesi, özne yapı geriliminde Öcalan, özgün bir konumu tarif ederek, çubuğu yapıya doğru büküp toplum ölçeğinde analiz yapıyor, ancak bireyin tümünden reddinin değil, toplum-birey etkileşiminin altını çiziyor, liberal bireycilik karşıtlığı duruşunu “toplum kişiliğinden soyutlanmış birey tasavvuru safsatası”²⁹ nitelendirmesiyle kategorize edip “toplumsal birey” tarifi yapıyor.³⁰

Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, toplumsal birey tarifinin, “kültürel background”un miras işlevinde etkide bulunduğu iddiasını da içerdiğini söylemek mümkün. “Kişisel deha” durumlarının temelinde toplumsal özgünlüğün yattığını savunan Öcalan,³¹ Mao’nun kadim Uzakdoğu ontolojisinin mirası temelinde çelişki teorisini geliştirmesi örneğine benzer bir biçimde,³² Ortadoğu’nun kadim felsefi geleneklerinden Zerdüştiliğin yok edici olmayan sonsuz mücadele halindeki diyalektik mirasından etkileniyor, onu geliştiriyor. Bu iddiayı somutlaştırmak gerekirse, bunun izlenebileceği pratik alanın, Öcalan’ın sınıflı toplumların tarihini neolitik devrimden bu yana ele alan toplum ile uygarlık (devlet) arasındaki ezeli mücadele kavrayışında kristalize olduğu söylenebilir.

Toplum versus Uygarlık

Diyalektiği uygarlık için kullandığını özenle belirten Öcalan,³³ tekrar altını çizmek gerekirse, diyalektiğe ilişkin kapsamlı sorgulamaları sonucunda, diyalektiğin yok edici bir formatta ilerlemediğini, bu durumun uygarlık analizindeki yansımalarının ise uygarlığın gelişiminin tekçi değil bilakis ikilemsel bir süreçte tekabül

29-Age., s. 11

30-Yine metinlerin satır aralarında Öcalan’ın insanlığın modern tarihindeki buluşlarından ve “buluşlar dönemi” olarak ifade edilen süreçten bahsederken, söz konusu buluşun ifade edildiği gibi gerçekten o mucide (bireye) ait olup olmadığı konusunda ciddi şüpheleri olduğunu ifade etmek gerek. Yani insanlığın bütün o düşünsel (bilim-teknik birikiminin) mirasının bir çırpıda yok sayılıp, “özneci” bir mantıkla söz konusu kişinin icat yaptığı iddiasına kuvvetli bir rezerv koyarak, tarihsellikten soyutlanmış kendinden menkul birey yaklaşımına başka bir yoldan da muhalefet ediyor.

31-Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygarlık: Maskesiz...*, s. 29

32-Bkz. Mao Çe-Tung, “Çelişki Üstüne”, *Teori ve Pratik*, çev. N. Solukçu, Ankara, Sol Yayınları, 2005, ss. 23-61

33-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 381

ettiği fikri olduğunu belirtiyor.³⁴ Yani, toplum üzerinde tarihin belirli bir sürecinde kurumsallaştırılmış olan uygarlık, toplumun tümünden yok edilmesi üzerinden varlık kazanmamıştır. Yok edici olmayan Zerdüştî diyalektiğe uygun bir biçimde, ikilemsel, sürekli gerilim-mücadele halinde olan ve simbiyotik daimi ontoloji temelinde, toplum ile uygarlık eşanlı olarak birbirlerine karşıt bir biçimde devam etmişlerdir. Çünkü Öcalan’a göre, “sistemler esas olarak birbirini yıkararak değil, besleyerek gelişirler.”³⁵

Tarihin, bir anlamda “uygarlıkların topluma karşı ‘savaş hali’ olarak da tanımlanabileceğini” ifade eden Öcalan,³⁶ uygarlık ile toplum arasındaki mücadelenin neolitik devrimden bu yana, Sümer rahip devletiyle billurlaşan sınıflı-devletli sistemin kurumsallaşmasından bu yana devam ettiğini vurguluyor. Buna göre uygarlık sistemi, “toplumsal doğanın verili hali olan ahlaki ve politik nitelikteki toplumu sürekli aşındırarak, istismar ederek, üzerinde sömürü ve iktidar tekelleri inşa ederek” gelişmiştir.³⁷ Ancak Zerdüştî diyalektik uyarınca toplumun tümünden yok edilmesi söz konusu olmamıştır. Hatta ikilemsel daimi ontoloji simbiyotik bir içerikle uygarlık - toplum etkileşimini de mümkün kılmıştır.

Varlığın kavranışında ikilemsel bir düzeye dikkat çeken Öcalan, bu durumun toplumsal gerçekliğe ilişkin pratiğinde ise bir tarafta uygarlık, diğer tarafta uygarlık sistemi tarafından yenilgiye uğratılan karşıt kutuptaki komünal düzen olduğunu söylüyor. Nasıl ki devlet aygıtı uygarlığın çekirdeği ise, demokratik uygarlığın çekirdeğinin de komünal düzen olduğunu savunuyor.³⁸ Ancak Öcalan’a göre, daimi ontoloji bağlamında komünal yaşam hala bir biçimde varlığını sürdürüyor. Zaten insanlık tarihi göstermektedir ki, insanoğlu tarihinin ezici bir zaman dilimini komünal bir biçimde geçirmiştir. Uygarlık ise hem görece yenidir hem de yapaydır. Dolayısıyla komünal demokratik ruhun toplum üzerine baskıcı bir biçimde kurumsallaşan uygarlık tarafından tümünden silindiğini ifade etmek yanıltıcıdır. Halen Zerdüştî diyalektiğin gereği olarak, bir biçimde varlığını sürdürmektedir. Çünkü Öcalan’a göre, “demokratik modernite, ikilem halinde resmi uygarlık oluştuğundan beri vardır.”³⁹ Yapılması gereken ise onu açığa çıkartmaktır. Zaten “tekil olduğu idea edilen uygarlığın elinin değdiği her yerde ve devrimin

34-Age., s. 210

35-Age., s. 316

36-Age., s. 145

37-Age., s. 331

38-Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygarlık: Maskesiz...*, s. 281

39-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 215

geçtiği her zamanda diyalektik gereği bir karşıtının belirlenmesinin anlaşılmayacak hiçbir yanı yoktur.”⁴⁰ Zerdüsti diyalektiğin daimi ontolojisi göstermektedir ki, ne kadar uygarlık güçleri varsa, o kadar ahlaki ve politik toplum güçleri de vardır. Sürekli mücadele halindeki bu diyalektik uçların arasında verili durumda uygarlık, topluma karşı başat olsa da, uygarlık güçlerinin tümüyle erişemediği, iktidar ve sermaye tekellerince ele geçirilmeyen ahlaki ve politik birimleri vardır.⁴¹ Yani toplum ile uygarlık arasındaki diyalektik devinim devam etmektedir.⁴²

Söz konusu tarihsellikte Öcalan’ın ulus-devlet olgusuna özel bir parantez açarak detaylı çözümler yaptığını da not etmek gerek. Çünkü Öcalan’a göre, belki de uygarlık güçlerinin devlet - toplum diyalektiğinin farkında olacak bir biçimde, toplum ile devlet aygıtı arasındaki söz konusu karşıtlığı, uygarlık güçlerinin yararına olacak bir formatta özdeşleşme potasında eritmesi, toplumsal doğaya yönelik oldukça kritik bir müdahaledir. Ulus-devletin “öz itibarıyla toplumun devlet, devletin toplumla özdeşleşmesi” olarak tanımlanabileceğini savunan Öcalan,⁴³

40-Age., s. 216

41-Age., s. 332

42-Öte yandan, Öcalan’ın diyalektik ikili karşıtlığı sınıflar arasında ele almaktan ziyade, uygarlık (ve daha mikro düzeyde devlet) ile toplum arasında cereyan eden bir bağlamda ele aldığını söylemek mümkün. Yani Öcalan’ın çözümlerinde, toplum düzleminde sınıflararası çatışmaların reddi söz konusu olmamakla birlikte, esas belirleyici gerilimin daha makro düzeyde toplum ile uygarlık (devlet) arasında yaşandığı tezi odak teşkil ediyor. Aslında devlet-toplum çelişkinin her ne kadar amarksist “post” akımların bir parolası gibi algılanma eğilimi olsa da, bu zıtlığın bizzat Marx’ta da bulunduğunu not etmek gerek. Marx ve Engels de devlet aygıtının kurumsallaşması sürecinin tarihselliğini ele alırken benzer bir karşıtıktan yola çıkarak, devletin “topluma karşı” örgütlendiğini ifade etmiş oluyorlar. Öte yandan Öcalan, vülger sınıfçılığa yönelik defaatle eleştirilerde bulunuyor. Öcalan’a göre, işçinin patrona karşı hak mücadelesiyle sınırlandırılmış bir bağlamdansa, “proleterleşmemek, işçileşmemek, işsizliği kabul etmemek daha anlamlı ve etik bir toplumsal mücadeledir.” (Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygarlık: Maskesiz...*, s. 61). Bu bağlamda sıklıkla vurucu bir tespiti dillendiren Öcalan, sistemin düşürülmüş toplumsal kesimleri olarak işçi sınıfının yüceltilerek mesihleştirilmesinin, bir bakıma mevcut sistemin sularında gezilmesiyle aynı anlama geldiğini savunuyor. “Yaşa, şanlı işçi, serf, köle demek, objektif olarak hegemonik iktidar güçlerini övmek ve onaylamak olacaktır.” (Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 137). Benzer biçimde “postendüstriyalist ütopyacılar” da marksistlerin işçi sınıfına yönelik kavramsal dünyasının sermayenin görüşünü yansıttığını söylemişlerdi (Bkz. Boris Frankel, *Sanayi Sonrası Ütopyalar*, çev. Kamil Durand, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1991). Gerçekten de sistemin mağduru olan mesihleştirilerek kutsanması, aynı zamanda sistemin mağduriyet yaratma olgusuna da dolaylı bir destek anlamına gelme potansiyelini taşıyor. Örneğin, lineer-otomatist yaklaşımların, “kriz gelse de, işçi sınıfı daha da yoksullaşsa ve sistem çökse” biçimindeki bekleyişleri, temennileri kriz olgusunu kutsayan bir zımni anlayışı bünyesinde bizi barındırıyor. Benzer biçimde “işçi sınıfı ezilsin de, devrim olsun” otomatizminin sermaye ve iktidar tekellerinin işine yaradığını söylemek zor olmasa gerek. Bu “kendiliğindenlikçi” kolaycılığa somutlaşan benzer bir potansiyelin, ne yazık ki halen solun belirli iktidarcı kesimlerinde var olduğu da gerçek.

43-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 102

toplumun ulus-devlet aygıtıyla Max Weber'in kavramsallaştırmasıyla adeta demir kafese alınarak devletin üstte olduğu bir hiyerarşiyle, toplumu kendi içinde absorbe ederek etkisizleştirdiğini ifade ediyor. Kapitalist modernite ile ulus-devlet arasındaki varoluşsal ilişki de düşünüldüğünde, toplumun devlet tarafından denetimi açısından güncel anlamda ulus-devlet aygıtının uygarlık güçleri cenahındaki hayati önemi daha da faş olacaktır. Kuşkusuz toplum ile uygarlık arasındaki diyalektik tarihsellik içerisinde ulus-devlet aygıtının kurumsallaştırılması önemli bir dönemeç, ancak yine bu tarihsellik içerisinde, toplumun ve uygarlık karşıtı güçlerin samimi pratik hamlelerinin var olduğu da bir gerçek.

Devrimler çağı olarak adlandırılan 20. Yüzyılda, sistem karşıtı hareketlerin ve alternatif çözüm yaklaşımlarının reel sosyalizm biçiminin yenilgiye uğraması, dekolonizasyon sürecindeki ulusal kurtuluş hareketlerinin sisteme kolayca entegre olup muhalif yanının yıkanması, Wallerstein'in deyiimiyle "1968 Dünya Devrimi"nin⁴⁴ istenen sonuçları doğurması kuşkusuz bir vakıa. Her üç pratik atılım dalgası da ne yazık ki uygarlığın ve iktidar-sermaye tekellerinin yoğun saldırılarıyla ya ehlileştirilerek kapitalizmin bir mezhebi haline getirildi yahut tatlı su muhalifçiliğine dönüştürülerek sistem tarafında absorbe edildi. Marksizmi liberalizmin bir versiyonu biçiminde pratiğe geçirme süreçleri de insanlığın demokratik alternatifinin 20. Yüzyıl periyodunda umutla başlayan ancak emperyalist kuşatmanın da etkisiyle yenilgiye uğrayan can sıkıcı bir süreci yaşadı. Fakat, binlerce yıldır tüm boyutlarıyla toplumun üzerinde kurumsallaşan her türlü hiyerarşiye aşma çabaları devam ediyor. Uygarlık sisteminin hem sermaye hem de iktidar birikimiyle toplumun tüm gözeneklerine nüfuz ederek onu uyuşturması verili şartlar altında, kültürel-ideolojik-entelektüel hegemonya vasıtasıyla şiddetlenerek devam ediyor. Ancak, 1848 İşçi Devrimleri dalgası, 1871 Paris Komünü, 20. Yüzyıl deneyimleri ve güncel olarak Kürdistan-Ortadoğu devrimi sürecinde olduğu gibi, her canlı mekanizma gibi toplumun da kendisini savunma refleksi göstermesi kaçınılmaz.

Kısacası, Öcalan'ın sosyal kuramının ve tarih kavrayışının toplum ile uygarlık arasında öngördüğü varoluşsal ilişki biçimi, tam anlamıyla Zerdüştî diyalektik epistemolojinin teorik pratiğidir. Varlığın ikilemsel boyutu, birbirini yok etmeyen iki uçlu diyalektik ve bu kutupların sürekli mücadele halinde olduğu simbiyotik daimi ontoloji, bunun sağlaması olarak değerlendirilebilir. Fakat, toplum

44-Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*, çev. Ender Abadoğlu – Nuri Ersoy, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005, s. 128

ile uygarlık arasındaki Zerdüştî diyalektik ilişkide, toplum tasavvurunun bir “idealizasyon” içerdiği de ifade edilebilir mi? Çünkü, uygarlığın karşısında konumlanan toplum kavramsallaştırması, “kendiliğinden” anti-uygarlıkçı olumlu nitelikleri haiz bir “öze” sahip duruyor. O halde, toplum-uygarlık diyalektiğini farklı bağlamlarda deşmeye devam etmek gerekiyor.

Özcülük Sorunsalı: “Toplumsal Doğa” Kavramsallaştırması

Abdullah Öcalan’ın kapsamlı uygarlık çözümlemelerinde ve yeni bir sosyoloji inşası çabasında göze çarpan en özgün bağlamlardan biri de sıklıkla kullandığı “toplumsal doğa” kavramsallaştırması. Tarih kavrayışında uygarlığa karşı toplumu ve onun “özünü” savunan Öcalan, uygarlığın yapay, toplumun ise gerçek ve doğal olduğunu ifade ediyor. Yani tekrar kısaca değinmek gerekirse; literatürde “neolitik devrim” olarak geçen kırılma, Öcalan’ın yaklaşımında “toplumun tarihsel yenilgisi” anlamını taşıyor. Avcılık, toplayıcılık ve tarımsal üretimin küçük ölçekli bahçe tarımı temelinde gerçekleştirildiği, yani pazara değil ihtiyaca yönelik ticari olmayan kendi kendine yeten bir tarımsal üretim pratiğinin geçerli olduğu devletsiz-sınıfsız-ekolojik-cinsiyet eşitlikçi toplumsal işleyiş, uygarlık güçlerince toprağın pazar eksenli büyük ölçekli ticari tarıma açılarak metalaştırılması ile birlikte negatif yönde muazzam bir gerileme sürecine girmiştir. Neolitik devrimle birlikte özel mülkiyetin, sınıfların, devlet aygıtının ve toplumsal cinsiyetin ataerkillik üzerine kurgulandığı talancı bir işleyiş zemininde uygarlık kurumsallaşmış, toplumun geleneksel işleyişi etkisizleştirilerek uygarlık güçlerine tabi kılınmıştır. İşte Öcalan’a göre, tekrar etmek gerekirse, aslında bu süreç “toplumsal doğa”nın verili hali olan ahlaki ve politik toplumun tahrip edilmesi, aşındırılması ve istismar edilerek üzerinde iktidar - sömürü tekelleri inşa edilmesi yoluyla ortadan kaldırılmaya çalışılması sürecidir.⁴⁵

Sınıflı-devletli sistemin öncesindeki toplumsal yaşayış biçiminin doğal, devletli-sınıflı sistemin bu doğallığı ortadan kaldırmaya yönelik bilinçli bir hamle olduğu savunan Öcalan, toplum-uygarlık diyalektiğini böylelikle, toplumsal doğaya referansla tanımlıyor. Toplumsal doğanın anti-sermaye karakterine sahip olduğunu,⁴⁶ toplumun ise zaten ezici olarak anti-kapitalist bir ruhu bulunduğunu iddia eden Öcalan’a göre,⁴⁷ işte bu yüzden toplumsal doğa tahrip edilmiştir. Çünkü, top-

45-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 331

46-*Age.*, s. 113

47-*Age.*, s. 218

lumsal doğa mevcut iktidar ve sermaye tekellerinin hakimiyetindeki talancı uygarlık güçleriyle değil, demokratik uygarlık karakteriyle uyumludur.⁴⁸

Öte yandan “toplumsal doğa”yı bir başka açıdan daha açımlayan Öcalan, bu kez üretim ve mübadele ilişkileri temelinde bir analiz yaparak iddiasını detaylandırıyor. Buna göre, ilksel komünal toplumun iktisadi etkinliğinin temelinde potlaç (armağan ekonomisi) yatmaktadır. Değişim - mübadele ekonomisine geçiş uygarlık güçlerinin toplumun bu iktisadi özüne yönelik dıştan ve yukarıdan yapılan bilinçli bir müdahaledir.⁴⁹ Çünkü armağan ekonomisinde değişim ekonomisinin ve kapitalist zihniyetin temelinde yer alan birikime iyi gözle bakılmaz.⁵⁰ Dolayısıyla bu sayede toplumun üretici etkinliği artı değerın sömürölmesi üzerinden gasp edilerek sermaye ve iktidar tekellerinin birikimi için cansuyu olmuştur. İşte bu nedenle potlaçtan değişim ekonomisine geçiş,⁵¹ “tam bir uygarlık icadı ve hilesidir”.⁵² İktidar ve sermaye tekellerinin toplumu kendi kontrollerine almaları projesinde kritik bir müdahaleyi tanımlamaktadır.

Özgürlük Sosyolojisi’nin ekonomi politiginde, Fernand Braudel’in antikapitalist tekel karşıtlığının önemli bir referans noktası olduğunu söylemek mümkün. Braudel gibi, Öcalan da kapitalizmi serbest pazar ekonomisi olarak değil, tam tersine pazar karşıtı bir sistem olarak tanımlıyor.⁵³ Fernand Braudel’in ekonomi tanımlamasındaki üç kat metaforunu değerlendiren Öcalan, Braudel’le paralel bir biçimde, zemin katın temel insan ihtiyaçlarını, birinci katın tekel ve fiyat istismarı içermeyen pazar etrafındaki meta faaliyetlerinin esas alanını oluşturduğunu söylerken, üst katın tekel ağları, fiyat istismarı, kapitalizmin alanı olduğunu savunuyor. İşte Öcalan’a göre, toplumsal doğada zemin kat ve birinci kat ekonomik etkinliğin kapsamını çizerken, iktidar ve sermaye tekelleri ikinci katı inşa edip dayatarak, toplumsal doğaya müdahalede bulunmuşlardır. Çünkü, üst kat olmazsa kapitalizm olmaz.⁵⁴ Bu da Öcalan’ın düşüncesinde, toplumsal doğanın anti-kapitalist karakterini ifade ediyor.

Öte yandan, neolitik devrim öncesi toplum kategorizasyonun içeriğinin özcü bir

48-Age., s. 197

49-Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygarlık: Maskesiz...*, s. 52

50-Age., s. 260

51-Age., s. 284

52-Abdullah Öcalan, *Uygarlık: Maskeli Tanrılar...*, s. 150

53-Fernand Braudel, *Maddi Uygarlık: Dünyanın Zamanı*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2004, s. 547

54-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 266

mantıkla doldurulup doldurulmadığı tartışmasında, sosyal teorinin diğer yaklaşımlarına da bakılması faydalı olabilir. Bu sorunsal ekseninde kaba bir tarama yaptığımızda ise, aslında farklı kutuplarda yer alan yaklaşımlarda da benzer bir “özcülüğü” tespit etmenin mümkün olduğunu söylemek gerek. Örneğin Marx’ın analizlerinde geçen “ilksel”⁵⁵ komünal toplum” aşaması, hem kapitalist modernitenin sınıflı toplumları tarihten bağımsız (ahistorik) doğal bir gerçeklik biçiminde sunmasına muhalefeti barındırıyor, hem de aksine devletli ve sınıflı toplumsal yapılar kurumsallaştırılmadan önce toplumun doğal halinde komünal bir yaşayış biçiminin hakim olduğu ifade ediliyor. Yani Marksist gelenek esas itibariyle ilksel komünal toplumsal düzenin aslında “doğal” olduğunu, sınıflı-devletli toplumların üretim araçlarının özel mülkiyeti temelinde neolitik devrimle birlikte kurumsallaşmasıyla, bu doğallığın olumsuz bir biçimde bozulduğunu ifade eder. Oysaki liberaller ve devlet aygıtını meşru ve rasyonel bir kurum olarak “olması gereken” bir mecburiyet statüsünde değerlendirenler, aksine “doğal yaşam hali”nin bir vahşet ve düzensizlik olduğunu, yani tersinden bir özcülükle, toplumun doğasının vahşet ve barbarlıkla malul olduğunu savunup devleti ve hiyerarşiyi kutsayan, asıl doğal ve olması gerekenin toplum üzerindeki bu iktidar yapılanması olduğunu söylerler. Örneğin *Özgürlük Sosyolojisi*’nde sıklıkla geçen Leviathan, söz konusu liberal geleneğin Thomas Hobbes özelindeki kaygısını yansıtan bir metafordur. Buna göre, devlet aygıtı meşru ve gereklidir, çünkü aksi takdirde “insan insanın kurdu olduğundan” (homo homini lupus) doğal yaşam halindeki gibi vahşet ve barbarlığın önü alınamaz. Toplumsal yaşamın özünde gömülü olarak yer alan bu çatışma durumunun engellenmesi de devletin haklı varlık gerekçesi olarak sunulur. Dolayısıyla toplumsal özcülük sorununda, toptancı ve mahkum edici bi değerlendirme yapılmadan önce farklı kuramsal geleneklerin söz konusu sorunsaldaki pozisyonlarını da hesaba katmakta fayda var. Peki, Öcalan’ın toplumsal doğa kavramsallaştırması temelinde teorize ettiği “ahlaki ve politik toplum” önerisinin özü itibariyle bizatihi doğayla uyumlu, cinsiyet eşitlikçi, dayanışmacı anti-uygarlıkçı nitelikleri de düşünüldüğünde, bunu bir romantik bir idealizasyon olarak değerlendirmek mümkün mü?

55-Marx’ın orijinal Almanca metinlerinde *ursprünglich* biçiminde geçen kelimenin Türkçedeki karşılığı “ilkel” değil, “ilksel”dir. Ancak ne yazık ki “ilkel” biçiminde Türkçeleştirilerek yapılan çeviri, Marx’ın toplumları ileri ve geri hatta ilkel gelişmiş gibi kaba bir ayrıma tabi tuttuğuna yönelik kestirmeci görüşler için kaynak oluşturmıştır. Oysa *Grundrisse*’de Marx, tarihsel anlayışının düz ilerlemeci bir kavrayışı içermediğini ifade etmiştir. Zaten esas itibariyle Marx’ın tarih yorumunun lineer bir mantıkla mutlaklaştırılması yaklaşımı, 2. Enternasyonal’in Kautsky ve Bernstein çizgisinde zirve yapmış, fakat marksizm içerisinden kuramsal-kurumsal olarak tasfiye olmaya yüz tutmuşlardır.

Romantik Anti-Kapitalizm (mi?)

Öcalan, sosyal teori inşasını kurgularken oldukça hayati bir bağlama oturtarak “toplum kendi ahlak ve politikasınca mı yaşayacaktır, yoksa azgın sömürü tekel-lerinin hukuku ve idaresi doğrultusunda sürü gibi mi yaşayacaktır?”⁵⁶ sorusunu odağına alıyor, ahlaki ve politik niteliği, toplumsal doğanın iki temel bileşeni olarak değerlendiriyor.⁵⁷ Yani toplumun “verili” halinin ahlaki ve politik olduğunda ısrar eden Öcalan, böylelikle ahlaki ve politikayı, toplumsal doğanın içkinlikleri olarak tanımlamış oluyor. Bu çözümlemeyi yaparken de, sıklıkla klan toplumu örneğini veriyor. Klan toplumunun, “toplumun kök hücresi”⁵⁸ ve “ahlaki ve politik toplumun en saf hali”⁵⁹ olduğunu iddia ediyor. Hatta bunların da ötesinde, “en eski çağların bir tanrı simgesi altında yaşamayı bugünkü ulus-devlet tanrısallığından bin kat daha anlamı ve kutsal bulurum”⁶⁰ diyerek kapitalist modernite eleştirisini karşılaştırmalı bir perspektifle klan toplumuna olumlu atıfta bulunarak kuvvetli bir vurguyla dillendiriyor. Peki Öcalan, ahlaki ve politik toplum derken, tarih öncesinde yaşanmış ideal bir geçmişten ve bu geçmişin günümüze ışınlanması gereğinden mi bahsediyor? Bir diğer deyişle, önerilen kuramsal çerçeve “romantik antikapitalizm” olarak değerlendirilebilir mi?

Peşinen ifade etmek gerekir ki, her ne kadar asıl kastedilen o olmasa da, metnin akışındaki vurgular, ahlaki ve politik toplumun güncel reel-pratik mümkünlüğü-nü ortaya koyma anlamında, klan toplumu olarak adlandırılan anaerkil tarım-köy toplumuna olumlu niteliklerle bezeli bir “tarihsel referans” payesi atfediyor. Tarihin iki kere yaşanamayacağı vurgusu, Öcalan’ın diğer yazılarında net bir biçimde dillendirilse de, *Özgürlük Sosyolojisi*’nde, önceki vurgulardan bihaber okuyucuların, bu yaklaşımı çıplak bir biçimde algılama riskinin var olduğunu söylemek mümkün. Michael Löwy, marksistlerin antikapitalist mücadelede romantizmi uzun süre “ilerlemeci” yorumların baskınlığı sebebiyle önemsemeyip ilgisiz kaldıklarını, ancak aksine antikapitalist mücadelede romantizmin, kapitalizmin toplumsal değerleri erozyona uğratması bağlamında yeniden değeren-

56-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 105

57-“Toplum; devlet, sınıf, sömürü, kent, iktidar, ulus olmadan var olabilir. Ama ahlak ve politikadan yoksun toplum düşünülemez.” (*Age.*, s. 153)

58-*Age.*, s. 171

59-*Age.*, s. 193

60-*Age.*, s. 150

dirilip masaya davet edilmesinin ciddi bir gereksinim olduğunu söylemişti.⁶¹ Bir diğer deyişle, kapitalist modernitenin kendisinden önceki tüm insanlık tarihini bir çırpıda itibarsızlaştırıp karanlık geri çağlar olarak tanımlamasının antikapitalist mücadelede romantik kanalın inşası yoluyla tartışılabilir kılınabileceğini savunmuştu. Aslında Öcalan'ın antikapitalizminin söz konusu boyutunun bu gereksinimi karşıladığını ifade etmek mümkün. Ancak önemli bir farkla, Öcalan asla bir romantik olarak değerlendirilemez, çünkü idealize edilmiş bir geçmişle özlemle anıp yeniden canlandırma-muhazafa etme değil, bilakis daha radikal bir alternatifi inşa etme iddiasına sahip. Yani muhafazakarlık değil, tam tersine devrimci karakteristik söz konusu.

Zaten Öcalan'a göre, ahlaki ve politik toplum, tarih öncesinde yaşanmış ve defteri dürülmüş bir fasıla değil. Bilakis, Zerdüştü diyalektik uyarınca bizatihi bir biçimde halen var olan bir gerçeklik, "toplumsal doğanın sürekli yaşanan ve var oluşu sona ermedikçe hep varlığını sürdürecektir olan doğal hali".⁶² Dolayısıyla ahlak vahlar içinde, onu geçmişte aramaya gerek yok. Öcalan'ın yaklaşımında, romantik özlemin duygusal yakarışları değil, tersine bugünün ve geleceğin radikal demokratik bir biçimde güncellenmesi söz konusu. Kısacası, Öcalan'ın önerdiği toplumsal düzenin klan toplumu vurgusunu, romantik bir idealizasyon olarak değil, daimi ontoloji çerçevesinde devrimci bir ruhla demokratik modernitenin "imkan referansı" olarak algılamak daha yerinde bir değerlendirme olacaktır.⁶³ Zaten Öcalan da, yapmaya çalıştığı şeyin, "ne geçmişin 'altın çağ' anılarını canlandırmak, ne de geleceğin yeni bir 'ütopyasını' hayal etmek"⁶⁴ olduğunu söyleyerek ne romantik ne de fütürist hayalci bir yaklaşıma sahip olduğunu altını çiziyor. O halde "ahlaki" ve "politik" vurguyu ne şekilde anlamlandırmak mümkün olabilir?

61-Michael Löwy, *Dünyayı Değiştirmek Üzerine: Karl Marx'tan Walter Benjamin'e Siyaset Felsefesi Denemeleri*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999

62-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 364

63-Marx da benzer bir biçimde insanlığın geçmişinde özel mülkiyet olmaksızın, devletsiz ve sınıfsız bir safhanın yaşandığını, dolayısıyla pekala tekrardan benzer bir toplumsal sistem kurmanın mümkün olduğunu belirtmiş oluyor. Yani ilkel komünal toplum aşamasını tarihsel-pratik bir referans olarak sunarak, devrimci ideallerini gerekçelendirmiş oluyor. Bu anlamda her iki yaklaşım arasında bir koşutluktan bahsedilebilir.

64-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 329. Aynı şekilde Öcalan çalışmasının bir başka yerinde de, "Yönteme ilişkin bu tekrarlamalar; demokratik medeniyetin ne geçmişte yaşanan bir 'altın çağ' hayali olarak düşünüldüğünü, ne de geleceğe ilişkin bir 'ütopya' olarak tasarlandığını ısrarla vurgulamak için belirtilmektedir" diyor. (Age., s. 257).

Kapitalist moderniteye karşı “ahlaki ve politik toplum” inşası önerisinin ahlaki vurgusu, kuşkusuz mevcut kapitalist modernitenin tahrip ettiği insanlığın moral değerlerinin altını çizmesi bakımından özgünlük arz ediyor. Hiç kuşku yok ki, kapitalist dünya-sistemin kurumsallaşması süreci, aynı zamanda amoraliteyi de kurumsallaştırmış, materyalizmin kaba ve vülger bir yorumuyla gerçekliği hadım ederek, onu somut alana hapsedmiştir. Bu süreç aynı zamanda, hem “iyi” ile “doğru”nun ayrıştırılması, hem de ahlakın faydacılığın elinde araçsallaştırılması anlamına gelmiştir. Filmi kabaca başa saracak olursak, kapitalist modernitenin modern bilgi yapısının kurumsallaşması süreci bilim ile felsefenin ayrıştırılması müdahalesini pratikleştirmiştir. Böylece iyi ile doğru da birbirlerinden ayrıştırılıp iki gerçeklik düzeyi biçiminde farklılaştırılmıştır.⁶⁵ İyiden soyutlanmış “doğru” arayışı yüceltilip teknikleştirilirken, “iyi” arayışı itibarsızlaştırılarak basit bir metafizik uğraş derekesine düşürülmüştür. Amoral bir bilgi yapısı, entelektüel etkinlik paradigması egemen hale gelmeye başlamıştır. Bir yandan moral felsefe bilgi yapısından ötelenirken, öte yandan homo economicus idealizasyonu temelinde pür faydacı bir mantıkla edimsel kısıtını fayda merkezinden kurgulayan kapitalist bir ahlak ikame edilmiştir. Max Weber’in protestan ahlak kavramsallaştırmasıyla ifade ettiği süreç sonucunda her bireyin kendi çıkarının peşinde koşması biçimindeki bencillik ve kapitalist birikim ahlakı dayatılmış, kolektif dayanışmayı ve toplumsal iyiyi merkezine alan komünal ahlak bastırılmıştır. İşte Öcalan, kapitalist modernitenin ahlaki temelde eleştirisini yaparak demokratik modernitenin temel ayaklarından birinin, kapitalist ahlakın yerine yeni bir ahlakı da egemen hale getirme gereğinden bahsediyor.

Öte yandan politik toplum vurgusunu, modern merkezi ulus-devlet ve iktidar yaklaşımının, uygarlığın biriktirdiği iktidara yönelik radikal bir muhalefet olarak değerlendirmek mümkün. Gerçekten de Murray Bookchin’in de belirttiği gibi, modern merkezi ulus-devlet aygıtı kurumsallaşarak siyaseti “idareye” çevirmiş, politikayı katılımcı özünden soyutlayarak idare biçiminde teknikleştirmiştir.⁶⁶ Aynı biçimde Öcalan da, Atina demokrasisini ele alırken devletin karşısında politikanın tükendiği tespiti yapıyor.⁶⁷ Yani bir diğer deyişle, yurttaşların siyasal haklarını ve işlevlerini elit bir gruba devretmesi sürecine geçilip bu işleyişin ku-

65-Immanuel Wallerstein, *Yeni Bir Sosyal Bilim İçin*, çev. Ender Abadoğlu, İstanbul, Aram Yayıncılık, 2005, s. 79

66-Murray Bookchin, *Kentsiz Kentleşme: Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, çev. Burak Özyalçın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 288

67-Abdullah Öcalan, *Özgürlük Sosyolojisi*, s. 74

rumlaştırılmasıyla “siyasal olan”ın içeriğinin boşaltılarak rutinleştirildiğini savunuyor. Dolayısıyla toplumsal doğanın politik ruhunun açığa çıkarılması çağrısı olarak da okuyabileceğimiz “ahlaki ve politik toplum” önerisi, radikal demokrasi temelinde yurttaşın da tekrardan siyaset sahnesine aktör olarak çağrılması anlamına geliyor. Kısacası, Öcalan’ın hem ahlaki, hem de politik vurgusunu, antikapitalizm mücadelesinde kapitalist modernitenin muazzam olumlu bir zırhla donatılmış biriciklik iddiasının altını oymaya yönelik hamleler olarak değerlendirmek yanlış olmasa gerek. Zaten uygarlığın ve kapitalist modernitenin kendisini biricikleştirip tartışılmaz kılan şey, gücünü ve meşruiyetini devşirdiği gerçekliği anlamlandırma tekeline sahip olması değil mi?

Kapitalist Modernitenin Anlam Gücü Tekeline Radikal Bir Muhalefet

Sümer rahip devletinde kurumsallaşan sınıflı-devletli uygarlık sisteminin Ziggurat mantığının halen varlığını sürdürdüğünü ısrarla vurgulayan Öcalan, Zigguratların en üst katındaki tanrıları yorumlama ve anlam gücünü elinde bulundurma tekeliyle ikinci katta yer alan rahip sınıfının, “rıza imalatını” da sağladığını ifade ediyor.⁶⁸ Böylelikle sistemin inşasında, idame ettirilmesinde ve meşrulaştırılmasında anlam gücü tekelinin elinde bulunduranların hayati bir pozisyonu tanımladığım belirtiyor. Çünkü bu durum, altını çizmek gerekirse, iktidarın mistifikasyon eşliğinde kutsallaştırılması anlamına gelmekte.⁶⁹ Aslında günümüz sosyal bilim paradigmasının ve modern bilgi yapısının da iktidara bağımlı bir biçimde bilgi üretmek türünden bir işlevsellikle donatılmış olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek.

Hiç kuşkusuz, demokratik modernitenin kuramsal-epistemolojik inşasında *Özgürlük Sosyolojisi*, işte tam da bu bağlamda, modern bilgi yapısına radikal bir muhalefetle filizleniyor. Yeni bir epistemoloji ve yeni bir sosyal teori inşası, modern bilgi yapısı paradigmasının belirleyiciliğinde iktidar ve sermaye tekellerinin yararına bilgi üretmek istemeyip yeni bir sosyal bilim inşası kaygısını taşıyanlar için yeni bir sosyoloji imkanını gündemleştiriyor. Eğer sosyal bilimsel çaba, toplumsal gerçeklik üzerindeki anlam gücü ve kabiliyetiyse, iktidar ve sermaye tekellerinin anlam gücü üzerindeki tekellerinin de bilincinde olarak, iktidarın dışında ve karşısında yer alan yeni bir sosyal bilim anlayışının pratikleşmesi güncel bir

68-Age., s. 39-40, 107

69-Abdullah Öcalan, *Kapitalist Uygarlık: Maskesiz...*, s. 278

zorunluluk olarak kendisini dayatıyor. Çünkü, toplumsal gerçeklik üzerindeki anlam gücü tekeli, sadece gerçeği açıklamak değil aynı zamanda gerçeği yeniden kurma ve gerçeklik algısının sınırlarını belirleme biçiminde de hayati bir işlevselliği tanımlıyor. O halde sistem karşıtı hareketlerin, günümüz radikallerinin eylem programına öncelikli olarak bu gerçekliğin idrakı temelinde toplumsal gerçeklik üzerindeki anlam gücünü geliştirmesi çabasını koymasının gerekli olduğunu söylemek yanlış olmasa gerek. İşte *Özgürlük Sosyolojisi* tam da bu çabanın sistemli bir halini gözler önüne sererek, yeni bir sosyal bilim, yeni bir sosyoloji imkanını gündemleştiriyor.

Devrimci Bir Aydın: Mazlum Doğan

Ferit Yılmaz

Kısa Bir Giriş

Tarihsel bütün gelişmelerde, toplumsal değişimlerde rol oynayan aydınlar, o gelişme ve değişimlerle özdeş olarak anılırlar. Nasıl ki, Ortadoğu'da tasavvuf felsefesi denilince Hallac-ı Mansur, Nesimi, İbn-i Rüşt vb. akla geliyorsa, yine Avrupa'da Rönesans-aydınlamacı düşüncenin gelişimi denilince, Bruno, Voltaire, Descartes, Montesquieu ve Rousseau akla geliyorsa, tarihin ilk devrimci ve sosyalist ilk düşünürleri olarak Campanella, Thomas More nasıl ki kendi dönemlerine düşünce ve eylemleri ile damga vurmuşlar ise, 19. yy. ortalarında Marx, Engels, Proudhon, Bakunin, Blanqui ve Lenin, Kropotkin, Rosa, Gramsci vb. devrimci ve Marksist aydınlar da 20. Yüzyıl düşünce dünyasına düşünceleri ve eylemleri ile damgasını vurmakla anılmışlardır. Benzer biçimde Ortadoğu'nun en köklü halklarından biri olan, ama iç dinamikleri ve coğrafyası parçalanmış, varlığı inkâr edilip, geri bırakılarak tarihten silinmeyle yüz yüze getirilmiş Kürt halkının kurtuluşunun modern düşünce ve örgütlenmeyle buluşmasının teorisyeni ve pratisyenlerinden biri olan Mazlum Doğan'ın, modern Kürt toplumunun dinamiklerinin boy vermeye başladığı dönemde adının sıkça duyulmaya başlaması da tesadüfi olmasa gerek.

Çünkü bütün aydın kişiliklerin oynadığı rollere bakıldığında düşünce ve eylemleri ile var olan köklü bir şekilde değiştirmeyi kendileri için bir yaşam felsefesi olarak ele aldıklarını görürüz. Onlar dünyayı sadece okumayla kendilerini sınırlamazlar, çünkü okumayı herkes yapabilir, ama değiştirme işi parmakla sayılı insanlarla sınırlıdır. Bundan dolayı Aydın olarak kimlik kazanırlar. Ve bu aydın kimliği, bedelinin çok ağır bir şekilde ödendiği bir kimliktir. Çünkü aydın, ege-men sistemin oluşturduğu karanlık dünyanın içinden geleceğin ışığını iğnenin deliğinden geçirerek insanlığa taşımaya çalışır. O güne değin görülme istenmeyeni görür, söylenmemiş olanları söyler, yani o güne değin sürüp gelen sistemi, gelenekleri sorgulayıp, alternatifini geliştirmeye yönelirken, aynı zamanda nasıl

değiştireceğini, var olanın yerine neyin konulacağını da ortaya koymaya çalışır.

Bütün bu aydınların düşünce dünyasını oluşturan, şekillendiren, içinde bulundukları toplumsal ve siyasal koşullardır. Dönemin toplumsal ve siyasal yapısı hangi tip kurallar eksenine oturtulmuş ise, yeni düşünsel akımlar da bu yapının köklü eleştirisi üzerinden geliyor. Tasavvuf felsefesi sözü edilen aydınlar tarafından, dönemin toplumsal sistemini düzenleyen dini ve siyasal iktidarı olan Arap İmparatorluğu'na karşı geliştirilir, yine Avrupa rönesans-aydınlamacı düşünce akımı da, iç içe geçmiş dinsel ve siyasal yapının ortaya çıkarmış olduğu toplumsal ve siyasal sisteme karşı gelişmiş ve yeni bir sistem olan burjuva-kapitalist sistemin felsefik, siyasal temelini atmıştır.

Sosyalist düşünce akımları ya da aydınları da, tarihsel olarak egemenlik sisteminin eleştirisi üzerinde, İnsanlığın özgürlük düşlerini, özlemlerini dile getirerek, yeni bir yaşam felsefesi ve siyasal düşüncelere dayalı, toplumsal mücadeleler dönemine atım atmaya çalışmışlardır. Sosyalist ideoloji Marx ve Engels'in kapitalist sisteme yönelik geliştirdiği felsefik, ekonomik ve politik eleştiriler ekseninde bir formasyona ulaştırılmıştır. Marx isminde ifadesini bulan sosyalist ideoloji, daha sonraki süreçlerde Marksist düşünce akımları olarak politik mücadele süreçlerini geliştirmiş, 20. yüzyıla damgasını vuran, 1. Dünya Paylaşım Savaşı süreci içerisinde 1917 Ekiminde dünya gerici sisteminin temsilcisi olan Rusya Çarlığını yıkarak, insanlığın tarih boyunca uğruna mücadele ettiği özgürlük, eşitlik, özlemleri, hayalleriyle gerçekleşen bu ilk sosyalist devrimle pratik bir anlama kavuşmuş oluyordu. Bu savaşın ve devrimin beraberinde getirmiş olduğu çok keskin düşünce ayrışmaları, tanımlamalar ve saflaşmalar da ortaya çıkmaya başlıyordu. Sosyal Demokratlardan ayrışmalar, yeni oluşumlar, komünist partilerin ortaya çıkışı, düşünüş biçimlerinde keskin çizgilerin çizilmesi, siyasal anlamda yaşanan bu ayrışmalar ve ortaya çıkan yeni siyasal partiler, toplumsal sorunların ele alış tarzındaki farklı düşünüş biçimleri, aydın tanımlamalarında da kendisini çok belirgin biçimde göstermeye başlıyordu. "Devrimci ve burjuva aydın" tanımlamaları, dünya görüşlerindeki duruşları ve sistemlerin karşılıklı duruşları ile bağlantılı geliyordu.

Lenin'de ifadesini bulan "Leninist Parti" modeli, "tek ülkede sosyalizm" düşüncesi, ve "çağımızın emperyalizm ve ulusal kurtuluş çağı" olduğunun tespitinin yapılması ile başlayan süreç, doğasında kendi yeni Aydın tanımlamalarını, parti tanımlamalarını, parti-aydın ilişkilerini de yeniden belirlenmeyi beraberinde getiriyordu. Sovyet-Rusya'sında Lenin'in ölümünden sonra parti içi iktidar mücadelesi ve bu mücadele sürecinde Troçki, Buharin ve Kamenev'in "emperyalizm ajanı" ilan edilerek tasfiye edilmeleri, birçok ülkeye, partilere yansımaları olmuş,

yeni aydın tanımlarını ortaya çıkarmıştır. Dönemin aydın-siyasetçisi Gramsci, “kapitalist organik aydınına karşı, devrimci organik aydın” tanımlamasını geliştirmiş ve bu tanımlamalar gelişen süreçlerde giderek bir model haline gelmiştir.

İkinci Paylaşım Savaşı ve savaş sonrası ortaya çıkan halk cumhuriyetleri kapitalist emperyalist sistemde ciddi bir çözölmeyi beraberinde getirmiştir. Özellikle Fransa ve İngiltere’nin işgal edip sömürgeleştirdiği halkların ulusal kurtuluş mücadelelerini geliştirmeleri, Çin Devrimi ve Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı bu krizin derinleşmesinin temel faktörleri olmuştur. Kapitalist emperyalist sistemin krizini aşmak ve gelişen ulusal kurtuluş mücadelelerini etkisizleştirmek için kendisini ABD önderliğinde, NATO eksenli yeniden örgütlemeye girişti. Kapitalist emperyalist sistemin bu yeni örgütlenmesi, Doğu Bloğu olarak adlandırılan “sosyalist sistem”in de kendisini Varşova Paktı olarak örgütlemesine yol açtı. Bu dönem artık iki kutuplu bir sistem ve yürütölen mücadeleler soğuk savaş, devrim ve karşı devrim olarak adlandırılıyordu. Kapitalist emperyalist sistemin kendisini yeniden örgütlemesine rağmen, halkların bağımsızlık ve ulusal kurtuluş mücadelelerinin önüne geçemiyordu. Küba Devrimi, Güney Yemen, Cezayir Devrimi ve büyük Vietnam Devrimi ve bu devrimlerin yarattığı etki ile Avrupa merkezli gelişen 1968 öğrenci gençlik hareketinin mücadelesi birçok halkın aydın gençliğinde büyük bir coşkuya yol açmış ve kendi ülke sorunları üzerinde devrimci düşünce ekseninde düşünmelerine ve mücadele yöntemlerini yaratmada bir motor ve moral gücü oluşturmuştur. Bu dalgalı etki kendisini Türkiye’de 1970 devrimci çıkışı olarak gösterirken, büyük bir kültürel, dilsel ve beyinsel soykırıma tabii tutulan Kürt halkı içinden de devrimci bir aydının çıkışına yol açmıştır.

Mazlum’un Yaşam Öyküsü

“Hakikatin arayışında bir analizci; iyinin ve güzelin arayışında bir ahlak insanı; ve hakikati iyi ve güzel ile birleştirmek arzusunda olan bir siyaset insanı.”¹

Mazlum Doğan 1956 yılında Mazgirt’e bağılı Koman köyünün Seyda mezrasında ailenin yedinci çocuğı olarak dünyaya gelir. Aile yapısı dinsel anlamda toplumun bilgini, karar ve yetki gücüne sahip, sözünden çıkılmayan temsilci anlamına gelen seyyidlik geleneğıne dayanır. Böylesine bir aile geleneğıne dayanan ailenin

1- Immanuel Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliğı İktidarın Retoriğı*, çev. Sinan Önal, İstanbul, Aram Yayınları, 2007, s. 87

Mazlum ismini tercih etmesi ya da kullanması genelde Kürt halkının ve özelde Dersimde zulme ve katliama uğrayan mazlum bir halk olduğunun simgesel ifadesi oluyor.

İlk okula Karakoçan'da başlar. Okul, Alevi ve Sunni mezheplerine dayalı ailelerin çocuklarından oluşan bir okul. Ama Mazlum için sorun teşkil etmiyor. Çünkü kavga etmeyi hiç sevmezdi. Ama bir haksızlığa uğramış ise, kendisinden yaşça büyük de olsaydı, gücü de yetmeseydi, yapışıp bırakmayan bir özelliği olduğunu ablası söyler.

Okuma yazmayı seviyor, okulun zeki öğrencilerinden biri. Daha sonraki yıllarda sadece derslerini çalışmak ile kalmaz başka kitaplar da okumaya başlar. En çokta Teksas Tommiks okuyor, sinemaya ilgi duyar, film seyretmek için sinema salonunun sahibine yardım eder, öylece film seyretmeyi başarır. Ortaokul yılları da Karakoçan da geçer. Çocuk ama kendisini solcu olarak görür, ilk eylemi ve örgütlenmesini Demirel'in Karakoçan ziyareti sırasında Demirel'e karşı örgütlediği taşlama eylemi ile gerçekleştirir. Öyle ki Demirel fötrünü bırakıp kaçmak zorunda kalırken, Mazlum da ilk kez göz altına alınarak ile, devlet ile tanışmış olur. Ortaokulu bitirince Dersim'de öğretmen okulunu okumaya başlar. Okulun sonlarına doğru hocalar onun siyasal düşüncelerinden dolayı rahatsızlık duyar, ilkin aileye şikayet ederler, "çok zeki ama son dönemde ona ne oldu bilmiyoruz, derslerine dikkat etmiyor" derler. Bu dönem aynı zamanda Türkiye'nin genelinde olduğu gibi Dersim'de de İbrahim Kaypakkaya'nın yakalanıp katledilmesinin ve genelde yükselen devrimci dalganın aydın gençlikte yaratmış olduğu devrimci etki olarak kendisini Mazlum'da da dışa vurur.

Okuldaki duruşu değişmeyince, ilkin okuldan atarlar, aile ve tanıdık çevrenin aracılığı ile tekrar okula döner ama çok kısa süre sonra Balıkesir'e sürgün edilir. Balıkesir Öğretmen Okulu'nu bitirir, fakat öğretmenlik yapmaz. 1974-75 yılında tekrar üniversite sınavlarına girer ve Hacettepe Üniversitesi'nde Ekonomi bölümünü kazanır. Kardeşi Delil, Ankara Öğretmen Okulu'nu okurken o da Hacettepe'de okumaya başlar.

Devrimci Bir Aydının Doğuşu

71 devrimci aydın gençlik liderleri tasfiye edilse de, onların yaratmış olduğu siyasal atmosfer çok canlı bir biçimde kendisini hissettiriyordu. Bu dönem, aydın gençlik arasında bir çok konuda yoğun tartışmalar, ayrışmalar yaşandığı bir dönemdir. Mazlum bu tartışmaları yürütenlerin içinde en genci olsa da, çok okuyup

araştırmalarını derinleştiriyor. Özellikle sosyalist ideolojinin ifadesini bulduğu Marksizm-Leninizmin devlet, demokrasi ve devrim konusundaki temel düşünceleri araştırıyor ve kendisini bir devrimci, Marksizm-Leninizmin bir sempati-zanı olarak görüyor. Bu okuma ve araştırmalar sonucunda Marksizm-Leninizm konusunda belli bir düşünceye ulaşsa da halen kafasındaki soru işaretleri varlığını sürdürüyordu. Okuduğu Hacettepe’de en çok ilişkilendiği-tartıştığı kişi aynı zamanda sınıf arkadaşı da olan Şahin Dönmez’dir. Kendisi o dönemdeki tartışmaların temel konusu olan milli meseleyle ilişkin Şahin Dönmez ile yaptığı tartışmayı şöyle dile getirir: “Benim gibi konuşup tartışanlardan biri de Şahin Dönmezdi. Ve Şahin Dönmez ile biz aynı sınıftaydık. Hacettepe de hazırlıktan beri beraberdik. Şahin Dönmez 75’ten sonra, herhalde ortalarından itibaren, sık sık ulusların kaderlerini tayin hakkından bahsetmeye başladı. O sıralar Şahin Dönmez dışında da aslında bu konu konuşuluyordu...”²

Sosyalizm, devlet, devrim ve örgütlenme sorunlarına ilişkin araştırma-inceleme ve tartışmalarından sonra tanıştığı milli mesele ve ulusların kendi kaderini tayin hakkı konusunda yoğunlaşmaya başlıyor ve araştırmalarının ağırlıklı yönünü artık bu konuya veriyor. Çünkü bu konu aslında onu kendi toplumsal gerçekliği ile ciddi anlamda yüzleşmeye doğru götürüyordu. Bu süreci yine mahkemede kendisi şöyle anlatıyor:

“74-75 senesinde ben üniversite sınavında Hacettepe’yi tutturmuştum puan olarak. Hacettepe’ye kaydımı yaptırdım. Daha öncede ben sol eğilimliydim. Çeşitli sol yayınlar, gazeteler, dergiler, kitaplara kadar okuyordum. Marksizm-Leninizme sempati duyuyordum. Yüksek okula geldikten sonra o sıralar başlangıçta ADYÖD vardı. Bir iki defa ADYÖD’e bir iki sefer DGB’ye ve TSİP’e gittim. Ama orada pek fazla kişi ile tanışmadım, tanıımıyordum. Daha sonra ADYÖD kapatıldı. Bu arada Hacettepe Derneği vb. derneklere gidip gelmeye başladım. Buralarda devlet konusunda, demokrasi konusunda, faşizm konusunda, parti örgütlenmesi konusunda, mücadele hakkında çeşitli kişilerle konuşur, tartışırdım (...)

Ben devrimci sempatizan olduğum sıralar, devlet konusunda demokrasi konusunda, bulduğum her türlü kitabı, milli mesele konusu dahil okuyordum. Marksizm-Leninizmin bütün temel konularla ilgili görüşlerini kavramaya çalışıyordum. Bu arada Şahin’le milli mesele, ulusların kaderlerini tayin hakkı konusunda konuşuyorduk. Şahin’in net, kesin ve doğru görüş-

leri henüz gelişmiş değildi. (...) ben de milli mesele konusunda kitap araştırmaya, bulduklarımı okumaya başladım. O dönemlerde henüz ‘ulusların kaderlerini tayin hakkı’ (Lenin’indi bu eser) Stalin’in, Marx’ın milli mesele vs. gibi eserleri piyasaya çıkmamıştı. Başkalarından araştırdık, aradık, taramadık. Ben pek bulamadım fakat diğer çeşitli siyasi grupların veya dergilerin, çevrelerin bu konudaki görüşlerini de öğrenmeye çalıştım. Bulduğum kitapları okumaya başladım.

1976 ya doğru artık milli mesele hakkında bende birkaç kitap okumuş bazı şeyler biliyordum; ama elbette daha sonraki kadar gelişmiş, net ve kesin görüşlerim henüz yoktu...”³

İşte bu araştırma-inceleme süreci, Mazlum’un Marksist-Leninist ideolojik çizginin onda oluşturduğu enternasyonalist düşünce doğrultusunda bir kürt devrimci aydınının gelişim sürecini anlatıyor. Özellikle o dönemde katıldığı DDKD’nin (Devrimci Doğu Kültür Dernekleri) kuruluş toplantısına ilişkin dile getirdiği şu belirlemeleri Mazlumun yeni kuşağın gelişen aydın-entelektüel olarak nasıl bir düşünce ve duruşa sahip olacağının ipuçlarını verme açısından dikkat çekicidir:

“Ben DDKD’de kuruluş toplantısının yapıldığı zaman DDKD’ye de gittim. DDKD’yi DDKD’leri sevmezdim. DDKD’lileri burjuva milliyetçisi olarak görüyordum ve kesinlikle daha baştan beri ben onlara karşıydım. Oraya da gittim. Oradaki konuşmalarını falan beğenmedim. Ben kendimi enternasyonalist çizgide bir Marksist-Leninist olarak görüyor veya öyle olmaya çalışıyordum. Onları da milliyetçi olarak görüyordum, bu nedenle kendilerine pek bir yakınlık duymuyor onlarla pek fazla konuşmuyordum bile. Çünkü kendilerinin zaten Marksizm hakkında pek görüşleri falanda yoktu.”⁴

Kürt aydın geleneğine bakıldığında, 1970’lere kadarki süreç, Kürt aşiret çocuklarının gelip üniversitelerde okuma sürecidir. Çünkü yoksul Kürt gençlerinin okuma koşulları yoktu. Bundan dolayı duruşları, düşünüş biçimleri, yaşam tarzları ve ilişkileri, içinden geldikleri aile ve aşiret yapısına dayalı olarak geliyordu. Örneğin DDKO (Devrimci Doğu Kültür Ocakları) bu kesim tarafından oluşur ve bütün çabaları, özellikle en etkin organizasyon olarak kabul gören “Doğu Mitingleri”dir. Bu mitinglerin sloganları ise “Doğu’ya su, yol, elektrik, fabrika ve komando baskılarına son”dur. Yani Kürt sorunu ve çözüm yaklaşımları bu

3- *Age.*, s. 248-250

4- *Age.*, s. 250

çerçevededeydi. 1970'lerden itibaren, yoksul ve emekçi Kürt gençlerinin gelip metropollerde okuması ile birlikte, farklı bir aydın kesim ortaya çıkmaya başlıyordu. Bu yeni aydın kesim, Marksist-Leninist ideolojiyle buluşuyor, sosyalizm, devrim, devlet, demokrasi, milli mesele ve ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı noktasında, egemen sistemle daha keskin bir kopuşu esas alıyordu. Bu aynı zamanda geleneksel "Kürt aydın" yapısıyla bir çelişki ve çatışmayı da beraberinde getiriyordu. Mazlum'da ifadesini bulan "DDKD'yi DDKD'leri sevmezdim. DDKD'lileri burjuva milliyetçisi olarak görüyordum ve kesinlikle daha baştan beri ben onlara karşıydım" söylemi, dönemin devrimci aydın yaklaşımını yansıttıyor. Bu basit bir söylem değil, ideolojik içerikli bir sınıfsal yaklaşımdır. Çünkü DDKD, DDKO'nun bir versiyonu olarak, yine bu kesimler tarafından örgütlenmiştir.

İdeolojik ayrışma, beraberinde kendilerini tanımlamayı da getiriyordu. Kendilerine devrimci aydın tanımlamalarının yapılmasının nedeni de, bu ayrışmanın yansımaları oluyor. Egemen sistem ve geleneksel Kürt aydın ilişkilerine karşı duruş ve düşünüş biçimi bu tanımlamada ifadesini buluyor. Devrimci aydının egemen sistemle göbek bağı olan geleneksel aydına karşı tavrı, milli meselenin çözüm yaklaşımıyla sınırlı değil, aynı zamanda ideolojik ve sınıfsal boyutu da içeriyor.

Kürt geleneksel "aydını" ile sadece sınıfsal boyutta bir çelişki, çatışma yaşanmıyor, Kürt toplumunun içinde bulunduğu konuma yaklaşımda da ciddi bir ayrışma yaşanıyordu. Mazlum ve ilişki kurmak istediği devrimci aydın grubu "Kürt halkının bir sömürge halkı olduğunu ve bu halkın dört sömürgeci devlet tarafından parçalandığını" dolayısı ile "birleşik demokratik bir Kürdistan" düşüncesini savunuyordu. Bu düşünce yapısı, onun devrimci aydın grubuyla birlikte hareket etmesine neden oluyor ve mücadele araç ve yöntemlerinde de geleneksel Kürt "aydınından" farklı kılıyordu.

Geleneksel "aydın" düşünüş biçimi, mücadele araç ve yöntemleri, sınıfsal konumlarının gereği olarak egemen sistemle barışık yaşama ve "Kürtler sömürülecek ise de dilleri ve kültürleri kabul görerek sömürülsün" yaklaşımı temelindeydi. Bu yaklaşım ve düşünüş biçimi, onları Marksizm düşmanı bir konuma getirmişti. Mazlum, bu kesimle ciddi bir ideolojik mücadele içerisindeydi. Onları "işbirlikçi milliyetçi burjuvalar" olarak görürdü. Ve yürüttüğü çalışmalar içerisinde egemen sistemle mücadelenin yanında, bu kesimlerle de büyük bir mücadele içerisinde girmişti.

Devrimci aydınlar grubunun en etkili ismi Abdullah Öcalan'dı. Grup giderek bir örgütlenmeye doğru adım atmaya başlamış ve kendilerine "Kürdistan Devrimcileri" adım vermişlerdi. Kendilerine Kürdistan Devrimcileri adını vermelerinin

nedeni, ideolojik farklılığın belirgin bir biçimde ortaya konulması ile bu ideoloji ve onu temsil eden devrimcilerin temel dayanaklarının emekçi, yoksul Kürt halkı olduğu vurgusuydu.

Kürt aristokrat geleneginden gelen kesim ise, bu grubu kendi dayanaklarının ortadan kaldırma olarak görüyor ve onlara karşı güçlerini birleştiriyorlardı. Ama korkularını da topluma, “bunlar maceracı, hayalperestlerdir” diyerek yenmeye çalışıyorlardı. İşte, Mazlum’un devrimci aydın rolü de bu noktada ortaya çıkıyor. Mazlum ilişkilendiği örgütlemeye çalıştığı aydın gençliğe en çok bu geleneksel yapıya eleştiriler yönelterek yaklaşıyor, modern Kürt toplumunun geleceğinin temellerini atıyordu. Kürt halkının aşiretçi yapısının mevcut toplumsal gerçekliği yaratma dışında bir rolünün olmadığını, dolayısı ile aşiret ilişkilerinin ağa ve şeyhlere dayalı bir işbirlikçilik olduğunu, bunun da Kürt halkının varlığının inkarı olduğunu ortaya koymaya çalışıyordu. Mazlum ve ilişkilendiği devrimci aydın kesim, egemen sisteme olduğu kadar, mevcut toplumsal yapı ve ilişki biçimine karşı da çok büyük eleştiriler yöneltiyordu. Özellikle Mazlum’un grubun etkili isimlerinden biri olan Haki Karer ile ilk görüşmesinde yaşadığı etkilenmeyi kendisi şöyle dile getirir:

“Bir ara başka bir arkadaş beni Haki ile tanıştırdı. SBF yurdu muydu yahut Hukuk bahçesi miydi iyi hatırlamıyorum. Haki bana milli mesele hakkındaki görüşleri de dahil çeşitli konularda görüşlerini söyledi. Bu arada DDKD’yi de benden daha sert, daha kıyasıya eleştirdi ve burjuva milliyetçisi olduklarını, çalışma yöntemlerini, anlayışlarını, ideolojilerini eleştirdi, bu benim de hoşuma gitti, daha sonraki dönemlerde de yine bu kişiyi bulmak onunla konuşmak istedim; ama sık sık kendisi ile karşılaşamadım, konuşamadım. Ama kendisine karşı bir hayranlığım söz konusuydu ve giderek bu hayranlık, onlarla beraber hareket etmeye, ideolojilerini benimsemeye kadar gitti. Yalnız kişinin kendisine hayranlıktan çok, anlattığı düşünceler benim de düşüncelerime denk geliyor, uygun geliyordu. Ben bu kişilerin bir grup mu, bir hareket mi veya şey mi olduğunu bilmiyordum; ancak kendileri tarafından tasvip edilmek, kendileri tarafından görevlendirilmek falan istiyordum, arzu ediyordum, yani bunlara katılmak, bunlarla beraber çalışmak istiyordum, bayağı da heyecanlı idim bu konuda. İşte memlekete geldiğimde, kardeşim de dahil, pek çok kişiye, o arkadaştan, Haki’den ve yine Haki’nin arkadaşlarından, daha sonra benim de arkadaşlarım oldu, Cemil gibi, Turan gibi, öğrendiklerimi hemen anlattım...”⁵

Mazlum, Haki ile tanışmasından sonra, Marksizm-Leninizm, milli mesele ve ulusların kendi kaderini tayin etme hakkı konusundaki araştırma-incelemelerini Kürt-Kürdistan tarihini, kültürünü, ekonomik ve sosyal yapısını incelemeye dönüştürmüş, Kürtlere, Ortadoğu'ya ilişkin ne kadar kitap ve belgeler varsa onları bulup okumaya başlamıştı. Adeta suya hasret kalan, toprağın düşen yağmuru içine çekip emmesi misali. Ailesinden aldığı paraları kitap ve dergilere vermeyi kendisinde bir alışkanlık haline getirmişti.

“19. yüzyılda Kürdistan üzerine mücadele Halfin adlı biri tarafından yazılmış, Komal Yayınları tarafından çıkmıştı. Okudum. M. Emin Zeki'nin Kürdistan, Kürtlerin tarihi üzerinde olan bir yazısı vardı, Kürtler ve Kürdistan diye çıkmıştı, okudum. Zinar Silopi'nin, Peşrivan'ın Kürdistan üzerine yazdıkları, elden ele geçen yazılarını okudum. 'Avukatsız Halk Kürtler' diye bir eser vardı, onu okudum. Evliye Çelebinin seyahatnamesinde Kürtlerle ilgili bölümü okudum. Osmanlı tarihinde azınlıklarla ilgili kısımları, sekiz ciltlik İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Osmanlı tarihini okudum. Kürtler, Kürtlerin kökeni biçiminde eserler vardı, biri Osman Nuri'nindi, onu okudum... Bazil Nikiti'nin Kürtler adlı eserini okudum, yani Kürtler hakkında bir şey bulabileceğimi anladığım pek çok eser okudum. Bu arada şunu da söyleyeyim, Genelkurmay tarafından yayınlanan bir eser de okudum. Bu da Cumhuriyet Döneminde Ayaklanmalar adlı bir eserdir. Ankara'da olduğum milli meseleyi araştırdığım dönemde okudum. Burada cumhuriyet tarihinde ayaklanmalardan bahsediyor. Devletin resmi yayını, açıktan açığa devletin Kürdistan'a yönelik politikasını ortaya koyuyor ve Kürtler Kürdistan da benim bahsettiğim gibi o yayında bahsediyordu. Yazık ki ben o eserin tümünü okuyamadım. Elime geçebilseydi, bir kısmını o zaman çok arzuldum, not almak istiyordum. Dersim hareketi ile ilgili olarak, Şeyh Said ayaklanması ile ilgili olarak, takip edilen politikalar, bunların yerleri, şunları, bunları ile ilgili şeyler vardı. Ben yalnızca bir gecelik göz gezdirebildim. Orada da resmen, alenen yazılıydı... Heredot tarihini de okudum.”⁶

Mazlum, tanıştığı Haki ve arkadaşları bu dönemi “araştırma-inceleme ve ideolojik çalışma” dönemi olarak adlandırıyordu. Çağın tanımı “sosyalist devrimler ve ulusal kurtuluş mücadeleler çağı” olarak yapılmış ve dünyanın bir çok sömürge halkının aydın-gençliği sosyalist düşünce ile tanışarak, kendi toplumsal sorunlarını çözmek için mücadele içerisine girmiş, mücadeleyi başlatmışlardır. Bu aydın

gençliğin temel özgünlüklerinden biri egemen devletlerin metropol kentlerinde okumuş olmalarıdır. Ho Chi Minh Fransa'da, Gandhi İngiltere'de, Amiral Cabrel Portekiz'de, Angola ve Mozambik liderlerinin hepsi Portekiz'de okurken sosyalizm düşüncesi ile tanışır ve bu devrimci düşüncelerle ülkelerine dönerler.

Egemen sistemin metropollerinde okuma süreçleri kendiliğinden ortaya çıkan bir durum değildir. Egemen sistem, egemenliği altına aldığı halkların bilimle tanışmalarını istemediği için, daha çok kendi dilini, kültürünü, yaşam tarzını geliştirerek, o halkları asimile etmek, kendine yabancılaştırmak için askeri kışlaları aratmayan alt düzeyli eğitim kurumlarını inşa eder. Metropole gelen veya getirilen gençler ise parmakla sayılacak kadar az olur. Bunlar da daha çok iş birlikçi ve zengin aile çocuklarından seçilirdi. Çünkü daha çok kendi kadroları olarak yetiştirmek isterler. Osmanlı döneminde Aşiret Mektepleri'nin amacı da buydu. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde de bu böyle sürer. Daha sonra da bu gelenek sürdürülmeye çalışılır ama bu geleneği zeki yoksul Kürt çocukları adeta içine sızarak delerler. Yukarıda dile getirdiğimiz ülkelerde de bu yaşanmıştır. Devrimci Kürt aydını Mazlum ve arkadaşları da metropollerde okurlarken, Marksizm-Leninizm ideolojisi ile tanışır ve egemen sistemin beklentilerini boşa çıkaran farklı bir düşünüş ve duruşa sahip olmaya başlarlar. Bu süreç aslında geleneksel "aydın" portresinin son bulması ve Kürt sorununun modern düşünüş biçiminde çözümünü ele alan yeni bir aydın kuşağının gelişim süreci olurken, egemen sistemle de ciddi bir hesaplaşma sürecinin de başlangıcı oluyordu. Mazlum'un içinde yer aldığı bu devrimci aydın kuşağının Kürt toplumsal yapısındaki belirleyici rolü de böyle ortaya çıkacaktı. Mazlum bu yeni aydın kuşağının Kürt toplumsal yapısının değişiminde kendine özgü özellikleri ile öne çıkacaktı.

Mazlum ve arkadaşları da Ankara da okurken sosyalizm ve devrimci düşüncelerle tanışır. Yani ilkin Marksizm-Leninizm ideolojisi ile tanışıp, sonra kendi toplumsal gerçekliği ve sorunları ile yüzleşmeye başlarlar. Çünkü okuma ve bilimle tanışma ancak egemen sistemin metropol kentlerinde okumayla mümkündü. Bu gerçeklik egemen sistemin egemenliği altına aldığı, sömürdüğü halka yaklaşımıyla ortaya çıkan bir gerçekliktir. Güçlü bir ideolojik donanım ile kendi tarihlerine yönelir, halkın içinde bulunduğu durumu, egemen sistemin politikalarını incelemeye başlarlar. Mazlum'un "DDKD burjuva milliyetçisi bir yapıya sahipti, bunun için sevmiyorum onları" söylemi aslında, ideolojik donanımın ve adına hareket etmeyi düşündüğü Kürt halkına nasıl bir gelecek yaratmak istediklerinin açık ifadesi oluyor.

Mazlum sadece kendisini sosyalizm ideolojisi ile donatmıyor, aynı zamanda ait olduğu Kürt halkının tarihini, kültürel, ekonomik ve sosyal yapısını yoğun bir

şekilde inceleyerek, kendisinde güçlü bir birikim oluşturunuyordu. Yukarıda kendi dilinden aktardığımız kitaplar listesi nasıl bir bilgi donanımı ve birikimi sahip olduğunu yansıtıyor. İdeolojik ve tarih birikimi, onu kendi geleceğine de yön vermeye yöneltiyor, ısrarla Haki'nin ait olduğu grup ile buluşmak ve onlarla birlikte çalışmak istiyordu. Bu araştırma ve incelemeler onu şöyle bir sonuca ulaştırıyordu: Toplumu değiştirmek isteyen insan veya aydın, güçlü bir rol oynayabilmesi için örgütlenmek zorundadır. Mazlum, aslında aydın ile toplum ilişkisinin sürekliliği için bir örgütlenmenin kaçınılmaz olduğunu görüyordu. Çünkü bütün devrimci aydınlar, güçlü bir örgüt yaratarak rol oynayabilmiş, bu sayede toplumu değiştirmeyi başardıklarını anlamıştı. Kürt halkının, bu kadar büyük bir beyinsel soykırıma uğramasının nedeni de kendi modern örgütlenmesine sahip olmamasıdır. Modern bir örgütlenme de kuşkusuz güçlü bir aydın yapısıyla ortaya çıkabilirdi. Haki'nin Mazlum'u etkilenmesinin nedenlerinden biri de budur. Haki ve arkadaşları Mazlum'un bu arayışlarına örgütsel bir kapı aralıyorlardı.

Beyinsel soykırımın yanında, egemen sistem Kürtlerin aşiretçi yapısını olduğu gibi ayakta tutuyordu. Aşiret reislerinin işbirlikçi karakteri ve aşiret yapısının ortaya çıkarmış olduğu sosyal yapı, Mazlum'un Kürtlerin kendi geleceğini belirlemeyi engellediğini sonucunu çıkarmasına neden oluyordu. Bundan dolayı bu mevcut sosyal yapının ancak güçlü bir örgütlenmeyle aşılabileceğini anlamıştı.

"Aydınlanma, gelişen düşüncenin başlangıçtan bu yana insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmek amacını gütmüştür."⁷ Mazlum da kendisinde geliştirdiği aydınlanma ve yarattığı aydın kişiliği ile kendini yönetme gücünü yakalamıştı. Sadece ortaya çıkan düşünüş biçiminin bir uygulayıcısı değil, toplumu değiştirme düşüncesinin geliştiricisidir de.

Mazlum, araştırma-inceleme sürecinde Ortadoğu'nun tarihsel olarak dünyadaki rolünü ve emperyalizm ile sosyalizm arasındaki çekişmeyi kavlıyor, bu çekişmeyi sosyalizm ve halkların özgürlüğü doğrultusunda çözmek için, kapitalist-emperyalist sistemin Ortadoğu'dan kovulmasının gerekliliği sonucuna ulaşıyordu. Ve bunu da Ortadoğu'da Kürdistan'ın jeopolitik konumu ile bağlantılayarak ele alıyordu:

"Ortadoğu bugün kapitalizm ile sosyalizm arasındaki çekişmenin odağını oluşturuyor. Ortadoğu'da Kürdistan çok stratejik bir yerde yer alır. Kürdistan'ın jeopolitik önemini iyi kavramak gerekir. Eğer Ortadoğu da

7- Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev. Nihat Ünler - Elif Öztarhan Karadoğan, İstanbul, Kabalcı Yayınları, 2010, s. 19.

emperyalizm kovulmak isteniyorsa, Ortadoğu emperyalist-kapitalist bloktan koparılacak isteniyorsa, mutlaka Ortadoğu gericiiliğinin yoğunlaştığı merkez olan Kürdistan'da devrim yapmak gerekiyor. Bu da Kürdistan devriminin önderliğini burjuvaziye, burjuva milliyetçiliğine bırakmamak proletarya önderliğindeki bir devrimle mümkün olabilir.”⁸

Bu düşüncelerinin yaşam bulması, toplumsallaşması için de tek başına olamayacağını, bir örgütün olması gerektiğini çok iyi biliyordu. Ve bu düşüncelerine yakın gördüğü ve katılmak istediği grup da Haki'nin içinde yer aldığı gruptu.

“1976 Haziran ayı falandı herhalde o dönemde, Suruç'ta Suruçlu bir genç öldürülmüştü –adını hatırlamıyorum, Hacettepe de bizim okulun öğrencisiydi-⁹ bu kişinin cenaze törenine bazı arkadaşlar gelmiş katılmışlardı Ankara'dan. Hayri ve Kemal de bunların içindeydi. Bunlar Suruç'ta yakalanmış, Diyarbakır cezaevine getirilmişlerdi. Ben bu arkadaşlarla henüz fazla sıkı ilişkim olmadığı halde Karakoçan'dan çıkıp bunları ziyarete geldim. Herhalde hatırladığım kadarı ile bilmiyorum 1.200 lira mı ne para harçlık verdim. Yani oldukça yakınlık duyuyordum ve beraber faaliyet yürütmek istiyordum.”¹⁰

Eylemci Aydın Süreci

Mazlum, Kürt tarihine ilişkin yaptığı araştırmalarla birlikte kendi devrimci düşüncesi doğrultusunda yeniden yorumlayarak ve Kürtlerin tarihsel gelişimini, sosyal yapısını irdeler ve egemen sistemin kendi egemenliğini güvenceye almak için Kürt sosyal yapısını nasıl değiştirdiğini veya değiştirmeye çalıştığını, inkarcı ideolojik-politikası doğrultusunda nasıl sosyal tabakalar oluşturduğunu ortaya çıkarır. Kürt toplumsal yapısının dayandığı aşiret yapısının, Cumhuriyetin özellikle bir bütün olarak siyasi ve askeri denetiminin sağlandıktan sonra yeniden nasıl düzenlediğini mahkeme sürecinde yazılı olarak hazırladığı siyasi savunmasında ortaya koymaya çalışır. Aydın'ın temel işlevi, tarihsel olarak toplumsal dinamikleri örten örtüyü eleştirilerle kaldırmak ve dinamikleri açığa çıkarmak değil mi? Eğer işlevi toplumun dinamiklerini açığa çıkarmak ve toplumun kendisini yeniden düzenlemek ise o zaman egemen sisteme karşı olduğu kadar, sistemin

8- Mazlum Doğan, *Toplu Yazılar*, s. 251.

9- Mazlum Doğan'ın ismini hatırlamadığını söylediği gencin adı Fevzi Altınsoy'dur.

10-Mazlum Doğan, *Toplu Yazılar*, s. 251.

temel dayanaklarına karşı da düşünsel anlamda yönelmek gerekirdi. Çünkü egemen sistem kendisini güvenceye almak için, Kürt toplumsal dinamiklerinin yok edilmesini istiyordu.

Mazlum, aşiret reislerinin kompradorlaşma sürecini irdelemiş, sistemin kendi politik çıkarları doğrultusunda kapitalist ilişkileri kimlere dayanarak geliştirdiklerini görmüştür. İnkarcı egemen sistemin kapitalist ilişki biçiminin kentlerde hangi sosyal katmanları ortaya çıkardığını, bu katmanların düşünüş biçimlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Tarihin bir ironisi haline getirilen Kürt sorununa, ancak tarihin kuvvetine sahip olan neşter son verebilirdi. Bu sosyal kesimlere karşı hem eleştiri ve hem de mücadele içine girmesinin nedeni de budur.

Mazlum, tarihi ve sosyal yapıyı irdelerken olgucu düşünceye sahip değildir. Evet olguları açığa çıkarmak gerek, ama olgucu düşünce yapısının Kürtleri mevcut konumdan kurtaramayacağını biliyordu. Olgular sadece modern Kürt toplumunun inşasında veri olarak ele alınabilirdi. Çünkü tarih, geçmiş ve içinde bulunan o an veya gelecek arasındaki köprüdür. Köprünün ayakları sağlam olmazsa bir uçtan diğer uca nasıl geçilecek? İşte geçişi sağlayan köprünün ayaklarını sağlam inşa eden toplumun içinden çıkan, ama toplumu değiştirmeyi esas alan aydındır.

Mazlum, bütün bu tespitlerin sonucuna ulaşırken, egemen tarihin Kürt toplumuna reva görmüş olduğu bu yaşam seyrini değiştirmek için, toplumun en dinamik gücü olan aydın-gençliğe yönelerek, egemen sistemin geliştirdiği asimilasyon politikası ile kendisine yabancılaştırdığı bu kesimi değiştirerek, Kürt toplumunun kaderinin değiştirilmesinin temel dinamikleri haline getirmeyi hedefliyordu. Çünkü “genç ve dinamik bir devrimci aydın kuşağı yaratılmadan, toplumu harekete geçirmek, değiştirmek zordur” diye düşünüyordu. Bunun da ancak aydının toplum içine girmesi, temas kurması ve güven vermesiyle mümkün olabileceği sonucuna varıyordu.

Mazlum’un kafasında oluşturduğu toplumla temas düşüncesi onu, Haki’nin içinde yer aldığı aydın-gençlik grupla giderek ilişkilerini sıklaştırmaya, tartışmalara katılmak için sık sık görüşmeye yöneltiyordu. Fakat kendisinin değişiyiyle, “grup halen tam olarak güven duymaz” ama tartışmaları izlemesine izin verirler. Çünkü grup çok gizli hareket ediyor ve güven duymadan kendi içinde yürüdüğü tartışmalara kimseyi katmıyordu. Ama Mazlum’un Haki’de yarattığı güven, tartışmaları izlemesine izin verilmesine neden olmuştur. Tartışmalar ideolojik olduğu için Mazlum pür dikkat dinliyor, dile getirilen hiçbir sözü kaçırmamaya çalışıyordu. Aslında dinleme onun dede geleneği olan seyyidlikten gelmekte. Zaten iyi

bir dinleyici olmadan, iyi bir çözüm bulmayı da başaramaz. Mazlum da çocukluk yıllarında fazla konuşmaz hep dinlerdi.

Haki ve arkadaşlarını yakından tanıdıkça, grubun maddi sıkıntılarını da anlıyordu. Çok büyük maddi olanaksızlıklar içinde olduklarını görüyordu. Bundan dolayı çeşitli gerekçelerle isteyip ailesinden gelen paraları Haki veya Cemil'e vererek gruba maddi anlamda katkı sunmaya çalışıyordu. Bu ilişkilene giderek geliyor, Mazlum artık ilişkilenebildiği, ulaşabildiği her insana grubun ideolojisini ve Kürt sorununa bakışını anlatıyordu. "1976 sonları mıydı, 1977 başları mıydı kesin hatırlamıyorum ama o dönemde ben okulu bırakmak, artık tümüyle kendimi hareketin ideolojisi doğrultusunda faaliyet yürütmeye vermek istedim, ona adanmak istedim."¹¹

Anne ve babasına bu düşüncesini açıkladığında çok kızdılar, Mazlum da "bizim okulu okumak ve bir fabrikada çalışmakla bu Kürtler kurtulmaz. Tarih bir gün bizim yaptıklarımızı yazacak"¹² diyerek evi terk eder. Bu dönemde aydın- gençlik grubunda yer alanların her biri Kürdistan'daki illere doğru dağılmıştı. Haki, Batman'a gider, Kürtçe bilmediği için zorlanır, ama esas zorlanmasına ve Batman'dan ayrılmasına yol açan burjuva milliyetçilerinin, "bu Türktür, burada ne işi var, Kürtçe bilmeyen Kürtlerin mücadelesini mi geliştirecek" türünden maruz kaldığı saldırılardır. Mazlum'a "Kürtçe bilen bir arkadaş yok mu, yanıma gelsin" diye bir istekte bulunur, Mazlum hemen Haki'nin yanına gitmek ister, bu istemini arkadaşlarına da açıklar, ama Haki'nin Batman'ı terk ettiğini öğrenir.

Daha sonra Haki ile konuşur, kendisine Batman'a gitme görevinin verilmesini ister. "Ben Haki'ye söyledim, işte beni gönder dedim. Yalnız o da henüz yeni olduğum için, tecrübesiz olduğum için hem ağır olabilecek bir görevin altına, bir sorumluluğun altına girip ezilmemden korkuyor, hem de şevkimi heyecanımı kırmak istemiyordu, 'sen bilirsin' dedi. Ben 1976 sonlarına doğruydum valizimi topladım, ailemden kopardığım parayı da alarak, o zaman pek fazla sayılmazdı her halde 500 lira paraydı, güney illerine geldim. Duyuyordum, Ceylanpınar'da ne olacak, işte faşizm konusunda bir seminer verilecek, ben arabaya atlıyordum, Ceylanpınar'a gidiyordum, kahvede oturuyordum birinin yanında işte, yahut TÖB-DER'de oturuyordum. Bazı kişilerle bireysel ahablık dostluk kurarak, mümkünse evlerinde yatmaya

11-Age., s. 252.

12-Mazlum Doğan'ın ablası ile gerçekleştirdiğim görüşmeden.

çalışıyordum. Ertesi gün seminere katılıyor bildiğim görüşleri savunuyordum. Böyle turist gibi geziniyordum. 1977'ye doğru artık ben Batman'da kalmaya başladım, sık sık Batman'a gidiyordum bir hafta kalıyordum, üç gün kalıyordum, beş gün kalıyordum"¹³

Aydın, aydın olmanın rolü ve sorumluluğu da bu değil mi? Eğer bu devrimci bir aydın ise, işi daha zor olmaz mıydı? İnkâr edilen, yok sayılan ve kendisinden kaçmaya başlayan bir halkı kendi özü ile buluşturma, ya da silinen benlikte bir kıvılcım çakıp, yeniden benliği işler hale getirmeye çalışmak, çok kolay olmasa gerek. Çünkü bilgi, birikim ve yüreklerinde-beyinlerinde büyüttükleri inançları dışında hiçbir şeyi yoktu. Ve buna bir de adına hareket etmeye çalıştığı sorun da ateşten gömlek ise, büyük bir inançla zorlukları aşmak dışında yapacakları bir şey kalmaz.

“Bazen dışarıda kaldığım da oldu, yani yaz, yemek de bulamıyordum; ne yapıyordum, dışarıda yatıyordum. Ama diyelim ben TÖB-DER'e gidip oturuyordum, akşama doğru oluyor genç bir delikanlı 'ağabey bu gece bizim eve gidelim' diyorsa hiç fırsatı kaçırmıyor, direkt olarak onların evine gidiyordum. Ertesi gün de davetsiz olarak gittiğim de oluyordu. Yani zar zor idare ederek kalmaya, propaganda yapmaya çalışıyordum.”¹⁴

Koşullar çok zor, bir taraftan yaşanan toplumsal yabancılaşma, bir taraftan işbirlikçi feodal komprador yapı, bir taraftan devletin kuşatması ve en önemlisi de Kürdistan'ı adeta kendi aralarında parsellemiş geleneksel burjuva milliyetçilerin varlığı ve çıkardıkları engellemeler, geliştirilen saldırılar. Bütün bunları aşmak ve örgütlenmek, büyük bir emekle iğneyle kuyu kazar misali bir çalışma yapmak. Mao kıt kanaat ve inançla yürütülen devrimci çalışmaları kıvılcıma benzetir. “Bir kıvılcım bütün bir bozkırı yakmaya yeter”. İşte Mazlum ve arkadaşları bir düşünce kıvılcımı ile bütün Kürdistan'ı sarmalamayı hedeflerler.

Mazlum, modern Kürt toplumunun düşünce yapısının ortaya çıkmasında, örgütlenmesinde, geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynar. Çünkü o, benimsediği ideolojiyi, siyaseti ve bunların Kürt toplumunun sosyal yapısını değiştirmede devreye sokmayı bilen, hem ideolog hem de örgütçü bir yapıya sahipti. Sosyalist ve devrimci aydınlanma felsefesini tarih ve toplumsal yapıyı ele almada bir yöntem olarak kullanmayı kendisi için bir yöntem olarak ele alıyordu.

13-Mazlum Doğan, *Toplu Yazılar*, s. 252-253.

14-Age., s. 253.

Kürdistan tarihinin gelişim evrelerini, egemen sistemlerin Kürt toplumunda yarattığı tahribatları, bu tahribatların ortaya çıkarmış olduğu toplumsal kesimler, ya da sınıflaşmayı, bu sınıflaşmanın egemen sistemle bağı, ve bu ilişkiler ağının 1970'lerin Kürt toplumunda ortaya çıkan sonuçlarını çok kapsamlı incelemiş, ortaya çıkan ilişkiler girdabındaki toplumsal yapının nasıl değiştirilebileceğine dair çabalamıştır. Zaten aydın olmanın bir gereği de bu olsa gerek. Sadece görmeyi bilmek yetmiyor, görüp değiştirme çabası içersine girmek en önemlisidir. Devrimci aydın olmanın kıstası da bu değil mi? Değiştirme gücünü kendinde yaratmayan toplumu değiştirme ideasına sahip olabilir mi, ya da toplumu değiştirebilir mi?

“Ben, Marksizm-Leninizmin propagandasını yaptım. Ben Kürdistan devriminin propagandasını yaptım. Ben, Marksizm’in devlet hakkındaki, Marksizm’in demokrasi hakkındaki, Marksizm’in örgütlenme hakkındaki, Marksizm’in askerlik hakkındaki konuları üzerinde konuştum, bu tür konular üzerinde tartıştım. Daha çok da konuştuğum aydın kişilerdi, benim söyleyeceklerimi kavrayabilecek ya da araştırabilecek, öğrenebilecek kişilerdi. (...)”

“Bu şu anlama gelmez. Hiç köylülerle, hiç işçilerle, hiç sıradan insanlarla konuşmadım. Onlarla da konuştum. Gerektiğinde beni seven, köyüne davet etmek isteyen bir genç olduysa hiç fırsatı kaçırmadım, köylerine kadar da gittim. Yani kitlelerle nasıl ilişki kurulabilirse, bunun yeri nereyse, ister kahve, ister dernek, ister sendika, isterse köy, isterse yol, sokak olsun bunu kaçırmadım, bundan yararlandım, propaganda işlemini bireysel olarak kendi başıma sürdürdüm.”¹⁵

Dil ve kültürel soykırıma uğramış benlikleri canlandırmak yeniden kendine getirebilmek için, toplumun içinde algılama gücü olan gençlere yönelmek, onları kendi tarih ve toplumsal yapısı hakkında bilgi sahibi kılarak eğitmek gerekiyordu. Mazlum’un, aydın-gençliğe özel bir ilgi göstermesinin nedeni, kuşkusuz Kürt toplumunda yeni bir aydın kuşağı oluşturmak ve onlarla Kürt toplumunun mevcut sosyal yapısını değiştirmek hedefiydi. Güçlü bir aydın yapısına sahip toplumlar, ancak büyük bir değişimi yaşayabilirlerdi. Gece gündüz bütün enerjisini bu konu üzerinde yoğunlaştırmasının nedeni de buydu. Bunu yaparken, elit bir aydın düşünce yapısını da reddediyor ve toplumun tüm sosyal kesimleriyle de ilişkilenecek ihmal etmiyordu. Her kesimle ilişkilenecek, onların algılayabilece-

ği dille ilişkileniyordu. Bu aslında Kürt toplumu içersinde ortaya çıkan yeni bir aydın kuşağı oluyor. Var olan “aydın” okulda “aydın, demokrat”, hatta “solcu” olarak kendisini görürken, köye veya memlekete gelirken, ağa, bey oluyordu. Bu paradoksu, yoksul Kürt toplumu içersinde ortaya çıkan, bu genç devrimci aydın kuşağı ortadan kaldırmaya çalışıyordu.

Tarihi Kendisinde Yeni bir Evreye Dönüştüren Aydın

Tarih, insan benliğinde doğuştan yoktur. Sosyal bir varlık olan insan, doğar büyür ve gelişim süreci içinde okur ve öğrenir. Bilinç bu öğrenilen tarihin beyinde parıltısı oluyor. Ama, bu her zaman ve her insanda aynı düzeyde yansımalarını bulmaz. Çünkü her insan içinde bulunduğu, yaşadığı koşulları sorgulamaz ya da sorgulama temelinde tarihi öğrenmez. Dolayısıyla içinde bulunduğu koşulları sorgulama ve onu değiştirme derdi de olmaz. Çünkü içinde bulunduğu toplumun yaşadıklarını bir “kader” olarak görür ve kabullenir. Ama toplumsal sorgulama ve ona karşı içinde bir sorumluluk duyma var ise, o koşulları değiştirme çabası da olur. Buna toplumsal sorumluluk denir. Bu sorumluluğu hisseden kişi ise, tarihin gelişim seyri ile içinde bulunduğu koşulları karşılaştırır ve ondan çıkardığı sonuçları yaşadığı an ve gelecek arasında bir köprüye dönüştürür.

“Benim Kürt ve Kürdistan fikrine nasıl ve ne zaman yöneldiğim konusundaki soru, ilginç bir soru benim açımdan. Çünkü bu bir günde yönelinecek bir şey değil. Ben 26 yaşındayım bu hareketle ilişki kurduğum dönemin 1976 senesi olduğunu düşünürsek, 21 yaşında falan oluyorum. Bu döneme kadar benim hayatta çeşitli pratiklerim ve insanlarla çeşitli temaslarım vardı. Okuyorum, görüyorum, duyuyorum, tartışıyorum. Elbette bende belli bir fikir oluşmaya başlıyor. Kürtlerin varlığı veya yokluğu sorunu benim açımdan tartışılmaması gereken bir soru. Tartışma konusu bile yapmayı gerekli görmüyorum.”¹⁶

Mazlum’un bu yaklaşımı, geçmiş Kürt hareketleri adına hareket eden ve ayaklanma sürecinde yakalananlar, egemen sistemin yargılamalarına karşı kendi halkının varlığını savunmaktan kaçan anlayış ve yaklaşımları yerle bir etmiş, ilk defa Mazlum ve arkadaşları kendi halkının tarihine, varlığına sahip çıkmışlardır. Mazlum Kürt hareketinin hem geliştireni, hem örgütleyeni hem de ideolojik gelişiminde rol oynayanı. Sadece sorgulayan, tespitlerde bulunmayla yetinmeyen, bizzat Kürt

halkının geleceğini kurma mücadelesinin yürütücüsüdür; yön verenlerinden birisidir. Dolayısıyla, uğruna mücadele ettiği, esas aldığı Kürt halkının ve örgütlü yapısına dönük yönelimlere karşı durmayı esas alırdı. Mahkeme tarafından Kürt hareketine karşı hazırlanmış iddianameye karşı bütün engelleyici çabalara rağmen, “Kürt halkının varlığı tartışma konusu yapılamaz” diyerek kendisinin de kurucularından biri olduğu harekete yönelik iddialara da, çok sakın ama ideolojik duruşundan taviz vermeden sırası ile cevaplar vermeye çalışır.

Mazlum için aydın, kendi halkının sorunlarının çözümünde rol oynayandır. Kendisinin ait olduğu halk, varlığı inkar edilmiş, her şeyi elinden alınmış bir halktır. Bu halk sömürgeleştirilmiş bir halk olduğuna göre, bu halkın kurtuluşunu sağlamak gerekiyor. Bundan dolayı bütün ulusal kurtuluş mücadelelerini inceleyerek deney ve tecrübelerini öğrenmeye çalışmıştır. O halkların devrimci aydınları nasıl rol oynamış ve mücadelelerini nasıl geliştirmişlerdi, bu Mazlum için önemliydi. “İktidarı hedefleyen bütün siyasi partilerin kendi özgünlüklerine uygun araçlar yarattığı” tespiti, bu yoğun araştırmaların sonucudur. Kendilerine “Kürdistan Devrimcileri” adını vererek, Kürdistan’ın her yerinde aydın-gençlik içerisinde örgütlenmeye çalışıyorlardı. Grubun önde geleni ve yön vereni ise Abdullah Öcalan’dı. Mazlum çok gençti ama kendisinde yaratmış olduğu birikim ve bu birikimin ortaya çıkardığı özgüven, örgütlenme çalışmalarında onu başarılı kılıyordu. En çok çalışma yürüttüğü Batman’da aydın-gençliğin örgütlendiği bir yerdı. Mahsun Korkmaz ve benzer devrimcilerin ortaya çıkmasında Mazlum’un rolü vardır. Mazlum devrimci bir aydın olarak hem Kürt hareketinin teorisyeni, hem örgütçüsüdür. Bu iki özelliği kendisinde buluşturan aydına devrimci aydın denir. Zaten bir grup olmaktan çıkıp partileşirken, gruba en son katılan ve en genci olan Mazlum’un merkez komiteye seçilmesinin nedeni de bu yetenekleriydi. Hareketin ideolojik ve örgütsel alanının başında bulunmasının nedeni de budur. Çünkü hareketin kadro anlayışını ve örgütlenme modelini belirleyen bir konumda olması ideolojik olarak kendisini ulaştırdığı düzeyle bağlantılıdır. Ali Haydar Kaytan Mazlum’u anlatırken, “hepimizden sonra gruba katıldı ama çok kısa sürede grubun gelişkinleri düzeyine kendisini getirdi” diye belirtiyor. Diğer örgütler Mazlum için “ayaklı kütüphane” benzetmesi yaparlardı. Öcalan da, “Mazlum günde 500 sayfa kitap okuyordu, o hareketin ideolojik önderidir” diyerek Mazlum’un araştırmacı-incelemeci ve bütün bu araştırma incelemeleri güçlü bir ideolojik formasyona ulaştırma özelliğine dikkat çekiyor. Genç bir devrimci aydının böylesine çok zorlu bir toplumsal sorun olan Kürt sorununu çözme gücünü kendisinde yaratması, çok kolay olmasa gerek.

Mazlum ve onun çokça etkilendiği Haki, iki farklı toplumsal, sosyal, kültürel ve ruhi şekillenmeye dayanan halklar içersinden çıkmışlar. Bu iki farklı toplumsal yapı içersinden çıkan Mazlum ve Haki'nin, en belirgin ortak yönleri enternasyonalist düşünceye dayanmalarıdır. Mazlum önce Marksist düşüncelerle tanışıyor, sonra kendi ulusal kimliğiyle buluşuyor. Haki de keza Marksist düşünceyle tanışarak, Türkiye'nin toplumsal gerçekliğiyle yüzleşiyor ve tercihini, en zayıfından yana yapıyor. Mazlum ve Haki'nin ortak yönlerinden biri de örgütleyici oluşlarıdır. Mazlum Batman'ı, Haki Antep'i kısa bir süre içersinde grubun etkisine alır. Mazlum, ilkel-milliyetçiliğin etkin olduğu Batman'ı, Haki, sosyal-şovenlerin etkin olduğu Antep'i, Kürdistan Devrimcileri'nin etkin alanları haline getirirler. Bu çok kolay gerçekleşen bir durum değildir. Çok yoğun bir ideolojik ve sınıfsal mücadele sonucu gerçekleşiyor. Çünkü Kürdistan ve toplumsal yapı parsellenmiş durumdaydı. Bu parsellenmişliğin içersine girmek ve kendine yer açarak örgütlenmek, başlı başına bir donanım ve yetenek ister. Başka bir şey değil, insanla uğraşılıyor. Olmayan, ama yaratılmaya çalışılan ilişkiler eksenine dayalı bir mücadele. Ve her şeyden önce de var olan gerici yapılarla büyük mücadele ederek bu gerçekleşiyor. Bu mücadele ise çok büyük maddi olanaksızlıklar içersinde yürütülüyor.

Bu mücadele büyük bir birikim, donanım ve inançla yürütülüyordu. Büyük bir öz güven vardı. Zaten çok kısa bir süre içersinde halkın, eskiden okuyanlara “Begin oğlu geldi, begin oğlu gitti” biçiminde yaklaşırken, bu devrimci aydın kuşağına “talebeler” adını takarak, klasik “aydın” ile devrimci aydın ayrışmasını bizzat kendisi yapıyordu. Bunun nedeni de, bu farklılığı görmüş olmalarıydı. “Talebeler, ağaya karşı şöyle-böyle çıktılar” diyerek, aslında yeni bir sosyal yapıya doğru giden bir evreye girildiğini ortaya koyuyorlardı.

Tutsaklık Süreci

Devrimci aydın, yüreğini tüm doğaya, insanlara açan okyanus misali bir yapıya sahiptir. Onların düşünce ve hareket akışına çoğu insan ayak uyduramaz. Yine onların gördüğünü hissettiğini anlamakta zorlanırlar. Mazlum kısa mücadele dönemine, bütün Kürdistan'ı sığdırmaya çabalar. İlk *Serxwebun* Dergisi'nin kurucusu olduğu gibi, düşünsel üretkenlik ve pratik koşuşturmayı birlikte yürütür. Bu faaliyeti sürecinde, 1979 Eylül ayında bir dikkatsizlik sonucu Yıldırım Merkit ve Aysel Öztürk ile birlikte Urfa yöresinde yakalanırlar. Sahte kimlikle yakalanır, ama çok kısa bir süre içersinde kimliği açığa çıkar ve Mazlum olduğu anlaşılır. Mazlum 7. kolordu içersinde inşa edilmiş olan istikam cezaevi adı verilen cezaevine konur.

Ama kafasında nasıl buradan çıkarım diye durmadan dolaşan ve meşgul eden soruya, sonunda büyük varil içine konulan çöpün içinde çıkılabilir sonucuna varır. Çöplerin nerelere döküldüğünü araştırır ve öğrenir. O dönemde Diyarbakır sorumlusu Akif Yılmaz'a haber yollayarak hazırlık yapılmasını ister, ama çöpün döküldüğü yerde değil de başka bir yerde Mazlum'u beklerler, Mazlum uzun zaman çöp bidonu içerisinde kaldığı için her yanı uyuşmuş, hareket edemez durumda. Askerler ilkin kaşşalar da hareket edemediğini görünce tekrar alıp cezaevine gelirler.

Mazlum cezaevinde de hem arkadaşlarının eğitim sorunları ile hem Hayri Durmuş ve Ferhat Kurtay'la birlikte *Havar* Gazetesi'ni hazırlama ile uğraşırken, geceleri de mahkemeye hazırlık olarak siyasi savunma hazırlamaya çalışıyordu. *Toplu Yazılar* bu dönemde yazılmıştır. Bu savunma, elde hiçbir materyal olmamasına rağmen yazılmıştır. Zaten savunmaya bakıldığında Mazlum'un nasıl bir donanımına sahip olduğu anlaşılır. Düşünmek, düşündüklerini üretime dönüştürmek ve paylaşmak onun özelliğiydi. 12 Eylül faşist darbesi olana kadar bu eğitim ve gazetenin çıkışı sürer. 12 Eylül ile birlikte Diyarbakır 5 no'lu askeri cezaevi bir işkence mezbahasına dönüşür. İşkence günün 24 saati aralıksız sürmeye başlar. Hareketin üst ve alt kadrolarının çoğu 35 denilen hücrelere toplatılırlar. Kürt hareketi dışında hiç kimse direnmez, "tırsıkçılar hepsi kurallara uyarak laçkalaştırılalım" diyorlar. Dokuz aylık fiili direniş, açlık grevleri ve ölüm oruçları bu baskıları durdurmaya yetmiyordu. 1981 Nisan ayında ana dava duruşmaları başladı. Mahkemelerde işkenceler dile getirildi, kimlik tespiti reddedildi ama hiçbir şey değişmiyordu. Mahkeme başkanı Emrullah Kaya "bu iç güvenlik sorunu" deyip atıyordu. 1981 Mayıs ayının sonunda siyasi savunmalar yapmak için Mazlum, Kemal, Hayri ve Karasu da fiziki anlamda kurallara uymayı kabul ettiler. Ama egemen sistem ve onun iç güvenlik sorumlusu Esat Oktay bununla yetinmiyor ihaneti dayatıyordu. Mazlum bu koşulları kabullenmiyordu, içinden adeta kendisini parçalıyordu. Çok kısa bir sürede saçları bembeyaz olmuştu. Bu kabullenmemeyi ve ortaya koymayı düşündüğü eylem öncesi anne ve babasına şöyle dile getirmişti: "Sizin için üzülüyorum ama bu halkın geleceğini bir kenara atamam. Kendi bedenimiz dışında başka ortaya koyacak bir şey kalmadı."¹⁷ 1981 yılının sonunda vahşet dizginsiz bir biçimde almış başını gidiyordu. İhanet tek seçenek olarak dayatılıyordu. Mazlum bu fiziki teslimiyetin artık aşınması ve yeni bir direnişin gelişmesi gerektiğini düşünüyordu. Ama bu nasıl olacaktı, ancak güçlü bir çıkışla bu mesaj verilebilirdi diye kafasında netleştirmişti.

“Teslimiyet ihanete, direniş zafere götürür” söylemi kendisi için bir şıardır. 1982, 20’yi 21 Mart’a bağlayan gecede hücresinde üç kibrit çöpü yakarak, çok güçlü bir benlik ve iradeye sahip olmayan hiç kimsenin gerçekleştiremeyeceği eylemi gerçekleştirdi. Çünkü en son kat olan 4. kat meyilliydi ve bir insanın içinde ayağa kalkması dahi zor olan bir yapıya sahip olan hücrede bir insanın kendisini asması çok zordu, ancak Mazlum gibi, düşünce ve zeka derinliğine sahip olan bir insan, beden gücünü büyük bir acı içinde kullanarak yapabilir. Ve o eylemi yapmıştı. Bu aslında tutsaklar şahsında yok edilmek istenen Kürt halkının, Mazlum gibi devrimci bir aydının düşünsel ve bedensel gücünü ortaya koyarak, modern Kürt toplumunun direniş ile yeniden tarih sahnesine çıkışı oluyordu. Kürt halkı ve hareketinin çağdaş Kawa demesinin nedeni de bu oluyordu. Çünkü Demirci Kawa Asur İmparatorluğu’na karşı Medlerin tarih sahnesine çıkışının, Mazlum’da varlığı inkar edilen, büyük bir beyinsel soykırıma uğratılmış Kürt halkının Türk egemenlik sistemine karşı yeniden tarih sahnesine çıkışın adı oluyordu.

Sonuç

Kürt toplumu, Mazlum’u hep eylemi ile anıyor. Bu aslında neredeyse Kürt Hareketi’nin de bir yaklaşımı haline gelmiş durumda. Mazlum’un eylemi, devrimci aydının başka seçenek kalmadığında eylemin onun için bir seçenek haline gelmesini ifade eder. Ama onun esas en büyük eylemi, düşünsel dönüşüm ve aydınlanmacı felsefesidir. Bu olmasaydı, onun son seçenek olarak gerçekleştirdiği eylem, bu kadar büyük dönüşüme yol açmaz ve kendisi de Çağdaş Kawa olarak ele alınmazdı. Dolayısıyla Mazlum’un sadece Newroz’dan Newroz’a hatırlanması değil, modern demokratik Kürt toplumunun düşünürü olarak ele alınması gerekiyor. Çünkü Mazlum, değişim ve dönüşümü kendisi için bir felsefe olarak belirlenmiş. Uğradığı yerlerde toplumun değişim dinamiği olan aydın-gençlikle ilgilenmesi, onları eğitmesi yaratılmak istenen toplumsal değişimle bağlantılıdır. Bir devrimci aydındı Mazlum. Devrimciliğin anlamı da değiştirmektir. Uğradığı her alanda aydın-gençliğin örgütlenmesinde devrimci aydın düşüncesi ile damgasını vurması bundandır. Mazlum’un Kürt toplumunun içindeki geleneksel aydınlara karşı eleştirel ve karşıt duruşu, bu toplumsal yapı içinden çıkan aydın-gençliği etkiliyor, bu gerici yapı ile ciddi hesaplaşma içerisine sokuyordu. Öte yandan Mazlum, sadece Kürtlerin demokratik bir toplumsal sisteme ulaşmasını değil, Ortadoğu’nun demokratik dönüşümünü de esas alıyordu. “Ortadoğu gericiliğinin merkezi Kürdistan’dır, Kürdistan’da bu gericiliğin tasfiyesi, Ortadoğu’nun demokratikleşmesini ve emperyalizmin denetiminden çıkmasını getirecektir”

söylemi, Mazlum'un düşünüş dünyasının sadece son eylemiyle sınırlı ele alınması gerektiğini ortaya koyuyor.

“Tarih bir gün bizim yaptıklarımızı yazacaktır” söylemi, attığı adımın tarihselliğini yüreğinde ve beyinde hisseden insanlara ait olabilir ancak. Bunu çok güçlü bir birikim ve donanımına sahip olmayan bir insanın düşünmesi mümkün değildir. Mazlum çok genç bir insan, ama attığı her adımın doğuracağı sonucu da çok iyi bilen bir insan. Dolayısıyla oynadığı rolü ve koşullar ne kadar zor olursa olsun, doğuracağı sonucu biliyordu. Çünkü devrimcilik, devrimci aydın olmak, hiç kimsenin kestiremediğini kestirmek, görmek ve geleceğe yön vermek bilincinde olmak demektir. Sıradan insanlardan onları ayıran en temel özellik de budur. Yoksa devrimci bir aydın olarak toplumun geleceğine yön veren önder olmazdı.

Çocukken amcası “bakmayın bunun bu kadar suskun olmasına, bu büyük bir adam olacaktır” diyor. Tekrar ifade etmek gerekirse, suskunluk onun aile geleneğinin dayandığı seyyidlikten geliyor. Çünkü dinliyor, anlamaya çalışıyor ve gerekmediği zamanda konuşmamayı esas alıyordu. Devrimci faaliyetler sürecinde örgütlenme çalışmalarını yürütürken yerinde duramıyor ve zamana kendisi yön vermeye çalışıyordu. İlişkilendiği her insanı etkiliyor, örgütlüyordu. Batman, geleneksel aşiret ve dinsel yapının etkili olduğu bir ilçeydi, ama Mazlum devrimci düşünceleriyle çok kısa bir sürede güçlü bir aydın gençlik örgütlenmesini yarattı ve ilk defa modern Kürt Hareketi'nin yerel iktidarı ele geçirmesini sağlanmasında rol oynadı. İnsanları hem düşünsel ve hem de yaşam ve ahlaki duruşu ile etkiliyordu. Söylem ve pratiği birdi. Zaten insanların düşüncelerine değer verilmesinin yolu insanın yaşam tarzından geçiyordu. Halkın “sözü ve özü birdir” diye tanımladığı şey buydu. Devrimci faaliyetlerin o kısacık dönemine, düşünceleri ile geleceği sığdırmasının nedeni de budur. Kısacık yaşam sürecine büyük şeyleri sığdırmak da zaten büyük insanlara özgüdür.

**5. Sayımızda
Milliyetçilik**

**6. Sayımızda
Ulus-Devlet**

**7. Sayımızda
Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm**

Yazı Göndermek İçin:
dipnotdergisi@yahoo.com
www.dipnotdergisi.com

DİPNOT

Ermeni Soykırımı: Bir Yorum
Vahakn N. Dadrian

Modernitenin Janusu Olarak Soykırımı Düşünmek
M. Sabri Yakut

Soykırımın Latincesi!
Temel Demirer

Kürdlere Soykırım
İsmail Beşikçi

Hitler'in Gönüllü Cellatları ve Kötülüğün Sıradanlığı
İvo Molinas

Zamanaşırı Bir Soykırım Örneği: Milattan Sonra 1990-2000 Kesitinde
Kürdistan'da Devlet Şiddeti
Esra Çiftçi

'İnsan Irkının Islahı': Öjeni Düşüncesi ve Soykırım
G. Gürkan Öztan

Soykırımın Özelleştirilmesi: "Yakın Gelecekte Kürt Soykırımı Riski Üzerine"
Fırat Aydınkaya

Soykırımın İkircimli İkizi: Etnik Kırım
Sibel Özbudun

Kitlesel Yerinden Edilme Vak'asının Siyasal Arkapları Üzerine Tartışmalar:
1938 ve Dersim/Tunceli
Şükrü Aslan

Sosyal Psikoloji ve Soykırım
Engin Erkiner

1915 Asuri Soykırımı
David Gaunt

Ermeni Soykırımı mı, Katliamı mı, Yoksa Kırımı mı?
Naci Kutlay

Modern Hukukun "Evrensel" Anlamı ve Devletle İlişkisi Üzerine
Ramazan Kaya

Soykırımın Kültürel Mantığının Kürtçe Üzerindeki Dilkırım Politikaları
İrfan Dünder

Kürt Siyasi Düşüncesinde Soykırım
Muzaffer Ayata

Sinemada Soykırım ve "Kaplumbağaların Kanatları..."
Hikmet Gülmez

Yeni Bir Sosyoloji İmkânını Gündemleştirmek: Özgürlük Sosyolojisi Üzerine
Notlar

Devrim Dicle

Devrimci Bir Aydın: Mazlum Doğan
Ferit Yılmaz

DİPNOT

www.dipnotdergisi.com

9 771303 688004

04
0404 15 TL